First Indian Edition: 1992

ISBN: 81-208-0976-9

Also available at:
MOTILAL BANARSIDASS
41 U.A., Bungalow Road, Jawahar Nagar, Delhi 110 007
120 Royapettah High Road, Mylapore, Madras 600 004
16 St. Mark's Road, Bangalore 560 001
Ashok Rajpath, Patna 800 004
Chowk, Varanasi 221 001

PRINTED IN INDIA
BY JAINENDRA PRAKASH JAIN AT SHRI JAINENDRA PRESS, A-45 NARAINA INDUSTRIAL AREA, PHASE I, NEW DELHI 110 028 AND PUBLISHED BY NARENDRA PRAKASH JAIN FOR MOTILAL BANARSIDASS PUBLISHERS PVT. LTD., BUNGALOW ROAD, JAWAHAR NAGAR, DELHI 110 007

To

HENDRIK KERN,

the path-finder in the study of Buddhism,

the teacher and the friend,

this work is dedicated by

the editor.

CONTENTS.

Introduction.

(Preliminary.)

The Avadānaçataka is a collection of sacred tales, made up of just one hundred avadānas divided into ten sections (*vargas*) of ten tales each; avadāna nr. 5 is lost in the Sanskrit original, see below. Its qualification as a Hīnayāna-sūtra is based on Chinese authority (see Bunyiu Nanjio's *Catalogue*, nr. 1324) and fully complies with the general character and the style of the work. It was translated into Chinese at as early a date as the third century A. D.; this translation is still extant and has its place in the Chinese Tripiṭaka. The original may have been composed one or two centuries before, as I tried to prove from several indications in a paper read at the Amsterdam Royal Academy; see *Verslagen en Mededeelingen van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen*, *Vierde Reeks*, III, 361—418. In the colophon at the end of the work it is named a *Sugatabhāṣita*, and in a çloka added in one of the modern manuscripts (D), *subuddhavākya*.

The Tibetan translation of our text is vol. XXIX of *Mdo*. It has been compared with the Sanskrit original by Burnouf and the late M. Feer. The former states it to be very literal (*Introduction*, original edit. p. 7), the latter has got much help from it for his French translation of the Avadānaçataka, which appeared in 1891 in the XVIII[d] volume of the *Annales du Musée Guimet*. It is the place here to give utterance to my feelings of gratitude towards M. Feer, who put at my disposal his thorough know-

ledge of the Tibetan language and provided me with every information concerning the Tibetan version that I wanted[1]). It is to him that I am indebted for all quotations from the Tibetan, put in the foot-notes of this edition, many of them important for the explanation or constitution of the text. The Chinese translation did not prove as useful an instrument. Being made rather freely, it has many abridgments and omissions; now and then it contains more than our Sanskrit redaction. My friend Prof. de Groot at Leiden, at my request, had the kindness to compare the Chinese translation, and it is to him that I owe the information thereabout given in the foot-notes.

The editor of the Avadānaçataka is in a better position than were those of the Divyāvadāna and the Buddhacarita. The latter works are only accessible in modern copies of originals still extant in Nepal but not at the disposal of scholars. Of the Avadānaçataka we have the original at the Cambridge University Library, being acquired by Dr. D. Wright. It is Add. 1611 of Bendall's *Catalogue*. I am very grateful to the Cambridge University authorities who, at the intercession of Prof. Cowell, most liberally allowed me to have the valuable manuscript sent to our University Library at Groningen. Experience taught me the value of drawing from the source. In several cases, where the copies have erroneous readings, the true reading is found in the original MS, be it that the copyists by carelessness or oversight did not heed marginal or other corrections or that they failed to read well akṣaras which had been written rather indistinctly or had become uncertain by lapse of time.

Besides the Cambridge MS Add. 1611, which I denote by B, I have collated three MSS copied from it, which I call D, P, C. The former two are Hodgson manuscripts, while C was copied for Dr. Wright. P is a Devanāgarī MS, the other two are written with Nepalese characters. P consists of two volumes, belonging

1) A few days after these words were written, I learnt the death of my friend Feer. His decease is a lamentable loss to Tibetan and Buddhistic studies.

to the Burnouf collection in the Bibliothèque Nationale at Paris. Feer's translation is chiefly based on P.

C is Cambr. Add. nr. 1386, a bad copy. D, which bears the title *Çatakāvadāna*, is in the India Office Library. Prof. d'Oldenburg drew my attention to it. It was written in the year 921 of the Nepal era = 1801 A. D., on the 5[th] tithi of the white half of Phālguna.

This description of the manuscripts of the Avadānaçataka may suffice here. For a fuller account of them I refer to the *Preface*, which I purpose to give in the last fascicle, which will contain also an Index of Words including Proper Nouns.

That B is really the common original of DPC, as has been stated by M. Feer[1]), will be evident for who, as I have done, compares them. In Feer's translation of tale nr. 39 there is mentioned a gap in the original, which the translator filled up from the Tibetan, adding in a note: «cette phrase est dans le tibétain seul, le Ms. sanskrit doit être ici très défectueux»[2]). The fact is that the copyist of P overlooked a line in his original, which coincides exactly with f. 37b 2 of our ms. B. Tale nr. 5, which exists in both Chinese and Tibetan versions, is lost in our Sanskrit tradition[3]). Yet, the title सोम इति and the usual beginning of the fifth avadāna बुद्धो भगवान्सत्कृतो etc. जेतवने महाविहारे ऽनाथपिण्ड-दस्यारामे विहरति स्म are in their place. But what immediately follows is quite different. It runs thus: तस्मिंश्च समये त्रयस्त्रिंशे देवभुवने पूर्वारोपितकुशलभोगाच्यवनधर्मिणो देवपुत्रस्य पूर्वनिमित्तानि प्रादुर्भवन्ति । धर्मता and from thence follows textually, with a few slight variations, the beginning of Sūkarikāvadāna, = Cowell and Neil's Divyāv. p. 193, 20—194, 24 त्रिशरणपरिगृहीतो भूत्वा. Here the narrative stops abruptly, and nr. 6 of Avadānaçataka वडिक इति immediately follows. In the MSS DPC one is at a loss how to account for

1) *Journal asiatique* (1879) Sept. Série, t. XIV, p. 144.
2) See n. 3 on p. 149 of the French translation.
3) See Feer's translation, p. 36.

this singular blending of two different texts. In B the last words belonging to the Sūkarikāvadāna are also the last words of the page 5b, with tale nr. 6 a new folio begins. From this we may infer that it was the copyist of B who made the mistake. Instead of copying from the Avadānaçataka the story of Soma, he copied from another book the Sūkarikāvadāna. Before finishing folio 5, he became aware of what he had done, but for some reason or other was not willing to cancel what he had written; therefore he continued to copy the Sūkarikāvadāna to the bottom of page 5b, but as soon as he commenced the new folio (6a), he abandoned the wrong text, opening with the title and the preamble of tale nr. 6. This device gave him the chance of concealing his carelessness from his superior.

Nevertheless, the copies may sometimes prove useful, though we have the original, to correct faults of B and where the writing is more or less indistinct. Upon the whole, B is written very carefully; the smaller or greater gaps in the text may be imputed mostly to its archetype.

In the Preface on his translation, M. Feer shows that several more recent collections of avadānas, the so called *Avadānamālās*, contain many paraphrases of tales taken from our collection. Considering the imperfect state of the one source, through which the Avadānaçataka has been handed down to us, I thought it worth while to avail myself of those paraphrases, so far as they concern the tales of our text, for critical purposes. In fact, the collation of such avadānas of the Kalpadrumāvadānamālā and the Ratnāvadānamālā as rest on the Avadānaçataka has proved of considerable profit to me. I have not compared throughout the parallel stories of the Dvāviṃçatyavadāna; for, partly from information got by Dr. Sten Konow, to whom the Paris MS had been lent, partly from personal inspection in 1900 at the Bibliothèque Nationale of sundry test-passages, which the two texts have in common, I came to the conclusion that those parallel stories in the Dvāviṃçatyavadāna are derived

from exactly the same source as B and contain many blunders of their own. On the other hand, I consulted for the tales nr. 10, 20, 30, 50, 60, 70, 80, 90 the Açokāvadānamālā, where those avadānas are represented in paraphrase by the numbers 14—21[1]. M. Feer had not the opportunity of using them for his translation.

Further, on perusing the India Office MS of another collection of tales, named Vicitrakarṇikāvadāna, I found there similar borrowings. Of the thirty-two tales, of which this work is made up[2], fourteen contain greater or smaller fragments taken from tales of the Avadānaçataka, mostly in the very same words with, now and then, some additions in verse or in prose, rarely in a free metrical paraphrase[3]. The collation of those parallels did not afford, however, much help, though sometimes it confirmed conjectures made previously.

All those more recent paraphrastical parallels mentioned, it should be noticed, agree in this: that they have transposed the tales they borrowed from the old Avadānaçataka collection on the key of the Mahāyāna.

---

1) See Bendall's *Catalogue of the Cambridge Buddhist Sanskrit Manuscripts*, p. 112.

2) The Cambridge MS Add. 1589 (Bendall's *Catalogue*, p. 130) contains a work of the same title but otherwise divided.

3) Synoptical table of the parallels in Vicitrak. and Avadānaç.

Avadānaç.	nr.	1	partly	found	in	Vicitrak.	nr.	20
»	»	2	»	»	»	»	»	18
»	»	3	»	»	»	»	»	21
»	»	6	»	»	»	»	»	14
»	»	10	»	»	»	»	»	19
»	»	13	mostly	»	»	»	»	22
»	»	16	partly	»	»	»	»	23
»	»	17	paraphrased		»	»	»	16
»	»	19	partly	found	»	»	»	30
»	»	21	»	»	»	»	»	24
»	»	32	»	»	»	»	»	25
»	»	55	»	»	»	»	»	32
»	»	59	»	»	»	»	»	18
»	»	61	»	»	»	»	»	26.

The orthography followed in this edition as a rule complies with the habitual practice of B, if this be constant; for this reason I have put into the text *puṣkiriṇī*, *mūrdhnābhiṣikta*. In cases of inconsistency, if both orthographies are admissible, I faithfully render either, e. g. *ss* or *ḥs*. But there are also some cases where it seems to be not advisable to follow the habit of manuscripts; I hàve not adopted the gemination of consonant after *r*, which is often, though not constantly, practised in B. Nor have I imitated its mode of spelling *satva*, *bodhisatva*, for there is no reason why we should write so, but avoid writing *bhitvā*, *arhatvam* and the like, though this orthography is as constant and at the same time as bad as *satva* instead of *sattva*. The disregard of *sandhi* being an essential characteristic of this kind of literature, must very often be kept, especially in the following cases: 1) before a pause, in other terms, before a minor stop; 2) if the preceding word ends in a long vowel; 3) after final *e* of noun-inflections, though in the middle voice of the verb final *e* usually complies to the rules of *sandhi*.

In preparing this edition the most liberal assistance has been forwarded to me from the part of the libraries which possess the manuscripts I wanted. I express my sincerest thanks to the Cambridge University for the loan of Add. 1386 and 1482 (Açokāvadānamālā), to Mr. Tawney who kindly lent me the MS D and that containing the Vicitrakarṇikāvadāna, and to the Bibliothèque Nationale whose authorities favoured me the use at Groningen of the Burnouf mss.: P, Kalpadrumāvadānamālā and Ratnāvadānamālā. With this material I have endeavoured to fulfil, as well as I could, the honourable task I have been trusted with by the Imperial Academy of St. Petersburg, of editing for the first time this old and important work in the Bibliotheca Buddhica.

Groningen,
March 1902.

J. S. Speyer.

List of abbreviations.

MS = the manuscript Cambr. Add. 1611, our main source of the tradition of Avadānaçataka.
B = the same, when opposed to its copies.
A = its hypothetical archetypus.
C = Manuscr. Cambr. Add. 1386.
D = India Office manuscript of Avadānaçataka.
P = Paris manuscript of Avadānaçataka.
K = » » » Kalpadrumāvadānamālā.
R = » » » Ratnāvadānamālā.
Açokāv. = Cambr. Add. 1482.
A. M. G. = Annales du Musée Guimet.
Buddhac. = Buddhacarita, ed. Cowell.
Childers = Childers, Dictionary of the Pali language.
Dhp. = Dhammapada.
Divy. = Divyāvadāna, ed. Cowell and Neil.
Feer = Feer's French translation of the Avadānaçataka in Annales du Musée Guimet t. XVIII.
Jāt. = Jātaka, ed. Fausböll.
Jtkm. = Jātakamālā, ed. Kern.
Kathās. = Kathāsaritsāgara.
Mahābh. or Mhbh. = Mahābhārata, Bombay edition.
Mhv. = Mahāvastu, ed. Senart.
PW = Petersburger Wörterbuch von Böhtlingk und Roth.
PWK = Böhtlingk's Petersburger Wörterbuch in kürzerer Fassung.
Rāmāy. = Rāmāyaṇa, Bombay edition.
SBE = Sacred Books of the East.
Vic. = Vicitrakarṇikāvadāna.
< > = words or akṣaras bracketed in this manner are conjectural supplements to fill a gap.

अवदानशतकम्

प्रथमो वर्गः ॥

[1a] [1]नमः श्रीसर्वज्ञाय ॥

[2]पूर्णभद्र इति १ ॥

बुद्धो भगवान्सत्कृतो ⟨गुरुकृतो⟩ मानितः पूजितो ⟨राजभो⟩ राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवाञ्ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घो [3]राजगृहमुपनिश्रित्य[4] विहरति वेणुवने कल-

---

1) In D, instead of this, नमो भगवते गुणसागराय. In BCP the number १ precedes.

2) Before this title of the first tale MS has the *uddāna* of the first *varga* (tales 1—10) पूर्णभद्रो यशोमती (sic) कुशीदा (sic) वणिजस्तथा । सोमो वडिश्च (read वडिशः) पद्माङ्कः पञ्चालो धूम्र एव च ॥ राजानं पश्चिमं कृत्वा वर्गो ह्येष समुद्दितः । [D has यशोवती and सोमवती पद्मा°]. Immediately after this जनपदचर्यायां, then follows पूर्णभद्र etc.

3) Between °सङ्घो and राज° MS inserts these words मण्डपेयं प्रवचनं प्रतिनवश्च बुद्धोत्पादो यावद्देव(r. °द्देव)मनुष्येभ्यः सम्यक्संप्रकाशितो, which are apparently out of place here. They must, however, have stood almost in that form of our text, that underlies the Tibetan translation. M. Feer, whom I consulted thereabout, kindly writes to me: 'La phrase *maṇḍapeya*° . . . est représentée par une phrase tibétaine qui se trouve non pas entre *saçrāvakasaṅgho* et *Rājagṛham*, mais avant *saçrāvakasaṅgho* à la suite de *pariṣkārāṇām*.' It runs thus སངས་རྒྱས་གསར་དུ་བྱུང་སྟེ། གསུང་རབ་ཀྱི་སྙིང་ཀུ་ཐུན་པའི་དུས་ལ་བབ་ཅིང་། ལྷ་དང་མི་མན་ཅད་ལ་ཡང་དག་པར་རབ་ཏུ་སྟོན་པ། From the last words we may readily infer that the Tibetan translator had before him some nomen agentis like *samyaksamprakāçayitā*, not the participle °*kāçitaḥ*. In the Chinese version the phrase is not found. 4) MS °निसृत्य.

न्दकनिवापे । तत्र भगवतो ऽचिराभिसंबुद्धबोधेर्यशसा च सर्वलोक आपूर्णः । अथ[1] दक्षिणागिरिषु[2] जनपदे[3] संपूर्णो नाम ब्राह्मणमहाशालः प्रतिवसति आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । स च आढ्यो भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मकामः प्रजावत्सलस्त्यागरुचिः प्रदानरुचिः प्रदानाभिरतः महति त्यागे वर्तते ॥

यावदसौ सर्वपाषण्डिकं यज्ञमारब्धो[4] यष्टुं यत्रानेकानि तीर्थिकशतसहस्राणि भुञ्जते स्म । यदा भगवता राज्ञा बिम्बिसारः[5] सपरिवारो विनीतस्तस्य च विनयाद्बहूनि प्राणिशतसहस्राणि विनयमुपगतानि तदा राजगृहात्पूर्णस्य ज्ञातयो ऽभ्यागत्य पूर्णस्य पुरस्ताद्बुद्धस्य वर्णं भाषयितुं प्रवृत्ता धर्मस्य सङ्घस्य च । अथ पूर्णो ब्राह्मणमहाशालो भगवतो गुणसंकीर्तनं प्रतिश्रुत्य महान्तं प्रसादं प्रतिलब्धवान् ॥ ततः शरणमभिरुह्य राजगृहाभिमुखः स्थित्वा उभौ[6] जानुमण्डले पृथिव्यां प्रतिष्ठाप्य पुष्पाणि क्षिपन्धूपमुदकञ्च भगवन्तमायाचितुं प्रवृत्तः[7] । आगच्छतु भगवान्यज्ञं मे अनुभवितुं यज्ञवाटमिति । अथ तानि पुष्पाणि बुद्धानां बुद्धानुभावेन देवतानां च देवतानुभावेनोपरि भगवतः पुष्पमण्डपं क्षिप्ता[8] तस्थुः । धूपो ऽभ्रकूटवदुदकं वैडूर्यशलाकावत् ॥

[9]अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ कुत इदं भदन्त निमन्त्रणमायातमि-

---

1) MS आपूर्णो अथा.

2) In K (7 b 7) the country is named *Yāmyagiri.*

3) MS सपूर्णा, but cp. *infra*, p. 3, l. 1.

4) Ex conj.; B ठ्धंयष्टुं, with a dot between the two words over the line with reference to a gloss, written by a later hand, it seems, on the upper margin. The scribe of P put that gloss into the text.

5) BCP विम्ब°, D विम्बिशालः.

6) In this standing formula *ubhau* is joined with a neuter subst., just as Pāli *ubho* which is used for all genders (see Childers *s. v.*).

7) MS प्रावृत्तः.

8) B क्षेप्ता, D changed it into क्षिप्ता; K 8 b 7 भूत्वा, which would suit better.

9) Ex conject.; MS °शलाकवत्तथायु°. For the rest cp. Divy. 43, 25 foll.

ति । भगवानाह । दक्षिणा[1]गिरिष्वानन्द जनपदे संपूर्णो नाम ब्राह्मणमहाशालः प्रतिवसति । तत्रास्माभिर्गन्तव्यं सज्जीभवन्तु भिक्षव इति ॥ भगवान्भिक्षुसहस्रपरिवृतो दक्षिणागिरिषु जनपदे चारिकां चरित्वा पूर्णस्य ब्राह्मणमहाशालस्य यज्ञवाटसमीपे स्थित्वा चित्तमापेदे । यन्न्वहं[2] पूर्णब्राह्मणमृद्धिप्रातिहार्येणावर्जयेयमिति ॥ अथ भगवांस्तं भिक्षुसहस्रमन्तर्धाप्य एकः पात्रकरकव्यग्रहस्तः पूर्णसमीपे स्थितः । अथ पूर्णो ब्राह्मणमहाशालो भगवन्तं ददर्श द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलङ्कृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं [3]व्यामप्रभालङ्कृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । दृष्ट्वा च पुनस्त्वरितत्वरितं भगवतः समीपमुपसंक्रम्य भगवन्तमुवाच स्वागतं भगवन्निषीदतु[4] भगवान्क्रियतां ---- [5]ममानुग्रहार्थमिति । भगवानाह । यदि ते परित्यक्तं दीयतामस्मिन्पात्र इति । अथ पूर्णो ब्राह्मणमहाशालः पञ्चमाणवकशतपरिवृतो भगवतो[6] त्रिविधभक्ष्य[7]भोज्यखाद्यलेह्यपेयचोष्यादिभिराहारैरारब्धः पात्रं परिपूरयितुम् । भगवानपि स्वकात्पात्राद्भिक्षुपात्रेष्वाहारं संक्रमयति । यदा भगवतो विदितं पूर्णानि भिक्षुसहस्रस्य पात्राणीति तदा स्वपात्रं पूर्णमादर्शितम् । ततो भिक्षुसहस्रं पूर्णपात्रमर्धचन्द्राकारेण दर्शितवान् । देवताभिरप्याकाशस्थाभिः शब्दमुदीरितं[8] पूर्णानि भगवतो भिक्षुसहस्रस्य च पात्राणीति ॥

ततः प्रातिहार्यद[1 b]र्शनात्पूर्णः प्रसादजातो मूलनिकृत्त[9] इव द्रुमो हृष्टतुष्टप्रमु-

1) Here B has दक्षिण°, I regard दक्षिणा° as the right name, meaning '[the country] south of the mountains' (Dekhan?).

2) This formula is almost invariably misspelt in MS यनूहं.

3) MS व्योम. Cp. Divy. 46, 29. 72, 9 and Pāli *byāma*.

4) MS निसीदतु.

5) The subject of *kriyatām* being wanting, there must be a gap of one or more words.

6) B °वते, D corr.

7) Ex conj.; MS भक्त°.

8) Note the neuter gender.

9) B °कृत, D °कृत्त, this clerical error is frequent in this word. Cp. Divy. 367 n. 1. 400 n. 4. As to the simile, cp. e. g. Rāmāy. ed. Bomb. 4, 17, 1.

दित उदग्रप्रीतिसौमनस्यजातो भगवतः पादयोर्निपत्य प्रणिधिं कर्तुमारब्धः । अनेनाहं कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन चान्धे लोके अनायके अपरिणायके बुद्धो भूयासमतीर्णानां सत्त्वानां तारयिता अमुक्तानां मोचयिता अनाश्वस्तानामाश्वासयिता अपरिनिर्वृतानां परिनिर्वापयितेति ॥

अथ भगवान्पूर्णस्य ब्राह्मणमहाशालस्य हेतुपरम्परां कर्मपरम्परां च ज्ञात्वा स्मितं[1] प्राविरकार्षीत् । धर्मता खलु यस्मिन्समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति तस्मिन्समये नीलपीतलोहितावदाता[2] अर्चिषो मुखान्निश्चार्य काश्चि[3]दधस्ताद्गच्छन्ति काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति । या अधस्ताद्गच्छन्ति ताः संजीवं[4] कालसूत्रं संघातं रौरवं ‹महारौरवं›[5] तपनं प्रतापनमवीचिमर्बुदं निरर्बुदमटटं[6] हहवं हुहुवमुत्पलं पद्मं महापद्मं नरकान्[7]गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूता निपतन्ति ये शीतनरकास्तेषूष्णीभूता निपतन्ति[8] । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रस्रभ्यन्ते । तेषामेवं भवति[9] । किं नु वयं भवन्त इतश्च्युता आहो स्विदन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं ‹विसर्जयति । तेषां निर्मितं› दृष्ट्वैवं भवति[10] । न ह्येव[11] वयं भवन्त इतश्च्युता नाप्यन्यत्रोपपन्ना अपि त्वयमपूर्वदर्शनः[12] सत्त्वो ऽस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रस्रब्धा इति । ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं कर्म क्ष‹प›यित्वा[13] देवमनुष्येषु प्रतिसन्धिं गृह्णन्ति यत्र सत्यानां भाजनभूता भवन्ति ।

---

1) MS स्मित.

2) MS °दातः अ°.

3) MS कश्चि.

4) B संज्ञावं, D corr.

5) added in D.

6) B °टटहह°, D °टटहाह°.

7) Ex conject. In this often recurring passage MS has invariably नरकं, the singular; the same clerical error occurs Divy. 568, 13, whereas ibid. 68, 1 the good reading has been preserved.

8) BCP निभवन्ति, D पतन्ति, cp. *infra* p. 10, 10.

9) and 10) MS भवन्ति.

11) B ह्यैव, D ह्येवं.

12) The visarga is wanting in MS.

13) corrected in D.

या उपरिष्टाद्गच्छन्ति ताश्चातुर्महाराजिकांस्त्रयस्त्रिंशान्यामांस्तुषितान्निर्माणरतीन्[1]परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान्ब्रह्मपुरोहितान्महाब्रह्मणः[2] परीत्ताभानप्रमाणाभानाभास्वरान्परीत्तशुभानप्रमाणशुभाञ्छुभकृत्स्नाननभ्रकान्पुण्यप्रसवान्बृहत्फलानबृहानतपान्सुदृशान्सुदर्शनानकनिष्ठान्[3]देवान्गत्वा ऽनित्यं दुःखं शून्यमनात्मेत्युद्घोषयन्ति गाथाद्वयं च भाषन्ते ।

[4]आरभध्वं निष्क्रामत युज्यध्वं बुद्धशासने ।
धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥
यो ह्यस्मिन्धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।
प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति । इति ॥

अथ ता अर्चिषस्त्रिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्ड्य भगवन्तमेव पृष्ठतः पृष्ठतः समनुगच्छन्ति[5] । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति भगवतः पृष्ठतो ऽन्तर्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं[6] व्याकर्तुकामो भवति पादतले ऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पार्ष्ण्यां‹म›न्तर्धीयन्ते । प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पादाङ्गुष्ठे ऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति जानुनो[7]‹र›न्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति वामे करतले ऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति दक्षिणे करतले ऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति नाभ्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति आस्ये ऽन्तर्धीयन्ते ।

1) MS °रतयपर°.

2) MS महाब्रह्माणाः. The good reading is rarely preserved, as in avad. nr. 10 and 22.

3) B °नानाकनि°, D corr.

4) MS अर°.

5) B °गच्छन्ति, D corr.

6) Anusvāra is wanting in MS.

7) The right form जानुनोरन्त° is found in MS but once; except *infra* p 11, l. 13 MS in this formula always presents जानुनोन्त°.

प्रत्येकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते[1]। अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति उष्णीषे ऽन्तर्धीयन्ते॥

अथ ता अर्चिषो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत उष्णीषे ऽन्तर्हिताः[2]। अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ।

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरान्निष्कसितः[3] कलापः।
अवभासिता येन दिशः समन्ताद्दिवाकरेणोदयता यथैव[4]॥

गाथाश्च भाषते।

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्युत्तमहेतुभूताः।
नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः॥
तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर[5] बुद्ध्या
श्रोतॄणां[6] श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानां।
धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभिरु-
त्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः॥
नाकस्माल्लवणजला[7]द्रिराजधैर्याः
संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः।
यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः
तं श्रोतुं [2 a] समभिलषन्ति ते जनौघा इति॥

---

1) MS उर्णा°.

2) MS, owing to a blunder of the scribe of A or B, उष्णीषेन्तर्द्धीये (P °र्द्धाय, D °र्द्धीयन्ते).

3) MS °रानिष्कसि°.

4) The metre of pāda *c* has been disturbed by the Sanskritization of the original Prākrit form of this upajāti stanza.

5) Sic MS. The original reading must have been धीर cp. note 2 on p. 21. C here and often चीवर (!).

6) B तृणां, D corr.

7) MS °जलोडिरा°, cp. *infra* p. 12, 10.

भगवानाह । एवमेतदानन्दैवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । एष आनन्द पूर्णो ब्राह्मणमहाशालो ऽनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च त्रिकल्पासंख्येयसमुदानीतां बोधिं समुदानीय महाकरुणापरिभाविताः षट् पारमिताः परिपूर्य पूर्णभद्रो नाम सम्यक्संबुद्धो भविष्यति दशभिर्बलैश्चतुर्भिर्वैशारद्यैस्त्रिभिरावेणिकैः स्मृत्युपस्थानैर्महाकरुणया च । अयमस्य देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तप्रसाद इति ॥ यदा भगवता पूर्णो ब्राह्मणमहाशालो ऽनुत्तरा<यां> सम्यक्संबोधौ व्याकृतः तदा पूर्णेन भगवान्सश्रावकसङ्घस्त्रैमास्यं[1] यज्ञवाटे भोजितो भूयश्चानेन चित्राणि कुशलमूलानि समवरोपितानि ॥

तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यच्छास्तारं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः पूजयिष्यामः शास्तारं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वोपनिश्रित्य विहरिष्याम इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

---

1) MS °मास्ये.

यशोमतीति[1] २ ॥

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिस्सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घो वैशालीमुपनिश्रित्य विहरति मर्कटह्रदतीरे कूटागारशालायाम्। अथ पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसङ्घपुरस्कृतो वैशालीं पिण्डाय प्राविक्षत्। सावदानीं वैशालीं पिण्डाय चरित्वा येन सिंहस्य सेनापतेर्निवेशनं तेनोपसंक्रान्त उपसंक्रम्य प्रज्ञप्त एवासने निषण्णः॥ अथ सिंहस्य सेनापतेः स्नुषा यशोमती[1] नाम[2] अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका। सा भगवतो विचित्रलक्षणोज्ज्वलकायं दृष्ट्वात्यर्थं[3] प्रसादं लब्धवती। सा श्वशुरं पप्रच्छास्ति कश्चिदुपायो येनाहमप्येवंगुणयुक्ता स्यामिति। अथ सिंहस्य सेनापतेरेतदभवत्[4]। उदाराधिमुक्ता बतेयं दारिका यदि पुनरियं प्रत्ययमासादयेत्कुर्यादनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ प्रणिधानमिति विदित्वोक्तवान्। दारिके यदि हेतुं समादाय वर्तिष्यसि त्वमप्येवंविधा भविष्यसि यादृशो भगवानिति॥

---

1) This name is thus spelt instead of °मतिः, which may point to some Prâkrit source; D writes it यशोवती.

2) BCP नामा अ°, D नामाभि°.

3) MS °त्यर्थ.

4) Ex conject.; MS °तद्वोचत् (C °वावत्).

ततः सिंहेन सेनापतिना यशोमत्याः प्रसादाभिवृद्ध्यर्थं प्रभूतं हिरण्यसुवर्णं[1] रत्नानि च दत्तानि। ततो यशोमत्या दारिकया भगवान्[2]सश्रावकसङ्घः[3] श्वो ऽन्तर्गृहे भक्तेनोपनिमन्त्रितो ऽधिवासितं च भगवता तस्या अनुग्रहार्थम्॥ अथ यशोमती दारिका सुवर्णमयानि पुष्पाणि कारयित्वा रूप्यमयाणि[4] रत्नमयानि प्रभूतगन्धमाल्यविलेपनसंग्रहं कृत्वा शतरस[5]माहारं सज्जीकृत्य भगवतो दूतेन कालमारोचयति। समयो भदन्त[6] सज्जं भक्तं यस्येदानीं भगवान्कालं मन्यत इति॥ अथ भगवान्भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसङ्घपुरस्कृतो येन सिंहस्य सेनापतेर्निवेशनं[7] तेनोपसंक्रान्त उपसंक्रम्य पुरस्ताद्भिक्षुसङ्घस्य प्रज्ञप्त एवासने निषण्णः। अथ यशोमती दारिका सुखोपनिषण्णं बुद्धप्रमुखं भिक्षुसङ्घं विदित्वा शतरसेनाहारेण स्वहस्तं संतर्प्य पुष्पाणि भगवति क्षेप्तुमारब्धा। अथ तानि पुष्पाणि उपरि भ‹ग›वतो[8] रत्नकूटागारो रत्नच्छत्रं रत्नमण्डप इवावस्थितं यन्न[9] शक्यं सुशिक्षितेन कर्मकारे‹ण कर्मा›न्ते[10]वासिना वा कर्तुं यथापि तद्बुद्धानां बुद्धानुभावेन देवतानां च देवतानुभावेन॥ अथ यशोमती[11] दारिका तदत्यद्भुतं देवमनुष्यावर्जनकरं प्रातिहार्यं दृष्ट्वा मूलनिकृत्त[12] इव द्रुमः सर्वशरीरेण

---

1) MS °सुवर्ण.

2) MS °गवास°.

स्वा
3) Ex conject., cp. Divy. 64, 24. 81, 1; B चान्तर्गृ°, P copied the correction, C the old false reading.

4) MS °मयानि.

5) Ex conject., cp. Feer 28,1 and *infra*, line 8, cp. also tale 8 (f. 8a *in fine*), Divy. 89,17; B कृत्वा ततः सर्वाहारं (variously altered in its copies), but the first akṣara of ततः may have been made out of a former श.

6) B भदन्द, D corr.

7) MS °शनं.

8) C supplies the missing ग.

9) B यत्न, D corr.

10) MS कर्मकारान्तेवासिना, I have filled up the gap by comparing the parallel place avad. nr. 4, f. 5a.

11) B °मति दारि°, which became in P °मतिर्दारि°, cp. *infra* p. 12, n. 2.

12) MS निकृत्या.

भगवतः पादयोर्निपत्य प्रणिधानं कर्तुमारब्धा । अनेनाहं कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन [2b] चान्धे लोके अनायके अपरिणायके बुद्धो भूयासमतीर्णानां सत्त्वानां तारयिता अमुक्तानां मोचयिता अनाश्वस्तानामाश्वासयिता अपरिनिर्वृतानां परिनिर्वापयितेति ॥

अथ भगवान्यशोमत्या दारिकाया हेतुपरम्परां कर्मपरम्परां च ज्ञात्वा स्मितं प्राविष्कार्षीत्[1] । धर्मता खलु यस्मिन्समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति तस्मिन्समये नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुखान्निश्चार्य काश्चिदधस्ताद्गच्छन्ति काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति । या अधस्ताद्गच्छन्ति ताः संजीवं[2] कालसूत्रं संघातं रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिमर्बुदं निरर्बुदमटटं हहवं हुहुवमुत्पलं पद्मं महापद्मं नरकान्[3]गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूता निपतन्ति[4] ये शीतनरकास्तेषूष्णीभूता निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रस्रभ्यन्ते । तेषामेवं भवति । किं नु वयं भवन्त[5] इतश्च्युता आहो स्विदन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति । तेषां निर्मितं दृष्ट्वैवं भवति । न ह्येव[6] वयं भवन्त[7] इतश्च्युता नाप्यन्यत्रोपपन्ना अपि त्वयमपूर्वदर्शनः सत्त्वोऽस्यानुभावेनास्माकं कारणा[8]विशेषाः प्रतिप्रस्रब्धा इति । ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं कर्म क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसन्धिं गृह्णन्ति यत्र सत्यानां भाजनभूता भवन्ति । या उपरिष्टाद्गच्छन्ति ताश्चातुर्महाराजिकां[9]स्त्रयस्त्रिंशान्यामांस्तुषितान्निर्माणरतीन्परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान्ब्रह्मपुरोहितान्महाब्रह्मणः परीत्ताभानप्रमाणाभा-

1) MS प्राविष्काषीत्; note the irregular augment or rather absence of augment, which clerical carelessness alone will scarcely account for.

2) MS सञ्जी°.

3) Cp. *supra*, p. 4 n. 7.

4) B पतन्ति, D corr.

5) MS भवन्ति.

6) MS ह्वैवं.

7) MS भवति ।

8) MS °रणां.

9) MS °कांश्चत्रय.

नाभास्वरान्परीत्तशुभानप्रमाणशुभाञ्छुभकृत्स्नाननभ्रकान्पुण्यप्रसवान्बृहत्फलानबृहानतपान्सुदृशान्सुदर्शनानकनिष्ठान्देवान्गत्वा अनित्यं दुःखं शून्यमनात्मेत्युद्घोषयन्ति गाथाद्वयं च भाषन्ते।

आरभध्वं निष्क्रामत युज्यध्वं बुद्धशासने।
धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः॥
यो ह्यस्मिन्धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति।
प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ' इति॥

अथ ता अर्चिषस्त्रिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्ड्य भगवन्तमेव पृष्ठतः पृष्ठतः समनुगच्छन्ति। तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति भगवतः पृष्ठतोऽन्तर्धीयन्ते। अनागतं व्याकर्तुकामो भवति पुरस्तादन्तर्धीयन्ते। नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पादतलेऽन्तर्धीयन्ते। तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पार्ष्ण्यामन्तर्धीयन्ते। प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते। मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति जानुनोरन्तर्धीयन्ते। बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति वामे करतलेऽन्तर्धीयन्ते। चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते। देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति नाभ्यामन्तर्धीयन्ते। श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति आस्येऽन्तर्धीयन्ते। प्रत्येकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति ऊर्णायाम[1]न्तर्धीयन्ते। अनुत्तरां[2] सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति उष्णीषेऽन्तर्धीयन्ते॥

अथ ता अर्चिषो भगवन्तं त्रिः[3] प्रदक्षिणीकृत्य भगवत उष्णीषेऽन्तर्हिताः। अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ।

---

1) MS कर्णयोरन्त°, this variant goes probably back to A and to a misread ऊर्णायाम°.

2) MS अनुत्तरायां.

3) MS त्रिप्र°.

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरान्निष्कसितः कलापः ।
अवभासिता येन दिशः समन्ताद्दिवाकरेणोदयता यथैव ॥

गाथाश्च भाषते ।

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्युत्तमहेतुभूताः ।
नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥
तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या
श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानां ।
धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि-
रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः[1] ॥
नाकस्माल्लवणजलाद्रिराजधैर्याः
संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।
यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति [3a] धीराः
तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघा इति[1] ॥

भगवानाह । एवमेतदानन्दैवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । पश्यस्यानन्दानया यशोमत्या दारिकया ममैवंविधं सत्कारं कृतम् ॥ एवं भदन्त ॥ एषानन्द यशोमती दारिका[2] अनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च त्रिकल्पासंख्येयसमुदानीतां बोधिं समुदानीय महाकरुणापरिभाविताः[3] षट् पारमिताः परिपूर्य रत्नमतिर्नाम सम्यक्संबुद्धो भविष्यति दशभिर्बलैश्चतुर्भिर्वैशारद्यैस्त्रिभिरावेणिकैः स्मृत्युपस्थानैर्महाकरुणया च । अयमस्या देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तस्याभिप्रसाद[4] इति ॥ इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

1) Metre Praharṣiṇī. Cp. Jtkm. IX, 53. XXIII, 28. 29. XXXII, 16.

2) MS यशोमतिर्दारिका.

3) Visarga is wanting in MS.

4) Ex conject.; MS चित्तमभिप्र°.

कुसीद इति ३ ॥

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपात[1]शयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां[2] सश्रावकसङ्घः श्रावस्त्यां विहरति जेतवने ऽनाथपिण्डद[3]स्यारामे। श्रावस्त्यामन्यतमः श्रेष्ठी प्रतिवसति आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी। तेन सदृशात्कुलात्कलत्रमानीतम्। स तया सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति। तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतो न पुत्रो न दुहिता। स करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो व्यवस्थितः। अनेकधनसमुदितं मे गृहं न मे पुत्रो न दुहिता। ममात्ययात्सर्वस्वापतेयमपुत्रकमिति कृत्वा राजविधेयं भविष्यतीति। स श्रमणब्राह्मणनैमित्तिकसुहृत्संबन्धिबान्धवैरुच्यते देवतायाचनं कुरुष्वेति॥ अस्ति चैष लोके प्रवादो यदायाचनहेतोः पुत्रा जायन्ते दुहितरश्चेति। तच्च नैवम्। यद्येवमभविष्यदेकैकस्य पुत्रसहस्रमभविष्यत्तद्यथा[4] राज्ञश्च[5]क्रवर्तिनः। अपि तु त्रयाणां स्थानानां संमुखीभावात्पुत्रा जायन्ते दुहितरश्च। कतमेषां त्रयाणाम्। मातापितरौ

1) MS °पात्र°, this form *piṇḍapātra* is often found in our manuscripts instead of the correct one; cp. e. g. Divy. p. 89 N. 2. 259, 9.

2) D corr.

3) In this name D almost invariably drops the akṣara द.

4) In almost every occurrence of this stereotyped phrase, MS has °भविष्यन्तद्यथा, construing the plural of the verb with a collective subject. This I have not ventured to change, since the irregular idiom may possibly originate from the author of the Avadānaçataka.

5) B °ज्ञच°, D corr.

रक्तौ भवतः संनिपतितौ माता कल्या भवति ऋतुमती गन्धर्वश्च प्रत्युपस्थितो भवति । एषां[1] त्रयाणां स्थानानां संमुखीभावात्पुत्रा जायन्ते दुहितरश्च । तथा चासौ श्रमण[2]ब्राह्मणनिमित्तिकसुहृत्संबन्धिबान्धवविप्रलब्धो ऽपुत्रः पुत्राभिनन्दी शिववरुणकुबेरशक्रब्रह्मादीनन्यांश्च देवताविशेषानायाचते स्म । तद्यथारामदेवता वनदेवताश्चत्वरदेवताः शृङ्गाटकदेवता बलिप्रतिग्राहिका देवताः सहजाः सहधार्मिका नित्यानुबन्धा अपि देवता आयाचते स्म । स चैवमायाचनपरस्तिष्ठत्यन्यतमश्च सत्त्वो ऽन्यतमस्मात्[3]सत्त्वनिकायाच्च्युत्वा तस्य[4] प्रजापत्याः कुक्षिमवक्रान्तः ॥ पञ्चावेणिका धर्मा एकत्ये पण्डितजातीये मातृग्रामे । कतमे पञ्च । रक्तं पुरुषं जानाति विरक्तं पुरुषं जानाति । कालं जानाति ऋतुं जानाति । गर्भमवक्रान्तं जानाति । यस्य सकाशाद्गर्भो[5] ऽवक्रामति तं जानाति । दारकं जानाति दारिकां जानाति । सचेद्दारको[6] भवति दक्षिणं कुक्षिं निश्रित्य तिष्ठति सचेद्दारिका भवति वामं[7] कुक्षिं निश्रित्य तिष्ठति ॥ सा आत्तमनात्तमनाः[8] स्वामिन आरोचयति । दिष्ट्यार्यपुत्र वर्धसे आपन्नसत्त्वास्मि संवृत्ता यथा च[9] मे दक्षिणं कुक्षिं निश्रित्य तिष्ठति नियतं दारको भविष्यतीति । सोऽप्यात्तमनात्तमनाः पूर्वकायमत्युन्नमय्य दक्षिणं बाहुमभिप्रसार्य उदानमुदानयत्यप्येवाहं चिरकालाभिलषितं पुत्रमुखं पश्येयं जातो मे स्यान्नावजातः कृत्यानि मे कुर्वी<त> भृतः[10] प्रतिबिभृयाद्दायाद्यं[11] प्रतिपद्येत कुलवंशो मे चिरस्थितिकः स्यादस्माकं चाप्य[12]तीतकाल[13]ग-

1) MS एषा.
2) Here, as often, MS has श्रवण instead of श्रमण.
3) MS °मस्यात्स°.
4) MS तस्याः, cp. *infra* tale **36**.
5) MS °द्गर्भा (P°र्भो)व°.
6) MS °रिको.
7) MS वामकु°.
8) MS °मनास्वा°.
9) MS वा, cp. Divy. 99, 1.
10) MS कुर्वीभृतः.
11) MS प्रतिविभूयात द्रा° (P प्रतिवित्तया°), cp. Divy. 99, 5.
12) MS चात्यती°.
13) MS कालव्राता°.

तानामल्पं वा प्रभूतं वा दानानि दत्त्वा कृत्यानि कृत्वा‹स्माकं नाम्ना› दक्षिणामादेक्ष्यत इदं तयोर्यत्रतत्रोपपन्नयोर्गच्छतो‹र›नुगच्छत्विति ॥ [3b] आपन्नसत्त्वां चैनां विदित्वोपरिप्रासादतलगतामयन्त्रितां[1] धारयति । शीते शीतोपकरणैरुष्णे उष्णोपकरणैर्वैद्यप्रज्ञप्तै[2]राहारैर्नातितिक्तैर्नात्यम्लैर्नातिलवणैर्नातिमधुरैर्नातिकटुकैर्नातिकषायैस्तिक्ताम्ललवणमधुरकटुककषायविवर्जितैराहारैर्हारार्धहारविभूषितगात्रीमप्सरसमिव नन्दनवन[3]विचारिणीं मञ्चान्मञ्चं पीठात्पीठमनवतरन्तीमधरिमां भूमिम्[4] । न चास्याः किंचिदमनोज्ञशब्दश्रवणं यावदेव गर्भस्य परिपाकाय ॥ साष्टानां वा नवानां वा मासानामत्ययात्प्रसूता । दारको जातः अभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको जन्मनि चास्य तत्कुलं नन्दितम् । तस्य ज्ञातौ ज्ञातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः । यस्मादस्य जन्मनि सर्वकुलं नन्दितं तस्माद्भवतु दारकस्य नन्द इति नामेति । तस्य नन्द इति नाम व्यवस्थापितम् ॥ नन्दो दारको ऽष्टाभ्यो धात्रीभ्यो दत्तो द्वाभ्यामंसधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्रीडनिकाभ्यां धात्रीभ्याम् । सो ऽष्टाभिर्धात्री[5]भिरुन्नीयते वर्ध्यते क्षीरेण दध्ना नवनीतेन सर्पिषा सर्पिमण्डेन‹ान्यैश्च›ोत्तप्तोत्तप्तैरुपकरणविशेषैराशु वर्धते[6] ह्रदस्थमिव पङ्कजम् ॥

यदा महान्संवृत्तः पञ्चवर्षः षड्वर्षो[7] वा तदा कुसीदः संवृत्तः परमकुसीदो[8] नेच्छति शयनासनादप्युत्थातुम् । तेन तीक्ष्ण[9]निशितबुद्धितयान्तर्गृहस्थेनैव शास्त्राण्यधीतानि ॥ अथ

---

1) MS °तंधार°.
2) B °न्नैर्माहा°, D corr.
3) MS नन्दनमिव वनं विचारिनीम्म° (C still more corrupt).
4) MS °धरिमा भूमि.
5) MS °ष्टाभिधा°.
6) MS वर्द्धन्ते (D वध्यन्ते).
7) Ex conject.; MS षड्वर्षम्वा.
8) B here and often कुशी°.
9) B तीष्ण, D corr.

श्रेष्ठिन एतदभवत्। यो ऽपि मे कदाचित्[1]कर्हिचिद्देवताराधनया पुत्रो जातः सो ऽपि कुसीदः परमकुसीदः शयनासनादपि नोत्तिष्ठते तत्किं ममानेनेदृग्जातीयेन पुत्रेण यो नाम स्वस्थशरीरो भूत्वा पशुरिव संतिष्ठतीति ॥ स च श्रेष्ठी पूरणा‹ऽभि›प्रसन्नः। तेन षट् तीर्थिकाः शास्तारः स्वगृहमाहूता अपि नामायं दारकस्तेषां दर्शनाद्गौरवजातः शयनासनादपि तावदुत्तिष्ठेत्। अथ कुसीदो दारकस्तांश्छास्तॄन्दृष्ट्वा चतुःसंप्रेक्षणामपि न कृतवान् कः पुनर्वाद[2] उत्थास्यति वा अभिवादयिष्यति वा आसनेन वा उपनिमन्त्रयिष्यति ॥ अथ स गृहपतिस्तामेवावस्थां दृष्ट्वा सुष्ठुतरामुत्कण्ठितः करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो व्यवस्थितः ॥

अत्रान्तरे नास्ति किंचिद्[3]बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमविदितमविज्ञातम्। धर्मता खलु बुद्धानां भगवतां महाकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तकानामेकारक्षाणां शमथविपश्यना[4]विहारिणां त्रिदमथवस्तुकुशलानां चतुरोघोत्ती[5]र्णानां चतुर्[6]ऋद्धिपादचरणतलसुप्रतिष्ठितानां चतुर्षु संग्रहवस्तुषु दीर्घरात्रकृतपरिचयानां पञ्चाङ्गविप्रहीणानां पञ्चगतिसमतिक्रान्तानां षडङ्गसमन्वागतानां षट्पारमितापरिपूर्णानां सप्तबोध्यङ्गकुसुमाढ्यानामष्टाङ्गमार्गदेशिकानां नवानुपूर्वविहारसमापत्तिकुशलानां दशबलबलिनां दशदिक्समापूर्णयशसां दशशतवशवर्तिप्रतिविशिष्टानां त्री[7]रात्रेस्त्रिर्दिवसस्य बुद्धचक्षुषा लोकं व्यवलोक्य ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते। को हीयते को वर्धते कः कृच्छ्रप्राप्तः ‹कः संकटप्राप्तः› कः संबाधप्राप्तः कः कृच्छ्रसंकटसंबाधप्राप्तः को ऽपायनिम्नः को ऽपायप्रवणः को ऽपायप्राग्भारः कमहमपाया-

---

1) MS °चित्कर्हिचि°.

2) As to कः पुनर्वादः to express the *kaimutika* cp. Divy. 105,28. 200,14. — Jtkm. 143,10 क एव वादः.

3) MS किंचिन्बु°.

4) MS विपश्यिनां (P °ना).

5) MS °घोत्ती°.

6) MS here and almost always where this word occurs °तुऋद्धि°.

7) MS त्रिरात्रेस्त्रिदि°.

उद्धृत्य स्वर्गे मोक्षे च प्रतिष्ठापयेयं। कस्य कामपङ्कनिमग्नस्य हस्तोद्धारमनुप्रदद्यां कमार्यधनविरहितमार्यधनैश्वर्याधिपत्ये[1] प्रतिष्ठापयेयं। कस्याज्ञानतिमिरपटलपर्यवनद्धनेत्रस्य ज्ञानाञ्जनशलाकया चक्षुर्विशोधयामि[2]। कस्यानवरोपितानि कुशलमूलान्यवरोपयेयं कस्यावरोपितानि परिपाचयेयं कस्य परिपक्वानि[3] विमोचयेयम्। आह च।

अप्येवातिक्रमेद्वेलां सागरो मकरालयः।
न तु वैनेयवत्सानां बुद्धो वेलामतिक्रमेत्[4]॥

पश्यति भगवानयं दारकः कुसीदो मद्दर्शनाद्वीर्यमारप्स्यते[5] यावदनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ चित्तं परिणामयिष्यतीति॥ ततो भगवता तीर्थ्यानां[6] मददर्पच्छित्त्यर्थं दारकस्य च कुशलमूलसंजननार्थं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभाः[7] कनकवर्णमरीचय उत्सृष्टाः यैस्तद्गृहं समन्तादवभासितं कल्पसहस्रपरिभाविताश्च मैत्र्यंशव उत्सृष्टाः यैरस्य स्पृष्टमात्रं शरीरं प्रह्लादितम्। स इतश्चामुतश्च प्रेक्षितुमारब्धः[8] कस्य प्रभावान्मम शरीरं प्रह्लादितमिति॥ ⟨ततो⟩[9] भगवान्भिक्षुगणपरिवृतस्तद्गृहं[10] प्रविवेश। ददर्श कुसीदो बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरु-

---

1) MS °पत्यं.

2) This sentence is met with only here, not in the other occurrences of this commonplace. By its style it looks as if interpolated.

3) MS °पक्तानि.

4) MS °लानति°.

5) B मद्दर्शनान्वी, instead of which the copyist of P wrote मर्द्दनान्वी°; Feer p. 31 with the help of Tib. found out the correct reading.

6) MS तीर्थानां (P तीर्थानां).

7) MS °प्रभावाः.

8) MS °रब्धाः.

9) MS प्रह्लादितमिति भगवतो भगवां भि°. I suppose भगवतो is a blunder, which stood already in A. That the lazy boy did really not know who relieved him, is plain from the context; R 7 b 5 paraphrasing this passage, expressly states that he sought for the cause but could not find it out.

10) B °वृत्त, D corr.

षलक्षणैः समलङ्कृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं[1] व्यामप्रभालङ्कृतं सूर्यसहस्राति[4a]रेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम्। दृष्ट्वा च पुनः परं प्रसादमापन्नः सहसा स्वयमेवोत्थाय भगवतो ऽर्धे आसनं प्रज्ञपयत्येवं चाह। एतु भगवान्स्वागतं भगवतो निषीदतु भगवान्प्रज्ञप्त एवासन इति। अथास्य मातापितरावन्तर्जनश्चादृष्टपूर्वप्रभावं दृष्ट्वा परमं[2] विस्मयमापन्नाः॥

ततः कुसीदो दारको हर्षविकसिताभ्यां नयनाभ्यां भगवतः पादाभिवन्दनं[3] कृत्वा पुरस्तान्निषण्णो धर्मश्रवणाय। तस्मै भगवता अनेकप्रकारं कौसीद्यस्यावर्णो भाषितो[4] वीर्या‹र›म्भस्य[5] चानुशंसश्चन्दनमयीं[6] चास्य यष्टिमनुप्रयच्छति इमां दारक यष्टिमाकोटयेति। स तामाकोटयितुमारब्धः॥ यथासौ यष्टिराकोट्यमाना मनोज्ञशब्दश्रवणं करोति विविधानि च रत्ननिधानानि पश्यति। तस्यैतदभवत्[7]। महान्बतायं[8] वीर्यारम्भे विशेषो यन्न्वहं[9] भूयस्या मात्रया वीर्यमारभेयेति[10]॥ स श्रावस्त्यां घण्टावघोषणां[11] सार्थवाहमात्मानमुद्घोष्य षड्वारान्महासमुद्रमवतीर्णः॥ ततः सिद्धयानपात्रेण महारत्नसंग्रहं कृत्वा भगवानन्तर्निवेशने सश्रावकसङ्घो भोजितो ऽनुत्तरायां च सम्यकसंबोधौ प्रणिधानं कृतम्॥

---

1) MS गात्रव्योम°.

2) B परमवि°, P. corr.

3) MS °भिनन्द°.

4) MS °षितं.

5) Ex conject.; MS वीर्याङ्गस्य.

6) MS चानुसंश°.

7) B तस्ये, D corr.

8) Ex conject.; MS महावतेयं(D सं)वीर्यारम्भविशेषे.

9) Cp. *supra*, p. 3, N. 2.

10) Ex conject.; MS °रभेयेति, in B two dots are put above the last two akṣaras, which makes us expect some marginal correction, that has been forgotten, it seems. The reading वीर्यमारम्भयेयेति will do as well.

11) The expression is somewhat singular, as we should expect °घोषणेन or °णया. Was perhaps the genuine reading *ghaṇṭhāvaghoṣam*, the gerund?

अथ भगवान्कुसीदस्य दारकस्य हेतुपरंपरां कर्मपरंपरां च ज्ञात्वा स्मितं प्राविष्कार्षीत्। धर्मता खलु यस्मिन्समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति तस्मिन्समये नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुखान्[1]निश्चार्य काश्चि[2]दधस्ताद्गच्छन्ति काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति। या अधस्ताद्गच्छन्ति ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिमर्बुदं निरर्बुदमटटं हहवं हुहुवमुत्पलं पद्मं महापद्मं नरकान्गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूता निपतन्ति ये शीतनरकास्तेषूष्णीभूता निपतन्ति। तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रस्रभ्यन्ते। तेषामेवं भवति। किं नु वयं भवन्त इतश्च्युता आहो[3]स्विदन्यत्रोपपन्ना इति। तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति। तेषां निर्मितं दृष्ट्वैवं भवति। न ह्येवं[4] वयं भवन्त इतश्च्युता नाप्यन्यत्रोपपन्ना अपि त्वयमपूर्वदर्शनः सत्त्वो ऽस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रस्रब्धा इति। ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं कर्म क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसन्धिं गृह्णन्ति यत्र सत्यानां भाजनभूता भवन्ति। या उपरिष्टाद्गच्छन्ति ताश्चातुर्महाराजिकां[5]स्त्रयस्त्रिं[5]शान्यामांस्तुषितान्निर्माणरतीन्परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान्ब्रह्मपुरोहितान्महाब्रह्मणः[6] परीत्ता[7]भानप्रमाणाभानाभास्वरान्परीत्तशुभानप्रमाणशुभाञ्छुभकृत्स्नाननभ्रकान्पुण्यप्रसवान्बृहत्फलानबृहानतपान्सुदृशान्सुदर्शनानकनिष्ठान्देवान्गत्वा[8] अनित्यं दुःखं शून्यमनात्मेत्युद्घोषयन्ति गाथाद्वयं च भाषन्ते।

---

1) MS मुखानि°.

2) MS कश्चि°.

3) MS अहो.

4) MS ह्यैवं.

5) The anusvāra is wanting in MS.

6) Cp. note 2 on p. 5 *supra*.

7) MS परीता° (D °रिता°).

8) Owing to a singular aberration of mind of the scribe of A or B, MS has °कनिष्ठात्तेषां सत्वानां अनित्यं.

आरभध्वं निष्क्रामत युज्यध्वं बुद्धशासने ।
धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥
यो ह्यस्मिन्धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।
प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यतीति ॥

अथ ता अर्चिषस्त्रिसाहस्र<महासाहस्रं>[1] लोकधातुमन्वाहिण्ड्य भगवन्तमेव पृष्ठतः पृष्ठतः समनुगच्छन्ति[2]। तद्यदि भगवानतीतं[3] कर्म व्याकर्तुकामो भवति भगवतः पृष्ठतो ऽन्तर्धीयन्ते। अनागतं व्याकर्तुकामो भवति पुरस्तादन्तर्धीयन्ते। नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पादतले ऽन्तर्धीयन्ते। तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पार्ष्ण्यामन्तर्धीयन्ते। प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पादाङ्गुष्ठे ऽन्तर्धीयन्ते। मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति जानुनो<र्>न्तर्धीयन्ते। बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति वामे करतले [4b] ऽन्तर्धीयन्ते। चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति दक्षिणे करतले ऽन्तर्धीयन्ते। देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति नाभ्यामन्तर्धीयन्ते। श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति आस्ये ऽन्तर्धीयन्ते। प्रत्येकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते[4]। अनुत्तरां[5] सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति उष्णीषे ऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्चिषो[6] भगवन्तं त्रिः[7] प्रदक्षिणीकृत्य भगवत उष्णीषे ऽन्तर्हिताः। अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ।

---

1) D fills the gap; MS °साहस्रे.

2) MS °च्छति.

3) MS °तीतक°.

4) MS उर्णा°.

5) MS °त्तरायां सम्य°.

6) MS तार्चिषा, the irregular contraction (*sandhir ārṣaḥ*) in the first syllable is met in our text also elsewhere, see e. g. tales 25, 26, 27, 29 *in fine* एषानन्द instead of एष आ°, and cp. Divy. 27, 22. 56, 7. 386, 14. 389, 20.

7) MS त्रिप्र°.

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरान्निष्कासितः कलापः ।
अवभासिता येन दिशः समन्ताद्दिवाकरेणोदयता यथैव ॥

गाथाश्च भाषते ।

विगतोद्भवा दैन्य[1]मदप्रहीणा बुद्धा जगत्युत्तमहेतुभूताः ।
नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥
तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर[2] बुद्ध्या
श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानां ।
धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभिरु-
त्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥
नाकस्माल्लवणजलाद्रिराजधैर्याः
संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।
यस्यार्थं स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः
तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघा इति ॥

भगवानाह । एवमेतदानन्दैवमेतत् । [3]नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । पश्यस्यानन्दानेन कुसीदेन दारकेण ममैवंविधं सत्कारं

---

1) P and C have here दैत्य°, which may indeed represent the original form, since the *Daityānāṃ mada* suits the context and the mythological conception underlying it better than *dainya* + *mada*. Yet this variant seems to be nothing but a misread दैन्य of B. In fact, one may doubt as to whether *tya* or *nya* is written here in B. I should however rather read the akṣara *nya*. In D the word happens to fall in a gap.

2) वीर is not seldom in this stereotyped stanza the variant of धीर, which seems to be the better reading. Wheresoever वीर occurs in the tradition of this text, I have retained it.

3) MS नहे°.

कृतम् ॥ एवं भदन्त ॥ एष आनन्द कुसीदो दारको ऽनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च त्रिकल्पासंख्येयसमुदानीतां बोधिं समुदानीय महाकरुणापरिभाविताः[1] षट् पारमिताः परिपूर्य अतिबलवीर्यपराक्रमो नाम सम्यक्संबुद्धो लोके भविष्यति दशभिर्बलैश्चतुर्भिर्वैशारद्यैस्त्रिभिरावेणिकैः स्मृत्युपस्थानैर्महाकरुणया च । अयमस्य[2] देयधर्मो यो[3] ममान्तिके चित्तप्रसाद इति ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते च भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

---

1) MS, by a lapsus of the scribe of A, महाकरुणासमुदानीय, cp. *supra* p. 7 l. 4 and p. 12 l. 17.

2) B अस्यमस्य, the correction having been put on the latter स्य instead of the former one.

3) MS °धर्मायो.

सार्थवाह इति ४ ॥

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिस्सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः श्रावस्त्यां विहरति जेतवने ऽनाथपिण्डदस्यारामे। श्रावस्त्यामन्यतमो महासार्थवाहो महासमुद्राद्भग्नयानपात्र आगतः। स द्विरपि त्रिरपि स्वदेवतायाचनं[1] कृत्वा महासमुद्रमवतीर्णो भग्नयानपात्र एवागतः॥ ततो ऽस्य महान्खेद उत्पन्नः। स इमां चिन्तामापेदे। को मे उपायः स्याद्येन धनार्जनं कुर्यामिति। तस्यैतदभवत्। अयं बुद्धो भगवान्सर्वदेवप्रतिविशिष्टतर आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महाधर्मकामः प्रजावत्सलः। यन्न्वहमिदानीमस्य नाम्ना पुनरपि महासमुद्रमवतरेयं सिद्धयानपात्रस्वागच्छे‹यं चे›[2]दुपार्धेन धनेनास्य पूजां कुर्यामिति॥

स एवं कृतव्यवसायः पुनरपि महासमुद्रमवतीर्णो बुद्धानुभावेन च रत्नद्वीपं संप्राप्य महारत्नसंग्रहं कृत्वा कुशलस्वस्तिना स्वगृहमनुप्राप्तः॥ स मार्गश्रमं प्रतिविनोद्य भाण्डं प्रत्यवेक्षितुमारब्धः। तस्य नानाविचित्राणि रत्नानि दृष्ट्वा महांल्लोभोत्पन्नः[3]। चिन्तयति[4] च। मया ईदृशानां रत्नानां श्रमणस्य गौतमस्य उपार्धं दातव्यं भविष्यति। यन्न्वहमेतानि स्व-

---

1) Ex conject.; MS सदेव°, *sva*° is supported by R.

2) Ex conject.; MS पात्रःस्वागच्छेडपा°, the akṣ. ड of our mss. may easily proceed from दु, as both are very similar in the Nepalese handwriting.

3) Note the irregular sandhi, as on p. 20 n. 6.

4) Ex conject.; MS विभयति.

स्याः पत्न्या आयसेन[1] कार्षापणद्वयेन विक्रीय भगवतो गन्धं दद्यामिति । स कार्षापणद्वये-नागरु[2] क्रीत्वा जेतवनं गतः । ततो ऽपत्रपमाणरूपो द्वारकोष्ठके स्थित्वागरुं[3] धूपितवान् ॥

अथ भगवांस्तद्रूपमृद्ध्य[3]भिसंस्कारम[4]भिसंस्कृतवान्येन स धूप उपरि विहायसमभ्युद्गम्य सर्वां[5] च श्रावस्तीं स्फुरित्वा महदभ्रकूटवदवस्थितः[6] । तस्य तदत्यद्भुतं देवमनुष्यावर्जनकरं प्रातिहार्यं दृष्ट्वा महान्प्रसाद उत्पन्नः । स स्वचित्तं परिभाषितवान् । नैतन्म[5a]म प्रतिरूपं स्याद्यदहं भगवन्तं रत्नैर्[7]नाभ्यर्चयेयमिति ॥ अथ तेन सार्थवाहेन भगवान्सश्रावकसङ्घो ऽन्तर्[8]निवेशने भक्तेनोपनिमन्त्रितः । ततः प्रणीतेनाहारेण संतर्प्य महारत्नैरवकीर्णः । ततस्तानि रत्नानि उपरि विहायसमभ्युद्गम्य मूर्ध्नि भगवतो रत्नकूटागारो[9] रत्नच्छत्रं रत्नमण्डपश्चावस्थितः यन्न शक्यं सुशिक्षितेन कर्मकारेण[10] कर्मान्तेवासिना वा कर्तुं यथापि तद्बुद्धस्य बुद्धानुभावेन देवतानाञ्च देवतानुभावेन ॥

अथ सार्थवाहो द्विगुणजातप्रसादस्तत्प्रातिहार्यदर्शनान्मूलनिकृत्त[11] इव द्रुमो भगवतः

---

1) Ex conject.; MS आयस्तेन, the covetous merchant thinks he may rid himself of his vow at the expense of two coppers; the Chinese translation renders the *āyasaḥ kārṣāpaṇaḥ* by tshien. Cp. Divy. 30, 23.

2) So B; D and P write अगुरु, अगुरुं. Cp. Divy. 158, 15. 315, 18. 327, 11.

3) Ex conject.; B तद्रूपानृध्यमभि°; though the akṣara *ma* is clearly cancelled in B, it has been copied by the scribes of the other MSS. As to *tadrūpa*, cp. Divy. 42, 8. 494, 20.

4) MS °स्करानभि°.

5) MS सर्वृा.

6) MS °स्थितं.

7) Ex conject.; MS रत्नैरभ्य°; the correction is confirmed by R. 113 b 4 नैतन्मे प्रतिरूपं स्याद्यदयं सुगतो जिनः । मया नाभ्यर्चितो रत्नैः etc.

8) Ex conject.; MS संघांतर्निवे°; cp. *supra* p. 18, 12.

9) B °टाकारो, D. corr., cp. *supra* p. 9, 10.

10) Ex conject., cp. *supra* p. 9, 10 and Divy. 211, 14 *mālākāreṇa vā mālākārāntevāsinā vā*; B कर्माकारेणकर्मान्तेवासिना with :अ erased between र्मा and न्ते.

11) MS °कृत्त.

पादयोर्निपत्य प्रणिधानं कर्तुमारब्धः। अनेनाहं कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन चान्धे लोके अनायके अपरिणायके बुद्धो भूयासमतीर्णानां सत्त्वानां तारयिता अमुक्तानां मोचयिता अनाश्वस्तानामाश्वासयिता अपरिनिर्वृतानां परिनिर्वापयितेति ॥

अथ भगवांस्तस्य सार्थवाहस्य हेतुपरम्परां कर्मपरम्परां च ज्ञात्वा स्मितं प्राविष्कार्षीत्[1]। धर्मता खलु यस्मिन्समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति तस्मिन्समये नीलपीतलोहितावदाता <अ>र्चिषो[2] मुखान्निश्चार्य काश्चिदधस्ताद्गच्छन्ति काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति। या अधस्ताद्गच्छन्ति ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिमर्बुदं नि<र>र्बुदमटटं हहवं[3] हुहुवमुत्पलं पद्मं महापद्मं नरकान्गत्वा[4] ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूता[5] निपतन्ति ये शीतनरकास्तेषूष्णीभूता[6] निपतन्ति। तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रस्रभ्यन्ते। तेषामेवं भवति। किं नु वयं भवन्त इतश्च्युता आहो[7] स्विदन्यत्रोपपन्ना इति। तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति। तेषां निर्मितं दृष्ट्वैवं भवति। न ह्येव[8] वयं भवन्त इतश्च्युता नाप्यन्यत्रोपपन्ना अपि त्वयमपूर्वदर्शनः[9] सत्त्वोऽस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रस्रब्धा इति। ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं कर्म क्षपयित्वा[10] देवमनुष्येषु प्रतिसन्धिं गृह्णन्ति यत्र सत्यानां भाजनभूता भवन्ति। <या> उपरिष्टाद्गच्छन्ति ताश्चातुर्महाराजिकांस्त्रायस्त्रिंशान्[11]यामांस्तुषितान्निर्माणरतीन्परनि-

---

1) Cp. *supra* p. 10, n. 1; in B वि is in rasura; P and C प्राष्का°, D प्राविष्का°.

2) MS °तार्चिषा मु°.

3) B °टटमहह°, D corr.

4) MS नरकं. Cp. *supra* p. 4, n. 7.

5) MS शीतिभूत्वा (C °भूता).

6) B °भूत्वा, P corr.

7) MS अहो.

8) B न ह्यौ°, D corr.

9) DCP अपिस्वय° so, it seems, also B.

10) MS क्षेप°.

11) MS °राजकास्त्राय° (P °राषिका°). I have retained *trāyastriṃçān*, because it may perhaps be the form used by the author, and not *trayas-*, as MS has elsewhere. Cp. Pāli *tāvatiṃsa*.

र्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान्[1]ब्रह्मपुरोहितान्महाब्रह्मणः[2] परीत्ताभानप्रमाणाभानाभास्वरान्परीत्तशुभानप्रमाणशुभाञ्छुभकृत्स्नाननभ्रकान्पुण्यप्रसवान्[3]बृहत्फलानबृहानतपान्सुदृशान्सुदर्शनानकनिष्ठान्देवान्गत्वा अनित्यं दुःखं शून्यमनात्मेत्युद्घोषयन्ति गाथाद्वयं च भाषन्ते ।

आरभध्वं निष्क्रामत युज्यध्वं बुद्धशासने ।
धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥
यो ह्यस्मिन्धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।
प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ' इति ॥

अथ ता अर्चिषस्त्रिसाहस्रमहासाहस्रं[4] लोकधातुमन्वाहिण्ड्य भगवन्तमेव[5] पृष्ठतः पृष्ठतः समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति भगवतः पृष्ठतो ऽन्तर्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पादतले ऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पार्ष्ण्यामन्तर्धीयन्ते । प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पादाङ्गुष्ठे ऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति जानुनो(र्)ऽन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति वामे करतले ऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति दक्षिणे करतले ऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति नाभ्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति आस्ये ऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति ऊर्णायाम्[6]अन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति उष्णीषे ऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्चिषो भगवन्तं त्रिः[7] प्रदक्षिणीकृत्य भगवत उष्णीषे ऽन्तर्हिताः । अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ ।

---

1) MS °यिकान्न°.
2) MS °ब्रह्माणः.
3) B पुणाप्र°, D corr.
4) Anusv. is wanting in MS.
5) B भगवन्तमेतव, D corr.
6) MS उर्णा°. 7) MS त्रिप्र°.

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरान्निष्क्रमितः कलापः ।
अवभासिता येन दिशः समन्ताद्दिवाकरेणोदयता यथैव ॥

गाथाश्च भाषते ।

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्युत्तमहेतुभूताः ।
नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मि[5b]तमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥
तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या
श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानां ।
धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि-
रुत्पन्नं व्यपनय[1] संशयं शुभाभिः ॥
नाकस्माल्लवणजलाद्रिराजधैर्याः
संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।
यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः
तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघा इति ॥

भगवानाह । एवमेतदानन्दैवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । पश्यस्यानन्दानेन सार्थवाहेन ममैवंविधं सत्कारं कृतम् ॥ एवं भदन्त ॥ एष सार्थवाहोऽनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च त्रिकल्पासंख्येयसमुदानीतां बोधिं समुदानीय महाकरुणापरिभाविताः[2] षट् पारमिताः परिपूर्य रत्नोत्तमो नाम सम्यक्संबुद्धो भविष्यति दशभिर्बलैश्चतुर्भिर्वैशारद्यैस्त्रिभिरावेणिकैः स्मृत्युपस्थानैर्महाकरुणया च । अयमस्य देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तस्याभिप्रसादः[3] ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

1) D corr.

2) MS °विता.

3) MS चित्तमभिप्र°, cp. *supra* p. 12 n. 4.

सोम इति ५ ॥

lost

[6a] वडिक इति ६ ॥

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति [1] देवनागयक्षगन्धर्वासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः श्रावस्त्यां विहरति जेतवने ऽनाथपिण्डदस्यारामे। श्रावस्त्यामन्यतमो गृहपतिः श्रेष्ठी प्रतिवसति आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी। तेन सदृशात्कुलात्कलत्रमानीतम्। स तया सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति। तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः गृहपतेः पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता। सा नवानां मासानामत्ययात्प्रसूता। दारको जातो अभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः॥ तस्य जातौ[2] जातिमहं कृत्वा वडिक इति नामधेयं कृतवान्पिता। वडिको दारको ऽष्टाभ्यो धात्रीभ्यो दत्तः। अंसधात्रीभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां मलधात्रीभ्यां क्रीडनिका<भ्यां> धात्रीभ्याम्। सो ऽष्टाभिर्धात्रीभिरुन्नीयते वर्ध्यते क्षीरेण दध्ना नवनीतेन सर्पिषा सर्पिमण्डेन<अन्यैश्च>उत्तप्तोत्तप्तैरुपकरणविशेषैराशु वर्धते ह्रदस्थमिव पङ्कजम्। यदा महान्संवृत्तः पञ्चवर्षो षड्वर्षो [3] वा तदा गुरौ भक्तिं कृत्वा सर्वशास्त्राणि अधीतानि। तीक्ष्ण[4]बुद्धितया शीघ्रं सर्वशास्त्रस्य पारं गतः॥

---

1) D in inverted order देवनागयक्षासुरगन्धर्वगरु°.

2) MS जातोर्जा°.

3) Ex conject.; MS षद्वर्षम्वा, cp. *supra* p. 15 n. 7.

4) MS तीष्णा°.

तदनन्तरं तस्य वडिकस्य किञ्चित्[1]पूर्वजन्मकृतकर्मविपाकेन शरीरे कायिकं दुःखं पतितम्[2]। इति दुःखी भूतश्चिन्तापरः[3] स्थितः[4]। किं पापं कृतं मया <य>दिदं[5] कायिकं दुःखं मम शरीरे जातम्[6]॥ तस्य पितापि पुत्रस्येदं कायिकं दुःखभावं दृष्ट्वा महदुद्विग्नः पुत्रात्ययशङ्कया दीनमानसः[7] शोकाश्रुव्याप्तवदनस्त्वरितं वैद्यमाहूय तस्य पुत्रस्य रोगं दर्शयति[8]। को रोगः[9] केन हेतुना मम पुत्रस्य देहे जात इति। ततः स वैद्यस्तस्य रोगचिह्नं दृष्ट्वा चिकित्सां कर्तुमारब्धः॥ तथापि तस्य रोगशान्तिर्न[10] भवति पुनर्वृद्धिर्भवति॥ पिता पुत्रस्य रोगं[11] वृद्धं जातं दृष्ट्वा अवश्यं पुत्रो मरिष्यति यद्वैद्येनापि चास्य[12] रोगस्य चिकित्सितुं न शक्यत इति मूर्च्छया भूमौ पतितः॥ तं दृष्ट्वा भूयो ऽपि पुत्रस्य चिन्ता जाता[13] भूयो ऽपि चिन्तया मानसी व्यथा जाता॥ स दारको रोगी भूतो ऽशक्यो[14] ऽपि वदितुं[15] कथञ्चित्पितरं

---

1) Note the use of *kiṃcit* as the theme of the indefinite pronoun in the first member of a compound. Cp. PW in kürzerer Fassung: II, 64, Sp. 3, and Jātakamālā p. 120, 3 *yatkiṃcanakāritākṣepakarkaçākṣaram.*

2) MS पतितः.   3) MS °भूतोचि°.

4) D °परो व्यवस्थितः, which seems to be a good correction.

5) Ex conject.; MS मया इदं.

6) MS जातः.

7) MS मानसो (P सा).

8) MS दर्शियति.

9) Ex conject.; MS किं रोगं. Perhaps this must remain unchanged: in that case जात इति is to be changed in जातमिति. Blunders in gender are not rare in our text. Cp. *supra*, p. 3 n. 8. In the foregoing दुःखभाव is taken as a neuter.

10) Ex conject.; MS °शान्तो न.

11) MS रोगवृ°.

12) BC वास्य; the meaning 'even' of अपि च is substantiated by one example in PW. I, 305, 1. Note the genitive with *cikitsati* and cp. my Sanskrit Syntax § 121.

13) MS जातः.

14) *Çakya* is here used with active signification, as it is Divy. 39, 12 *çakyas tvaṃ ..... vastum,* as is also the case with the verb *çakyāmi.* See Divy. 111, 10. 137, 3. 303, 30. 358, 10. 397, 24. 486, 11. — Divy. 370, 15 even *çakyate* has the meaning of *çaknoti*, as is also found in the Bhagavadgītā 11, 8 *na tu māṃ çakyase draṣṭum.*

15) P ऽशक्यो दरितुं unmeaning, cp. Feer., p. 39 n. 2; the good reading is found in the other MSS. The tale nr. 14 of Vicitrakarṇikāvadāna (f. 65b 3—70b 6 of the ms. of the I. O.) which is a periphrastic elaboration of our Vaḍika-avadāna has in the corresponding place (f. 67 a 1) these words शनैर्नीचस्वरो ऽवदत्.

बभाषे। मा तात साहसं। धैर्यमवलम्ब्योत्तिष्ठ[1] ममात्ययाशङ्कया मा भूस्त्वमपि मादृशः। मम नाम्ना देवानां पूजां कुरु दानं देहि ततो मम स्वस्था[2] भविष्यति ॥ स गृहपतिरिति पुत्रस्य वच आकर्ण्य सर्वदेवेभ्यः पूजां कृतवान्सर्वब्राह्मणतीर्थिकपरिव्राजकेभ्यो दानं दत्तवान्। तथापि तस्य रोगशान्तिर्न भवति ॥ तदा तस्य महान्मानसो[3] दुःखो[4] ऽभूत्। सर्वदेवेषु पूजा कृता दानो ऽपि दत्तः[4] पित्रा मम। तथापि स्वस्था[2] न भवति[5] ॥ ततस्तथागतगुणा<न्>[6]नुस्मृत्य बुद्धं नमस्कारं कर्तुमारब्धः[7] ॥

अत्रान्तरे नास्ति किंचिद्बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमविदितमविज्ञातम्। धर्मता खलु बुद्धानां भगवतां महाकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षाणां[8] शमथविपश्य<ना>विहारिणां त्रिदमथवस्तुकुशलानां चतुरोघोत्तीर्णानां चतुर्ऋद्धिपादचरणतलसुप्रतिष्ठितानां[9] चतुर्षु संग्रहवस्तुषु दीर्घरात्रकृतपरिचयानां पञ्चाङ्गविप्रहीणानां पञ्चगतिसमतिक्रान्तानां षडङ्गसमन्वागतानां षट्पारमितापरिपूर्णानां सप्तबोध्यङ्गकुसुमाढ्यानामष्टाङ्गमार्गदेशिकानां नवानुपूर्वविहा[6b]रसमापत्तिकुशलानां <दशबलबलिनां> दशदिक्समापूर्णयशसां[10] दशशतवशवर्तिप्रतिविशिष्टानां त्री रात्रेस्त्रिर्दिवसस्य[11] बुद्धचक्षुषा लोकं व्यवलोक्य ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते। को हीयते को वर्धते कः कृच्छ्रप्राप्तः कः संकटप्राप्तः कः संबा-

1) B घैय°, D corr.

2) Ex conject; MS स्वस्थो. I suppose स्वस्था was written by the author of this avadāna with the meaning of *svāsthyam*, *svasthatā*. This not-classic subst. *svasthā* may have been formed by analogy, cp. the adj. *saṃstha* and the subst. *saṃsthā*; *pratiṣṭha* and *pratiṣṭhā*.

3) MS मानसी.

4) The mistakes in gender may be imputed to the author of this text. Cp. *supra* p. 3 n. 8 and p. 29, n. 10.

5) Perhaps भव<ती>ति.

6) P corr.

7) The periphrastic *namaskāraṃ kṛ* has borrowed its construction from the verb *namaskṛ*, cp. my Sanskrit Syntax § 310, 2.

8) B प्रवृत्तना°, D corr.

9) BCP चतुःऋ°.

10) B °दिग्समा°, D °दिशा°, C °दिगसमा°, P °दिग्समा°.

11) MS त्रिरात्रिस्त्रिर्दि°.

धप्राप्तः कः कृच्छ्रसंकटसंबाधप्राप्तः को ऽपायनिम्नः[1] को ऽपायप्रवणः को ऽपायप्राग्भारः कमहमपायादुद्धृत्य स्वर्गे मोक्षे च प्रतिष्ठापयेयं कस्य कामपङ्कनिमग्नस्य हस्तोद्धारमनुप्रदद्यां कमार्यधनविरहितमार्यधनैश्वर्याधिपत्ये प्रतिष्ठापयेयं कस्यानवरोपितानि कुशलमूलान्यवरोपयेयं कस्यावरोपितानि परिपाचयेयं कस्य परिपक्वानि विमोचयेयम्। आह च।

अप्येवातिक्रमेद्वेलां सागरो मकरालयः।
न तु वैनेयवत्सानां बुद्धो वेलामतिक्रमेत्[2]॥

ततो भगवता वडिकस्य गृहपतेः[3] पुत्रस्य तामवस्थां दृष्ट्वा सूर्यसहस्रातिरेकप्रभाः कनकवर्णा मरीचयः सृष्टाः यैस्तद्गृहं समन्तादवभासितं कल्पसहस्रपरिभाविताश्च मैत्र्यंशव उत्सृष्टाः यैरस्य स्पृष्टमात्रं शरीरं प्रह्लादितम्। ततो भगवांस्तस्य द्वारकोष्ठकमनुप्राप्तः। दौवारिकपुरुषेणास्य निवेदितं भगवान्द्वारे तिष्ठतीति॥ अथ वडिकः श्रेष्ठिपुत्रो लब्धप्रसादो ऽधिगतसमाश्वास आह। प्रविशतु भगवान् स्वागतं भगवते आकाङ्क्षामि भगवतो दर्शनमिति॥ अथ भगवान्प्रविश्य प्रज्ञप्त एवासने निषण्णः। निषद्य भगवान्वडिकमुवाच[4]। किं ते वडिक बाधते[5] इति॥ वडिक उवाच। कायिकश्च मे दुःखं चेतसिकं चेति॥ ततो ऽस्य भगवता सर्वसत्त्वेषु मैत्र्युपदिष्टा[6] अयं ते चेतसिकस्य[7] प्रतिपक्ष इति। लौकिकं च [8]चित्तमुत्पादयामास। अहो बत शक्रो देवेन्द्रो गन्धमादना[9]त्पर्वतात्क्षीरिकामोषधी[10]मानये-

1) B °यनिमग्नः, D corr. 2) MS °लामनुत्क्रमेत.

3) Visarga is wanting in MS.

4) B °डिकममुवाच, D corr.

5) Ex conject.; MS वाधक, cp. the parallel passage in Avad. nr. **50**, B 47a and Divy. 420, 4.

6) Ex conject.; B मैत्र्यं उपदिष्टाः, still more corrupted in D; P मैत्री...°ष्टाः.

7) Ex conject.; MS इयत्ते चेतसिकश्च.

8) BC लौकिकंचवित्त° (P लौ°...रचित°), D corr.

9) P °माडना°, C °मागुना°, as the akṣara of B they copied may be read either *gu* or *ḍa*; D corr.

10) MS here and on the following line °कामोष°. — With the two remedies applied here by Bhagavān cp. Mahābh. ed. Bomb. III, 216, 17 प्रज्ञया मानसं दुःखं हन्याच्छारीरमौषधैः.

दिति ॥ सहचित्तोत्पादाद्भगवतः शक्रो देवेन्द्रो गन्धमादनात्पर्वतात्तीरिकामोषधीमानीय भगवते दत्तवान्भगवता च स्वपाणिना गृहीत्वा वडिकाय दत्ता इयत्ते कायिकस्य दुःखस्य परिदाहशमनीति ॥

स कायिकं प्रश्रब्धिसुखं लब्ध्वा भगवतो ऽन्तिके चित्तं प्रसादयामास प्रसन्नचित्तश्च राज्ञः प्रसेनजितो निवेद्य भगवन्तं सश्रावकसङ्घं भोजयित्वा शतसहस्रेण वस्त्रेणाच्छाद्य सर्वपुष्पमाल्यैरभ्यर्चितवान् ॥ ततश्चेतनां पुष्णाति स्म प्रणिधिं ‹च›[1] चकार । अनेनाहं कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन यथैवाहं भगवता अनुत्तरेण वैद्यराजेन चिकित्सित एवमहमप्यनागते ऽध्वनि अन्धे[2] लोके अनायके अपरिणायके बुद्धो भूयासमतीर्णानां सत्त्वानां तारयिता अमुक्तानां मोचयिता अनाश्वस्तानामाश्वासयिता अपरिनिर्वृतानां परिनिर्वापयितेति ॥

अथ भगवान्वडिकस्य[3] धातुपरम्परां कर्मपरम्परां च ज्ञात्वा स्मितं प्राविरकार्षीत् ॥ धर्मता खलु यस्मिन्समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति तस्मिन्समये नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुखान्निश्चार्य काश्चिदधस्ताद्गच्छन्ति काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति । या अधस्ताद्गच्छन्ति ताः संजीवं कालसूत्रं ‹संघातं›[4] रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिमर्बुदं[5] निरर्बुदमटटं हहवं हुहुवमुत्पलं पद्मं महापद्मं नरकान्गत्वा[6] ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूता निपतन्ति ये शीतनरकास्तेषूष्णीभूता निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रश्रभ्यन्ते । तेषामेवं भवति । किं नु वयं भवन्त इतश्च्युता आहो स्विदन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति । तेषां निर्मितं दृष्ट्वैवं

---

1) Cp. *infra* p. 37, 13.

2) MS अन्धा.

3) MS वडिकस्य तेर्धातु°. I think there is a gap after °कस्य and the author wrote वडिकस्य ‹गृहपते›र्धातु°, if not rather वडिकस्य ‹गृहपतेः पुत्रस्य› धातु°.

4) added in P.

5) Anusv. is wanting in MS.

6) MS नरकं.

भवति। न ह्येवं[1] वयं भवन्त इतश्च्युता नाप्यन्यत्रोपपन्ना अपि त्वयमपूर्वदर्शनः सत्त्वो ऽस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रस्रभ्यन्ते। ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं कर्म क्षपयित्वा[2] देवमनुष्येषु प्रतिसन्धिं गृह्णन्ति यत्र सत्याशां भाजनभूता भवन्ति[3]। या उपरिष्टाद्गच्छन्ति ताश्चातुर्महाराजिकांस्त्रयस्त्रिंशान्[4]यामांस्तुषितान्निर्माणरतीन्परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान्ब्रह्मपुरोहितान्महाब्रह्मणः[5] परीत्ताभानप्रमाणाभानाभास्वरान्परीत्तशुभानप्रमाणशुभाञ्छुभकृ[7 a]त्स्नाननभ्रकान्पुण्यप्रसवान्बृहत्फलानबृहानतपान्सुदृशान्सुदर्शनानकनिष्ठान्देवान्गत्वा अनित्यं दुःखं शून्यमनात्मेत्युद्घोषयन्ति गाथाद्वयं च भाषन्ते[6]।

आरभध्वं निष्क्रामत युज्यध्वं बुद्धशासने।
धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव[7] कुञ्जरः॥
यो ह्यस्मिन्धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति।
प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति॥

अथ ता अर्चिषस्त्रिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्ड्य भगवन्तमेव पृष्ठतः पृष्ठतः समनुगच्छन्ति। तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति भगवतः पृष्ठतो ऽन्तर्धीयन्ते। अनागतं व्याकर्तुकामो भवति पुरस्तादन्तर्धीयन्ते। नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पादतले ऽन्तर्धीयन्ते। तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पार्ष्ण्यामन्तर्धीयन्ते। प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पादाङ्गुष्ठे ऽन्तर्धीयन्ते। मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति जानुनो<र>न्तर्धीयन्ते। बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति वामे करतले ऽन्तर्धीयन्ते।

1) MS ह्येवं.
2) MS क्ष°.
3) MS भवति.
4) MS °कांसत्रयस्त्रिंसा° (D °कात्रयस्त्रिंशा)°.
5) MS °ह्मणाः.
6) MS भाषते.
7) MS मडा°.

चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति दक्षिणे करतले ऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति नाभ्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति आस्ये ऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते[1] । अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति उष्णीषे ऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्चिषो भगवन्तं त्रिः[2] प्रदक्षिणीकृत्य भगवत उष्णीषे ऽन्तर्हिताः । अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ ।

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरान्निष्कसितः कलापः ।
अवभासिता येन दिशः समन्ताद्दिवाकरेणोदयता यथैव ॥

गाथाश्च भाषते ।

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्युत्तमहेतुभूताः ।
नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥
तत्कालं स्वयमधिगम्य धीर बुद्ध्या
श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानां ।
धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि-
रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥
नाकस्माल्लवणजलाद्रिराजधैर्याः
संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।
यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः
तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघा इति ॥

भगवानाह । एवमेतदानन्दैवमेतत् । नाहेतुप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । पश्यस्यानेन वडिकेन गृहपतिपुत्रेण ममैवंविधं

---

1) B उर्णा°, D corr.

2) MS त्रिप्र°.

सत्कारं कृतम् ॥ एवं भदन्त ॥ एष आनन्द वडिको गृहपतिपुत्रो ऽनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च त्रिकल्पासंख्येयसमुदानीतां बोधिं समुदानीय महाकरुणापरिभाविताः षट् पारमिताः परिपूर्य शाक्यमुनिर्नाम[1] सम्यक्संबुद्धो भविष्यति दशभिर्बलैश्चतुर्भिर्वैशारद्यैस्त्रिभिरावेणिकैः स्मृत्युपस्थानैर्महाकरुणया च । अयमस्य देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तप्रसाद इति ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

---

1) I read शाक्यमुनिः on account of both the Chinese and the Tibetan translations agreeing in that name of the future Buddha, cp. Mahāvastu I, 47, 13 sqq. 57, 8. Divy. 90, 6; B ष्यत्तवानिर्नाम, which seems to be a corruption of शाक्यमुनि°. Nearly the same corruption is found in the Vicitrakarṇikāvadāna f. 70 a 10 स्नदणावाप्यभिधो बुद्धे (sic) तथागतो भविष्यति.

पद्म इति ७ ॥

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः श्रावस्त्यां विहरति स्म जेतवने ऽनाथपिण्डदस्यारामे ॥ यदा भगवाँल्लोके नोत्पन्न आसीत्तदा राजा प्रसेनजित्तीर्थिकदेवतार्चनं कृतवान्पुष्पधूपगन्धमाल्यविलेपनैः। यदा तु भगवाँल्लोके उत्पन्नो राजा च प्रसेनजिद्दहरसूत्रोदाहरणेन विनीतो भगवच्छासने श्रद्धां प्रतिलब्धवांस्तदा प्रीतिसौमनस्यजातस्त्रिर्[1]भगवन्तमुपसंक्रम्य दीपधूपगन्धमाल्यविलेपनैरभ्यर्चयति ॥

अथान्यतम आरामिको नवं पद्ममादाय राज्ञः प्रसेनजितो ऽर्थं श्रावस्तीं प्रविशति तीर्थिकोपासकेन च दृष्टः ‹पृष्ट›श्च[2]। किमिदं पद्मं विक्रीणीषे[3]॥ स कथयत्यामेति[4]॥ स क्रेतुका[7b]मो यावदनाथपिण्डदो गृहपतिस्तं प्रदेशमनुप्राप्तः। तेन तस्माद्द्विगुणेन मूल्येन वर्धितम्। ततः[5] परस्परं वर्धमानौ यावच्छतसहस्रं वर्धि‹तव›न्तौ[6]॥ अथारामिक-

---

1) MS °जातः त्रिभग°.

2) My insertion of पृष्ट is corroborated by parallel passages, cf. Divy. 26, 19. 30, 27. 57, 13. 488, 25. 541, 20 and *infra*, tale **44**, B 42 b; tale **61**, B 58 b; tale **76**, B 71 b.

3) Ex conject.; B विक्रीनीय.

4) With आम 'yes; indeed' cp. the Pāli *āma*, e. g. Jāt. II, 92, 25. In B the akṣara रा is added on the inferior margin, to be inserted between त्या and मे, by one who did not understand the true reading. CD त्यारामेति, P ऽ्यारामेति.

5) MS ततो.

6) Ex conject.; MS सहस्रवर्धितौ. The passive is of course impossible. M. Feer informs me that the Tibetan translation is no obstacle to my correction.

स्यैतदभवत्। अयमनाथपिण्डदो गृहपतिरचञ्चलः स्थिरसत्त्वो नूनमत्र कारणेन भवितव्यमिति। तेन संशयजातेन स तीर्थिकाभिप्रसन्नः पुरुषः पृष्टः कस्यार्थे भवानेवं वर्धत[1] इति। स आह। अहं भगवतो नारायणस्यार्थे इति॥ अनाथपिण्डदाह[2]। अहं भगवतो बुद्धस्यार्थे इति॥ आरामिक आह। क एष बुद्धो नामेति॥ ततो ऽनाथपिण्डदेन विस्तरेणास्य बुद्धगुणा आख्याताः॥ तत आरामिको ऽनाथपिण्डदमाह। गृहपते ऽहं स्वयमेव तं भगवन्तमभ्यर्चयिष्य इति॥

ततो ऽनाथपिण्डदो गृहपतिरारामिकमादाय येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः। ददर्शारामिको बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैस्समलङ्कृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालङ्कृतं[3] सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम्। सहदर्शनाच्चारामिकेण तत्पद्मं भगवति क्षिप्तम्। ततः क्षिप्तमात्रं शकटचक्रप्रमाणं भूत्वा उपरि भगवतः स्थितम्॥

अथ सारामिकस्तत्प्रातिहार्यं[2] दृष्ट्वा मूलनिकृत्त[4] इव द्रुमो भगवतः पादयोर्निपत्य कृतकरपुटश्चेतनां पुष्णाति प्रणिधिं च कर्तुमारब्धः। अनेनाहं कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन चान्धे लोके <अनायके> अपरिणायके बुद्धो भूयासमतीर्णानां सत्त्वानां तारयिता अमुक्तानां मोचयिता अनाश्वस्तानामाश्वासयिता अपरिनिर्वृतानां परिनिर्वापयितेति॥

अथ भगवांस्तस्यारामिकस्य हेतुपरम्परां कर्मपरम्परां च ज्ञात्वा स्मितं प्राविरकार्षीत्। धर्मता खलु यस्मिन्समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति तस्मिन्समये नी-

---

1) B °ते इति, D °त इति. Instead of *vardhata iti* one should rather expect *vardhayatīti*, but the transitive meaning of the primitive non-causative verb is not wholly excluded from the post-Vedic period. Cp. *supra* p. 36, 13 *parasparaṃ vardhamānau*. For the rest, Divy. 403, 10 foll. may be compared.

2) Sic MS; cp. *supra* p. 20 n. 6.

3) MS व्योम°.

4) MS °कृंत.

लपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुखान्निश्चार्य काश्चिद्[1]धस्ताद्गच्छन्ति काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति । या अधस्ताद्गच्छन्ति ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं[2] रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिमर्बुदं निरर्बुदमटटं हहवं हुहुवमुत्पलं पद्मं महापद्मं नरकान्[3]गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूता निपतन्ति ये शीतनरकास्तेषूष्णीभूता निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रस्रभ्यन्ते । तेषामेवं[4] भवति । किं नु वयं भवन्त इतश्च्युता आहो स्विद्न्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं[5] विसर्जयति । तेषां निर्मितं दृष्ट्वैवं भवति । न ह्येव[6] वयं भवन्त इतश्च्युता नाप्यन्यत्रोपपन्ना अपि त्वयमपूर्वदर्शनः सत्त्वो ऽस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रस्रब्धा इति । ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं[7] कर्म क्षपयित्वा[8] देवमनुष्येषु प्रतिसन्धिं गृह्णन्ति यत्र सत्यानां भाजनभूता भवन्ति । या उपरिष्टाद्गच्छन्ति ताश्चातुर्महाराजिकांस्त्रयस्त्रिंशान्यामांस्तुषितान्निर्माणरती[9]न्परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान्ब्रह्मपुरोहितान्महाब्रह्मणः परीत्ताभानप्रमाणाभानाभास्वरान्परीत्तशुभानप्रमाणशुभाञ्छुभकृत्स्नाननभ्रकान्पुण्यप्रसवान्[10]बृहत्फलानबृहानतपान्सुदृशान्सुदर्शनानकनिष्ठान्देवान्गत्वा अनित्यं दुःखं शून्यमनात्मेत्युद्घोषयन्ति[11] गाथाद्वयं च भाषन्ते ।

---

1) B काचि°, D corr.

2) B संघातरौ°, D corr.

3) MS °कंग°. Cp. *supra* p. 4 n. 7.

4) MS °मेवभव°.

5) B °न्निमितं, D corr.

6) MS ह्येवं (D ह्येवं).

7) MS तंनरकंवे° (D °रकवे).

8) MS ते°.

9) B °तानिर्मा°, D corr.

10) B °प्रस°, D corr.

11) B °पयति, D corr.

आरभध्वं[1] निष्क्रामत युज्यध्वं बुद्धशासने ।
धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥
यो ह्यस्मिन्धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।
प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ' इति ॥

अथ ता अर्चिषस्त्रिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्ड्य भगवन्तमेव पृष्ठतः पृष्ठतः समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति भगवतः पृष्ठतो ऽन्तर्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पादतले ऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पार्ष्ण्यामन्तर्धीयन्ते । प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पादाङ्गुष्ठे ऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति जानुनो<र्>न्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति वामे करतले ऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति दक्षिणे करतले ऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्या[8a]कर्तुकामो भवति नाभ्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति आस्ये ऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति उष्णीषे ऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्चिषो भगवन्तं त्रिः[2] प्रदक्षिणीकृत्य भगवत उष्णीषे ऽन्तर्हिताः । अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ ।

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरान्निष्क्रासितः कलापः ।
अवभासिता येन दिशः समन्तादिवाकरेणोदयता यथैव ॥

गाथाश्च भाषते[3] ।

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्युत्तमहेतुभूताः ।
नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥

1) B °ध्व, D corr.
2) MS त्रिप्र°.
3) MS भाषन्ते.

तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या
श्रोतॄणां श्रमण[1] जिनेन्द्र काङ्क्षितानां ।
धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि-
रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः[2] ॥
नाकस्माल्लवणजलाद्रिराजधैर्याः
संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।
यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः
तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघा इति ॥

भगवानाह । एवमेतदानन्दैवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । पश्यसि त्वमानन्दानेनारामिकेण प्रसादजातेन ममैवंविधां पूजां कृताम्[3] ॥ एवं भदन्त ॥ एष आरामिकोऽनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च त्रिकल्पासंख्येयसमुदानीतां बोधिं समुदानीय महाकरुणापरिभाविताः षट् पारमिताः परिपूर्य पद्मोत्तमो नाम सम्यक्संबुद्धो भविष्यति दशभिर्बलैश्चतुर्भिर्वैशारद्यैस्त्रिभिरावेणिकैः स्मृत्युपस्थानैर्महाकरुणया च । अयमस्य देयधर्मो[4] यो ममान्तिके चित्तप्रसाद इति ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

1) MS श्रवण.
2) B शुभाभिर्नाक°, D and P corr.
3) MS °विधं पूजां (D °जा) कृतं.
4) B °धमो, D and P corr.

पञ्चाल इति ८

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्[1]देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षगन्धर्वासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपात[2]शयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः श्रावस्त्यां विहरति स्म जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे ॥ तेन खलु समयेनोत्तरपञ्चालराजो दक्षिणपञ्चालराजेन सह प्रतिविरुद्धो बभूव । * * * * * * * *[3]

अथ राजा प्रसेनजित्कौशल्यो[4] येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ[5] शिरसा वन्दित्वा एकान्ते निषण्णः । एकान्ते निषण्णो राजा प्रसेनजित्कौशल्यो भग-

---

1) B °वार्थैर्दे°, D and P corr.

2) MS °पात्र°.

3) I have put here the indication of a gap in our text, because it is highly improbable that nothing should have been added to describe the nature of the war nor to account for the sudden intervention of king Prasenajit. Moreover, story 11 of ch. VIII of the Karmaçataka, translated from the Tibetan by M. Feer (A.M.G.V, 401 foll.), the beginning of which closely agrees with tale 8 of Avadānaçataka, exhibits that very missing link: «En ce temps-là, le roi du Pancâla septentrional et le roi du Pancâla méridional étaient tous les deux en grand désaccord, *et de temps en temps, ils faisaient périr (dans la bataille) de grandes multitudes d'hommes* [cp. *infra* p. 42, 8]. *Le roi Prasenajit était leur ami commun, un allié, un compagnon. Le roi Prasenajit se disait donc: Par quel moyen viendrai-je à (bout de) les réconcilier? — Cette réflexion lui vint alors à l'esprit: Bhagavat dompte les indomptables. Eh bien! je ferai une prière à Bhagavat.* — Il se rendit donc auprès de Bhagavat etc.» I have italicised the passage that is wanted in Avadānaçataka.

4) This name is always spelt in our text with श, never with स.

5) MS., owing to some blunder in A or B, पादयोः.

वत्तमिदमवोचत् । भगवान्नाम[1] भदन्तानुत्तरो धर्मराजो व्यसनगतानां सत्त्वानां परित्राता अन्योन्यवैरिणां[2] वैरप्रशमयिता । अयश्चोत्तरपञ्चालो राजा दक्षिणपञ्चालराजेन सह प्रतिविरुद्धस्तौ परस्परमेव महाजन[3]विप्रघातं कुरुतः । तयोर्भगवान्दीर्घ[4]रात्रानुगतस्य[5] वैरस्योपशमं कुर्यादनुकम्पामुपादायेति । अधिवासयति भगवान्राज्ञः प्रसेनजितः कौशल्यस्य[6] तूष्णीभावेन ॥ अथ राजा प्रसेनजित्कौशल्यो[7] भगवतस्तूष्णीभावेनाधिवासनां विदित्वा भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वोत्थायासनात्प्रक्रान्तः ॥

अथ भगवांस्तस्या एव रात्रेरत्ययात्पूर्वाह्ने[8] निवास्य पात्रचीवरमादाय येन वाराणसी काशीनां नगरं[9] तेन चारिकां प्रक्रान्तः । अनुपूर्वेण चारिकां चरन्वाराणसीमनुप्राप्तो वाराणस्यां विहरति ऋषिपतने मृगदावे ॥ यावत्तयोर्विदितं भगवानस्मद्विजित[10]मनुप्राप्त इति ॥ यावद्भगवता ऋद्धिबलेन चतुरङ्गबलकायं निर्मायोत्तरपञ्चालराजस्त्रासितः[11] । स भीत एकरथमभिरुह्य भगवत्सकाशमुपसंक्रान्तः ॥ तस्य भगवता वैरप्रशमाय धर्मो देशितः । स तं धर्मं श्रुत्वा भगवत्सकाशे प्रव्रजितः । तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेन सर्वक्लेशप्रहाणादर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् ॥

---

1) Ex conject.; MS भगवानाह, cp. Feer 43 n. 1.

2) Ex conject.; MS अन्योन्यवैरिणावैर°.

3) Ex conject.; MS महाजल°.

4) MS °गवन्दी°.

5) Ex conject.; MS °रात्रानुगतस्य. Cp. Divy. 84, 9 *dīrgharātrānugato vicikitsākathaṃkathāçalyaḥ.*

6) MS कौशलस्य.

7) BP °शलौ, corr. in D and C into °शलो.

8) So constantly spelt, it seems, in MS.

9) Ex conject.; MS गिर्गतस्ते°.

10) Ex conject., according to the Tibet. (s. Feer p. 44, 1); MS °वानस्यविज्ञि°.

11) In B the last word is written rather indistinctly, hence DCP °जस्यासितः; there can however be no doubt as to the correctness of the reading.

दक्षिणपञ्चालराजेनापि भगवान्सश्रावकसङ्घस्त्रैमास्यं शतरसेनाहारेणापि[1] निमन्त्रितः शतसाहस्रेण च वस्त्रेणाच्छादितः प्रणि[8b]धानं[2] कृतम्। अनेनाहं कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन[3] चान्धे लोके अनायके अपरिणायके बुद्धो भूयासमतीर्णानां सत्त्वानां तारयिता अमुक्तानां मोचयिता अनाश्वस्तानामाश्वासयिता अपरिनिर्वृतानां परिनिर्वापयितेति ॥

अथ भगवान्दक्षिणपञ्चालराजस्य हेतुपरम्परां कर्मपरम्परां च ज्ञात्वा स्मितं प्राविरकार्षीत्। धर्मता खलु यस्मिन्समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति तस्मिन्समये नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो[4] मुखान्निश्चार्य काश्चिदधस्ताद्गच्छन्ति काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति। या अधस्ताद्गच्छन्ति ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिमर्बुदं निरर्बुदम्[5]अटटं हहवं हुहुवमुत्पलं पद्मं महापद्मं नरकान्[6]गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूता निपतन्ति ये शीतनरकास्तेषूष्णीभूता निपतन्ति। तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रस्रभ्यन्ते। तेषामेवं भवति[7]। किं नु वयं भवन्त इतश्च्युता आहोस्विद्[8]न्यत्रोपपन्ना इति। तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति। तेषां निर्मितं दृष्ट्वा च एवं भवति। न ह्येव[9] वयं भवन्त इतश्च्युता नाप्यन्यत्रोपपन्ना अपि त्वयमपूर्वदर्शनः[10] सत्त्वो ऽस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रस्रब्धा इति। ते निर्मिते चित्तमभिप्र-

1) B शतारम्येश्यहारेणा°, D शतारसेनाहारेणा°, cp. *supra* p. 9, 8.
2) I think, we have to read प्रणिधानं <च> कृतम्, cp. *supra* p. 37, 13.
3) B °त्यागेनान्धे, P corr.
4) MS °षा.
5) BCP निरबुद°, D निर्वुद°.
6) MS नरकं.
7) B भवन्ति, D corr.
8) B स्विनन्य°, D corr.
9) BCP ह्येव, D ह्येवं
10) MS त्वय°.

साद्य तन्नरकवेदनीयं कर्म क्षपयित्वा[1] देवमनुष्येषु प्रतिसन्धिं गृह्णन्ति यत्र सत्यानां भाजनभूता भवन्ति। या उपरिष्टाद्गच्छन्ति ताश्चातुर्महाराजिकांस्त्रायस्त्रिंशान्[2]यामांस्तुषितान्निर्माणरतीन्परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान्ब्रह्मपुरोहितान्महाब्रह्मणः[3] परीत्ताभानप्रमाणाभाना[4]भास्वरान्परीत्तशुभानप्रमाणशुभाञ्छुभकृत्स्नाननभ्रकान्पुण्यप्रसवान्बृहत्फलानबृहानतपान्सुदृशान्सुदर्शनानकनिष्ठान्देवान्गत्वा अनित्यं दुःखं शून्यमनात्मेत्युद्घोषयन्ति[5] गाथाद्वयं च भाषन्ते।

आरभध्वं निष्क्रामत युज्यध्वं बुद्धशासने।
धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः॥
यो ह्यस्मिन्धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति।
प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति॥

अथ ता अर्चिषस्त्रिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्ड्य भगवन्तमेव पृष्ठतः पृष्ठतः समनुगच्छन्ति। तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति भगवतः पृष्ठतो ऽन्तर्धीयन्ते। अनागतं व्याकर्तुकामो[6] भवति पुरस्तादन्तर्धीयन्ते। नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पादतले ऽन्तर्धीयन्ते। तिर्यगुपपत्तिं[7] व्याकर्तुकामो भवति पार्ष्ण्यामन्तर्धीयन्ते। प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पादाङ्गुष्ठे ऽन्तर्धीयन्ते। मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति जानुनो<र>न्तर्धीयन्ते। बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति वामे करे[8] ऽन्तर्धीयन्ते। चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति दक्षिणे करे[8] ऽन्तर्धीयन्ते। देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो

1) MS क्ष°.
2) Cp. *supra*, p. 26, n. 11.
3) MS °ह्माणः.
4) BCP °माणाभा°, D °मानाभा°.
5) B °यति, D corr.
6) B व्याकर्तुकर्तुकामो, D and P corr.
7) B तियगु°, D and P corr.
8) This is a variant of the stereotyped formula, D करतले as elsewhere.

भवति नाभ्यामन्तर्धीयन्ते। श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति आस्ये ऽन्तर्धीयन्ते। प्रत्येकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते। अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति उष्णीषे ऽन्तर्धीयन्ते॥

अथ ता अर्चिषो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत उष्णीषे ऽन्तर्हिताः। अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ।

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरान्निष्कसितः कलापः।
अवभासिता येन दिशः समन्ताद्दिवाकरेणोदयता[1] यथैव॥

गाथाश्च[2] भाषते[3]।

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्युत्तमहेतुभूताः।
नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः॥
तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या
श्रोतॄणां श्रमण[4] जिनेन्द्र काङ्क्षितानां।
धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि-
रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः॥
नाकस्माल्लवणजलाद्रिराजधैर्याः
संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः।
यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः
तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघा इति॥

भगवानाह। एवमेतदानन्दैवमेतत्। नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः सम्य-

1) B °रेणादयता (C °रोणा°), D corr.
2) B गाथा च, P corr.
3) MS भाषन्ते.
4) MS श्रवणा.

कसंबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । पश्यस्यानन्दानेन दक्षिणपञ्चालराजेन ममैवं‹विधं सत्कारं कृतम्॥ एवं› भदन्त॥ [1]एषानन्द पञ्चालराजो ऽनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देय-[9a]धर्मपरित्यागेन च त्रिकल्पासंख्येयसमुदानीतां बोधिं समुदानीय महाकरुणापरिभाविताः षट् पारमिताः परिपूर्य विजयो नाम सम्यक्संबुद्धो भविष्यति दशभिर्बलैश्चतुर्भिर्वैशारद्यैस्त्रिभिरावेणिकैः स्मृत्युपस्थानैर्महाकरुणया च । अयमस्य देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तप्रसादः॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन्॥

---

1) Sic MS. Cp. *supra* p. 37, 3.

धूप[1] इति १

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देव[2]नागयक्षगन्धर्वासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपात[3]शयनास-ग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः श्रावस्त्यां विहरति जेतवने ऽनाथपि-डदस्यारामे ॥ तेन खलु समयेन श्रावस्त्यां द्वौ श्रेष्ठिनौ । तावन्योन्यं[4] प्रतिविरुद्धौ भूवतुः । ताभ्यामेकः पूरणे ऽभिप्रसन्नो[5] द्वितीयो बुद्धे भगवति ॥ ततस्तयोः परस्परं कथाः[6] ंकथ्य विनिश्चये वर्तमाने पूरणोपासक आह । बुद्धात्पूरणो विशिष्टतर इति ॥ बुद्धो-ासक आह । भगवान्सम्यक्संबुद्धो विशिष्टतर इति ॥ ततस्ताभ्यां सर्वस्वापहरणो[7] न्धनिक्षेपः कृतः ॥

---

1) Ex conject.; MS धूम इति. For I greatly doubt of the exactness of this eading. There is no mention of smoke in this tale. It is rather likely that धूम is corruption of धूप 'incense', which title would suit better. Mr. Feer informs me hat the Tibetan translation confirms my suspicion, the Tibetan title being བདུག་པ་ ncense'.

2) D inserts even मनुष्य between देव and नाग.

3) MS पिण्डपात्र°. Cp. Divy. 89, n. 2. The same error must be corrected)ivy. 493, 28.

4) Anusvāra wanting in MS.

5) Ex conject.; B पूरणाभि°, CDP पूरणोभि°.

6) Ex conject.; MS कथासांकथ्य. Perhaps the right reading is कथासांकथ्ये. ls to *viniçcaye vartamāne* cp. *infra* avad. nr. 58 (B 58b) and nr. 74 (B 69b).

7) B सर्वस्वपहृ°, changed in D into सर्वस्वप्रहृ°.

यावद्राज्ञः प्रसेनजितः श्रुतम्। तेनामात्यानामाज्ञा दत्ता[1]। तयोर्मीमांसा[2] कर्तव्येति॥ ततस्तैरमात्यैस्सर्वविजिते घण्टावघोषणं कारितं सप्तमे दिवसे बुद्धतीर्थिकोपासकयोर्मीमांसा भविष्यति ये चाद्भुतानि[3] द्रष्टुकामास्ते आगच्छन्त्विति॥ ततः सप्तमे दिवसे विस्तीर्णावकाशे पृथिवीप्रदेशे ऽनेकेषु प्राणिशतसहस्रेषु संनिपतितेषु गगणतले चानेकेषु[4] देवतासहस्रेषु संनिपतितेषु गोमयमण्डलके क्लृप्ते[5] सर्वगन्धमाल्येषूपहृतेषु पूर्वतरं तीर्थिकोपासकेन सत्योपयाचनं कृतम्। येन सत्येन पूरणप्रभृतयः षट्[6] शास्तारो लोके श्रेष्ठा अनेन सत्येनेमानि[7] पुष्पाण्ययं च धूप इदं च पानीयं तानुपगच्छन्त्विति॥ एवं प्रव्याहृतमात्रे तानि पुष्पाणि भूमौ पतितान्यग्निर्निर्वृतः[8] पानीयं पृथिव्यामस्तं परिक्षयं पर्यादानं गतम्॥ ततो महाजनकायेन किलकिलाप्रक्ष्वेडोच्चैर्नादो[9] मुक्तः। यमभिवीक्ष्य[10] तीर्थ्योपासकस्तूष्णीभूतो मद्गुभूतः[11] स्रस्तस्कन्धो ऽधोमुखो निष्प्रतिभानः[12] प्रध्यानपरमः करे कपोलं दत्वा चिन्तापरो व्यवस्थितः॥

---

1) MS दत्ताः. 2) MS °सां.

3) So B, though written rather indistinctly, hence the word is variously corrupted in the other MS.

4) B वा, P corr.

5) Ex conject., as *kḷpta* seems the proper word to denote that the circular spot besmeared with cowdung was duly prepared; MS कृत्ये. The Tibetan renders this participle by བྱས་ཏེ་ = 'made', yet, if the genuine reading should be कृते, the corruption in MS could not be accounted for.

6) Ex conject; cp. *supra* p. 16, 3; B षट्शास्त्यव्ये[or क्ये]लोकेँष्टाः, the sign ͜ refers to the margin where we find श्रे to be inserted after के. In its copies (D, C, P) the words are still worse corrupted.

7) Ex conject.; MS सत्येनपरि.

8) Ex conject.; B तान्यपिनिर्वृातः with an expunged vowel (*a* or *i*) between वृ and तः; hence the younger copies have तान्यपिनिर्वातिः (D without visarga).

9) MS प्रत्तेडो°. 10) MS तीर्थ्यो°.

11) Ex conject., cp. the parallel passage Divy. 633, 24. 636, 7; B मद्गुतः। स्र° (CP प्र°), D मद्गुतो.

12) Ex conject.; MS °भान्याः. Cp. Jāt. II, 258, 18 *appaṭibhāno*.

ततो भगवच्छ्रावकेण हर्षोत्कण्ठजातेन प्रसादविकसिताभ्यां नयनाभ्यामेकांसमुत्तरासङ्गं कृत्वा दक्षिणजानुमण्डलं पृथिव्यां प्रतिष्ठाप्य सत्योपयाचनं कृतम्। येन सत्येन भगवान्सर्वसत्त्वानामग्र्यो ऽनेन सत्येनेमानि पुष्पाणि (1) धूप उदकं भगवन्तमुपगच्छन्त्विति (2)। एवं प्रव्याहृतमात्रे तानि (3) पुष्पाणि हंसपङ्क्तिरि (4) वाकाशे जेत (5) वनाभिमुखं संप्रस्थितानि धूपो ऽभ्रकूटवदुदकं वैडूर्यशलाकावत् (6)॥ अथ स महाजनकायस्तत्प्रातिहार्यं दृष्ट्वा किलकिलाप्रक्ष्वेडोच्चैःशब्दं (7) कुर्वंस्तेषां संप्रस्थितानां पृष्ठतः पृष्ठतः समनुबद्धः॥

ततस्तानि पुष्पाणि भगवत उपरि स्थितानि (1) धूप उदकं चाग्रतः॥ ततः स महाजनकायो लब्धप्रसादो भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्तान्निषण्णो धर्मश्रवणाय। तेषां भगवानिदं सूत्रं भाषते स्म॥

तिस्र इमा ब्राह्मणगृहपतयो (8) ऽग्रप्रज्ञप्तयः। कतमास्तिस्रः। बुद्धे ऽग्रप्रज्ञप्ति (9) र्धर्मे सङ्घे ऽग्रप्रज्ञप्तिः॥ ‹बुद्धे ऽग्रप्रज्ञप्तिः› कतमा (10)। ये केचिद्ब्राह्मणगृहपतयः सत्त्वा अपदा वा द्विपदा (11) वा बहुपदा वा रूपिणो वा (12) ऽरूपिणो वा संज्ञिनो वा (12) ऽसंज्ञिनो वा नै‹व›सं-

1) MS धूपमु°, cp. however l. 4 and p. 48, 7.

2) As to the singular of the verb, cp. my *Sanskrit Syntax* § 28, Mhbh. ed. Bomb. I, 2, 173, Kathās. 34, 29.

3) Ex conject.; MS मानि (P माणि).

4) Ex conject., cp. the examples adduced in PW s. v. पङ्क्ति p. 353, l. 24 foll.; MS हंसपक्तिरिवा°.

5) In D this amplification जेतवनमहाविहाराभिमुखं.

6) Cp. *supra*, p. 2, 13.

7) Ex conject.; MS कुर्वन्तस्तेषां. I cannot admit that the solecism ought to be imputed to the author rather than to copyists.

8) MS ये instead of ऽग्र. Cp. *infra* tale 57, (B 55b) and Divy. 154, 19 foll.

9) MS °प्तिधर्मसंघो ऽ° (from धर्मे° to °प्ति is omitted in P).

10) MS कतमे.

11) B द्विपपदा, D corr.

12) Sic MS.

ज्ञिनो [1]नासंज्ञिनस्तथागतो ऽर्हन्सम्यक्संबुद्धस्तेषामग्र[2] आख्यातः। ये केचिद्बुद्धे ऽभिप्रसन्ना अग्रे ते ऽभिप्रसन्नाः। तेषामग्रे ऽभिप्रसन्नानामग्र एव विपाकः प्रतिकाङ्क्षितव्यो देवेषु वा देवभूतानां मनुष्येषु वा मनुष्यभूतानाम्। इयमुच्यते ब्राह्मणगृहपतयो बुद्धे अग्रप्रज्ञप्तिः॥ धर्मे अग्रप्रज्ञप्तिः कतमा। ये केचि[3]द्धर्माः संस्कृता वा असंस्कृता वा विरागो धर्मस्तेषामग्र आख्यातः। ये केचिद्धर्मे ऽभिप्रसन्ना अग्रे[4] ते ऽभिप्रसन्नाः। तेषामग्रे ऽभिप्रसन्नानामग्र एव विपाकः प्रतिकाङ्क्षितव्यो देवेषु वा देवभूतानां मनुष्येषु वा मनुष्यभूतानाम्। इयमुच्यते ब्राह्मणगृहपतयो धर्मे अग्रप्रज्ञप्तिः॥ [5]सङ्घेषु अग्रप्रज्ञप्तिः कतमा। ये केचि[6]त्सङ्घा वा गणा वा पूगा वा परिषदो वा तथागतश्रावकसङ्घस्तेषामग्र आख्यातः। ये केचित्सङ्घे ऽभिप्रसन्ना अग्रे ते ऽभिप्रसन्नाः। तेषामग्रे ऽभिप्रसन्नानामग्र एव विपाकः प्रतिकाङ्क्षित[9b]व्यो देवेषु देवभूतानां ‹मनुष्येषु मनुष्यभूतानाम्›[7]। इयमुच्यते ब्राह्मणगृहपतयः सङ्घे अग्रप्रज्ञप्तिः॥

अस्मिन्खलु धर्मपर्याये भाष्यमाणे तेषां ब्राह्मणगृहपतीनां कैश्चि[8]द्बुद्धधर्मसङ्घेषु प्रसादः प्रतिलब्धः कैश्चि[8]च्छरणगमनशिक्षापदानि गृहीतानि कैश्चित्प्रव्रज्य ‹इद›[9]मेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकरणविध्वंसनधर्म-

---

1) MS नैसंज्ञिनो वाचसंज्ञिनः त°, I have corrected according to the parallel passage B 55 b in fine.

2) MS °प्रमाख्या°.

3) MS ये केचिद्बुद्धधर्मा संस्कृतो वा असंस्कृतो वा. I have corrected the passage with the help of B 55 b in fine and Divy. 154, 22.

4) So B; CDP अग्र.

5) Note the plural of *saṅgha* which is frequently met with in K and R.

6) B °चित्सघा, D corr.

7) The words left out in B are added in D, cp. *infra* B 56 a in initio.

8) MS कश्चि°.

9) I have filled the gap with the help of other occurrences of this frequent common-place.

तया पराकृत्य सर्वक्लेशप्रहाणादर्हत्त्वं साक्षात्कृतं तेन च तीर्थ्योपासकेन तथागतान्तिके[1] प्रसादः प्रतिलब्धः। ततो मूलनिकृत्त[2] इव द्रुमः पादयोर्निपत्य प्रणिधानं कर्तुमारब्धः। अनेनाहं कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन चान्धे लोके अनायके अपरिणायके बुद्धो भूयासमतीर्णानां सत्त्वानां तारयिता अमुक्तानां मोचयिता अनाश्वस्तानामाश्वासयिता अपरिनिर्वृतानां परिनिर्वापयितेति॥

अथ भगवांस्तस्य तीर्थिकोपासकस्य हेतुपरम्परां कर्मपरम्परां च ज्ञात्वा स्मितं प्राविरकार्षीत्। धर्मता खलु यस्मिन्समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति तस्मिन्समये नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुखान्निश्चार्य काश्चिदधस्ताद्गच्छन्ति काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति। या अधस्ताद्गच्छन्ति ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिमर्बुदं निरर्बुदमटटं हहवं हुहुवमुत्पलं पद्मं महापद्मं नरकान्[3]गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूता निपतन्ति ये शीत[4]नरकास्तेषूष्णीभूता निपतन्ति। तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रश्रभ्यन्ते[5]। तेषामेवं भवति। किं नु वयं भवन्त इतश्च्युता आहो स्विदन्यत्रोपपन्ना इति। तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति। तेषां निर्मितं दृष्ट्वैवं भवति। न ह्येव[6] वयं भवन्त इतश्च्युता नाप्यन्यत्रोपपन्ना अपि त्वयमपूर्वदर्शनः सत्त्वो ऽस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रश्रब्धा इति। ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं कर्म[7] क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसन्धिं गृह्णन्ति यत्र सत्यानां भाजनभूता भवन्ति। या उपरिष्टाद्गच्छन्ति ताश्चातुर्महाराजिकांस्त्रयस्त्रिंशान्यामांस्तुषितान्निर्माणरतीन्परनि-

1) MS गतो ऽन्तिके.

2) MS °कृत्त, as usual, cp. *supra* 3, n. 9 and Divy. 192, n. 2.

3) MS नरकं.

4) B शीतिन°, D corr.

5) MS भ्यन्ते तेन तेषा°.

6) MS ह्येवं.

7) MS क्ष°.

र्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान्ब्रह्मपुरोहितान्महाब्रह्मणः[1] परीत्ताभानप्रमाणाभानाभास्वरान्परीत्तशुभानप्रमाणशुभाञ्छुभकृत्स्नाननभ्रकान्[2]पुण्यप्रसवान्बृहत्फलानवृहानतपान्सुदृशान्सुदर्शनानकनिष्ठान्देवान्गत्वा अनित्यं दुःखं शून्यमनात्मेत्युद्घोषयन्ति गाथाद्वयं च भाषन्ते ।

आरभध्वं[3] निष्क्रामत युज्यध्वं बुद्धशासने ।
धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥
यो ह्यस्मिन्धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।
प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ' इति ॥

अथ ता अर्चिषस्त्रिसाहस्रमहासाहस्रं[4] लोकधातुमन्वाहिण्ड्य भगवन्तमेव पृष्ठतः पृष्ठतः समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति भगवतः पृष्ठतोऽन्तर्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पार्ष्ण्यामन्तर्धीयन्ते[5] । प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति जानुनोरन्तर्धीयन्ते[6] । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति वामे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति नाभ्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्या[10a]कर्तुकामो भवति आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते[7] । अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति उष्णीषेऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्चिषो भगवन्तं त्रिः[8] प्रदक्षिणीकृत्य भगवत उष्णीषेऽन्तर्हिताः । अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ ।

1) MS ह्मणाः.
2) B कानपुण्य°, D corr.
3) MS ध्व.
4) Anusvāra wanting in MS.
5) B पाष्णया°, D corr.
6) MS जानुनान्त° (D जानोऽन्त°).
7) B उ°, D corr.
8) MS त्रिप्र°.

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरान्निष्कसितः कलापः ।
अवभासिता येन दिशः समन्ताद्दिवाकरेणोदयता यथैव ॥

गाथाश्च भाषते ।

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्युत्तमहेतुभूताः ।
नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥
तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या
श्रोतॄणां [1] श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानां ।
धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि-
रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥
नाकस्माल्लवणजलाद्रिराजधैर्याः
संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।
यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः
तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघा इति ॥

भगवानाह । एवमेतदानन्दैवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । पश्यसि त्वमानन्दानेन तीर्थिकोपासकेन [2] ममैवंविधं [3] सत्कारं कृतम् ॥ एवं भदन्त ॥ एष आनन्द तीर्थ्योपासको ऽनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन [4] च त्रिकल्पासंख्येयसमुदानीतां बोधिं समुदानीय महाकरुणापरिभाविताः षट् पारमिताः परिपूर्य अचलो नाम सम्यक्संबुद्धो भविष्यति दशभिर्बलैश्चतुर्भिर्वैशारद्यैस्त्रिभिरावेणिकैः स्मृत्युपस्थानैर्महाकरुणया च । अयमस्य देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तप्रसाद इति ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

1) MS श्रवण.

2) B तमै°, D corr.

3) B सत्कालं, D corr.

4) D after चित्तोत्पादेन mechanically inserts देयधर्मेन (sic).

राजेति १०

बुद्धो भगवान्[1]सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षगन्धर्वासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपात[2]शयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः श्रावस्त्यां विहरति जेतवने ऽनाथपिण्डदस्यारामे ॥ तेन खलु समयेन राजा प्रसेनजित्कौशलो राजा चा[3]जातशत्रुरुभावप्येतौ परस्परं विरुद्धौ बभूवतुः ॥ अथ राजा ऽजातशत्रुश्चतुरङ्गबलकायं संनह्य हस्तिकायमश्वकायं[4] रथकायं[4] पत्तिकायं राजानं प्रसेनजितं कौशलमभिनिर्यातो युद्धाय ॥

अश्रौ[5]षीद्राजा प्रसेनजित्कौशलो[6] राजा अजातशत्रुश्चतुरङ्गबलकायं संनह्य हस्तिकायमश्वकायं रथकायं पत्तिकायं च * * * * ‹अभिनिर्यातो युद्धायेति श्रुत्वा च चतुरङ्गबलकायं संनह्य हस्तिकायमश्वकायं रथकायं पत्तिकायं›[7] राजानमजातशत्रुं प्रत्यभिनिर्यातो

---

1) B बुद्धो भगवान्बुद्धो स°, D corr.

2) MS पात्र°. Cp. *supra*, p. 47, n. 3.

3) MS वाजात°.

4) Anusvāra wanting in MS.

5) MS अश्रोषी°.

6) In this tale the king's name is always written *Prasenajit Kauçalo*, not *Kauçalyo* as in tale nr. 8, except *infra* p. 56, 3.

7) That there is a gap here after *pattikāyaṃ* is plain from the context

पुद्धाय ॥ अथ राज्ञा ऽजातशत्रुणा[1] राज्ञः प्रसेनजितः कौशलस्य सर्वो हस्तिकायः पर्यस्तो[2] ऽश्वकायो रथकायः पत्तिकायः पर्यस्तः[2]। राज्ञा प्रसेनजित्कौशलो जितो भीतो[3] भग्नः पराजितः पराप्र्ष्ठीकृत[4] एकरथेन श्रावस्तीं प्रविष्टः[5]। एवं यावत्त्रिरपि ॥

अथ राज्ञा प्रसेनजित्कौशलः शोकागारं प्रविश्य करे[6] कपोलं दत्वा चिन्तापरो व्यवस्थितः। तत्र च श्रावस्त्यामन्यतमः श्रेष्ठी आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी। तेन श्रुतं यथा राज्ञा प्रसेनजित्कौशलो[7] जितो भग्नः पराप्र्ष्ठीकृत एकरथेनेह प्रविष्ट इति श्रुत्वा च पुनर्येन राज्ञा प्रसेनजित्कौशलस्तेनोपसंक्रान्त उपसंक्रम्य राजा<नं> प्रसेनजितं कौशलं[8] जयेनायुषा च वर्धयित्वोवाच। किमर्थं देव शोकः क्रियते ऽहं देवस्य तावत्सुवर्णमनुप्रयच्छामि येन[9] देवः

---

and from Feer's translation of the Tibetan version, see Feer p. 47. I have filled it up for the greater part, in so far as it could be easily restored; the reconstruction of the beginning is not so certain, there having dropt out some word or a couple of words meaning: 'against you' or 'against us'. For the rest cp. Mahāvastu I, p. 30, 6.

1) Sic MS, as *supra* p. 54, 8.

2) Ex conject.; MS पर्यन्तो, resp. न्तः. The nr. 19 of Vicitrakarṇikāvadāna (f. 85v 1 — 88r 10 of the India Office ms.) which is partly identical with this tale, partly relates the same facts in a somewhat different redaction and has the same mistake: पर्यन्तान् instead of पर्यस्तान्.

3) MS भितः.

4) Cp. Divy. 223, 10 and 259, 24 *parāpṛṣṭhībhūtvā.*

5) MS प्रतिष्टः.

6) B कले, cp. *supra* p. 53 n. 3, P corr.

7) B °त्कोशलो, DP corr.

8) MS कोश°.

9) Ex conject.; B सेन वे (made out of वो) वः, which has been still more corrupted in its copies. The Tibetan version (ཇི་ཙམ་གྱིས་ = येन and ལྷ་ = देवः) agrees with my correction.

पुनरपि [1]यथेष्टप्रचारणं करिष्यतीति । तेन तस्य [2]महान्सुवर्णराशिः[3] कृतो [4]यत्रोपविष्टः[5] पुरुष [6]उत्थितं पुरुषं न पश्यति [6]उत्थितो वा उपविष्टम् ॥

अथ [7]राज्ञा [8]प्रसेनजित्कौशल्येन स्वविषये चरपुरुषाः समन्तत उत्सृष्टाः शृणुत जनप्रवादानिति[9] । यावज्जेतवने[10] द्वौ [10b] मल्लावन्योन्यं संजल्पं कुरुतः । अस्ति केसरी नाम संग्रामः । तत्र ये कातराः[11] पुरुषास्ते संग्रामशिरसि स्थाप्यन्ते ये मध्यास्ते मध्ये ये उत्कृष्टाः शूरपुरुषास्ते [12]पृष्ठत इति ॥ ततस्ते राज्ञे इति वेदितवन्तः श्रुत्वा <च>[13] राज्ञा प्रसेनजि-

---

1) Ex conject.; MS यथेष्टप्रवारकं. In the Tibetan version the words ཇི་ལྟར་ དགོས་དགར་ represent Sanskrit *yatheṣṭa*; the rest of the compound is not separately rendered, as it seems to M. Feer. If, however, the reading of MS should be right, प्रवारक would be somehow synonymous with *iṣṭa*, and *yatheṣṭapravārakaṃ* signify something as 'according to his wish and will'. Yet as in nr. 14 of Açokāvadānamālā, which is a metrical paraphrase of this nr. 10 of Avadānaç., the passage in question runs thus: देवैतेन सुवर्णेन यथेष्टसप्रचारणं । कृत्वा (Cambr. MS Add. 1482, f. 219 v 7), I conclude, that *pravāraka* indeed represents a miswritten *pracāraṇa* ('acting'). Cp. PW s. v. यथेष्ट.

2) MS महासु.

3) MS °सिः.

4) Ex conject.; MS कृतमत्तोपविष्ट, which, I think, is a depravation of कृतः यत्रोपविष्ट.

5) Visarga wanting in MS.

6) MS उत्तितं and उत्तितो.

7) MS राज्ञा.

8) So MS., cp. *infra* tale 18 (B 18a), and Divy. 149, 1 *rājānaṃ Prasenajitkauçalam idam avocan*.

9) MS °वादा इति.

10) MS °वन.

11) MS कातर्याः.

12) B पृत [ष्ठ m. s.], which was accepted by the copyists of D and P as to mean पृत changed in पृष्ठ.

13) <च> is a good conjectural supplement of D.

त्कौशलस्तथा[1] चतुरङ्गबलकायं [2]संनाह्य हस्तिकायमश्वकायं रथकायं पत्तिकायं च राजानमजातशत्रुमभिनिर्यातो युद्धाय ॥ ततो राज्ञा प्रसेनजिता [3]कौशलेन राज्ञो ऽजातशत्रोर्वैदेहीपुत्रस्य सर्वो हस्तिकायः पर्यस्तो[4] ऽश्वकायो रथकायः पत्तिकायः पर्यस्तो[5] राजानमप्यजातशत्रुं वैदेहीपुत्रं जितं भीतभग्नपराजितं परापृष्ठीकृतं जीवग्राहं गृहीत्वा एकरथे ऽभिरोप्य[6] येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते निषीदति[7] । एकान्तनिषण्णो राजा प्रसेनजित्कौशलो[8] भगवन्तमित्यवोचत्[9] । अयं हि भदन्त राजा अजातशत्रुर्दीर्घरात्रमवैरस्य[10] मे वैरी [11]असपत्नस्य सपत्नो न चेच्छाम्येनं जीविताद्व्यपरोपयितुं यस्माद्वयस्यपुत्रो ऽयं भवति[12] मुञ्चाम्येनमिति ॥ मुञ्च महाराजेत्युक्त्वा[13] भगवांस्तस्यां वेलायां गाथां भाषते ।

जयो वैरं प्रसवति दुःखं शेते पराजितः ।
<उपशान्तः> सुखं शेते हित्वा जयपराजयम् ॥[14]

---

1) B कोश°, D corr.

2) So MS, but *supra* p. 54, 7 and 9 संनह्य, likewise D.

3) B कोश°, D corr.

4) MS पर्य्यन्ताश्व°.

5) MS पत्तिकायपर्य्यन्तो (C, D °न्ता).

6) MS भिरोग्यं (in D still more corrupted to भिःराज्य).

7) MS निषीदनेकान्त°.

8) B जित्को°, D corr.

9) Ex conject.; B भगवन्तमिवोवाचत्, D (by conject.) °न्तमिदमवोचत्.

10) In B the akṣara द्री looks as if added by a later hand, P corr. र्दी.

11) I accept here the excellent correction of the editors of the Divy., in the parallel place ib. p. 184, 6; MS असपन्नस्य संपन्नो. Moreover in MS the text is disturbed by dittography; B वैरी असपन्नस्य [मे वैरस्य मे वैरी असंपन्नस्य] संपन्नो, I have bracketed the repetition.

12) B seems to have भवंति, and so read the copyists of C and P; D corr.

13) Ex conject.; MS त्युक्तं.

14) The missing word is easily restored from the corresponding Pāli redaction in Saṁyuttanikāya, Sagāthāvaggo III, 2, 4, and Dhp. 201. Cp. SBE, vol. X, p. 53; Feer p. 50. In the Açokāvadānamālā (MS Cambr. Add. 1482, f. 220b 5) the çloka has been a little altered; its 3d and 4th pāda are: सुखं शेते हि सदा गुप्तो हित्वा जयपराजयं, the 3d one is hypermetric.

अथ राज्ञः प्रसेनजितः कौश<ल>स्यैतदभवत् । यन्मया राज्यं[1] प्रतिलब्धं[2] तदस्य श्रेष्ठिनः प्रसादात् । यन्वहमेनं वरेण प्रवारयेयमिति ॥ अथ राजा प्रसेनजित्कौशलस्तं श्रेष्ठिनं वरेण प्रवारयति[3] ॥ स कथयति । आकाङ्क्षामि वरं[4] सप्ताहं मे यथाभिरुचितं राज्यमनुप्रयच्छतेति[5] ॥ ततो राज्ञा सर्वविजिते घण्टावघोषणं कारितं । दत्तं मे श्रेष्ठिने सप्ताहमेकं राज्यमिति ॥ यावत्तेन श्रेष्ठिना बुद्धप्रमुखो भिक्षुसङ्घस्सप्ताहं भक्तेनोपनिमन्त्रितः राज्ञा च प्रसेनजित्सपरिवारः यावत्तस्य काशिकोशलेषु[6] जनकायाः[7] प्रतिवसन्ति तेषां दूतसंप्रेषणं[8] कृतम् । सप्ताहं यूयं* सकला[9]* यथेष्टचारिणः सुखस्पर्शं विहरत[10] *किंचिदागत्य बुद्धं शरणं गच्छत धर्मं च भिक्षुसङ्घं च मामकञ्च भोजनं भुञ्जानास्तथागतं[11] पर्युपास-

---

1) MS राज्य.

2) MS प्रतिरब्धं.

3) In D after प्रवारयति is added स्म.

4) MS वर.

5) The plural is the respectful one with which a king is addressed by his subject; see my Sanskrit Syntax § 24 and cp. also Jtkm. p. 88, 19—25.

6) MS कोश°.

7) MS ज्ञान°.

8) MS दूतसप्रे°.

9) B सकरा with a sign above the last akṣara, to denote, it seems, its transformation into ला, CD °रा, P °ला. *Sakalāḥ* = *sarve* may afford a fit meaning, but from the Tibetan version ཁྲལ་ཐུད་མད (or མེད)་པར answering more or less to Skṛt *adaṇḍa*, I fain would infer °रा is the right reading, and the genuine words of the author are सप्ताहं यूयमकरा etc., where I accept *akara* as = 'free from taxes'. '*Khral* est rendu par *daṇḍa* dans le Dict. Tib. Sk. et aussi dans Jaeschke qui donne aussi le sens *tax*, *tribute*, *duty*. Le sens de *thud* est obscur; *mad-par* doit être une faute pour *med-par* «sine»' (from a private letter of Feer).

10) MS विहरंति (D विहारति) । किञ्चिदागत्य which is wholly meaningless. I have changed विहरंति into विहरत, but am at a loss how to emend किञ्चित्. The context requires some particle like *kiṃ tu*. Perhaps we should read किं चेदागत्य. Cp. Açokāv. MS Cambr. 1482, f. 221b.

11) B भुञ्जा°, D corr.

ध्वमिति[1]॥ तेन सप्ताहं भगवान्सश्रावकसङ्घो महता सत्कारेण सत्कृतः बहूनि च प्राणिशतसहस्राणि कुशले नियोजितानि॥ सप्ताहस्यात्ययेन भगवतः पादयोर्निपत्य चेतनां[2] पुष्णाति प्रणिधिं ‹च› चकार। अनेनाहं कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन चान्धे लोके अनायके अपरिणायके बुद्धो[3] भूयासमतीर्णानां सत्त्वानां तारयिता अमुक्तानां मोचयिता अनाश्वस्तानामाश्वासयिता अपरिनिर्वृतानां परिनिर्वापयितेति॥

अथ भगवांस्तस्य श्रेष्ठिनो हेतुपरम्परां कर्मपरम्परां च ज्ञात्वा स्मितं प्राविरकार्षीत्। धर्मता खलु यस्मिन्समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति तस्मिन्समये नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुखान्निश्चार्य काश्चिदधस्ताद्गच्छन्ति काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति। या अधस्ताद्गच्छन्ति ताः संजीवं[4] कालसूत्रं संघातं[5] रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिमर्बुदं निर‹र›्बुदमटटं हहवं हुहुवमुत्पलं पद्मं[6] महापद्मं नरकान्गत्वा[7] ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूत्वा निपतन्ति ये शीतनरकास्तेषूष्णीभूत्वा निपतन्ति। तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रस्रभ्यन्ते। तेषामेवं[8] भवति। किं नु वयं भवन्त इतश्च्युता आहो स्विदन्यत्रोपपन्ना इति। तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति[9]। तेषां निर्मितं दृष्ट्वैवं भवति। न ह्येव[10] वयं भवन्त इतश्च्युता नाप्य‹न्य›[11]त्रोपपन्ना अपि त्वयमपूर्वदर्शनः सत्त्वो ऽस्या-

1) Note the transition of the verb *ās* to the thematic flexion, as in epic Sanskrit.

2) MS चेष्टनां. Cp. *supra* p. 32, 6. 37, 13.

3) MS बुद्धभू°.

4) B °ञ्जीवका°, D corr.

5) B °घातरौ°, D corr.

6) B पद्ममहा°, D corr.

7) MS नरकं.

8) B षामेव, D corr.

9) B विसज्ञ°, P corr.

10) MS न ह्यैवं.

11) D adds the akṣara left out in B.

नुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रस्रब्धा इति । ते[1] निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं कर्म क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसन्धिं गृह्णन्ति यत्र सत्यानां भाजनभूता भवन्ति। या उपरिष्टाद्गच्छन्ति ताश्चातुर्महाराजिकांस्त्रयस्त्रिंशान्यामांस्तुषितान्निर्माणरतीन्परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान्ब्रह्मपुरोहितान्महाब्रह्मणः परीत्ताभानप्रमाणाभानाभास्वरान्परीत्तशुभानप्रमाणशुभाञ्छुभकृ[2][11 a]त्स्नाननभ्रकान्पुण्यप्रसवान्बृहत्फलानबृहानतपान्सुदृशान्सुदर्शनानकनिष्ठान्देवान्गत्वा अनित्यं दुःखं शून्यमनात्मेत्युद्घोषयन्ति गाथाद्वयं च भाषन्ते ।

आरभध्वं निष्क्रामत युज्यध्वं बुद्धशासने ।
धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥
यो ह्यस्मिन्धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।
प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ' इति ॥

अथ ता अर्चिषस्त्रिसाहस्रमहासाहस्रं[3] लोकधातुमन्वाहिण्ड्य भगवन्तमेव पृष्ठतः पृष्ठतः समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति भगवतः पृष्ठतो ऽन्तर्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पादतले ऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पार्ष्ण्यामन्तर्धीयन्ते । प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पादाङ्गुष्ठे ऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति जानुनो<र>न्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति वामे करतले ऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति दक्षिणे करतले ऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति नाभ्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति आस्ये ऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति [4]ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति उष्णीषे ऽन्तर्धीयन्ते ॥

---

1) MS तेन निर्मितं.
2) B शुभाच्छु, D corr.
3) Anusvāra wanting in MS.
4) B उ°, D corr.

अथ ता अर्चिषो भगवन्तं त्रिः[1] प्रदक्षिणीकृत्य भगवत उष्णीषे ऽन्तर्हिता[2]ः। अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ।

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरान्निष्कसितः कलापः।
अवभासिता येन दिशः समन्ताद्दिवाकरेणोदयता यथैव॥

गाथाश्च भाषते।

विगतोद्भवा[3] दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्युत्तमहेतुभूताः।
नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः॥
तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या
श्रोतॄणां[4] श्रमण[5] जिनेन्द्र काङ्क्षितानां।
धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि[6]-
रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः॥
नाकस्माल्लवणजलाद्रिराजधैर्याः[7]
संबुद्धाः[8] स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः।
यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः
तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघा इति॥

भगवानाह। एवमेतदानन्दैवमेतत्। नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति। पश्यसि त्वमानन्दानेन श्रेष्ठिना तथागतस्य सश्रावकस-

1) MS त्रिप्र°.

2) Owing to some blunder of the copyist of A, it seems, MS has उष्णीषन्तर्धीयन्ते. In D this whole sentence has been left out.

3) B विगातोद्भवा, D and P corr.

4) B तृणां, D corr.

5) MS श्रवण.

6) D fills the gap.

7) B लवन°, D and P corr.

8) Visarga wanting in MS.

ह्यस्यैवंविधं सत्कारं कृतं महाजनकायं च कुशले नियुक्तम् ॥ एवं भदन्त ॥ एषानन्द[1] श्रेष्ठी अनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च त्रिकल्पासंख्येयसमुदानीतां बोधिं समुदानीय महाकरुणापरिभाविताः[2] षट् पारमिताः परिपूर्याभयप्रदो नाम सम्यक्संबुद्धो भविष्यति दशभिर्बलैश्चतुर्भिर्वैशारद्यैस्त्रिभिरावेणिकैः स्मृत्युपस्थानैर्महाकरुणया च । अयमस्य देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तप्रसाद इति ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

---

1) Sic MS. Cp. *supra* p. 20, n. 6.

2) MS भषिताः.

द्वितीयो वर्गः

[1] नाविका इति ११

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपात[2]शयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः श्रावस्त्यां विहरति नद्या अजिरवत्या अधस्तान्नाविकग्रामे ॥ अथ ते नाविका येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्ता[3] उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्ते न्यषीदन्[4] । एकान्तनिषण्णांस्[5]तान्नाविकान्भगवान्धर्म्यया कथया संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति संप्रहर्षयति । अनेकपर्यायेण धर्म्यया कथया संदर्श्य समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य तूष्णीम् ॥ अथ ते नाविका उत्थायासनादेकांसमुत्तरासङ्गं कृत्वा येन भग[6]वांस्तेनाञ्जलिं प्रणाम्य भगवन्तमूचुः । अधिवासयतु भगवानस्माकं नद्या

---

1) MS नाविक इति. In MS this *uddāna* of the second varga precedes: उद्दानं नावा (sic) स्तम्भश्च स्नात्रं च तथेति‹।› प्रातिसरकं [read: प्रातिहार्यकं] । पाञ्चवार्षिकं स्तुतिर्वरदः काशिकं दिव्यभोजनं. The third pāda of this çloka has two syllables too many.

2) MS पात्र. Cp. *supra* p. 13 n. 1.

3) MS क्रान्त.

4) MS षीदत्.

5) MS °षण्णस्ता°.

6) B भगवास्ते°, D corr.

अजिरावत्यास्तीरे श्वो भक्तेन सार्धं भिक्षुसङ्घेन नौसंक्रमे[11b]णोत्ता[1]रयिष्याम इति । अधिवासयति भगवान्नाविका<नां> तूष्णीभावेन ॥

अथ नाविका नद्या अजिरवत्यास्तीरम[2]पगतपाषाणशर्करकठल्लं[3] <व्य>वस्था<पया>-मासु[4]रुच्छ्रि[5]तच्छत्रध्वजपताकं[6] नानापुष्पावकीर्णं[7] गन्धघटिकाधूपितम् । प्रणीतमाहारं[8] कृतवन्तः प्रभूतश्च पुष्पसंग्रहं कृत्वा नौसंक्रमं[7] पुष्प[illegible]मासुः । भगवतश्च दूतेन कालमारोचयामासुः । समयो भदन्त सज्जं[9] भक्तं यस्येदानीं भगवान्कालं[9] मन्यत इति ॥ अथ भगवान्भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसङ्घपुरस्कृतो येन नाविकग्रामकस्तेनोपसंक्रान्त उपसंक्रम्य पुरस्ताद्भिक्षुसङ्घस्य प्रज्ञप्त एवासने न्यषीदत् ॥ अथ ते नाविकाः[10] सुखोपनिषण्णं बुद्धप्रमुखं भिक्षुसङ्घं विदित्वा शुचिना प्रणीतेन खादनीयेन भोजनीयेन स्वहस्तं संतर्पयन्ति <संप्रवारयन्ति>। अनेकपर्यायेण शुचिना प्रणीतेन खादनीयेन भोजनीयेन स्वहस्तं संतर्प्य संप्रवार्य भगवन्तं भुक्तवन्तं विदित्वा धौतहस्तमपनीतपात्रं[11] नीचतराण्यासनानि गृहीत्वा भगवतः पुरस्तान्निषण्णा धर्मश्रवणाय ॥ अथ भगवांस्तेषां नाविकानामाशयानुशयं धातुं प्रकृतिञ्च ज्ञात्वा तादृशीं चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकीं[9] धर्मदेशनां कृतवान्यां

---

1) MS मेणोत्त°.

2) Ex conject., cp. *infra* B 13a. 18b, and Divy. 45, 10. 155, 28. 441, 18; MS °रमपनयपाषाण°.

3) So B, in P the word is spelt कठल्लं, in D कठल्यं.

4) MS °कठलमस्थामास. I have restored the original reading with the help of the parallel passages mentioned in note 2.

5) B उच्छ्रित°, D corr.

6) MS पताका, but in B the last akṣara is blurred.

7) Anusvāra wanting in MS.

8) Ex conject.; MS धूपितप्रणीतेनाहारं.

9) Anusvāra wanting in MS.

10) MS नाविकासु°.

11) MS पनीयपात्रं नीचतरान्या°.

श्रुत्वानेकैर्नाविकैः [1]स्रोतआपत्तिफलानि प्राप्तानि कैश्चित्सकृदागामिफलानि कैश्चिदनागामिफलानि कैश्चित्प्रव्रज्य सर्वक्लेशप्रहाणादर्हत्त्वं साक्षात्कृतं कैश्चिच्छ्रावकबोधौ चित्तान्युत्[2]पादितानि कैश्चित्प्रत्येकबोधौ कैश्चिदनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ। सर्वा च सा पर्षद्बुद्धनिम्ना धर्मप्रवणा सङ्घप्राग्भारा व्यवस्थिता॥ ततस्तैर्नाविकैर्भगवान्महता सत्कारेण नौसंक्रमेणोत्तारितः[3] सार्धं भिक्षुसङ्घेन॥

भिक्षवो बुद्धपूजादर्शनादावर्जितमनसो बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः[4]। कुत्रेमानि भगवतः कुशलमूलानि कृतानीति॥ भगवानाह। तथागतेनैव भिक्षवः [5]पूर्वमन्यासु ज्ञातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययान्योघवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि[6] येन तथागतस्यै[7]वंविधा पूजा। इच्छथ भिक्षवः श्रोतुम्॥ एवं भदन्त॥ तेन हि भिक्षवः शृणुत साधु च सुष्ठु च मनसि कुरुत भाषिष्ये॥

भूतपूर्वं भिक्षवो ऽतीते ऽध्वनि भागीरथो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक [8]उदपादि तथागतो ऽर्हन्सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां[9] बुद्धो भगवान्। स द्वाषष्ट्यर्हत्सहस्रपरिवृतो जनपदचारिकां चरन्गङ्गातीरमनुप्राप्तः॥ तस्मिन्समये ऽन्यतरः सार्थवाहो ऽनेकशतपरिवारो नद्यां गङ्गायां सार्थमुत्तारयति तस्मिंश्च[10] प्रदेशे महत्तस्करभयम्॥ अथ ददर्श सार्थवाहो भागीरथं सम्यक्संबुद्धं द्वाषष्ट्यर्हत्सहस्रपरिवृतं दृष्ट्वा च पुनः चित्तं प्रसादयामास प्रसन्नचित्तश्च

1) Here, and often elsewhere श्रोत° is found in MS.

2) Ex conject.; B चित्तानु°, DP चित्तनु°.

3) MS रिता.

4) MS पप्रच्छ.

5) B पूव°, DP corr.

6) B श्यभागीनि (C °गिनी, P °गानि, D स्यभाविनी).

7) Ex conject.; MS तथागतातस्यै°.

8) MS उत्पादिततथा° (D °दितस्तथा°); cp. *infra* p. 69, 5.

9) D changes this dvandva very often into देवानां च मनुष्याणां च.

10) B तस्मिश्च (D °स्मिं च).

भगवन्तमामन्त्रितवान्। तत्प्रथमतरमेव भगवन्तं तारयिष्यामीति[1] ॥ अधिवासयति भागीरथः सम्यक्संबुद्धः सार्थवाहस्य तूष्णीभावेन ॥ ततस्तेन सार्थवाहेन भागीरथः[2] सम्यक्संबुद्धो द्वाषष्ट्यर्हत्सहस्रपरिवृतो[3] महत्या विभूत्या नौसंक्रमेणोत्तारितः प्रणीतेन चाहारेण संतर्प्यानुत्तरायां सम्यक्संबोधौ प्रणिधानं कृतम्॥

भगवानाह। किं मन्यध्वे भिक्षवो यो ऽसौ तेन कालेन तने समयेन सार्थवाहो बभूवाहं सः। मया स भागीरथः सम्यक्संबुद्धो द्वाषष्ट्यर्हत्सहस्रपरिवृतो नौसंक्रमेणोत्तारितः प्रणोतेनाहारेण संतर्पितः प्रणिधानं च कृतम्। तस्य मे कर्मणो विपाकेनानन्तसंसारे[4] महत्सुखमनुभूतमिदानीमप्यनुत्तरां[5] सम्यक्संबोधिमभिसंबुद्धस्यैवंविधा[6] पूजा। तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यच्छास्तारं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः पूजयिष्यामः शास्तारं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वोपनिश्रित्य विहरिष्याम इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम्॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन्॥

---

1) B भगवंतार°, the akṣara तं being omitted, but it has been added at the bottom of the page, which correction, however, was overlooked by the copyists of C and P; as D is here very full of gaps, the whole passage from दृष्ट्वा च (p. 65, 16) to तस्य मे (p. 66, 7) is wanting.

2) MS रथस°.

3) MS °ष्ट्यहत्स°.

4) MS नन्तसंसारे.

5) MS नुत्तरायां.

6) MS द्धस्येवं°.

स्तम्भ इति १२

बुद्धो [12a] भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपात[1]शयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः कौरव्येषु जनपदचारिकां चरन्कौरव्यं नगरमनुप्राप्तः। स च कौरव्यो जनकायो बुद्धवैनेय उदारचित्तः प्रदानरुचिश्च॥ [2]ततो भगवत एतदभवत्। यन्न्वहं शक्रं देवेन्द्रं मरुद्गणपरिवृतमाह्वयेयं यद्दर्शनादेषां कुशलमूलविवृद्धिः स्यादिति। ततो भगवांल्लौकिकं चित्तमुत्पादयति। अहो[3] बत शक्रो देवेन्द्रो मरुद्गणसहायो गोशीर्ष[4]चन्दनमयं स्तम्भमादाय गच्छेदिति॥ सहचित्तोत्पादाच्छक्रो देवेन्द्रो मरुद्गणपरिवृत आगतो[5] *यत्र* विश्वकर्मा चत्वारश्च महाराजा[6] अनेकदेवनागयक्षकुम्भाण्डपरिवृता गोशीर्षचन्दनस्तम्भमादाय। हाहाकारकिलकिलाप्रक्ष्वेडोच्चैर्नादं कुर्वाणा भग-

1) MS पात्र°.

2) In the parallel story nr. 12 of Kalpadrumāvadānamālā the *laukikam cittam* of the Lord is accounted for by his considering the slanderous tales spread about himself by the Tīrthikas, and it is in order to confound them that he requires the assistance of Çakra. See K. f. 94a—95b 8.

3) Ex conject.; cp. *infra* p. 73, 4; MS चित्तमुत्पादयन्होवत (D °यत्तोवतः).

4) MS शीर्षचंद्.

5) B आगतो(or तौ, the reading being uncertain)यमत्रविश्व°; the akṣaras यमत्र are manifestly corrupted, D leaves out the म. I have put यत्र, the reading of D, into the text, because the Tibetan has གང་ན་, answering to that Sanskrit adverb, yet I doubt the exactness of the correction; *yatra* is to be understood = «among whom».

6) B जा, D corr.

वतो ऽर्थे गोशीर्षचन्दनमयं प्रासादमभिसंस्कृतवन्तः ॥ ततस्तस्मिन्प्रासादे शक्रेण देवेन्द्रेण भगवान्सश्रावकसङ्घो[1] दिव्येनाहारेण दिव्येन शयनासनेन दिव्यैर्गन्धमाल्यपुष्पैः सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितः ॥

[2]अथ कौरव्यो जनकायस्तां दिव्यां विभूषिकां[3] दृष्ट्वा परं विस्मयमापन्न इमां चिन्तामापेदे । नूनं बुद्धो भगवाँल्लोके[4] ऽग्र्यो *यत्तु*[5] नाम सेन्द्रैर्देवैः पूज्यत इत्यावर्जितमना भगवन्तमुपसंक्रान्तः[6] । भगवतः पादाभिवन्दनं[7] कृत्वैकान्ते न्यषीदत्[8] । एकान्तनिषण्णः[9] कौरव्यो जनकायस्तस्मिन्प्रासादे ऽत्यर्थं प्रसादमुत्पादयति ॥

ततो भगवांस्तत्[10]प्रासादमन्तर्धाप्य अनित्यताप्रतिसंयुक्तां[11] तादृशीं धर्मदेशनां कृतवान्यां श्रुत्वानेकैः कौरव्यनिवासिभिर्मनुष्यैः स्रोतआपत्तिफलान्यनुप्राप्तानि कैश्चित्सकृदागामिफलानि कैश्चिदनागामिफलानि कैश्चित्प्रव्रज्य सर्वक्लेशप्रहाणादर्हत्त्वं साक्षात्कृतं कैश्चिच्छ्रावकबोधौ चित्तान्युत्पादितानि[12] कैश्चित्प्रत्येकायां बोधौ कैश्चिदनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ । सर्वा च सा पर्षद्बुद्धनिम्ना धर्मप्रवणा सङ्घप्राग्भारा व्यवस्थापिता[13] ॥

ततस्ते भिक्षवो भगवतो[14] दिव्यपूजादर्शनादावर्जितमनसो बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः ।

---

1) MS संघा.

2) MS connect पूजितो ऽथ.

3) Ex conject. — *vibhūṣikā* stands to *vibhūṣā* as *vibhīṣikā* to *vibhīṣā* —; MS विभूषितान्दृष्ट्वा.

4) Anusvāra wanting in MS.

5) Sic B, as it seems, CDP यत्तु. One would rather expect यो हि.

6) MS क्रान्ताः.

7) MS पादावभिवन्दनं.

8) B षीदन्, D corr.

9) MS षणाः or षण्णाः.

10) Neuter instead of masc., cp. *supra* p. 29, n. 9.

11) B प्रतिप्रतिसंयु°, D corr.

12) MS चित्तानुत्पा°, cp. *supra* p. 65, n. 2.

13) D and P have changed this into व्यवस्थिता, cp. *supra* p. 65, 4.

14) MS भगवते.

कुत्रेमानि भगवता कुशलमूलानि कृतानीति ॥ भगवानाह ॥ तथागतेनैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु <कर्माणि> कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययान्योघवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि[1] येन तथागतस्यैवंविधा पूजा । इच्छथ भिक्षवः श्रोतुम् ॥ एवं भदन्त ॥ तेन हि भिक्षवः शृणुत साधु च सुष्ठु च मनसि कुरुत भाषिष्ये ॥

भूतपूर्वं भिक्षवो ऽतीते ऽध्वनि ब्रह्मा नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि[2] तथागतो ऽर्हन्सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । अथ ब्रह्मा सम्यक्संबुद्धो द्वाषष्ट्यर्हत्सहस्रपरिवृतो जनपदचारिकां चरन्नन्यतमां राजधानीमनुप्राप्तः ॥ अश्रौषीद्राजा[3] क्षत्रियो मूर्धाभिषिक्तो[4] ब्रह्मा सम्यक्संबुद्धो द्वाषष्ट्यर्हत्सहस्रपरिवृतो जनपदचारिकां चरन्नस्माकं विजितमनुप्राप्त इति । श्रुत्वा च पुनर्महत्या राजर्ध्या महता राजानुभावेन येन भगवान्ब्रह्मा सम्यक्संबुद्धस्तेनोपसंक्रान्त उपसंक्रम्य ब्रह्मणः सम्यक्संबुद्धस्य पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्ते न्यषीदत् । एकान्तनिषण्णं राजानं क्षत्रियं मूर्धाभिषिक्तं भगवान्बोधिकरकैर्धर्मैः समादापयति ॥ अथ स राजा लब्धप्रसाद[5] उत्थायासनादेकांसमुत्तरासङ्गं कृत्वा येन भगवांस्तेनाञ्जलिं प्रणम्य भगवन्तमिदमवोचत् । अधिवासयतु मे भगवानस्यां राजधान्यां त्रैमास्यवासायाहं भगवन्तं सश्रावकसङ्घमुपस्थास्यामि चीवरपिण्डपात[6]शयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारैरिति ॥ अधिवासयति ब्रह्मा सम्यक्संबुद्धो राज्ञ[12b]स्तूष्णीभावेन ॥ अथ स राजा मर्धाभिषिक्तो भगवतो ऽर्थे गोशीर्षचन्दनमयं प्रासादं कारयामास । स तं विचित्रैर्वस्त्रालङ्कारै[7]रलङ्कृतं

1) BCP भागीनि, D भाविनी.

2) MS उत्पादि (D उत्पादित).

3) MS अश्रो°, as usual.

4) So this word is always written in MS.

5) B प्रसाद्, D corr.

6) MS पात्र.

7) MS लङ्कालैर°. Cp. *supra* p. 53 n. 3, p. 55 n. 6.

नानापुष्पावकीर्णं गन्धघटिकाधूपितं[1] भगवतः सश्रावकसङ्घस्य निर्यात्य त्रैमास्यं प्रणीतेनाहारेण संतर्प्य विविधैर्वस्त्रविशेषैराच्छाद्यानुत्तरायां सम्यक्संबोधौ प्रणिधिं चकार ॥

भगवानाह । किं मन्यध्वे भिक्षवो यो ऽसौ तेन कालेन तेन समयेन राजा क्षत्रियो मूर्धाभिषिक्तो बभूवाहं सः । यन्मया ब्रह्मणः सम्यक्संबुद्धस्यैवंविधा पूजा कृता तस्य मे कर्मणो विपाकेनानन्तसंसारे महत्सुखमनुभूतमिदानीमप्यनुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंबुद्धस्यैवंविधा[2] पूजा । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं <शिक्षितव्यं यच्छास्तारं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः पूजयिष्यामः शास्तारं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वोपनिश्रित्य विहरिष्याम इत्येवं वो भिक्षवः> शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

---

1) MS पिता.

2) B द्धस्यैवं, D, P corr.

स्नात्रमिति[1] १३

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो[2] बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपात[3]शयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः श्रावस्त्यां विहरति जेतवने ऽनाथपिण्डदस्यारामे ॥ तेन खलु समयेन *श्रावस्त्यां*[4] पञ्चमात्राणि वणिक्शतानि[5] कान्तारमार्गप्रतिपन्नानि । ते मार्गात्परिभ्रष्टा वालुकास्थलमनुप्राप्ताः । ते घर्मश्रमपरिपीडिताः क्षीणपथ्यदनाश्च[6] मध्याह्नसमये तीक्ष्णाकर[7]रश्मिसंतापिता जलोद्धृता[8] इव मत्स्याः पृथिव्यामावर्तन्ते दुःखां तीव्रां खरां कटुकाममनापां वेदनां वेदयमानास्तानि देवतासहस्राण्यायाचन्ते तद्यथा शिववरुणकुबेरवासवादीनि । न चैनान्कश्चित्परित्रातुं समर्थः[9] ॥

---

1) MS स्नात्त (D सात्त) इति; *snātra* in Buddhistic Sanskrit = *snāna*. It also occurs in the Pārçvanāthakāvya, see PWK, VII, 218.

2) B महोरगेभ्य°, D corr.

3) MS पात्र.

4) As the merchants are on the way home, the loc. श्रावस्त्यां can hardly be correct. Some derivative, meaning 'citizens of Çrāvastī' like श्रावस्तेयानां, should be expected.

5) MS वणिच्छतानि, which may perhaps be defended as a phonetical orthography.

6) Ex conject.; B seems to have पथादनाश्च, CP पथा°, D पथा°. Cp. *pathyaçana* PW, V, 1576. The parallel place in R has पथ्यादन, cp. the following note.

7) Ex conject.; MS तीक्ष्णाकर° (C °कार°). R, f. 13b 7 runs thus: भानोस्तीक्ष्णाकरैस्तप्ता घर्मश्रमपरिपीडिताः । क्षीणपथ्यादनाश्चापि etc.

8) B जनोद्धृ°, D corr. Cp. *supra*, p. 42, n. 3.

9) MS समर्थास्तत्र.

तत्र चान्यतर उपासको[1] बुद्धशासनाभिज्ञः । स तान्वणिज आह । भवन्तो बुद्धं शरणं गच्छन्त्विति ॥ तत एकरवेण सर्व एव बुद्धं[2] शरणं गताः ॥

अत्रान्तरे नास्ति किंचिद्बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमविदितमविज्ञातम् । धर्मता खलु बुद्धानां भगवतां महाकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षाणां शमथविपश्यनाविहारिणां त्रिदमथवस्तुकुशलानां चतुरोघोत्तीर्णानां चतुर्ऋद्धिपादचरणतलप्रतिष्ठितानां चतुर्षु संग्रहवस्तुषु दीर्घरात्रकृतपरिचयानां पञ्चाङ्गविप्रहीणानां पञ्चगतिसमतिक्रान्तानां षडङ्गसमन्वागतानां षट्पारमितापरिपूर्णानां सप्तबोध्यङ्गकुसुमाढ्यानामष्टाङ्गमार्गदेशिकानां नवानुपूर्वसमापत्ति[4]कुशलानां दश‹बल›बलिनां दशदिक्समापूर्णयशसां दशशतवशवर्तिप्रतिविशिष्टानां त्री रात्रेस्त्रिर्दिवसस्य[5] बुद्धचक्षुषा लोकं व्यवलोक्य ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते । को हीयते को वर्धते कः कृच्छ्रप्राप्तः कः संकटप्राप्तः कः संबाधप्राप्तः ‹कः› कृच्छ्रसंकटसंबाधप्राप्तः को ऽपायनिम्नः[6] को ऽपायप्रवणः को ऽपायप्राग्भारः कमहमपायादुद्धृत्य स्वर्गे मोक्षे च [7]प्रतिष्ठापयेयं कस्य कामपङ्कनिमग्नस्य हस्तोद्धारमनुप्रदद्यां कमार्यधनविरहितमार्यधनैश्वर्याधिपत्ये[8] प्रतिष्ठापयेयं कस्यानवरोपितानि कुशलमूलान्यवरोपयेयं कस्यावरोपितानि परिपाचयेयं कस्य परिपक्वानि विमोचयेयम् । आह च ।

अप्येवातिक्रमेद्वेलां सागरो मकरालयः ।
न तु वैनेयवत्सानां बुद्धो वेलामतिक्रमेत् ॥

---

1) Ex conject., cp. *infra* p. 78, 8; MS चान्यतरोपायको.

2) B बुद्धश°, D corr.

3) MS चरृद्धि (D चतुरृद्धि).

4) D adds विहार before समापत्ति, cp. *supra* p. 16, 14 and p. 30, 12.

5) MS त्रि रात्रेः [: wanting in D] त्रि दिव°.

6) B °निमग्नः, P corr. The same depravation in tale 6, *supra* p. 31, 1.

7) B पति°, corrected in the copies.

8) B धनेश्व°, D corr.

यावत्पश्यति भगवान्संबकुलान्(1)वणिजो व्यसनसंकटसंबाधप्राप्तान् ॥ ततश्चक्षुःसंप्रे(2)षणमात्रेण जेतवने ऽन्तर्हितो भिक्षुगणपरिवृतस्तं प्रदेशमनुप्राप्तः ॥ ददृशुस्ते वणिजो भगवन्तं सभिक्षुसङ्घं दृष्ट्वा <च> उच्चैर्नादं मुक्तवन्तः ॥ ततो भगवता लौकिकं चित्तमुत्पादितम्। अहो बत शक्रो देवेन्द्रो माहेन्द्रं वर्षमुत्सृजतु शीतलाश्च वायवो वान्त्विति । सहचित्तोत्पादाद्भगवतः शक्रेण माहेन्द्रं वर्षमुत्सृष्टं(3) शीतलाश्च वायवः प्रेषिता यत [13 a]स्ते<षां> वणिजां(4) तृषा विगता दाहश्च प्रशान्तः(5) ॥ ततस्तैर्वणिग्भिः(6) संज्ञा प्रतिलब्धा भगवता चैषां मार्ग आख्यातो येन श्रावस्तीमनुप्राप्ताः(7) ॥

ते मार्गश्रमं प्रतिविनोद्य ततो <भग>वत्(8)सकाशमुपसंक्रान्ताः । तेषां भगवता तादृशी(9) चतुरार्यसत्य<सं>प्रतिवेधिकी धर्मदेशना कृता यां श्रुत्वा कैश्चित्स्रोतआपत्तिफलमधिगतं कैश्चित्सकृदागामिफलं कैश्चिदनागामिफलं कैश्चित्प्रव्रज्य सर्वक्लेशप्रहाणादर्हत्त्वं साक्षात्कृतं कैश्चिच्छ्रावकबोधौ चित्तान्युत्पादितानि कैश्चित्प्रत्येकायां बोधौ कैश्चिदनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ । यद्भूयसा <च> सा पर्षद्बुद्धनिम्ना धर्मप्रवणा सङ्घप्राग्भारा व्यवस्थिता ॥

भिक्षवः संशयजातास्सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः । आश्चर्यं भगवन्यावदिमे

---

1) Ex conject., cp. Jtkm. 98, 10. 203, 15; B सम्वकुलानां वणिजो (D संवकु°, P सवकु°).

2) As to the turn *cakṣuḥsaṃpreṣaṇa*, cp. Divy. 369, 26 and *cakṣur dadāti* ‚he casts his eye'. The copyist of D has changed the traditional reading into चक्षुःसंप्रेक्षण°.

3) B ष्ट, in D changed into ष्य.

4) Ex conject.; MS ते वणिजा.

5) Ex conject.; MS दाहाश्च प्रशान्ताः. But Vic. f. 96 b 5 has the right reading.

6) MS ते वणिग्भिः.

7) MS प्राप्तः.

8) Ex conject., cp. Feer 62, 1; MS ततो मत्सका°, likewise Vic. f. 96 b 6. Or should मत्, indeed, have been written by the author somewhat negligently?

9) MS शीं.

वणिजो भगवता कान्तारमार्गात्परित्राताः[1][2] सहचित्तोत्पादाच्च माहेन्द्रवर्षं वृष्टं[3] शीतलाश्च वायवः प्रवाता इति ॥ भगवानाह । तथागतेनैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययान्योघवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । मयैतानि[4] कर्माणि कृतान्युपचितानि को ऽन्यः[5] प्रत्यनुभविष्यति । न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये[6] पृथिवीधातौ विपच्यन्ते[7] नाब्धातौ[8] न तेजोधातौ न वायुधातावपि तूपात्तेष्वेव[9] स्कन्धधात्वायतनेषु[10] कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते[11] शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति[12] कर्माणि अपि[13] <कल्प>शतैरपि ।
सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥

भूतपूर्वं भिक्षवो ऽतीते ऽध्वनि चन्दनो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि तथागतो ऽर्हन्सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता

---

1) MS कान्ताराम°.

2) MS त्रातः.

3) B वर्षं वृष्ट, in D this is depraved into वर्षमुत्सृज्य.

4) MS ममै°.

5) MS कोन्यप्र°.

6) MS वाह्वे (D वाह्ये).

7) MS विपर्यन्ते. Vic. f. 96b 9 has the right reading.

8) B नाब्धाधौ and so often in this commonplace, D corr.

9) I adopted the evident correction of Cowell and Neil, see their edition of Divy., p. 54, 6 with note, and cp. ibid. 131, 12. 141, 11. 191, 16. 311, 20. 504, 21. 582, 2. 584, 18. — MS has here वायुधातौवपितुयात्तेष्वेव, which in D is partly corrected to °तूपात्तेषेव.

10) BC °धात्याय°, DP °धातोय°. In B त्या has been made out of former तौ.

11) MS विपर्यन्ते.

12) MS प्रणस्य°, as usual.

13) MS कर्माण्यपि शतैरपि, D adds कल्प. The pāda *b*, as I constitute it, is found so in MS in other places, where this *cliché* recurs. Yet, it cannot be the original form, because the repeated *api* is quite out of place here. The variant *kalpakoṭiçatair api*, which is found in most places of the Divy., quoted above note 9, will do better. Cp. *infra*, p. 80, 13.

देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । अथ चन्दनः सम्यक्संबुद्धो जनपदचारिकां चरन्नन्यतमां राजधानीमनुप्राप्तः ॥ अथ राजा क्षत्रियो मूर्धाभिषिक्तो येन चन्दनः सम्यक्संबुद्धस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य चन्दनस्य सम्यक्संबुद्धस्य पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्ते न्यषीदत् । एकान्ते निषण्णं राजानं क्षत्रियं मूर्धाभिषिक्तं चन्दनः सम्यक्संबुद्धो बोधिकारकैर्धर्मैः[1] समादापयति । अथ राजा क्षत्रियो मूर्धाभिषिक्त उत्थायासनादेकांसमुत्तरासङ्गं कृत्वा दक्षिणं जानुमण्डलं पृथिव्यां प्रतिष्ठाप्य येन चन्दनः सम्यक्संबुद्धस्तेनाञ्जलिं प्रणम्य चन्दनं सम्यक्संबुद्धमिदमवोचत् । अधिवासयतु मे भगवानस्यां राजधान्यां त्रैमास्यवासाय[2] सार्धं भिक्षुसङ्घेनेति । अधिवासयति चन्दनः सम्यक्संबुद्धो राज्ञस्तूष्णीभावेन ॥ तत्र च समये महती अनावृष्टिः[3] प्रादुर्भूता यया नद्युदपानान्यल्पसलिलानि[4] संवृत्तानि पुष्पफलवियुक्ताश्च पादपाः ॥ ततो राजा चन्दनं सम्यक्संबुद्धमध्येषितुं प्रवृत्तः । भगवन्नस्मिन्नगरमध्ये[5] पुष्किरिणीं[6] गन्धोदकपरिपूर्णां कारयिष्यामि यत्र भगवान्सश्रावकसङ्घः स्नास्यति[7] । अप्येव[8] नाम भगवतः स्नानादस्मिन्मे[9] विजिते देवो वर्षेदिति[10] । अधिवासयति भगवांश्चन्दनः सम्यक्संबुद्धो राज्ञस्तूष्णीभावेन ॥

ततो राज्ञा क्षत्रियेण मूर्धाभिषिक्तेनामात्येभ्य आज्ञा दत्ता गन्धोदकं सज्जीकुर्वन्तु

1) MS कारकैर्धार्मैः.

2) Ex conject., cp. *supra* p. 69, 14; MS त्रैमास्यं वा°.

3) MS अनावृष्टीः (C °वृष्टी).

4) MS दपानानल्प°.

5) Ex conject.; MS भगवन्तस्मिन्नरारमध्ये, in D the akṣ. रा is put twice. Vic. f. 96 a 4 °स्मिन्नाराममध्ये.

6) Anusvāra wanting in MS. *Puṣkiriṇī* is the constant orthography of this word in all my mss.

7) Ex conject.; MS स्थास्यत्यप्ये°.

8) Ex conject.; MS प्येवं.

9) Ex conject.; MS स्थानादस्मिन्ये.

10) MS वर्षत् इत्यधि° (D वर्षदित्यधि°).

भवत्तो[1] रत्नमयांश्च[2] कुम्भान्ये‹न›[3] वयं भगवन्तं सश्रावकसङ्घं स्नापयिष्याम इति ॥ ततो राज्ञा अमात्यगणपरिवृतेन[4] तन्नगरमपगतपाषाणशर्करकठल्लं[5] व्यवस्थापितमुच्छ्रितध्वजपताकं नानापुष्पावकीर्णं[6] गन्धोदकपरिषिक्तं विचित्रधूपधूपितं पुष्करिणी चास्य[7] कारिता ॥ ततो भगवांश्चन्दनः सम्यक्संबुद्धः सर्वानुग्रहार्थमेकचीवरकः[8] पुष्करिण्यां स्थितः । ततो राज्ञामात्यगणपरिवृतेन चन्दनः सम्यक्संबुद्धः सश्रावकसङ्घो नानागन्धपरिभावितेनोदकेन स्नापितः । सहस्नानादेव चन्दनस्य सम्यक्संबुद्धस्य शक्रेण देवेन्द्रेण तथाविधं माहेन्द्रं वर्षमुत्सृष्टं येन सर्वसस्यानि निष्पन्नानि तद्धैतुकश्च[9] महाजनकायेन बुद्धे भगवति श्रद्धा प्रतिलब्धा अनेके च गन्धस्तूपाः[10] प्रतिष्ठापिताः । ये च तत्र चन्दनं सम्यक्संबुद्धं शरणं[11] गताः ‹स›र्वे ते[12] परिनिर्वृता[13] अहमेकस्तेषामवशिष्टः[14] । तस्मात्तर्हि भिक्षव

---

1) MS भगवत्तो.

2) Anusvāra wanting in MS.

3) MS कुम्भानये.

4) B वृत्तेन, D corr.

5) MS here कंठल्लं. For the rest, see *supra*, p. 64, n. 3 and cp. Divy. 460, 16 with ibid. 45, 10 and 155, 24.

6) Anusvāra wanting in MS.

7) MS विचित्रधूपधूपितं चास्य पुष्करिणी कारिता. I have changed the order of words, as it is likely, चास्य has been put by copyists in a wrong place.

8) I accept the conjecture of Feer (p. 63, n. 2), cp. also the opening words of the 8th act of the Mṛcchakaṭī; MS मेकविवरकपुष्कि°.

9) Ex conject.; MS तद्धेतु°. I have changed *e* into *ai*, because the vṛddhi-vowel is here required by the constant use of the language. Cp. PW s. v. हैतुक, Bhagavadgītā 16, 8 कामहैतुक, ibid. 18, 22 अहैतुका. In this kind of form the tradition of our text has sometimes retained the good reading (e. g. *infra*, p. 82, 9), sometimes it has *e* instead of *ai*.

10) Ex conject.; MS स्तूपे प्रतिष्ठापिता.

11) Anusvāra wanting in MS.

12) Ex conject.; MS गताःष्ठते (still more depraved in D °तिष्ठते).

13) MS परिवृता.

14) For the correction of the faults in the tradition of MS, I have made use of the parallel passage of R (f. 24 a 6): ये गताः शरणं तत्र ते सर्वे निर्वृतिं ययुः । अहमेवावशिष्टः स तेषां यो ऽभून्नराधिपः.

एवं शिक्षितव्यं यच्छा[13b]स्तारं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः पूजयिष्यामः[1] शास्तारं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वोपनिश्रित्य विहरिष्याम इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

1) MS मानकरिष्यामः पूजकरिष्यामः. Vic. f. 97 a 10 has the true reading.

ईतिरिति १४

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षगन्धर्वासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपात[1]शयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घो राजगृहमुपनिश्रित्य विहरति वेणुवने कलन्दकनिवापे ॥ तस्मिंश्च समये नाडकन्थायां महाजनमरको बभूव । ततो जनकायो रोगैः पीडितस्तानि तानि देवतासहस्राण्यायाचते शिववरुणकुबेरवासवादीनि न चास्य सा ईतिरुपशमं गच्छति ॥ अथान्यतम उपासको नाडकन्थायां प्रतिवसति । स नाडकन्थेयान्ब्राह्मणगृहपतीनि[2]दमवोचत् । एत यूयं बुद्धं[3] शरणं गच्छत तञ्च भगवन्तमायाचध्वमिहागमनायाप्येवं[4] भगवता स्वल्प[5]कृच्छ्रेणास्या ईतेर्व्युप[6]शमः स्यादिति ॥ अथ नाडकन्थेया ब्राह्मणगृहपतयो भगवन्तमायाचितुं प्रवृत्ताः । आगच्छतु भगवानस्माद्व्यसनसंकटान्मोचनायेति ॥

अत्रान्तरे नास्ति किंचिद्बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमविदितमविज्ञातम् । धर्मता खलु बुद्धानां भगवतां महाकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षाणां शमथविप-

---

1) MS पात्र.

2) B प्रतीनि°, D and P पतिमि°.

3) B बुद्ध, D corr.

4) B seems to have °प्येवं, C °प्येत, D °प्यथ; P has the right reading.

5) Ex conject.; MS मल्प°.

6) MS ईतेर्न्युप°.

[1]श्यनाविहारिणां त्रिदमथवस्तुकुशलानां चतुरोघोत्तीर्णानां चतुर्ऋद्धिपाद[2]चरणतलसुप्रतिष्ठितानां चतुर्षु संग्रहवस्तुषु दीर्घरात्रकृतपरिचयानां पञ्चाङ्गविप्रहीणानां पञ्चगतिसमतिक्रान्तानां षडङ्गसमन्वागतानां षट्पारमितापरिपूर्णानां सप्तबोध्यङ्गकुसुमाढ्यानामष्टाङ्गमार्गदेशिकानां नवानुपूर्वसमापत्तिकुशलानां दशबलबलिनां दशदिक्समापूर्णयशसां दशशतवशवर्तिप्रतिवि‹शि›ष्टानां[3] त्री रात्रेस्त्रिर्दिवसस्य[4] बुद्धचक्षुषा लोकं व्यवलोक्य ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते। को हीयते को वर्धते कः कृच्छ्रप्राप्तः कः संकटप्राप्तः कः संबाधप्राप्तः ‹कः› कृच्छ्रसंकटसंबाधप्राप्तः को ऽपायनिम्नः को ऽपायप्रवणः को ऽपायप्राग्भारः कमहमपायादुद्धृत्य स्वर्गे मोक्षे च प्रतिष्ठापयेयं कस्य कामपङ्कनिमग्नस्य हस्तोद्धारमनुप्रदद्यां कमार्यधनविरहितमार्यधनैश्वर्याधिपत्ये प्रतिष्ठापयेयं कस्यानवरोपितानि कुशलमूलान्यवरोपयेयं कस्यावरोपितानि परिपाचयेयं कस्य परिपक्वानि विमोचयेयम्। आह च।

अप्येवातिक्रमेद्वेलां सागरो मकरालयः[5]।
न तु वैनेयवत्सानां बुद्धो वेलामतिक्रमेत्॥

अथ भगवान्पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसङ्घपुरस्कृतो नाडकन्थामनुप्राप्तः। ततो भगवता तन्नगरं सर्वं हृदिमैत्र्या[6] स्फुटं यतो मरकाः[7] प्रक्रान्ताः इति‹अ› व्युपशान्ता। ततस्तेषां ब्राह्मणगृहपतीनां बुद्धदर्शनान्महाप्रसाद उत्पन्नः[8] प्रसा-

---

1) MS प्यनां.

2) MS चतुऋद्धि.

3) B प्रतिविष्ठानां, D corr.

4) MS त्रिःरात्रेःत्रिदिव° (C °रात्रेःदिव°, D त्रिरात्रत्रिदिव°).

5) MS मकलालयः.

6) As to the use of *hṛdi* instead of *hṛd* see PW VII, s. v. and Mahāvastu, I, 99, 4.

7) Ex conject.; MS मनुष्याः. In R the expulsion of the *mārikās* — so the evil spirits who caused the epidemic are called there — with their wives and children by dint of a dhāraṇī pronounced by the Buddha is related in full on ff. 125b and 126a.

8) B उत्पन्नप्र°, D corr.

दृष्टश्च भगवान्सश्रावक<क>सङ्घः[1] चीवरपिण्डपात[2]शयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारैः संप्रवारितः। ततस्तेभ्यो भगवता तादृशी चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकी धर्मदेशना[3] कृता यां श्रुत्वानेकैर्ब्राह्मणगृहपतिभिः स्रोत[4]आपत्तिफलमनुप्राप्तमपरैः सकृदागामिफलमपरैरनागामिफलमपरैः प्रव्रज्य[5] सर्वक्लेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतं सर्वं च तन्नगरं बुद्धनिम्नं धर्मप्रवणं सङ्घप्राग्भारं संवृत्तम् ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः[6]। आश्चर्यं भदन्त यावदिमे सत्त्वा भगवतः प्रसादाद्व्यसनगताः सन्तो व्यसनात्परिमुक्ता इति ॥ भगवानाह। तथागतेनैवैतानि भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्ध[14a]-संभाराणि परिणतप्रत्ययान्योघवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि[7]। मयैव तानि कर्माणि कृतान्युपचितानि को ऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति। न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये[8] पृथिवीधातौ विपच्यन्ते नाब्धातौ न तेजोधातौ न वायुधातावपि तूपात्तेष्वेव[9] स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते[10] शुभान्यशुभानि च।

न प्रणश्यन्ति[11] कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि[12]।
सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥

---

1) P fills the gap.

2) MS पात्र.

3) MS देशनां.

4) MS श्रोताप°.

5) MS प्रव्रज्या.

6) MS पप्रच्छ (D प्रपच्छुः).

7) MS श्यभागीनि (D श्यँभाविनी).

8) MS वाह्ये (C चाह्ये).

9) In MS utterly corrupted वायुधातौचपीडु(DC ड, P ड्ड)पात्तेये(D दे)व.

10) MS विपर्य्यन्ते (the last akṣara is wanting in D).

11) MS णस्यति.

12) MS कर्माण्येवापि कल्पशतैरपि. I have put into the text, what I think to have been the original form of this pāda, cp. *supra*, p. 74, n. 13. In D, in most of the occurrences of this common-place, the reading of B has been changed into कल्पकोटिशतैरपि.

भूतपूर्वं भिक्षवो ऽतीते ऽध्वनि चन्द्रो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उत्पादि तथागतो ऽर्हन्सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । अथ चन्द्रः सम्यक्संबुद्धो जनपदचारिकां चरन्नन्यतमां[1] राजधानीमनुप्राप्तः ॥ [2]अश्रौषीद्राजा क्षत्रियो मूर्धाभिषिक्तश्चन्द्रः सम्यक्संबुद्धो ऽस्माकं विजितमनुप्राप्त इति श्रुत्वा च पुनर्महत्या राजर्द्ध्या महता राजानुभावेन समन्वागतो येन चन्द्रः सम्यक्संबुद्धस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य चन्द्रस्य सम्यक्संबुद्धस्य पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्ते न्यषीदत् । एकान्तनिषण्णं राजानं क्षत्रियं मूर्धाभिषिक्तं चन्द्रस्सम्यक्संबुद्धो बोधिकरैर्धर्मैः समादापयति ॥ अथ राजा क्षत्रियो मूर्धाभिषिक्तो लब्धप्रसाद उत्थायासनादेकांस[3]मुत्तरासङ्गं कृत्वा दक्षिणं जानुमण्डलं पृथिव्यां प्रतिष्ठाप्य येन चन्द्रः सम्यक्संबुद्धस्तेनाञ्जलिं प्रणम्य चन्द्रं[4] सम्यक्संबुद्धमिदमवोचत् । अधिवासयतु मे भगवानिह वासं[5] त्रैमास्यं सार्धं भिक्षुसङ्घेन । अहं भगवन्तमुपस्थास्यामि चीवरपिण्डपात[6]शयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारैरिति । अधिवासयति चन्द्रः सम्यक्संबुद्धो राज्ञस्तूष्णीभावेन ॥ तस्य च राज्ञो नगरे तेन समयेन महाजनमरको[7] बभूव ईतिश्च येन स महाजनकायो ऽतीव संतप्यते[8] ॥ ततो राज्ञा व्याधिप्रशमनार्थं[9] चन्द्रः सम्यक्संबुद्धो ऽधीष्टः[10] । साधु भगवन्क्रिय-

1) B न्यतेमां, D corr.

2) MS अश्रो°. Cp. p. 69, 8. In the sequel this standing fault will no more be noted.

3) MS देकाशमु° (D °समु°).

4) MS प्रणाम्यमयाचंद्रः सम्य°.

5) Ex conject.; MS भगवानियं मे त्रैमास्यं. The Tibetan translator had *iha vāsam* in his text, as is plain by his rendering them by འདིར་བཞུགས་པར, as M. Feer informs me.

6) MS पात्र.

7) Ex conject.; MS पुरको or पूरको.

8) Ex conject.; MS संतप्यंते. In P the akṣara न्ती is wanting, cp. Feer p. 66 n. 2.

9) Ex conject.; MS is here thoroughly corrupted: ततो गृहाव्याधिगंशमर्थताचे (P. °क्षे). From the context it is certain that the locus desperatus should mean 'by the king in order to stop the pestilence'. Cp. Feer, p. 66, n. 3.

10) Ex conject.; MS पीष्टः, cp. *supra* p. 75, 10.

तामस्या[1] ईतेरुपशमोपाय[2] इति ॥ ततो भगवांश्चन्द्रः सम्यक्संबुद्धो राजानमुवाच । गच्छ महाराजेमां संघाटीं ध्वजाग्रे बद्ध्वा[3] महता सत्कारेण स्वे विजिते पर्यटयास्याश्च[4] महान्तमुत्सवं कुरु सर्वश्च महाजनकायं बुद्धानुस्मृतौ समादापयेति ते[5] स्वस्तिर्भविष्यतीति ॥ ततो राज्ञा यथानुशिष्टं सर्वं तथैव च कृतं तद्धेतु तत्प्रत्ययश्च सर्वा ईतयः प्रशान्ताः ॥ ततः स जनकायो लब्धप्रसादो राजामात्यपौराश्च बुद्धं शरणं गता धर्मं सङ्घं <च>[6] शरणं गताः ॥

भगवानाह । किं मन्यध्वे भिक्षवो यो ऽसौ तेन कालेन तेन समयेन राजा बभूवाहं सः । मयासौ चन्द्रस्य सम्यक्संबुद्धस्य महती पूजा कृता । तस्य मे कर्मणो विपाकेन देवमनुष्यसंप्रापकं संसारे महत्सुखमनुभूतमिदानीमपि तद्धेतुकोव[7] विभूतिर्येन यच्चिन्तयामि[8] यत्प्रार्थये तत्तथैव[9] सर्वं समृध्यति । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यच्छास्तारं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः पूजयिष्यामः[10] शास्तारं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वोपनिश्रित्य विहरिष्याम इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

---

1) MS यतमस्या.

2) Ex conject.; MS ईते(D मे)रुपसमोपयिईति.

3) Ex conject.; in MS this whole passage is utterly corrupted. B महाराजसासांघाटीध्वजाग्रेवध्वा and quite so in the copies CDP, except that P reads the 4th akṣara डा and the penult. च.

4) Ex conject.; MS पर्यादाया°.

5) Ex conject.; MS समादापयतिस्तेस्वस्ति° (D °पयतिते°, C °पयतित्त°). For the restitution of the whole passage R, f. 132b 6 has been of use. There it is told, Candra offered the king his *saṅghāṭī* with these words: इदं मे सौरभं वस्त्रं संघाटिकं ..... ध्वजाग्रे तं वंधयित्वा ..... सग्रामनगरे देशे सर्वत्रापि प्रचारय.

6) MS धर्मसंघं शर°.

7) Ex conject.; B तद्धेतकोव; को is a correction at the bottom of the page instead of दयै, which has been expunged in the context. In CDP this has been worse corrupted.

8) Ex conject.; MS भूतिर्येनय(D या)श्चिन्तयामि.

9) MS तत्तथैव.

10) MS पूजाकरिष्यामः, cp. *supra* p. 77, n. 1.

प्रातिहार्यमिति १५

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपात[1]शयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घो राजगृहमुपनिश्रित्य विहरति स्म वेणुवने कलन्दकनिवापे ॥ यदा राज्ञा अजातशत्रुणा देवदत्तविग्राहितेन पिता धार्मिको धर्मराजो जीविताद्व्यपरोपितः स्वयमेव च राज्ये[2] प्रतिष्ठितः तदा ये अश्राद्धास्ते[3] बलवन्तो जाताः श्राद्धास्तु[3] दुर्बलाः [14b] संवृत्ताः ॥ यावदन्यतमो वृद्धामात्यो ऽश्राद्धो भगवच्छासनविद्वेषी । स ब्राह्मणेभ्यो यज्ञमा<र>ब्धो[4] यष्टुम् । तत्रानेकानि ब्राह्मणशतसहस्राणि संनिपतितानि । तैः क्रियाकारः कृतः न केनचिच्छ्रमणगौतमं[5] दर्शनायोपसंक्रमितव्यम् ॥ अथ

---

1) MS पात्र.

2) MS राज्यं.

3) MS अद्धा°.

4) Feer translates «institua un sacrifice pour les Brâhmanes». Instead of the dat. *brāhmaṇebhyo* the instrum. *brāhmaṇair* would rather have been expected. Should there be here perhaps room for supposing an erroneous sanscritization of a pracritic *bamhaṇehi* or *brāhmaṇehi*? In the parallel passage in K, f. 196 b 4 sqq. the ministers have a *çāntika yajña* performed *by* the Brahmans.

5) I doubt of the faultlessness of the accus. *Infra*, p. 88, 8 it is said in the same connection more correctly गौतमस्य, and this seems to have been the original reading here, too.

ते ब्राह्मणाः कृतावयः[1] समग्राः संमोदमाना वीथीमध्ये वेदोक्तेन विधिना शक्रमायाचितुं प्रवृत्ता एह्येह्यकल्यागार ॥

अत्रान्तरे नास्ति किंचिद्बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमविदितमविज्ञातम् । धर्मता खलु बुद्धानां भगवतां महाकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षाणां शमथ[2]विपश्यनाविहारिणां त्रिदमथवस्तुकुशलानां चतुरोघोत्तीर्णानां चतुर्ऋद्धिपादचरणतलसुप्रतिष्ठितानां चतुर्षु संग्रहवस्तु‹षु› दीर्घरात्रकृतपरिचयानां पञ्चाङ्गविप्रहीणानां पञ्चगतिसमतिक्रान्तानां षडङ्गसमन्वागतानां षट्पारमितापरिपूर्णानां सप्तबोध्यङ्गकुसुमाढ्यानामष्टाङ्गमार्गदेशिकानां नवानुपूर्वसमापत्तिकुशलानां दशबलबलिनां दशदिक्समापूर्णयशसां दशशतवशवर्ति‹प्रति›विशिष्टानां त्री रात्रेस्त्रिर्दिवसस्य[3] बुद्धचक्षुषा लोकं व्यवलोक्य ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते । को हीयते को वर्धते कः कृच्छ्रप्राप्तः ‹कः संकटप्राप्तः›[4] कः संबाधप्राप्तः कः कृच्छ्रसंकटसंबाधप्राप्तः को ऽपायनिम्नः[5] को ऽपायप्रवणः को ऽपायप्राग्भारः कमहमपायादुद्धृत्य स्वर्गे मोक्षे च प्रतिष्ठापयेयं कस्य कामपङ्कनिमग्नस्य हस्तोद्धारमनुप्रदद्यां कमार्यधनविरहितमार्यधनैश्वर्याधिपत्ये प्रतिष्ठापयेयं कस्यानवरोपितानि कुशलमूलान्यवरोपयेयं कस्यावरोपितानि परिपाचयेयं कस्य[6] परिपक्वानि विमोचयेयम् । आह च ।

अप्येवातिक्रमेद्वेलां सागरो मकरालयः ।
न तु वैनेयवत्सानां बुद्धो वेलामतिक्रमेत् ॥

---

1) Ex conject.; B कृतावयु with expunged य before यु, out of which the copyist of D has made कृतावयेयुः. If *kṛtāvayaḥ*, as I have reason to suppose, is the right reading, it is a heteroclitical plural of *kṛtāvin*. The *brāhmaṇāḥ kṛtāvayaḥ* are = *yājñikāḥ*.

2) B शमथथवि°, D and P corr.

3) MS त्रिरात्रेस्त्रिर्दि°.

4) D and P fill the gap.

5) B पायनिमग्नः, D corr. Cp. *supra*, p. 72, 6.

6) B कस्याप°, with a dot on स्या; DCP कस्याप°.

पश्यति भगवान्। इमे ब्राह्मणाः पूर्वावरोपितकुशलमूला[1] गृहीतमोक्षमार्गाः स्वहितैषिणो[2] ऽभिमुखा निर्वाणे[3] बहिर्मुखाः संसारादकल्याणमित्रसंसर्गादिदानीं मच्छासनं विद्विषन्ति। यन्न्वहमेषां विनयहेतोरौत्सुक्यमापद्येयेति ॥ अथ[4] भगवाञ्छक्रवेषम[5]भिनिर्माय तं यज्ञवाटं दिव्येनावभासेनावभास्यावतरितुमारब्धः। ततस्ते ब्राह्मणा हृष्टतुष्टप्रमुदिता उदग्रप्रीतिसौमनस्यजाता एकसमूहेनोक्त‹वन्त›ः। एह्येहि भगवन्[6]स्वागतं भगवत इति। ततो भगवाञ्छक्रवेषधारी प्रज्ञप्त एवासने निषण्णः॥ एष शब्दो राजगृहे नगरे समन्ततो विसृतः यज्ञे शक्रो देवेन्द्रो ऽवतीर्ण इति यं श्रुत्वानेकानि प्राणिशतसहस्राणि संनिपतितानि ॥ ततो भगवानावर्जिता ब्राह्मणा[7] ‹इति› विदित्वा शक्रवेषमन्तर्धाप्य बुद्धवेषेणैव स्थित्वा तादृशीं चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकीं[8] धर्मदेशनां कृतवान्यां श्रुत्वा षष्ट्या ब्राह्मणसहस्रैर्विंशतिशिखरसमुद्गतं सत्कायदृष्टिशैलं[9] ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतआपत्तिफलं साक्षात्कृतमनेकैश्च प्राणिशतसहस्रैर्भगवति श्रद्धा प्रतिलब्धा[10]॥

ततो भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः। आश्चर्यं भदन्त यावदेभिर्ब्राह्मणैर्भगवन्तमा‹ग›म्य[11] सत्यदर्शनं कृतमनेकैश्च प्राणिशतसहस्रैर्महान्प्रसादो[12]

---

1) Ex conject.; MS पिताकु°.

2) Ex conject.; MS °मार्गाश्चरितैषिणो

3) MS निर्वाणो.

4) Ex conject.; MS पद्येयेनार्थं. *Atha* and *artha(m)* are often confounded by copyists.

5) MS भगवाच्छक्रवेशम°; the orthography *veça* instead of *veṣa* is frequent in my mss. In the sequel MS varies between वेश and वेष.

6) MS भगवान्स्वा°.

7) Ex conject.; MS °र्जिता ब्राह्मणाः वि°.

8) Anusvāra wanting in MS.

9) B यत्का°, D corr.

10) MS लब्धाः instead of लब्धा ।

11) Ex conject.; MS गवन्तमार्यसत्य°. Since the technical term is *satyadarçanaṃ kṛ*, not *āryasatyad. kṛ*, the syllables *ārya* must be the remnant of some absolutive, like *āsādya*. This cannot be here any other but आगम्य, as this is the technical term in our text to denote the intervention of the person through whose help spiritual knowledge and liberation is obtained. Cp. Index.

12) Ex conject.; MS महाप्रसादो.

ऽधिगत इति ॥ भगवानाह । तथागतेनैतानि भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययान्योघवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । मयैतानि कर्माणि कृतान्युपचितानि को ऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति । न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये(1) पृथिवीधातौ विपच्यन्ते नाब्धातौ न तेजोधातौ न वायुधातावपि तूपात्तेष्वेव(2) स्कन्धधात्वायतनेषु(3) कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि(4) ।
सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥

भूतपूर्वं भिक्षवो ऽतीते ऽध्वनि इन्द्रदमनो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि तथागतो ऽर्हन्सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । <स> जनपदचारिकां(5) चरन्नन्यतमां राज[15a]धानीमनुप्राप्तः । सा राजधानी तीर्थिकावष्टब्धा ॥ अश्रौषीदन्यतमो(6) राजा क्षत्रियो मूर्धाभिषिक्त इन्द्रदमनः सम्यक्संबुद्धो ऽस्माकं विजितमनुप्राप्त इति श्रुत्वा च पुनर्महत्या राजर्द्ध्या महता राजानुभावेन समन्वागतो येनेन्द्रदमनस्सम्यक्संबुद्धस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवत इन्द्रदमनस्य सम्यक्संबुद्धस्य पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्ते निषण्णः । एकान्ते निषण्णं राजानं क्षत्रियं मूर्धाभिषिक्तमिन्द्रदमनः सम्यक्संबुद्धो बोधिसत्त्वकारकैर्धर्मैः समादापयति । अथ स राजा लब्धप्रसाद उत्थायासनादेकांसमुत्तरासङ्गं(7) कृत्वा दक्षिणं जानुमण्डलं पृथिव्यां प्रतिष्ठाप्य येनेन्द्रदमनस्सम्यक्संबुद्धस्तेनाञ्जलिं प्रणम्य इन्द्रदमनं सम्यक्संबुद्धमिदमवो-

---

1) B वाह्येह्ये, the middle akṣara being blurred, D corr.

2) MS वायुधातौवपितुववात्तोघव, the two hindmost akṣaras presuppose ष्वेव in A thus written that the vowel *e* was indicated by a stroke before *ṣva*. As to the right reading, see *supra* p. 74, n. 9.

3) B प्र instead of षु, D corr.

4) So D, cp. *supra* p. 74, n. 13.

5) B कांशरन्न°, D corr.

6) *anyatamo* looks rather singular, instead of it we should expect something like *asyā rājadhānyā*.

7) Anusvāra wanting in MS.

चत् । अधिवासयतु मे भगवां[1]स्त्रैमास्यवासाय । अहं भगवन्तमुपस्थास्यामि चीवरपिण्डपा[2]तशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारैरिति ॥ भगवानाह । अस्ति ते महाराज विजिते कश्चिद्विहारो यत्रागन्तुका गमिकाश्च भिक्षवो वासं कल्पयिष्यन्तीति ॥ राजोवाच । नास्ति भगवन्किं तर्हि तिष्ठतु[3] भगवानहं विहारं कारयिष्यामि यत्रागन्तुका गमिकाश्च भिक्षवो वासं कल्पयिष्यन्तीति ॥ ततो राज्ञा तथागतस्यार्थे विहारः कारित आविद्धप्राकारतोरणो गवाक्षनिर्यूहजालार्धचन्द्रवेदिकाप्रतिमण्डित आस्तरणोपेतो जलाधारसंपूर्णस्तरुगणपरिवृतो नानापुष्पफलोपेतः कृत्वा च भगवतः सश्रावकसङ्घस्य निर्यातितो ऽधीष्टश्च[4] भगवान्महाप्रातिहार्यं प्रति ॥ ततो भगवता इन्द्रदमनेन सम्यक्संबुद्धेन राज्ञो ऽध्येषया महाप्रातिहार्यं विदर्शितं बुद्धावतंसकविक्रीडितं [5]यद्दर्शनाद्राजा सामात्यनैगमजानपदः सर्वे च नागराः सुप्रसन्नाः शासने संरक्तत[6]राः संवृत्ताः ॥

किं मन्यध्वे भिक्षवो यो ऽसौ तेन कालेन तेन समयेन राजा बभूवाहं सः । मया[7] सा इन्द्रदमनस्य सम्यक्संबुद्धस्यैवंविधा पूजा कृता । तस्य मे कर्मणो विपाकेन संसारे ऽनन्तं[8] सुखमनुभूतमिदानीं मे तथागतस्य सत इयं शासनशोभा । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यच्छास्तारं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः[9] पूजयिष्यामः शास्तारं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वोप[10]निश्रित्य विहरिष्याम इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

---

1) Ex conject., cp. *supra* p. 75, 7; MS भगवांत्रैमा(P वा)स्यंवासाय.

2) MS पात्र.

3) The signification of *tiṣṭhatu* may be illustrated by the parallel passage in K, f. 201b 4 तावत्तु भगवानत्र तिष्ठतु सह साङ्घिकैः । यावन्न सिध्यते शास्तुर्विहारः शुभसंस्कृतः ॥ Accordingly, तर्हि should, perhaps, be changed into त्विह.

4) Ex conject.; MS तितोपोष्टश्च. Cp. *supra*, p. 81, 14.

5) MS यंदर्श°.

6) Ex conject.; MS शासन(C ने)सरक्तपराः.

7) MS मह्रा. 8) MS संसारेनंतं.

9) B मानकरिष्यामः, D corr. 10) B त्वापनि°, DP corr.

पञ्चवार्षिकमिति १६

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षगन्धर्वासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपात[1]शयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घो राजगृहमुपनिश्रित्य विहरति स्म वेणुवने[2] क‹ल›न्दकनिवापे ॥ यदा देवदत्तेन ‹मोह›पुरुषेण[3] भगवच्छासने ऽनर्थसहस्राणि कृतानि न च शकितं भगवतो रोमेञ्जनमपि कर्तुं तदा राजानमजातशत्रुमामन्त्रितवान्। क्रियतां राजगृहे क्रियाकारो न केनचिच्छ्रमणस्य गौतमस्योपसंक्रमितव्यं पिण्डकेन वा प्रतिपादयितव्य एवमयमलब्धलाभो ऽलब्धसंमानो नियतमन्यदेशं संक्रान्तिं[4] करिष्यतीति ॥ राज्ञा तथा कारितम् ॥ तत्र ये उपासका दृष्टसत्यास्ते रोदितुं प्रवृत्ताः। हा कष्टमनाथीभूतं राजगृहनगरं यत्र हि नामोडुम्बरपुष्पदुर्लभप्रादुर्भावं बुद्धं भगवन्तमासाद्य तस्य न शक्यते संपर्कः कर्तुमिति ॥ एष शब्दः श्रुतिपरम्परया भिक्षुभिः श्रुतस्तत[5] आयुष्मता-

---

1) MS पात्र.

2) B and C कन्दक°, D and P कारन्द°.

3) I have filled the gap with the help of a parallel place in the beginning of tale 33, where Devadatta bears the same epithet. Moreover, the Tibetan མི་བླུན་པོ་ '(ab) homine stulto', which, according to a private communication of M. Feer, renders here the epithet proceding *Devadattena*, confirms my correction. Cp. also Divy. 163, 20. 164, 2. 322, 19.

4) Ex conject.; MS क्रान्तं.

5) MS श्रुतंतत.

नन्देन यथाश्रुतं भगवतो निवेदितः ॥ भगवानाह । अल्पोत्सुकस्त्व[1]मानन्द भव तथागता एवात्र कालज्ञाः । अपि तु यावच्छासनं मे तावच्छ्रावकाणामुपकरणवैकल्यं न भविष्यति प्रागेवेदानीमि[15b]ति ॥

अत्रान्तरे शक्रस्य देवानामिन्द्रस्याधस्ताज्ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते । स पश्यति भगवच्छासनस्यैवंविधां विकृतिम् । सहदर्शनादेव दायकदानपतीनामुत्साहसंजननार्थं बुद्धोत्पादस्य माहात्म्य*संजन*[2]नार्थमजातशत्रोर्देवदत्तस्य च मदर्पच्छित्त्यर्थमात्मनश्च प्रसाद*संज*नार्थं[3] सकलं राजगृहमुदारेणावभासेनावभास्योच्चैःशब्दमुदाहरितवान्[4] । एषो ऽहमध्यायेण भगवन्तं सश्रावकसङ्घं दिव्यैश्चीवरपिण्डपात[5]शयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारैरुपस्थास्यामि । इत्युक्त्वा येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्ते स्थितः । अथ शक्रो देवेन्द्रो भगवन्तमिदमवोचत् । अधिवासयतु मे भगवानस्मिन्नेव राजगृहे नगरे ऽहं भगवन्तमुपस्थास्यामि दिव्यैश्चीवरपिण्डपात[5]शयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारैरिति ॥ भगवानाह । अलं कौशिक कृतमेतद्यावदेव चित्तमभिप्रसन्नं बहवो हि लोके[6] पुण्यकामा इति ॥ शक्रः प्राह । अधिवासयतु मे भगवान्पञ्च वर्षाणि तथागतस्यार्थे पञ्चवार्षिकं करिष्यामीति ॥ भगवानाह । अलं कौशिक कृतमेतद्यावच्चित्तमभिप्रसन्नं बहवो हि लोके[6] पुण्यकामा इति ॥ शक्रः प्राह । अधिवासयतु मे भगवान्पञ्च दिवसानि-

---

1) B °त्सुकश्चमा°, with a sign above श्च referring to an interlinear त्व; I suppose the copyist intended त्व to be put instead of श्च. The copyists of D, C and P have copied both akṣaras.

2) In the place of the corrupt reading, due to the slackness of some copyist, who iterated संजनन instead of writing the word he found in his original, I suppose something like प्रशंसन should be put. Indra does not *rouse* Buddha's grandeur, but *magnifies* it by his deed.

3) So B. This has grown in D to संजननार्थं. The sense of the corrupt word must be *in order to manifest*: दर्शनार्थं, प्रकाशनार्थं sim.

4) The ungrammatical form may be imputed to the author.

5) MS पात्र.

6) Ex conject.; MS लोक.

ति ॥ ततो भगवान्स्वपुण्यबलप्रत्यतीकरणार्थं शक्रस्य च देवेन्द्रस्यानुग्रहार्थमनागतपश्चवार्षिकप्रबन्धहेतोश्चाधिवासितवांस्तूष्णीभावेन ॥

अथ शक्रो देवेन्द्रो भगवतस्तूष्णीभावेनाधिवासनां विदित्वा तद्वेणुवनं वैजयन्तं प्रासादं प्रदर्शितवान्दिव्यानि चासनानि दिव्याः पुष्करिणीर्दिव्यञ्च भोजनम् ॥ अथ भगवान्प्रज्ञप्त एवासने निषण्णः । ततः शक्रो देवेन्द्रः सुखोपनिषण्णं बुद्धप्रमुखं भिक्षुसङ्घं विदित्वानेकदेवतासहस्रपरिवृतः स्वहस्तं संतर्पयति संप्रवारयति । अनेकपर्यायेण स्वहस्तं संतर्प्य संप्रवार्य भगवन्तं भुक्तवन्तं विदित्वा धौतहस्तमपनीतपात्रं नीचतरमासनं गृहीत्वा भगवतः पुरस्तान्निषण्णो धर्मश्रवणाय । ततो भगवाञ्छक्रं देवेन्द्रं सपरिवारं धर्म्यया कथया संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति संप्रहर्षयति ॥ पश्यति च राजा ऽजातशत्रुरुपरिप्रासादतलगतः सन्भगवतो[1] वेणुवने एवंविधां पूजां दृष्ट्वा च पुनर्विप्रतिसारजातो महान्तं प्रसादं[2] प्रवेदितवान् । राजगृहनिवासिनश्च पौरा धर्मवेगप्राप्ता[3] राजानमुपसंक्रम्यैवमूचुः । मुष्यन्ते[4] *देव*[5] महाराज राजगृहनिवासिनः पौरा यत्र नाम देवाः प्रमत्ताः सन्तः प्रमाद[6]विहारिणो दिव्यान्विषयानपहाय भगवन्तं पूजयन्ति । साधु देव उद्घाट्यतां क्रियाकार इति ॥

ततो राज्ञा ऽजातशत्रुणा क्रियाकारमुद्घाट्य राजगृहे नगरे घण्टावघोषणं[7] कारितं क्रियतां भगवतः सत्कारो यथासुखमिति ॥ ततो राजगृहनिवासिनः पौराः सपरिवारा हृष्टतुष्टप्रमुदिता[8] उदग्रप्रीतिसौमनस्यजाताः[9] पुष्पगन्धमाल्यान्यादाय भगवन्तं दर्शनायो-

---

1) Ex conject.; MS °गतःसभग°.

2) B प्रासादं, D corr.

3) BP स: corrupted, I believe, out of सा, DC सा:.

4) I accept *muṣyante* = «are ravished», cp. PWK, V s. v. मुष् 4) and Feer, p. 74, 4.

5) I hold देव for corrupt, the two vocat. *deva mahārāja* put together being unusual. Query: मुष्यन्त एव or इव.

6) Ex conject.; MS प्रसाद°, but प्रमाद° is required by the context. The happiness of the Trāyastriṃça gods bears, indeed, a great affinity to the μέϑη αἰώνιος of the Olympians.

7) MS षणां.

8) B त् । (D त), P corr.

9) Visarga wanting in MS; CP जातपुष्प°.

पर्यंक्रान्ताः। ततो देवैर्मनुष्यैश्च भगवतो महान्सत्कारः कृतः भगवता च तदधिष्ठानं[1] देवमनुष्याणां तादृशी चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकी धर्मदेशना[2] कृता यां श्रुत्वानेकैर्देवमनुष्यैः सत्यदर्शनं कृतम्॥

भिक्षवो भगवतः पूजां[3] दृष्ट्वा संशयजाता भगवन्तं पप्रच्छुः। आश्चर्यं भदन्त यद्भगवतः शासने एवंविध उत्सव इति॥ भगवानाह। तथागतेनैवैतानि भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययान्योघवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि। मयैतानि कर्माणि कृतान्युपचितानि को ऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति। न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ पच्यन्ते नाब्धातौ न तेजोधातौ न वायुधातावपि तूपात्तेष्वेव[4] स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शु[16a]भान्यशुभानि च।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि[5]।
सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम्॥

भूतपूर्वं भिक्षवो ऽतीते ऽध्वनि रत्नशैलो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि तथागतो ऽर्हन्सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान्। स जनपदचारिकां चरन्नन्यतमां राजधानीमनुप्राप्तः। तस्यां च राजधान्यां धर्मबुद्धिर्नाम राजा राज्यं कारयति तस्यां च राजधान्यां महती ईतिः॥ ततस्तेन राज्ञा ईतिप्रशमनहेतोर्भगवान्सश्रावकसङ्घस्त्रैमास्ये[6] भक्तेनोपनिमन्त्रितः॥ त्र-

1) Ex conject.; MS °ष्ठानां. Perhaps we should read °ष्ठाना. Cp. Index.

2) MS नां.

3) Anusvāra wanting in MS.

4) Cp. *supra*, p. 74 n. 9; B here तुपात्ते°.

5) MS अपि कल्पशतैरपि, cp. *supra* p. 74, n. 13.

6) Perhaps we must read त्रैमास्यं with D.

याणां मासानामत्ययेन सा ईतिः[1] प्रशान्ता ॥ ततो राज्ञा नागरैश्चावर्जितमानसैस्तथागतस्य[2] सश्रावकसङ्घस्य पञ्चवार्षिकं[3] कृतम् ॥ आह च[4] ।

राजभूतेन आनन्द[5] रत्नशैलो महाद्युतिः ।
अधीष्टः शान्तिकामेन[6] अकार्षीत्पञ्चवार्षिकमिति[7] ॥

किं मन्यध्वे भिक्षवो यो ऽसौ तेन कालेन तेन समयेन राजा बभूवाहं सः । यन्मया[8] रत्नशैलस्य तथागतस्य पञ्चवार्षिकं[9] कृतं तेन मे संसारे महत्सुखमनुभूतं तद्धेतुकञ्चेदानीं[10] तथागतस्यैवंविधः सत्कारः परिनिर्वृतस्य च मे शासने अनेकानि पञ्चवार्षिकशतानि भविष्यन्ति । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यच्छास्तारं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः पूजयिष्यामः शास्तारं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वोपनिश्रित्य विहरिष्याम इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

---

1) MS ईति । प्र°.

2) Ex conject.; MS नागराश्चा......नसस्त°.

3) Anusvāra wanting in MS.

4) It is likely that some passage of another sacred text, one or other Buddhavamça, is quoted here.

5) MS. with sandhi against the metre, °तेनानन्द.

6) Ex conject.; MS शान्तकायेन. The emendation has been suggested to me by Feer, p. 75 n. 1 quoting the Tibetan version.

7) The çloka quoted purports another redaction of the story, for here it is Ratnaçaila who performs the rite in behalf of the king who desirous of appeasing the calamitous epidemic had sent for him, but in the prose the rite is performed by the king to honour him.

8) MS यन्मक्षा.

9) Anusvāra wanting in MS.

10) Ex conject.; cp. *supra* p. 76, n. 9 and p. 82, 9. MS तद्धेतु°. The adverb तद्धेतुतः, too, would suit.

स्तुतिरिति १७

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपात[1]शयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः श्रावस्त्यां विहरति जेतवने ऽनाथपिण्डदस्यारामे। तेन खलु समयेन श्रावस्त्यां पञ्चमात्राणि गान्धर्विकशतानि गोष्ठिकानां प्रतिवसन्ति॥ तत्र च काले सुप्रियो नाम गान्धर्विक[2]राजो ऽभ्यागतः। तस्यैवंविधा शक्तिः। एकस्यां तन्त्र्यां[3] सप्त स्वरानादर्शयत्येकविंशतिं[4] मूर्छ्छनाः[5]॥ स षण्म[6]हानगराण्यपटुका[7]न्युद्घोषयमाणः श्रावस्तीमनुप्राप्तः। श्रावस्तीनिवासिभिश्च गान्धर्विके राज्ञे निवेदितम्॥ राजाह। अल्पोत्सुका भवन्तु भवन्तो वयमत्र कालज्ञा भविष्याम इति॥

अथ सुप्रियस्य गान्धर्विकराजस्यैतदभवत्। एवमनुश्रूयते राजा प्रसेनजिद्गान्धर्वे[8]

1) MS पात्र.

2) MS गन्धर्वि°.

3) MS तत्र्यां (D तन्त्र्या).

4) B °र्शयत्यै (C त्यै)कविंशति, D °र्शयत्येकविंशति.

5) Visarga wanting in MS.

6) BP षण्म°, depraved in C and D into षट्ठा and षत्म respectively.

7) Ex conject.; MS °टुनान्यु°. Feer, relying on the Tibetan translation, renders this passage 'disant bien haut que les (musiciens des) six grandes villes n'étaient pas capables (de lui tenir tête)'. I take *apaṭukāni* for a bahuvrīhi «the great towns had, said he, no skilled musicians».

8) MS गन्धर्वे or °र्वे.

ऽतीव कुशलः। यन्नूनमहमनेन सह वादमारोचयेयमिति ॥ ततः सुप्रियो गान्धर्विकराजो येन राजा प्रसेनजित्कौशल[1]स्तेनोपसंक्रान्तः। उपसंक्रम्य राजानं प्रसेनजितं कौशलमिदमवोचत्। श्रुतं मे राजन्यथा त्वं गान्धर्व[2]कुशल इति यदि ते अगुरु[3] मीमांसस्वेति[4] ॥ ततो राज्ञा प्रसेनजिता तस्य विक्षेपः[5] कृत उक्तश्च साधो अस्ति मे गुरुर्जेतवने[6] स्थितो ऽनुत्तरो गान्धर्विकराज एहि तत्समीपं यास्याम इति ॥ अथ राजा प्रसेनजित्कौशलः[1] पञ्चमात्रैर्गान्धर्विक[7]शतैः परिवृतः सुप्रियेण गान्धर्विक[8]राजेनानेकैश्च प्राणिशतसहस्रैर्[9]जेतवनं गतः ॥

अत्रान्तरे नास्ति किंचिद्बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमविदितमविज्ञातम्। धर्मता खलु बुद्धानां भगवतां महाकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षाणां शमथविपश्यनाविहारिणां त्रिदमथवस्तुकुशलानां चतुरोघोत्तीर्णानां चतुर्ऋद्धिपादचरणतलसुप्रतिष्ठितानां चतुर्षु संग्रहवस्तुषु दीर्घरात्रकृतपरिचयानां पञ्चाङ्गविप्रहीणानां पञ्चगतिसमतिक्रान्तानां षडङ्गसमन्वागतानां षट्पारमितापरिपूर्णानां सप्तबोध्यङ्गकुसुमाढ्यानामष्टाङ्गमार्गदेशिकानां नवानुपू[16b]र्वविहारसमापत्तिकुशलानां दशबलबलिनां दशदिक्समापूर्णयशसां दशशतवशवर्तिप्रतिविशिष्टानां त्री रात्रेस्त्रि[10]र्दिवसस्य बुद्धचक्षुषा लोकं व्यवलोक्य ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते। को हीयते को वर्धते कः कृच्छ्रप्राप्तः कः संकटप्राप्तः कः संबा-

---

1) B जित्कोश, D corr.

2) MS गन्ध.

3) B अगुरुमी°, it seems, D corr. Cp. Feer, p. 76 n. 1.

4) Ex conject.; MS मीमांसयेति (D °यति) The verb is *mīmāṃsate* ātm., see Jtkm. p. 8, 7.

5) Visarga wanting in MS.

6) Ex conject.; B गुरुर्ज्ञातिवने, the र् above ज्ञा being added by a second hand, D गुरुर्ज्ञातवने.

7) Ex conject.; MS गंधर्वशतैः.

8) MS गंधर्वक (D °र्विक).

9) MS सहस्रैर्ज्ञे° (D °स्रैःज्ञे°).

10) MS त्रिरात्रेस्त्रि(D त्रि)दिव°.

घप्राप्तः कः कृच्छ्रसंकटसंबाधप्राप्तः को ऽपायनिम्नः[1] को ऽपायप्रवणः को ऽपायप्राग्भारः कमहमपायादुद्धृत्य स्वर्गे मोक्षे च प्रतिष्ठापयेयं कस्य कामपङ्कनिमग्नस्य हस्तोद्धारमनुप्रदद्यां कमार्यधनविरहितमार्यधनैश्वर्याधिपत्ये प्रतिष्ठापयेयं कस्यानवरोपितानि कुशलमूलान्यवरोपयेयं कस्यावरोपितानि परिपाचयेयं कस्य परिपक्कानि[2] विमोचयेयम् । आह च ।

अप्येवातिक्रमेद्वेलां सागरो मकरालयः ।
न तु वैनेयवत्सानां बुद्धो वेलामतिक्रमेत् ॥

ततो भगवान्वैनेयजनानुग्रहार्थं लौकिकं चित्तमुत्पादितवान् । अहो बत पञ्चशि[3]खो गन्धर्वपुत्रः सप्तगन्धर्वसहस्रपरिवृतो वैडूर्यदण्डां[4] वीणामादाय मत्सकाशमुपसंक्रामेदिति । सह चित्तोत्पादात्पञ्चशिखो[5] गन्धर्वपुत्रः सप्तगन्धर्वसहस्रपरिवृतो भगवन्तं यथावदभ्यर्च्य भगवतो वैडूर्यदण्डां[6] वीणामुपनयति स्म[7] ॥ ततः सुप्रियो गन्धर्वराजो[8] भगवतः पुरस्ताद्वीणामनुश्रावितुमारब्धो[9] यत्र एकस्यां तन्त्र्यां सप्त [10]स्वराण्येकविंशतिं[11] मूर्छनाश्च दर्शयितुमारब्धो यच्छ्रवणाद्राजा प्रसेनजिदन्यतमश्च महाजनकायः परं विस्मयमापन्नः ॥

---

1) MS निमग्नः, cp. *supra* p. 31, n. 1.

2) MS कस्यापरिमुक्तानि, a case of excusable clerical inadvertency.

3) B वञ्च°, depraved in C into रञ्च; D पञ्चशिर्षो.

4) MS °दण्डवीणा°.

5) B पञ्चशिखोपगंध°, D corr.

6) MS दण्डं.

7) Note the use of *sma* with the present as a simple narrative tense. Cp. also Buddhac. III, 51 foll. and especially 59; Rāmāy. IV, 11, 62.

8) B राज्ञा, D corr.

9) The irregular and syncopated form of the infin. of verbs of the X class is sometimes met with in Buddhistic Sanskrit. Cp. Divy. 398, 14 *avasthāpitum*; R. f. 34a 2 *samupaḍhaukitum*, K. f. 34a 5 *darçitum*, ib. f. 89a 7 *pūritum*, ib. f. 139a 3 *vyavalokitum*.

10) Note the neuter gender, cp. p. 29, n. 9.

11) Anusvāra wanting in MS.

ततो भगवानपि वैडूर्यदण्डां वीणामाश्रावितवान् यत एकैकस्यां तन्त्र्यामनेके[1] स्वरविशेषा मूर्छनाश्च बहुप्रकारा दर्शिताः । ते च शून्याकारेणैव[2] । इदञ्च शरीरं वीणावदादर्शितवान्स्वरानिन्द्रियवन्मूर्छनाश्चित्त[3]धातुव<च्च>क्षुवणादावर्जितः सुप्रियो गान्धर्वराज्ञो[4] वीणां गन्धकुट्यां निर्यात्य भगवत्सकाशे प्रव्रजितः ॥ तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेनेदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं <चला>चलं[5] विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः[6] शतनपतनविकिरण[7]विध्वंसन[8]धर्मतया पराहत्य सर्वक्लेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन्संवृत्तस्त्रैधातुकवीतरागः सम[9]लोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासि[10]चन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंवित्प्राप्तो[11] भवलाभलोभसत्कारपराङ्मुखः सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्यो ऽभिवाद्यश्च संवृत्तः ॥

तत आवर्जिता देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगा भगवच्छासने रत्नावरणागुणं कर्तुमारब्धाः । पञ्चानामपि गान्धर्विकशतानां प्रीतिसौमनस्यजातानामेतदभवत् । वयं नीचे कर्मणि वर्तामहे कृच्छ्रवृत्तयश्च यन्नु[12] वयं राजानं विज्ञाप्य भगवन्तं सश्रावकसङ्घं

---

1) Ex conject.; MS °नेकस्व°.

2) Ex conject.; MS °रणाच. I accept this clause as meaning, that *he showed the very emptiness of these sounds.*

3) B चक्षुर्यश्चि°, D corr.

4) MS राज्ञा.

5) D fills the gap.

6) Visarga wanting in MS.

7) Although *vikiraṇa* sins against Sanskrit grammar, it cannot be regarded as a clerical error for *vikaraṇa*, cp. Pali *vikiranaṁ*. Perhaps the ambiguousness of meaning in Skr. *vikaraṇa* may have favoured the use of a derivative, whose relationship to the verb *vikirati* is clearly expressed by its form. Bendall compares *anācchindanatā* Çikṣāsamuccaya, p. 126, 15; *anutsṛjanatā*, ibid. p. 183, 9.

8) MS सनेध°.

9) MS समरो°. Cp. *supra* p. 53, n. 3; p. 58, n. 9; p. 69, n. 7.

10) Ex conject.; MS वासी. Cp. Divy. 97, 26. 180, 26. 282, 2.

11) MS (by a singular inadvertency in A) भिज्ञासम्वित्य (D संविद्य) प्राप्तो.

12) MS यंतु.

[1]नगरप्रवेशेनोपनिमन्त्र[2]येमहीति ॥ [3]यावत्तैर्गान्धर्विकैर्लब्धानुज्ञैर्भगवान्सश्रावकसङ्घो[4] नगरप्रवेशेनोपनिमन्त्रितः । अधिवासितं च भगवता तेषां गान्धर्विकाणां तूष्णीभावेन ॥ ततस्तैर्गान्धर्विकै राजामात्यपौरजानपदसहायैः सर्वा श्रावस्ती नगरी अपगतपाषाणशर्करकठल्ला[5] गन्धोदकपरिषिक्ता नानापुष्पावकीर्णा विचित्रधूपधूपिता पुष्पवितानमण्डिता ते च गान्धर्विकाः स्वयमेव वीणामादाय मृदङ्गवेणुपणवादिविशेषैरुपस्थानं चक्रुः प्रणीतेन चाहारेण भगवन्तं सश्रावकसङ्घं संतर्पयामासुः ॥

ततो भगवान्स्मितमकार्षीत् ॥ धर्मता खलु यस्मिन्समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति तस्मिन्समये नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुखान्निश्चार्य काश्चिदधस्ताद्गच्छन्ति काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति । या अधस्ताद्गच्छन्ति ताः संजीवं[6] कालसूत्रं संघातं[6] रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिमर्बुदं निरर्बुदमटटं[7] हहवं हुहुवमुत्पलं पद्मं महापद्मं नरकान्[8]गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूता नि[17a]पतन्ति ये शीतनरकास्तेषूष्णीभूता निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रश्रभ्यन्ते । तेषामेवं भवति । किं नु वयं भवन्त इतश्च्युता आहोस्विदन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति । तेषां निर्मितं दृष्ट्वैवं भवति । न ह्येव[9] वयं भवन्त इतश्च्युता नाप्यन्यत्रोपपन्ना अपि त्वयमपूर्वदर्शनः सत्त्वोऽस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रश्रब्धा इति । ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं कर्म क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसन्धिं गृह्णन्ति यत्र सत्यानां भाजनभूता भवन्ति ।

1) Ex conject.; MS नगरेप्र°.
2) MS मन्त्रि.
3) Ex conject.; MS यावत्ते°.
4) B संघा, D corr.
5) Here B spells this word with ल्ला, *supra* (p. 64, 3) with ल्ल.
6) Anusvāra wanting in MS.
7) B दसटटं, D and P corr.
8) MS नरकं.
9) MS न ह्येव (D °वं).

या उपरिष्टाद्गच्छन्ति ताश्चातुर्महाराजिकांस्त्रायस्त्रिंशान्[1]यामांस्तुषितान्निर्माणरतीन्परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान्ब्रह्मपुरोहितान्महाब्रह्मणः[2] परीत्ताभानप्रमाणाभानाभास्वरान्परीत्तशुभानप्रमाणशुभाञ्छुभकृत्स्नाननभ्रकान्पुण्यप्रसवान्बृहत्फलानबृहानतपान्सुदृशान्सुदर्शनानकनिष्ठान्देवान्गत्वा अनित्यं दुःखं शून्यमनात्मेत्युद्घोषयन्ति गाथाद्वयं च भाषन्ते।

आरभध्वं निष्क्रामत युज्यध्वं बुद्धशासने।
धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः॥
यो ह्यस्मिन्धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति।
प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति॥

अथ ता अर्चिषस्त्रिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्ड्य भगवन्तमेव पृष्ठतः पृष्ठतः समनुगच्छन्ति। तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति भगवतः पृष्ठतो ऽन्तर्धीयन्ते। अनागतं व्याकर्तुकामो भवति पुरस्तादन्तर्धीयन्ते। नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पादतले ऽन्तर्धीयन्ते। तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पार्ष्ण्यामन्तर्धीयन्ते[3]। प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पादाङ्गुष्ठे ऽन्तर्धीयन्ते। मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति जानुनो<र्>न्तर्धीयन्ते। बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति वामे करतले ऽन्तर्धीयन्ते। चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति दक्षिणे करतले ऽन्तर्धीयन्ते। देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति नाभ्यामन्तर्धीयन्ते। श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति आस्ये ऽन्तर्धीयन्ते। प्रत्येकां बोधिं व्याकर्तुकामो भवति ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते। अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति उष्णीषे ऽन्तर्धीयन्ते॥

अथ ता अर्चिषो भगवन्तं त्रिः[4] प्रदक्षिणीकृत्य भगवत ऊर्णायामन्तर्हिताः। अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ।

---

1) MS कान्त्रय°.
2) MS °ह्मणाः.
3) MS पार्ष्ण्याम° (D पार्ष्णीम°).
4) MS त्रिप्र.

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरान्निष्कसितः कलापः ।
अवभासिता येन दिशः समन्ताद्दिवाकरेणोदयता यथैव ॥

गाथाश्च भाषते ।

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा [1]जगत्युत्तमहेतुभूताः ।
नाकारणं [2]शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥
तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या
श्रोतॄणां श्रमण [3]जिनेन्द्र काङ्क्षितानां ।
धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि-
रुत्पन्नं [4]व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥
नाकस्माल्लवणजलाद्रिराजधैर्याः[5]
संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।
यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः
तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघा इति ॥

भगवानाह । एवमेतदानन्दैवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । पश्यस्यानन्देभिर्गान्धर्विकैर्ममैवंविधं सत्कारं कृतम् ॥ एवं भदन्त ॥ एते आनन्द गान्धर्विका अनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन *चायथाकालानुगतानां*[6] प्रत्येकां बोधिं समु(दा)नी[7]यानागते ऽध्वनि वर्णस्वरा नाम प्रत्ये-

---

1) B गजत्यु°, D and P corr.

2) Anusvāra wanting in B; D corr.

3) MS श्रवण.

4) Anusvāra wanting in MS.

5) Visarga wanting in MS.

6) I have not ventured to put into the context an emendation of the corrupt compound, which most probably hides an acc. fem., not a gen. plur. M. Feer informed me of the Tibetan translation དུས་ཇི་ལྟ་བཞིན་དུ་. As to the whole formula cp. the *vyākaraṇa supra* p. 46, 3. 53, 17. 62, 2, pointing at *yathā* and *kāla* being in the original. According to this something like °त्यागेन च यथाकालानुगतां प्रत्येकां etc. seems to be the true reading.

7) D and P have the missing akṣara.

कबुद्धा भविष्यन्ति हीनदीनानुकम्पकाः प्रान्तशयनासनभक्ता एकदक्षिणीया लोकस्य । अयमेषां देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तप्रसाद इति ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयानां छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः । कानि भदन्त भगवता कु[17b]शलमूलानि कृतानि येषामयमनुभाव इति ॥ भगवानाह । तथागतेनैवैतानि भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययान्योघवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । मयैतानि[1] कर्माणि कृतान्युपचितानि को ऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति । न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते [2]नाब्धातौ न तेजोधातौ न वायुधातावपि तूपात्तेष्वेव[3] स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि[4] ।
सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥

भूतपूर्वं भिक्षवो ऽतीते ऽध्वनि प्रबोधनो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि तथागतो ऽर्हन्सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान्[5] । स जनपदचारिकां चरन्नन्यतमां राजधानीमनुप्राप्तः । अथ राज्ञ उद्यानं सर्वकुशलसंपन्नं बभूव ॥ अथ स भगवांस्तदुद्यानं प्रविश्य राज्ञोनुग्रहार्थ[6]मन्यतमद्वृक्षमुपाश्रित्य[7] निषण्णः । ततः संस्तरं प्रज्ञप्य[8] तेजोधातुं[9] समापन्नः ॥ अथ राजा

1) MS यमेतानि.

2) B नाब्धाधौ, D corr.

3) Cp. *supra* p. 74 n. 9; B here तूपात्ते°.

4) Cp. *supra* p. 80 n. 12.

5) The virāma is wanting in B; D and C corr.

6) Ex conject.; B राज्ञा°, which P changed into °ज्ञो.

7) If the reading is right, we have yet another instance of change of gender, cp. p. 29 n. 9.

8) Ex conject.; MS प्रज्ञप्यतेतेजो°.

9) Ex conject.; MS धातुसमा°.

[1]क्षत्रियो मूर्धाभिषिक्तः स्त्रीमयेन[2] तूर्येण वाद्यमानेनोद्यानं प्रविष्टः। अथ स राजा तदुद्यानमनुविचरन्ददर्श भगवन्तं प्रबोधनं सम्यक्संबुद्धं प्रासादिकं प्रसादनीयं शान्तमानसं परमेण चित्तदमव्युपशमेन समन्वागतं सुवर्णयूपमिव श्रिया ज्वलन्तं। दृष्ट्वा च पुनः प्रसादजातः स राजा सान्तःपुरो <वि>विधेन[3] वाद्येन वाद्यमानेन भगवन्तं ततः समाधेः प्रबोधयामास प्रणीतेन चाहारेण प्रतिपादितवाननुत्तरायाश्च सम्यक्संबोधौ प्रणिधानं कृतवान्॥

किं मन्यध्वे भिक्षवो यो ऽसौ तेन कालेन तेन समयेन राजा बभूवाहं सः। यन्मया प्रबोधनस्य सम्यक्संबुद्धस्य पूजा कृता तेनैव हेतुना इदानीं मम गान्धर्विकैरेवंविधः सत्कारः कृतः। तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यच्छास्तारं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः पूजयिष्यामः शास्तारं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वोपनिश्रित्य विहरिष्याम इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम्॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन्॥

---

1) B क्षेत्रि°, D corr.

2) Sic MS. As to the fact, cp. *Wiener Ztschr. für die Kunde des Morgenl.* XVI, 105 n. and Buddhacarita 2, 29.

3) B सान्तःपुराविधेन (D °पुरोविधेन).

वध्य इति १८

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो ‹महा›पुण्यो[1] लाभी चीवरपिण्डपात[2]शयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः श्रावस्त्यां विहरति जेतवने ऽनाथपिण्ड‹द›स्यारामे। अथ श्रावस्त्यामन्यतमः पारदारिको मलिने कर्मणि वर्तते। स राजपुरुषैर्गृहीत्वा राज्ञ उपनामितः। ततो राज्ञा ऽपराधिक इति कृत्वा वध्य उत्सृष्टः[3]॥ स राजपुरुषैर्नीलाम्बरवसनैरुद्यतशस्त्रैः करवीरमालाबद्धकण्ठे‹गु›णो[4] रथ्यावीथीचत्वरशृङ्गाटकेष्वनुश्राव्यमाणो[5] दक्षिणेन नगरद्वारेणापनीयते[6]॥

अत्रान्तरे नास्ति किञ्चिद्बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमविदितमविज्ञातम्। धर्मता खलु बुद्धानां भगवतां महाकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षाणां शमथविपश्यनाविहारिणां त्रिदमथवस्तुकुशलानां चतुरोघोत्तीर्णानां चतुर्ऋद्धिपादचरणतलसुप्रतिष्ठितानां[7] चतुर्षु संग्रहवस्तुषु दीर्घरात्रकृतपरिचयानां पञ्चाङ्गविप्रहीणानां पञ्चगतिसम-

---

1) महा added in D and P.

2) MS पात्र.

3) The idiom reminds one of Latin *occidendus traditur.*

4) Ex conject.; MS °कण्ठेण. Cp. the parallel passages B 95a (avad. nr. 98) and 28a (avad. nr. 30).

5) See Index s. v. *anuçrāvayati.*

6) So B, if I read it aright. The copyists of B seem to have read there °रेणापनीयते, which is found in DCP.

7) B प्रतिष्ठानां, D corr.

तिक्रान्तानां षडङ्गसमन्वागतानां षट्पारमितापरिपूर्णानां सप्तबोध्यङ्गकुसुमाढ्यानामष्टाङ्गमार्गदेशिकानां नवानुपूर्वसमापत्तिकुशलानां दशबलबलिनां दशदिक्समापूर्णयशसां दशशतवशवर्तिप्रतिवि[18a]शिष्टानां त्री रात्रेस्त्रिर्दिवसस्य[1] बुद्धचक्षुषा लोकं व्यवलोक्य ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते । को हीयते को वर्धते कः कृच्छ्रप्राप्तः कः संकटप्राप्तः कः संबाधप्राप्तः कः कृच्छ्रसंकटसंबाधप्राप्तः को ऽपायनिम्नः[2] को ऽपायप्रवणः को ऽपायप्राग्भारः कमहमपायादुद्धृत्य स्वर्गे मोक्षे च प्रतिष्ठापयेयं कस्य कामपङ्कनिमग्नस्य हस्तोद्धारमनुप्रदद्यां कमार्यधनविरहितमार्यधनैश्वर्याधिपत्ये प्रतिष्ठापयेयं कस्यानवरोपितानि[3] कुशलमूलान्यवरोपयेयं कस्यावरोपितानि[4] परिपाचयेयं ‹कस्य परिपक्वानि विमोचयेयम्› । आह च ।

अप्येवातिक्रमेद्वेलां सागरो मकरालयः ।
न तु वैनेयवत्सानां बुद्धो वेलामतिक्रमेत् ॥

अथ भगवान्पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय श्रावस्तीं पिण्डाय प्राविक्षत् ॥ ददर्श स पुरुषो बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलङ्कृतमशीत्यानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं [5]व्यामप्रभालङ्कृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । दृष्ट्वा च पुनर्भगवतः पादयोर्निपत्य भगवन्तमिदमवोचत् । वरार्हो ऽस्मि[6] भगवन्निष्टं मे जीवितं प्रयच्छेति ॥ ततो भगवानायुष्मन्तमानन्दमामन्त्रयते । गच्छानन्द राजानं प्रसेन-

---

1) MS त्रिरात्रेस्त्रिर्दि°.

2) MS °यनिमग्नः cp. *supra*, p. 31, n. 1; 72, n. 6.

3) MS °रोपितकुशल°.

4) In MS after °रोपितानि there follows a superfluous कुशलमूलानि.

5) MS व्योम, cp. *supra* p. 3, 3.

6) Ex conject. In B वराहोस्मि, but the stroke of the *ā* looks as if expunged, perhaps the copyist changed the former word into वरदो, which however would necessitate altering also *asmi* into *asi*. D and P have also वराहोस्मि, but C वरहोस्मि. Cp. Feer, p. 81. Though *varārha* admits also the acceptation of 'very precious; very holy', and for this reason would be considered with some propriety as an epithet of Bhagavān, yet nothing prevents one taking it, in accordance with the Tibetan translation, as = 'worthy of a boon'.

जितं वद। अनुप्रयच्छ मे एतं पुरुषं प्रव्राजयामीति॥ अथायुष्मानानन्दो येन राजा प्रसेनजित्कौशलस्तेनोपसंक्रान्तः। उपसंक्रम्य राजानं प्रसेनजितं कौशलं भगवद्वचनेनोवाच। अनुजानीहि भगवानेतं पुरुषं प्रव्राजयतीति॥ भव्यरूप इति विदित्वा राज्ञा प्रसेनजित्कौशले(1)नानुज्ञातः॥ स भगवता प्रव्राजित उपसंपादितश्च॥ तेन युज्यमानेन(2) घटमानेन व्यायच्छमानेनेदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः(3) शतनपतनविकिरणविध्वंसनधर्मतया पराहत्य सर्वक्लेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम्। अर्हन्संवृत्तस्त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञा(4)प्रतिसंवित्प्राप्तो भवलाभलोभसत्कारपराङ्मुखः सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाद्यश्च संवृत्तः।

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयानां छेत्तारं बुद्धं ‹भगवन्तं›(5) पप्रच्छुः। आश्चर्यं भदन्त यद्भगवता सर्वं चिन्तितमात्रं समृध्यतीति॥ भगवानाह। तथागतेनैवैतानि भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययान्योघवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि(6)। मयैतानि कर्माणि कृतान्युपचितानि को ऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति(7)। न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते नाब्धातौ न तेजोधातौ न वायुधातावपि तूपात्तेष्वेव(8) स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च।

---

1) B कोश°, D corr. As to the compound *Prasenajitkauçalena,* cp. *supra* p. 56, n. 8.

2) MS पूज्य° (C युज्य°).

3) Visarga wanting in MS.

4) B विद्याभिद्याज्ञा, D corr.

5) D adds the wanting word.

6) B °भागीनि, D °भाविनी as usual wheresoever this commonplace occurs.

7) MS °भविष्यतीति। भिक्षवः, an obvious blunder.

8) Cp. *supra* p. 74 n. 9.

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि[1]।
सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥

भूतपूर्वं भिक्षवो ऽतीते ऽध्वनि इन्द्रध्वजो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि तथागतो ऽर्हन्सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स जनपदचारिकां चरन्नन्यतमां राजधानीमनुप्राप्तः । तस्यां राजधान्यां ब्राह्मणो वेदवेदाङ्गपारगो राज्ञो ऽमात्यनिकः ॥ अथेन्द्रध्वजः सम्यक्संबुद्धः पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय तां राजधानीं पिण्डाय प्राविक्षत् । अद्राक्षीत्स ब्राह्मण इन्द्रध्वजं सम्यक्संबुद्धं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलङ्कृतमशीत्यानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालङ्कृतं[2] सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । दृष्ट्वा च पुनर्मूलनिकृत्त[3] इव द्रुमो भगवतः पादयोर्निपत्योवाच । वराहो ऽस्मि[4] सुगत निषीद[18b]तु भगवानग्रासन इति ॥ अथ भगवानिन्द्रध्वजः सम्यक्संबुद्धस्तस्यानुग्रहार्थमग्रासने निषण्णः । <अग्रासने निषण्ण>श्चेन्द्रध्वजः[5] सम्यक्संबुद्धस्तेन ब्राह्मणेन पदशतेन स्तुतः प्रणीतेन चाहारेण प्रतिपादितो ऽनुत्तरायाञ्च सम्यक्संबोधौ प्रणिधानं कृतम् ॥ तद्धेतुकं[6] यावदावर्जिता राजामात्यपौराः ॥

तत्किं मन्यध्वे भिक्षवो यो ऽसौ तेन कालेन तेन समयेन ब्राह्मणो बभूवाहं सः ।

1) I follow the redaction of D, cp. *supra* p. 80 n. 12.

2) MS व्योम.

3) MS कृत्त.

4) MS वराहोस्मि, vid. *supra* p. 103, n. 6. Here, in B, a second hand has written रदो under the syllables राहो, which addition, however, looks as if wiped away afterwards.

5) B ण्ण । श्चन्द्र, C °ण्ण । श्चेन्द्र, D °ण्णोचेन्द्र.

6) Cp. *supra* p. 76 n. 9; B तद्धेतु (here ends line 18b,1) तुकं, D and P corr. The text seems to be incomplete here; either one or more lines of the original must have dropped out before यावत्, or else reference is made to some standing formula to the effect, that Indradhvaja made a sermon on that occasion, which resulted in the conversion of many persons.

यन्मे[1] इन्द्रध्वजस्य तथागतस्य पूजा कृता तद्धैतुकं [च][2] मे संसारे ऽनन्तं सुखमनुभूतमपि यं[3]-ञ्चिन्तयामि यत्प्रार्थये तत्सर्वं समृध्यति । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यच्छास्तारं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः पूजयिष्यामः शास्तारं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वोपनिश्रित्य विहरिष्याम इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

---

1) Here we have an instance of *me* having the function of *mayā*, see my 'Vedische und Sanskrit Syntax' § 125. Other instances occur also elsewhere in our text.

2) Ex conject.; च is superfluous, MS तद्धैतुकं च. I have corrected *taddhaitukam* (cp. *supra* p. 76 n. 9), which I accept as a substantival neuter of an adjective with the function of an adverb.

3) In B there is an erasure of two akṣaras between य and ञ्चि. Its copyists made शो (so C and P) or श (D) out of it. In प्रार्थये (thus D) the last akṣara in B is somewhat doubtful, P has य and C चे instead of ये. For the rest, comparing parallel places, e. g. *infra* p. 111, 5, we might expect °भूत<मिदानी>मपि.

काशिकवस्त्रम् १९

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपात[1]शयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारा‹रा›[2]णां सश्रावकसङ्घो राजगृहे विहरति वेणुवने करन्दकनिवापे ॥ यदा राज्ञा बिम्बिसारेणानेकप्राणिशतसहस्रपरिवारेण सत्यानि दृष्टानि तदा तेन कृतप्रत्युपकारसंदर्शनार्थं बुद्धपूजासंवर्तनार्थं गृहविस्तरसंदर्शनार्थं बुद्धोत्पादबहुमानसंजननार्थं च भगवान्सश्रावकसङ्घो राजकुले[3] भक्तेनोपनिमन्त्रितः। मागधकानां च पौराणामाज्ञा दत्ता भगवतो नगरप्रवेशे पुष्पगन्धमाल्यविलेपनैः पूजा कर्तव्या सर्वं च राजगृहं नगरमपगतपाषाणशर्करकठल्लं[4] व्यवस्थापयितव्यं नानापुष्पावकीर्णमुच्छ्रितध्वजपताकं[5] यावच्च वेणुवनं यावच्च राजगृहमत्रान्तरा सर्वो मार्गो विचित्रैर्वस्त्रैराच्छादयितव्य इति[6] ॥ अमात्यैश्च सर्वमनुष्ठितम् ॥ ततो राज्ञा बिम्बिसारः स्वयमेव भगवतो मूर्ध्नि शतशलाकं छत्रं धारयति परिशेषाः पौरा भिक्षुसङ्घस्य ॥

---

1) MS पात्र.

2) C adds रा, which is wanting in the other MSS.

3) B राजकुल, D corr., cp. *infra* p. 109, 9.

4) Anusvāra wanting in MS. Cp. also *supra* p. 97, 4.

5) B प्रताकं, P corr.

6) Ex conject.; MS तव्यमिति.

अथ भगवान्दान्तो दान्तपरिवारः[1] शान्तः शान्तपरिवारो मुक्तो मुक्तपरिवार आश्वस्त आश्वस्तपरिवारो[2] विनीतो विनीतपरिवारोऽर्हन्नर्हत्परिवारो वीतरागो वीतरागपरिवारः प्रासादिकः प्रासादिकपरिवारो[3] वृषभ इव गोगणपरिवृतो गज इव कलभगणपरिवृतः सिंह इव दंष्ट्रिगणपरिवृतो हंस[4] इव हंसगणपरिवृतः सुपर्णीव पक्षिगणपरिवृतो विप्र इव शिष्यगणपरिवृतः स्वश्व इव तुरग〈गण〉परिवृतः[5] शूर इव योधगणपरिवृतो देशिक इवाध्वगगणपरिवृतः सार्थवाह इव वणिग्गण[6]परिवृतः श्रेष्ठीव पौरगण[7]परिवृतः कोट्टराज इव मन्त्रिगणपरिवृतश्चक्रवर्तीव पुत्रसहस्रपरिवृतश्चन्द्र इव नक्षत्रगणपरिवृतः सूर्य इव रश्मिसहस्रपरिवृतो धृतराष्ट्र इव गन्धर्वगणपरिवृतो विरूढक इव कुम्भाण्डगणपरिवृतो विरूपाक्ष इव नागगणपरिवृतो धनद इव यक्षगणपरिवृतो वेमचित्रीवासुरगणपरिवृतः शक्र इव त्रिदशगणपरिवृतो ब्रह्मा इव ब्रह्मकायिकपरिवृतः स्तिमित इव जलनिधिः सजल इव जलधरो विमद इव गज[8]पतिः सुदान्तैरिन्द्रियैरसंक्षोभितैर्यापथप्रचारो[9]ऽनेकैरावेणिकैर्बुद्धधर्मैः परिवृतो भगवांस्तत्पुरं प्रविशति[10] ॥

---

1) BCP दातो दान्ताप°, D दान्तो दान्ताप°.

2) MS °वारविनो°.

3) MS °वारवृष°, in B वृ, it seems, stands in the place of a former स्र.

4) B हंस इव हंसगण°, D राजहंस इव हंस°. I surmise, we have to read °हंस〈राज〉 इव; cp. Divy. 125, 28.

5) Ex conject.; B सुप्र (स्वश्व written above) इवातुरगणपरि, D corr., but it has अश्व, not स्वश्व. Of the other copies of B, P adopted the correction स्वश्व, C the original mistake सुप्र.

6) So D and P, who corrected B's text वणिग्जन.

7) B पौरजन°, D corr. The reverse has happened in the passage l. 11, see note 8.

8) MS गणपतिः, a corruption, I suppose, of गजपतिः as stood in the text used by the Tibetan translator. See Feer, p. 83 n. 6.

9) B प्रचरः, D and P corr.

10) This whole passage is a commonplace. See Divy. 125, 24 foll. 148, 7 foll. 182, 1 foll.

यदा च भगवता इन्द्रकीले पादो न्यस्तः तदेयं महापृथिवी षड्विकारं प्रकम्पिता ॥ भगवतः पुरप्रवेशे[1] एवंरूपाण्यद्भुतानि भवन्त्य[19a]न्यानि च । तद्यथा संक्षिप्तानि विशा[2]लीभवन्ति हस्तिनः क्रोशन्ति अश्वाश्च[3] हेषन्ते ऋषभा नर्दन्ति गृहगतानि विविधवाद्यभाण्डानि स्वयं नदन्ति अन्धाश्चक्षूंषि प्रतिलभन्ते[4] बधिराः श्रोत्रं[5] मूकाः प्रव्याहरणसमर्था भवन्ति [6]परिशिष्टेन्द्रियविकला इन्द्रियाणि ‹परि›पूर्णानि[7] प्रतिलभन्ते मद्यमदाक्षिप्ता विमदीभवन्ति विषपीता निर्विषीभवन्ति अन्योन्यवैरिणो मैत्रीं प्रतिलभन्ते गुर्विण्यः स्वस्तिना प्रजायन्ते बन्धनबद्धा विमुच्यन्ते अधना धनानि प्रतिलभन्ते [8]आन्तरिक्षाश्च देवासुरगरुडकिन्नरमहोरगा दिव्यं पुष्पमुत्सृजन्ति[9] ॥

अथ भगवानेवंविधया विभूत्या राजकुलं प्रवेष्टुमारब्धो राजा च बिम्बिसारः स्वयमेव बहिर्द्वारशालस्थो गोशीर्षचन्दनोदकेन पाद्यं गृहीत्वा भगवतः पादौ भिक्षुसङ्घस्य च प्रक्षालयति । सुखोपनिषण्णं बुद्धप्रमुखं भिक्षुसङ्घं विदित्वा शतरसेनाहारेण प्रतिपादयामास भुक्तवन्तं काशिकवस्त्रैराच्छादितवान् । तद्धैतुकं[10] चावर्जिता मागधकाः पौराः ॥

---

1) B एवद्रू, D corr.

2) MS निशा° (in C the first akṣara is wanting).

3) श्व in B being somewhat indistinct, this akṣara is variously altered in C and P and omitted in D.

4) MS °क्षुषि प्रतिलभ्यन्ते. Vic. (Paris MS f. 11b 11) has the same fault.

5) MS श्रोतं.

6) Ex conject.; B, it seems, परिषिष्टे°, P and C परिपि°, D परिपु°.

7) P fills up the gap at the beginning of the word. The Paris MS of Dvāviṃçatyavadānamālā, whose tale nr. 9 corresponds to this nr. 19, has here इद्रिविकला इन्द्रियाणि परिपूर्णानि भवंति.

8) Ex conject.; MS अन्त°. A similar clerical error has spoiled Lalitavistara p. 401, 6 and 15 (ed. Lefmann), instead of असुराः कायाः read आसुराः कायाः.

9) As to this commonplace cp. Divy. 250, 22 foll. 365, 2 foll.

10) Ex conject., cp. *supra* p. 76 n. 9. MS तद्धेतुकं.

ततो भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः । कुत्रेमानि भगवता कुशलमूलानि कृतानि यतो भगवत एवंविधा पूजा भिक्षुसङ्घस्य चेति ॥ भगवानाह ॥ तथागतेनैवैतानि भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययान्योघवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि[1] । मयैतानि कर्माणि कृतान्युपचितानि को ऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति[2] । न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते नाब्धातौ[3] न तेजोधातौ न वायुधातावपि तूपात्तेष्वेव[4] स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि[5] ।
सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥

भूतपूर्वं भिक्षवो ऽतीते ऽध्वनि क्षेमङ्करो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि तथागतो ऽर्हन्सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स जनपदचारिकां चरन्नन्यतमां राजधानीमनुप्राप्तः । [6]अश्रौषीद्राजा[7] क्षत्रियो मूर्धाभिषिक्तः क्षेमङ्करः सम्यक्संबुद्धो जनपदचारिकां चरन्नस्माकं राजधानीमनुप्राप्त इति श्रुत्वा च महत्या राजर्द्ध्या[8] महता राजानुभावेन समन्वागतो येन भगवान्क्षेमङ्करः सम्यक्संबुद्धस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य क्षेमङ्करस्य सम्यक्संबुद्धस्य पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्ते निषण्णः । एकान्ते निषण्णं राजानं क्षत्रियं मूर्धाभिषिक्तं क्षेमङ्करः

---

1) B भागीनि (D भाविनी).

2) MS °ष्यन्ति.

3) B नाब्धाधौ, D corr.

4) MS °वपि लपात्ते°, cp. *supra* p. 74 n. 9.

5) I follow the redaction of D, cp. *supra* p. 80 n. 12.

6) MS अश्रो°.

7) B °द्राज, P corr.

8) Ex conject.; MS, owing to a blunder of some copyist, राजधान्या. Cp. the parallel passage *supra* p. 86, 12.

सम्यक्संबुद्धो बोधिकरकैर्धर्मैः समादापयति ॥ अथ स राजा लब्धप्रसादः क्षेमङ्करं सम्यक्संबुद्धं राजकुले निमन्त्र्य शतरसेनाहारेण प्रतिपादयामास शतसाहस्रेण च वस्त्रेणाच्छादयामास परिनिर्वृतस्य च समन्तयोजनं स्तूपं कारितवान्कोशमुच्चत्वेन[(1)]॥

किं मन्यध्वे भिक्षवो यो ऽसौ तेन कालेन तेन समयेन राजा बभूवाहं सः। यन्मया क्षेमङ्करस्य सम्यक्संबुद्धस्यैवंविधा पूजा कृता तेन मया संसारे ऽनन्तं सुखमनुभूतमिदानीं तेनैव हेतुना राज्ञा बिम्बिसारेणापि[(2)] तथागतस्य मे एवंविधा पूजा कृता। तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यच्छास्तारं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः पूजयिष्यामः शास्तारं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वोपनिश्रित्य विहरिष्याम इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

---

1) D has the right reading, which in B is indistinct, the last two akṣaras being difficult to identify; P, therefore, omits them, adding the indication of a gap. — Cp. parallel places in the tales of the 7th varga.

2) Ex conject.; MS °सारेणास्य.

दिव्यभोजनम् २०

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपात[1]शयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां <स>श्रावकसङ्घो राजगृहे विहरति वेणुव[19b]ने कलन्दकनिवापे। तत्रा[2]न्यतरः श्रेष्ठी आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवण<धन>प्रतिस्पर्धी तीर्थ्याभिप्रसन्नश्च । स आयुष्मता महामौद्गल्यायनेनावर्जितः शासने [3]चावतारितो भगवत्यत्यर्थमभिप्रसन्नः। स च गृहपतिरुदाराधिमुक्तः[4]। तेनायुष्मान्महामौद्गल्यायन उक्तः। सहायो मे भव इच्छामि भगवतः पूजां[5] कर्तुमिति। अधिवासयत्यायुष्मान्महामौद्गल्यायनस्तस्य गृहपतेस्तूष्णीभावेन॥ अथायुष्मान्महामौद्गल्यायनस्तं गृहपतिमादाय येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्त उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्ते निषण्णः। एकान्तनिषण्ण आयुष्मान्महामौद्गल्यायनो भगवन्तमिदमवोचत्। अयं भदन्त गृहपतिराकाङ्क्षति भगवन्तं सश्रावकसङ्घं भोजयितुं तदस्य भगवानधिवासयेदनुकम्पामुपादायेति। [6]अधिवासयति भगवांस्तस्य गृहपतेस्तूष्णीभावेन॥ अथ स गृहपति-

---

1) MS पात्र.

2) B तत्रऽन्य°, D corr.

3) Ex conject.; MS शासनेसाव°.

4) Ex conject.; MS. °राधिमुक्तहस्तेना°. Cp. *supra* p. 8, 11.

5) Anusvāra wanting in MS.

6) B अधिवासयेत्यविति the points denoting expunction, being by mistake, I suppose, put on त्य alone, as the vowel *e* and वि are likewise superfluous. C = B; the copyist of P copied mechanically °सयेविति, that of D altered it into °सयेदिति.

भगवतस्तूष्णीभावेनाधिवासनां विदित्वा शतरसमाहारं समुदानयति पुष्पगन्धमाल्यविलेपनानि च । आयुष्मतापि महामौद्गल्यायनेन शक्रो देवेन्द्रो ऽधीष्टः क्रियतामस्य गृहपतेरुपसंहार इति ॥ ततः शक्रेण देवेन्द्रेण वेणुवनं नन्दनवनमभिनिर्मितमैरावणसुप्रतिष्ठितसदृशानि च नागसहस्राणि * [2] वालव्यजनेन वीजयन्ति सुप्रियपञ्चशिखतुम्बुरुप्रभृतीनि चानेकानि गन्धर्वसहस्राण्युपनीतानि ये[3] विचित्रैर्वाद्यविशेषैर्वाद्यं कुर्वन्ति दिव्यञ्च सुधाभोजनम् ॥ ततः स गृहपतिर्दिव्यमानुषैरुपकरणैर्भगवन्तमुपस्थाय सर्वाङ्गेन[4] भगवतः पादयोर्निपत्य प्रणिधानं कर्तुमारब्धो ऽनेनाहं कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन चान्धे लोके अनायके अपरिणायके बुद्धो भूयासमतीर्णानां सत्त्वानां तारयिता अमुक्तानां मोचयिता अनाश्वस्तानामाश्वासयिता अपरिनिर्वृतानां परिनिर्वापयितेति ।

अथ भगवांस्तस्य गृहपतेर्हेतुपरम्परां[5] कर्मपरम्पराञ्च ज्ञात्वा स्मितं प्राविःकार्षीत्[6] ॥ धर्मता खलु यस्मिन्समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति तस्मिन्समये नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुखान्निश्चार्य काश्चिदधस्ताद्गच्छन्ति काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति । या अधस्ताद्गच्छन्ति ताः[7] संजीवं कालसूत्रं संघातं रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनम-

1) Ex conject.; MS चन्दन°. Cp. Feer p. 87, n. 2. In Açokāv. nr. 15, which corresponds to this avadāna, *Nandana* is likewise named (f. 227a 1).

2) The context plainly shows, there must be here a gap in MS. The Tibetan translator had the text still intact before him. In Feer's translation (p. 87) the missing portion is thus rendered: 'sont amenés et introduits; ils supportent un baldaquin valant cent, qui s'élève au-dessus du Buddha et de la confrérie de ses Bhixus; plusieurs milliers de filles des dieux sont aussi amenées et introduites'. But I greatly doubt, whether the author of Açokāv., who subjoins Tumburu and the other Gandharvas immediately to the great elephants, had a more complete text before him than ours. With him, it is the elephants who fan the Lord! (f. 228a 5).

3) MS येर्वि°.

4) Sic MS.

5) Anusvāra wanting in MS.

6) Sic MS. Cp. *supra* p. 10 n. 1 and p. 25 n. 1.

7) B तासंजी°, D corr.

वीचिमर्बुदं निरर्बुदमटटं[1] हहवं हुहुवमुत्पलं पद्मं[2] महापद्मं नरकान्गत्वा[3] ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूता निपतन्ति ये शीतनरकास्तेषूष्णीभूता[4] निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रस्रभ्यन्ते । तेषामेवं भवति । किं नु वयं भवन्त इतश्च्युता आहो स्विदन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति[5] । तेषां निर्मितं दृष्ट्वैवं भवति । न ह्येव[6] वयं भवन्त[7] इतश्च्युता नाप्यन्यत्रोपपन्ना अपि त्वयमपूर्वदर्शनः सत्त्वो ऽस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रस्रब्धा इति । ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं क‹र्म›[8] क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसन्धिं गृह्णन्ति यत्र सत्यानां भाजनभूता भवन्ति । या[9] उपरिष्टाद्गच्छन्ति ताश्चातुर्महाराजिकांस्त्रायस्त्रिंशान्[10]यामांस्तुषितान्निर्माणरतीन्परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान्ब्रह्मपुरोहितान्महाब्रह्मणः[11] परीत्ताभानप्रमाणाभानाभास्वरान्परीत्तशुभानप्रमाणशुभाञ्छुभकृत्स्नाननभ्रकान्पुण्यप्रसवान्बृहत्फलान[12]‹बृहान›तपान्सुदृशान्सुदर्शनानकनिष्ठान्देवान्गत्वा अनित्यं दुःखं शून्यम[13]नात्मेत्युद्घोषयन्ति गाथाद्वयं च भाषन्ते ।

---

1) MS निरवुदं अटटं (D निर्वुदं).

2) Anusvāra wanting in MS.

3) MS नरकं. Cp. *supra* p. 4 n. 7.

4) B °कास्तेउष्णीभूत्वा, D corr.

5) Açokāv. f. 227b 7 paraphrases this as follows:

भगवान्निर्मितं बुद्धरूपं तत्र व्यसर्जत ।
तत्र तं निर्मितं बुद्धं दृष्ट्वा etc.

Cp. my observation in W. Z. XVI, 116.

6) MS ह्यैव.

7) MS भदन्त इ°.

8) B कल्पयित्वा, D corr.

9) MS ये.

10) Sic MS, perhaps the good orthography. Cp. *supra* p. 25 n. 11.

11) MS ब्रह्माणः.

12) B °हत्पला°, D corr.

13) MS शुन्य°.

आरभध्वं निष्क्रामत युज्यध्वं बुद्धशासने ।
धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥
यो ह्य[20a]स्मिन्धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।
प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥

अथ ता अर्चिषस्त्रिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्ड्य भगवन्तमेव पृष्ठतः <पृष्ठतः> समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो[1] भवति भगवतः पृष्ठतो ऽन्तर्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पादतले ऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पार्ष्ण्यामन्तर्धीयन्ते । प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पादाङ्गुष्ठे ऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति जानुनो<र्>न्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं[2] व्याकर्तुकामो भवति वामे करतले ऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति दक्षिणे करतले ऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति नाभ्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति आस्ये ऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकां बोधिं व्याकर्तुकामो भवति [3]ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति उष्णीषे ऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्चिषो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत उष्णीषे ऽन्तर्हिताः । अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ ।

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरान्निष्कासितः कलापः ।
अवभासिता येन दिशः समन्ताद्दिवाकरेणोदयता यथैव ॥

गाथाश्च भाषते ।

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्युत्तमहेतुभूताः ।
नाकारणं शङ्खमृणालगौरं[4] स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥

1) B मामो, D and P corr.
2) B राज्यव्या, D corr.
3) MS उर्णा°.
4) B गौरस्मि, D corr.

तत्कालं स्वयमधिगत्य[1] वीर बुद्ध्या
श्रोतॄणां[2] श्रमण[3] जिनेन्द्र काङ्क्षितानां ।
धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि-
रुत्पन्नं[4] व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥
नाकस्माल्लवण[5]जलाद्रिराजधैर्याः
संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।
यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः
तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघा इति ॥

भगवानाह । एवमेतदानन्दैवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । पश्यस्यानन्दानेन गृहपतिना ममैवंविधं सत्कारं कृतम् ॥ एवं भदन्त ॥[6] एषानन्द[7] गृहपतिरनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च त्रिकल्पासंख्येयसमुदानीतां बोधिं समुदानीय महा[8]करुणापरिभाविताः[9] षट् पारमिताः परिपूर्य दिव्यान्नदो नाम सम्यक्संबुद्धो भविष्यति दशभिर्[10]बलैश्चतुर्भिर्वैशारद्यैस्त्रिभिरावेणिकैः स्मृत्युपस्थानैर्महाकरुणया च । अयमस्य देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तप्रसादः ॥
एतच्च प्रकरणं राज्ञा बिम्बिसारो मागधकाश्च परिचारकाः श्रुत्वा[11] परं विस्मयमापन्नाः[9] [12] ॥

1) Sic BC; DP °गम्य.
2) BC शोतॄणां, DP श्रोतॄणां.
3) MS श्रवण.
4) MS °त्पन्नव्यपनयशंसय (D संशय)शु°.
5) B लवन, D corr.
6) MS एवं भगवतः ए° (visarga is wanting in P).
7) Irregular sandhi, cp. *supra* p. 20, n. 6.
8) महा is put twice in B; D and P corr.
9) Visarga wanting in MS.
10) B दशभिव°, D corr.
11) MS have a superfluous and meaningless च between श्रुत्वा and परं.
12) This sentence is wanting in Feer's translation, by mistake, as M. Feer

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः । पश्य भगवन्यावदनेन गृहपतिना भगव[illegible]ङ्गो दिव्यमानुषीभिर्ऋद्धिभिरभ्यर्चित इति ॥ भगवानाह । तथागतेनैवैतानि भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययान्योघवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि[1]। मयैतानि[2] कर्माणि कृतान्युपचितानि कोऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति । न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते[3] नाब्धातौ[4] न तेजोधातौ न वायुधातावपि तूपात्तेष्वेव[5] स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि[6]।
सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वनि पूर्णो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि तथागतोऽर्हन्सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । अथ पूर्णः सम्यक्संबुद्धो [20b] जनपदचारिकां चरन्नन्यतमां राजधानीमनुप्राप्तः ॥ अश्रौषीद्राजा[7] क्षत्रियो मूर्धाभिषिक्तः पूर्णः सम्यक्संबुद्धो जनपदचारिकां चरन्नस्माकं[8] राजधानीमनुप्राप्त इति श्रुत्वा च पुनर्महत्या राजर्द्ध्या महता राजानुभा-

---

informed me, for it is found also in the Tibetan version. And in Açokāv. f. 228b 5 we find its metrical counterpart:

एतत्प्रकरणं श्रुत्वा बिम्बिसारो नराधिपः ।
पौरलोकाश्च सर्वेऽपि परं विस्मयमाप्नुवन् ॥

1) BP णीनि, C णिनि, D विनी.

2) MS यमेतानि (C यम°).

3) B विपर्य्यन्ते, D corr. Cp. *supra* p. 74, n. 7.

4) B नाव्धाधौ, DP corr.

5) Cp. *supra*, p. 74, n. 9.

6) All MSS have here कर्माण्यपि कल्पशतैरपि. Cp. *supra* p. 74, n. 13.

7) MS अश्रोषीराजा (D °षीद्रा°).

8) Ex conject.; cp. *supra*, p. 69, 9. 81, 4. 86, 12. 110, 18. MS (owing, it seems, to a blunder of the copyist of A) च नन्यतमा.

वेन समन्वागतो येन पूर्णः सम्यक्संबुद्धस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य पूर्णस्य सम्यक्संबुद्धस्य पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्ते निषण्णः । एकान्ते निषण्णं राजानं क्षत्रियं मूर्धाभिषिक्तं पूर्णः सम्यक्संबुद्धो बोधिकरकैर्धर्मैः समादापयति ॥ अथ राजा क्षत्रियो मूर्धाभिषिक्तः पूर्णं सम्यक्संबुद्धं सश्रावकसङ्घं त्रैमास्यं चीवरपिण्डपात[1]शयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारैरुपनिमन्त्रितवान् । अधिवासितं च पूर्णेन सम्यक्संबुद्धेन राज्ञस्तूष्णीभावेन । अथ राजा क्षत्रियो मूर्धाभिषिक्तः पूर्णस्य सम्यक्संबुद्धस्य तूष्णीभावेनाधिवासनां विदित्वा त्रैमास्यं चीवरपिण्डपात[1]शयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारैरुपस्थाय भगवतो रत्नमयप्रतिमां कारयित्वा बुद्धवर्षं कारितवान्यत्रानेकैः प्राणिशतसहस्रैर्महा[2]प्रसादो लब्धः[3] । तद्धेतु तत्प्रत्ययं[4] च ते परिनिर्वृताः ॥

किं मन्यध्वे भिक्षवो यो ऽसौ तेन कालेन तेन समयेन राजा बभूवाहं सः । यन्मया पूर्णस्य [5]सम्यक्संबुद्धस्य तादृशी पूजा कृता तेन मे संसारे ऽनन्तं सुखमनुभूतं तेनैव च हेतुना तथागतस्य च मे श्रेष्ठिना शक्रेण च ईदृशी पूजा कृता । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यच्छास्तारं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः पूजयिष्यामः शास्तारं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वोपनिश्रित्य विहरिष्याम इत्येवं <वो> भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्त[6]मनसस्ते च भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

---

1) MS पात्रश° (C त्रश°) the first time; at l. 7 all MSS पात्रश°.

2) B सहस्रैमहा, P corr.

3) B लब्धां, the anusv. perhaps *sec. manu*, DP लब्ध ।, C लब्धं ।

4) Ex conject.; B तद्धेतुकत्प्रत्य°, in D and P this has been wholly corrupted.

5) B समम्य°, D and P corr.

6) B °वान्नात्त, D corr.

तृतीयो वर्गः ॥

चन्दन[1] इति २१ ॥

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपात[2]शयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घो मगधेषु जनपदेषु चारिकां चरन्गङ्गातीरमनुप्राप्तः । तेन खलु पुनः समयेन गङ्गातीरस्य नातिदूरे स्तूपमवरुग्णं[3] वातातपाभ्यां परिशीर्णं भिक्षुभिर्दृष्ट्वा भगवान्पृष्टः । कस्य भगवन्नयं स्तूप इति ॥ भगवानाह । चन्दनो नाम प्रत्येकबुद्धो बभूव । तस्येति ॥ भिक्षव ऊचुः । कुतो भगवंश्चन्दनस्य प्रत्येकबुद्धस्योत्पत्ति[4]र्नामाभि[5]निर्वृत्तिश्चेति ॥ भगवानाह । इच्छथ यूयं भिक्षवः श्रोतुं यथा चन्दनस्य प्रत्ये-

---

1) In MS this *uddāna* of the third varga precedes: चन्दनो ह्यथ पद्मश्च चक्रं दशशिरास्तथा । सूक्ष्मोत्वचहोतदोषिश्च [read सूक्ष्मत्वकहो°] नाविका गन्धमादनः । निर्मलो वल्गु‹स्वर›श्च वर्गो [B वर्गे, D corr.] भवति [pronounce: *bhoti*] समुद्दितः. As to the 7th title नाविकाः, it is not clear whether B has नावि° or नाधि°, the copyists, to be sure, read नाधि°, since DCP have नाधिका.

2) MS पात्र.

3) MS रुग्णं. Likewise K. f. 16b 8 स्तूपं विरुग्णितं.

4) MS °त्पत्तिनामा°.

5) B has here first अभिनिवृत्तिश्च, afterwards अभिनिर्वृ°, D has the second orthography both times. I believe, अभिनिर्वृ° is the right orthography, as it is favoured by reasons of etymology and by comparing Pāli *abhinibbatto* and the like. Cp. W. Z. XVI, 112.

कबुद्धस्योत्पत्तिर्नामाभिनिर्वृत्तिश्च[1] ॥ एवं भदन्त ॥ तेन हि भिक्षवः शृणु<त> साधु च सुष्ठु च मनसि कुरु<त> भाषिष्ये ॥

भूतपूर्वं भिक्षवो ऽतीते ऽध्वनि[2] वाराणस्यां नगर्यां ब्रह्मदत्तो नाम राजा राज्यं कारयति ऋद्धं[3] च स्फीतं च क्षेमं च सुभिक्षं [4]चाकीर्णबहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहडिम्बडमरं[5] तस्कररोगापगतं शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नं धार्मिको धर्मराजो[6] धर्मेण राज्यं कारयति ॥ सो ऽपुत्रः पुत्राभिनन्दी शिववरुणकुबेरशक्रब्रह्मादीनन्यांश्च[7] देवताविशेषानायाचते । तद्यथारामदेवता वनदेवताश्चत्वरदेवताः शृङ्गाटकदेवता बलिप्रतिग्राहिका देवताः सहजाः सहधार्मिका नित्यानुबद्धा अपि देवता आ[21a]याचते । अस्ति चैष लोके प्रवादो यदायाचनहेतोः पुत्रा जायन्ते दुहितरश्चेति । तच्च नैवम् । यद्येवमभविष्यदेकैकस्य पुत्रसहस्रमभविष्यत्तद्यथा[8] राज्ञश्चक्रवर्तिनः । अपि तु त्रयाणां स्थानानां संमुखीभावात्पुत्रा जायन्ते दुहितरश्च <। कतमेषां त्रयाणाम् । मातापितरौ रक्तौ भवतः संनिपतितौ माता कल्या भवति ऋतुमती गन्धर्वश्च प्रत्युपस्थितो भवति । एषां त्रयाणां स्थानानां संमुखीभावात्पुत्रा जायन्ते दुहितरश्च> ॥ स चैवमायाचनपरस्तिष्ठति तस्य चोद्याने महापद्मिनी । तत्र पद्ममतिप्रमाणं जातम् । तद्दिवसे दिवसे वर्धते न तु फुल्लति ॥ तत आरामिकेण राज्ञे निवेदितम् । राज्ञा उक्तः परीक्ष्यतामेतत्पद्ममिति[9] ॥ यावदपरेण समयेन सूर्योदये तत्पद्मं विकसितं तस्य च पद्मस्य कर्णिकायां दारकः पर्यङ्कं बद्ध्वावस्थितः अभिरूपो दर्शनीयः

1) MS °त्पत्तिनामा°.

2) In B ध्वनि is put twice, D corr.

3) MS ऋद्धिश्च.

4) B चावकीर्णा बहु°, D चाकीर्णा बहु°. Cp. Divy. 98, 14.

5) Ex conject.; MSS everywhere omit in this commonplace the anusv., which is, however, indispensable for the understanding.

6) MS राजा.

7) MS न्यांश्च.

8) MS °न्तद्यथा. I have changed my mind (cp. *supra* p. 13, n. 4), and now I consider the plural, as is found in MS, faulty, since it is not likely the neglect of the rule of sandhi should be imputed to the author of our text.

प्रासादिको गौरः(1) कनकवर्णश्छत्राकारशिराः प्रलम्बबाहुर्विस्तीर्णललाट उच्चघोषः(2) संगतभ्रूस्तुङ्गनासः द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलङ्कृतो(3) ऽशीत्यानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रः । तस्य मुखात्पद्मगन्धो वाति शरीराच्च चन्दनगन्धः ॥ तत आरामिकेण राज्ञे निवेदितम् । ततो राजा सामात्यः सान्तःपुरश्च(4) तदुद्यानं गतः । सहदर्शनात्तेन दारकेण राजा संभाषित एहि तात अहं ते ऽपुत्रस्य पुत्र इति । ततो राजा हृष्टतुष्टप्रमुदित उवाच एवमेव पुत्र यथा वदसीति ॥ ततो राजा पद्मिनीमवगाह्य तं दारकं पद्मकर्णिकायां(5) गृहीत्वा पाणितले स्थापितवान् ॥ यत्र य<त्र> स दारकः पादौ स्थापयति तत्र <तत्र> पद्मानि प्रादुर्भवन्ति(6) । ततस्तस्य चन्दन इति नाम कृतम् ॥

यदा चन्दनो दारको ऽनुपूर्वेण महान्संवृत्तः तदा नागरै राजा विज्ञप्तः । इहास्माकं देव नगरपर्व प्रत्युपस्थितं तदर्हति देवश्चन्दनं कुमारमुत्स्रष्टुमस्माभिः(7) सह पर्वानुभविष्य-

---

1) MS गौरवः. Cp. Divy. 2, 26.

2) I doubt as to the correctness of this word. In other instances, where the commonplace recurs, there is some difference. In avad. nr. 24 it is written in B °घोणाः, in nr. 38 °घोशः, in nr. 75 °घोषणाः, in nr. 36 it looks rather indistinct, °घोणाः or °घोशः. Feer translates everywhere 'ayant la voix haute', save in avad. nr. 36 (p. 132, 19), where he has 'ayant les narines saillantes'. This presupposes skrt. *uccaghoṇa*, the other version on the contrary *uccaghoṣa*. In the Divy., where the commonplace occurs six times, I believe, the epithet in question is wanting four times (p. 2, 26. 26, 3. 58, 3 and 330, 9); it is once found as *uccaghoṣaṇaḥ* (p. 441, 9) and once as *uccaghoṇaḥ* (p. 523, 17, but with the variant *°ghoṣaḥ*).

3) MS समलंकृतमशी°....गात्रं.

4) MS सान्तपरश्च (D शा°).

5) Query कर्णिकायाः? The author, however, of Kalpadrumāv. read the locat. *°kāyām*, since he paraphrased it by पद्मकर्णिकासीनं (K f. 17 a 6).

6) My additions are confirmed by K f. 17 a 7 यत्र यत्रैव पादौ स चन्दनो निदधौ भुवि । तत्र तत्रैव पद्मानि प्रादुर्भवन्ति सर्वत्र ॥

7) Ex conject. (cp. Feer p. 94, 14 'accorder' and K f. 17a 8 तदर्हसि महाराजन्नु(sic)त्स्रष्टुं चन्दनं शिशुं); MS कुमारमुत्प्रच्छुम° (D °रमुन्प्रयेच्छ म°).

ति[1] पश्येम सर्वमधिष्ठानमलङ्करिष्यतीति ॥ राजाह । एवमस्त्विति ॥ ततश्चन्दनः सर्वालङ्कारविभूषितो ऽमात्यपुत्रपरिवृतो विविधैर्वाद्यैर्वाद्यमाने[2] राजकुलाद्बहिरुपयाति नगरपर्व प्रत्यनुभवितुम् । तत्र तस्य गच्छतः पदविन्यासे पदविन्यासे पद्मानि प्रादुर्भवन्ति दर्शनीयानि मनोरमाणि च । तान्यर्करश्मिभिः स्पृष्टमात्राणि[3] म्लायन्ति शुष्यन्ति ॥

अथ तस्य शुद्धसत्त्वस्य कल्याणाशयस्य पूर्वबुद्धावरोपितकुशलमूलस्य तद्दर्शनाद्योनिशो मनसिकार उत्पन्नः । यथेमानि पद्मानि उत्पन्नमात्राणि शोभन्ते ऽर्करश्मिपरितापितानि म्लायन्ति शुष्यन्ति एवमेतदपि शरीरमिति ॥ तस्यैवं चिन्तयतस्तुलयत उपपरीक्षमाणस्य[4] सप्तत्रिंशद्बोधिपक्ष्यधर्मा[5] अभिमुखीभूताः । तेन तस्यैव जनकायस्य मध्ये स्थितेन प्रत्येकबोधिः साक्षात्कृता ॥ यावच्छुद्धावासकायिकैर्देवैस्तस्मै[6] काषायाण्युपनामितानि[7] । तानि च प्रावृत्य[8] गगनतलमुत्पतितो विचित्राणि च प्रातिहार्याणि कर्तुं प्रवृत्तो यद्दर्शनाद्राजामात्यनैगमसहायेन महान्प्रसादः प्रतिलब्धो विचित्राणि च कुशलमूलान्यवरोपितानि ॥

भगवानाह । अतश्चन्दनस्य प्रत्येकबुद्धस्योत्पत्तिर्नामाभिनिर्वृत्तिश्चेति[9] ॥ भिक्षवो भगवन्तं पप्रच्छुः । कानि भदन्त चन्दनेन प्रत्येकबुद्धेन कर्माणि कृतानि येनास्य शरीरं सुग-

---

1) Ex conject. (cp. Feer p. 94, 15 'il participera avec nous à la fête'); MS सहपर्वस्तेभवि° (C सहपर्वतेभवि°).

2) MS वाद्यमनै (D °मनेके).

3) B ग्लायन्ति, D corr., cp. *infra* l. 7.

4) MS उपपरीक्ष्य°.

5) Sic MS. I doubt the genuineness of this reading, and comparing Divy. 350, 14 and *infra* avad. nr. 24 (p. 136, 7), I surmise the author wrote बोधिपक्षा धर्मा.

6) MS काशा°.

7) MS उपनामयितानि. As to my correction, which assumes the author has written here correct Sanskrit, cp. e. g. Divy. 22, 14 and 67, 12.

8) Sic MS.

9) MS स्योत्पत्तिनामाभिनिवृत्तिश्चेति.

न्धि तीक्ष्णेन्द्रियश्चेति ॥ भगवानाह । काश्यपे भगवति प्रव्रजितो बभूव तत्रानेन केशनखस्तूपे[1] गन्धावसेकः कृतः पुष्पाणि चात्रारोपितानि प्रत्येकबोधौ चानेन मार्गो भावितः । <तस्मात्तर्हि भिक्षव> एवं शिक्षितव्यं यच्छास्तारं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः पूजयिष्यामः शास्तारं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वो[2]पनिश्रित्य विहरिष्याम इत्येवं वो[3] भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

---

1) Ex conject.; MS स्तूप.

2) B मानयित्वा पूजयित्वा पूजयित्वो°, CD corr.

3) B वां, P corr.

पद्म इति २२ ॥

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिस्सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्ग[21b]रुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः श्रावस्त्यां विहरति जेतवने ऽनाथपिण्डदस्यारामे ॥ आचरितमेतन्मध्यदेशे यदारामिकाः पद्मान्यादाय (3) वीथीं गत्वा विक्रीणते (4) ॥ अथ भगवान्पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय श्रावस्तीं पिण्डाय प्राविक्षत्। अन्यतमा (5) च स्त्री दारकं स्वभुजाभ्यामादाय (6) वीथीमवतीर्णा। ददर्श च स दारको बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिं-

(1) at वाहैर्दे°, (2) at पात°.

---

1) MS वाहेर्दे.

2) MS पात्र.

3) Ex conject.; MS पद्माभ्यामादाय.

4) Ex conject.; MS विक्रीयते. The ātmanepada of *vi* + *krī* has been also corrupted in MS in the opening of tale 7, cp. *supra* p. 36, 11. That it occurs in Sanskrit Buddhist texts, is plain from Divy. 352, 14. 382, 18.

5) MS अन्यतमश्च.

6) Ex conject.; MS सुभगेना°, an evidently corrupted reading. If the Tibetan version, which according to Feer 96 n. 2 has པང་ན་ «sur son sein», has here given a literal translation, सभगेन must be a depravation of such a word as अङ्केन, as is stated by Feer. But this is not very probable. In the paraphrase of the Kalpadrum. (f. 102b 3), it is simply said that the woman had a child with her — स्त्र्येका तत्रादायैकदारकं — and there the child is to be supposed of a more advanced age, for when he sees the Buddha, he catches the lotus and भगवतः पुरो गत्वा नत्वा परिसमक्षिपत्. Should the author of that avadānamālā have altered this point of the tale because the text he used was already corrupted in the word सुभगेन?

शता महापुरुषलक्षणैः समलङ्कृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्याम[1]प्रभालङ्कृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम्। दृष्ट्वा च[2] पुनः प्रसादजातः सहसा[3] बाहुमभिप्रसार्यारामिकसकाशात्पद्मं गृहीत्वा भगवतो मूर्ध्नि प्रक्षिप्त<वान्>[4]। ततस्तत्पद्मं शकटचक्रमात्रं भूत्वोपरि विहायसि स्थितं भगवन्तं च गच्छन्तमनु[5] गच्छति तिष्ठन्तं तिष्ठति॥ ततो भगवता[6] पद्मरागसदृशा प्रभा उत्सृष्टा यया सकला श्रावस्ती अवभासिता तद्धैतुकं[7] च राजामात्यपौरा आवर्जिताः॥

ततो भगवता स्मितमुपदर्शितम्। धर्मता खलु यस्मिन्समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति तस्मिन्समये नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुखान्निश्चार्य काश्चिदधस्ताद्गच्छन्ति <काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति>। या अधस्ताद्गच्छन्ति ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं रौरवं <महारौरवं>[8] तपनं प्रतापनमवीचिमर्बुदं निरर्बुदमटटं हहवं हुहुवमुत्पलं पद्मं

Now, I think, the superfluous syllable °याम् put in our mss. a little higher (see p. 124, n. 3) must have its place here, in which case instead of the meaningless words सुभगेनादाय there may appear what seems to be the genuine reading स्वभुजाभ्यामादाय 'taking the child in her arms'. Cp. R f. 142a 3 ततस्तं दारकं नत्वा स्वभुजाभ्यां समग्रहीत्. Moreover, Prof. De Groot informs me, the Chinese version expressly states that the woman was in the street, holding the child within her arms 掬一小兒.

1) B व्योम, P corr.

2) Ex conject.; MS भद्रकं च दृष्ट्वा पुनः.

3) Ex conject.; MS सहस्राद्य°, in B the stroke of the *r* in स्रा seems to be added by a second hand. K. f. 102b 9 has सहसा पद्ममेकं तूपादायारामपालकात्.

4) Ex conject.; MS प्रक्षिप्तस्ततस्त°.

5) If the text is here genuine, *anu* must be a postpos., not a prefix. Yet cp. *infra*, p. 138.

6) MS भगवतो. — Cp. K. f. 103a 2 ततो भगवता.....आभा समुत्सृष्टा.

7) Ex conject., cp. *supra*, p. 76, 7; MS तद्हेतुकं च. The passage from *taddhai°* to *āvarjitāḥ* is not found in Feer's translation.

8) D adds the missing word.

महापद्मं [1]नरकान्गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूता निपतन्ति ये शीतनरकास्तेषूष्णीभूता निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रस्रभ्यन्ते । तेषामेवं भवति । किं नु वयं [2]भवन्त इतश्च्युता [3]आहोस्विदन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजन[4]नार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति । तेषां निर्मितं दृष्ट्वैवं भवति । न ह्येव वयं भवन्त इतश्च्युता नाप्यन्यत्रोपपन्ना अपि त्वयमपूर्वदर्शनः सत्त्वो ऽस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रस्रब्धा इति । ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं कर्म क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसन्धिं गृह्णन्ति यत्र सत्यानां भाजनभूता भवन्ति । या उपरिष्टाद्गच्छन्ति ताश्चातुर्महाराजिकांस्त्रयस्त्रिंशान्यामांस्तुषितान्निर्माणरतीन्परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान्ब्रह्मपुरोहितान्महाब्रह्मणः परीत्ताभानप्रमाणाभानाभास्व[5]रान्परीत्तशुभानप्रमाणशुभाञ्छुभकृत्स्नाननभ्रकान्पुण्यप्रसवान्बृहत्फलानबृहानतपान्सुदृशान्सुदर्शनानकनिष्ठान्देवान्गत्वा अनित्यं दुःखं शून्यमनात्मेत्युद्घोषयन्ति गाथाद्वयं च भाषन्ते ।

आरभध्वं निष्क्रामत युज्यध्वं बुद्धशासने ।
धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥
यो ह्यस्मिन्धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।
प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥

अथ ता अर्चिषस्त्रिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्ड्य भगवन्तमेव पृष्ठतः पृष्ठतः समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति भगवतः पृष्ठतो ऽन्तर्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पादतले ऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पार्ष्ण्यामन्तर्धीयन्ते ।

1) MS नरकं ग°.
2) MS भदन्त.
3) MS अहो.
4) B संजनार्थं, D corr.

प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पादाङ्गुष्ठे ऽन्तर्धीयन्ते। मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति जानुनो<र्>न्तर्धीयन्ते। बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति वामे करतले ऽन्तर्धीयन्ते। चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति दक्षिणे करतले ऽन्तर्धीयन्ते। देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति नाभ्यामन्तर्धीयन्ते। श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति आस्ये ऽन्तर्धीयन्ते। प्रत्येकां बोधिं व्याकर्तुकामो भवति ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते। अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति उष्णीषे[1] ऽन्तर्धीयन्ते॥

अथ ता अर्चिषो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भ[22a]गवत ऊर्णायाम[2]न्तर्हिताः। अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ।

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरान्निष्कसितः कलापः।
अवभासिता येन दिशः समन्ताद्दिवाकरेणोदयता यथैव॥

गाथाश्च भाषते[3]।

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्युत्तमहेतुभूताः।
नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः॥

तत्कालं स्वयमधिगम्य धीर बुद्ध्या
[4]श्रोतॄणां [5]श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानां।
धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि-
रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः॥

नाकस्माल्लवणजलाद्रिराजधैर्याः
संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः।

1) B ऊष्णी°, DC corr.
2) B उर्णा°, D corr.
3) MS भाषन्ते.
4) MS श्रोतृणां.
5) MS श्रवण.

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः
तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते ज्ञनौघा[1] इति ॥

भगवानाह । एवमेतदानन्दैवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । पश्यस्यानन्दानेन दारकेण प्रसादजातेन तथागतस्य पद्मं क्षिप्तम् ॥ एवं भदन्त ॥ एषानन्द[2] दारको ऽनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च पञ्चदश कल्पान्[3]विनिपातं न गमिष्यति दिव्यमानुषसुखमनुभूय पद्मोत्तरो नाम प्रत्येकबुद्धो भविष्यति । अयमस्य देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तप्रसादः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यद्बुद्धप्रत्येकबुद्धश्रावकेषु कारान्[4]करिष्याम इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

---

1) B ज्ञनोघा, D corr.

2) Cp. *supra* p. 20, n. 6.

3) MS कल्पावि°.

4) B कारां करि° (DP कामां करि°, C कायां करि°). Cp. my observation in W. Z. XVI, 351.

चक्रमिति २३ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपात[1]शयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घो राजगृहे विहरति वेणुवने कलन्दकनिवापे ॥ [2]राजगृहे ऽन्यतमः सार्थवाहो महासमुद्रमवतीर्णः। तस्य भार्या यौवनवती। सा स्वामिनो ऽर्थे उत्कण्ठति [3]परितप्य<ति> न चास्या भर्ता आगच्छति ॥ तया नारायणस्य प्रणिपत्य प्रतिज्ञातं यदि मे भर्ता शीघ्रमागच्छति अहं ते सौवर्णचक्रं प्रदास्यामीति ॥ ततस्तस्याः स्वामी स्वस्तिक्षेमाभ्यां महासमुद्रादाशु प्रत्यागतः। तया सौवर्णचक्रं का[4]रितम् ॥ सा दासीगणपरिवृता [5]चक्रमादाय गन्धधूपपुष्पं च देवकुलं संप्रस्थिता ॥

अत्रान्तरे नास्ति किंचिद्बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमविदितमविज्ञातम्। धर्मता खलु बुद्धानां भगवतां महाकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षाणां शमथविपश्यनाविहारिणां [6]त्रिदमथवस्तुकुशलानां चतुरोघोत्तीर्णानां चतुरृद्धिपादचरणतलसुप्रति-

1) MS पात्र.

2) MS श्रावस्त्यामन्य°. The Tibetan has 'at Rājagṛha', see Feer 98 n. 1. Indeed, *Çrāvastyām* is likely to have been written in the archetype by mistake instead of *Rājagṛhe*. Cp. *infra* p. 130, 13.

3) Ex conject.; B परितस्यानचास्य (C °नतस्य, DP °नचास्या).

4) MS कारितः.

5) MS परिवृतचक्र° (D °तःचक्र°).

6) BCP have a superfluous य (or प?) between त्रि and द.

ष्ठितानां चतुर्षु संग्रहवस्तुषु दीर्घरात्रकृतपरिचयानां पञ्चाङ्गविप्रहीणानां पञ्चगतिसमतिक्रान्तानां षडङ्गसमन्वागतानां षट्पारमितापरिपूर्णानां सप्तबोध्यङ्गकुसुमाढ्यानामष्टाङ्गमार्गदेशिकानां नवानुपूर्वसमापत्तिकुशलानां दशबलबलिनां दशदिक्समापूर्णयशसां दशशतवशवर्तिप्रतिविशिष्टानां त्री रात्रेस्त्रिर्दिवसस्य[1] बुद्धचक्षुषा लोकं व्यवलोक्य ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते। को हीयते ‹को›[2] वर्धते कः कृच्छ्रप्राप्तः कः संकटप्राप्तः कः संबाधप्राप्तः कः कृच्छ्रसंकटसंबाधप्राप्तः को ऽपायनिम्नः[3] को ऽपायप्रवणः को ऽपायप्राग्भारः कमहमपायादुद्धृत्य स्वर्गे मोक्षे च प्रतिष्ठापयेयं कस्य कामपङ्कनिमग्नस्य हस्तोद्धारमनुप्रदद्यां कमार्यधनविरहितमार्यधनैश्वर्याधिपत्ये प्रतिष्ठापयेयं कस्यानवरोपितानि कुशलमूलान्यवरोपयेयं कस्यावरोपितानि परिपाचयेयं कस्य परिपक्वानि विमोचयेयम्। आह च।

अप्येवातिक्रमेद्वेलां सागरो मकरालयः[4]।
न तु वैनेयवत्सानां बुद्धो वेलामतिक्रमेत्॥

पश्यति भगवानियं दारिका मद्दर्शनात्प्रत्येकबोधेः कुशलमूलान्यवरोपयिष्यतीति॥ ततः पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय भिक्षुगण[22b]परिवृतो भिक्षुसङ्घपुरस्कृतो राजगृहं पिण्डाय प्राविक्षत्॥ अथासौ दारिका ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलङ्कृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालङ्कृतं[5] सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम्। सहदर्शनाच्च लब्धप्रसादा भगवति सौवर्णचक्रं क्षेप्तुमारब्धा। ततश्चेटिकया वार्यते नायं नारायण इति। सा वार्यमाणापि तीव्रप्रसादा[6]वर्जितमानसा बुद्धस्य भगवत उपरि सौवर्णचक्रं निक्षिप्य[7] गन्धमाल्यं च दत्तवती॥

---

1) MS त्रिरात्रेस्त्रिर्दि°.

2) added in D.

3) MS पायनिमग्नः, cp. *supra* p. 95, n. 1.

4) B मकलालयः, DP corr.

5) MS व्योम°.

6) In MS सा is repeated before तीव्रप्रसादा°. As to *tīvraprasāda* cp. Divy. 88, 23.

7) Ex conject.; MS विक्षिप्य. Cp. *infra* tale 30 B 28 a.

ततो भगवता स्मितं विदर्शितम्। धर्मता खलु यस्मिन्समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति तस्मिन्समये नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुखान्निश्चार्य काश्चिदधस्ताद्गच्छन्ति काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति। या अधस्ताद्गच्छन्ति ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिमर्बुदं निरर्बुदमटटं हहवं हुहुवमुत्पलं पद्मं महापद्मं नरकान्गत्वा[1] ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूता निपतन्ति ये शीतनरकास्तेषूष्णीभूता निपतन्ति। तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रस्रभ्यन्ते। तेषामेवं भवति। किं नु वयं भवन्त इतश्च्युता आहो स्विदन्यत्रोपपन्ना इति। तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति। तेषां तं निर्मितं दृष्ट्वैवं भवति। न ह्येव[3] वयं भवन्त इतश्च्युता नाप्यन्यत्रोपपन्ना अपि त्वयमपूर्वदर्शनः सत्त्वो ऽस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रस्रब्धा इति। ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं यत्कर्म तत्क्षपयित्वा[4] देवमनुष्येषु प्रतिसन्धिं गृह्णन्ति यत्र सत्यानां भाजनभूता भवन्ति। या उपरिष्टाद्गच्छन्ति ताश्चातुर्महाराजिकांस्त्रयस्त्रिंशान्यामांस्तुषितान्निर्माणरतीन्परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान्ब्रह्मपुरोहितान्महाब्रह्मणः परीत्ताभानप्रमाणाभानाभास्वरान्परीत्तशुभानप्रमाणशुभाञ्छुभकृत्स्नाननभ्रकान्पुण्यप्रसवान्बृहत्फलानवृहानतपान्सुदृशान्सुदर्शनानकनिष्ठान्देवान्गत्वा अनित्यं दुःखं शून्यमनात्मेत्युद्घोषयन्ति गाथाद्वयं च भाषन्ते।

आरभध्वं निष्क्रामत युज्यध्वं बुद्धशासने।
धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः॥
यो ह्यस्मिन्धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति।
प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति॥

1) B निरर्वदं, CD निर्वुदं, P corr.
2) MS नरकं ग°
3) MS ह्वेव (D ह्यैव).
4) MS त्तेप°.
5) B °षितानिर्मा°, D corr.
6) B ज्ञातिसं, DP corr.

अथ ता अर्चिषस्त्रिसाहस्र⟨महासाहस्रं⟩[1] लोकधातुमन्वाहिण्ड्य भगवन्तमेव पृष्ठतः पृष्ठतः समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति भगवतः पृष्ठतो ऽन्तर्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पादतले ऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पार्ष्ण्यामन्तर्धीयन्ते । प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पादाङ्गुष्ठे ऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति जानुनो⟨र⟩न्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति वामे करतले ऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति दक्षिणे करतले ऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति नाभ्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति आस्ये ऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकां बोधिं[2] व्याकर्तुकामो भवति ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति उष्णीषे ऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्चिषो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत ऊर्णायामन्तर्हिताः । अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ ।

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरान्निष्कसितः कलापः ।
अवभासिता येन दिशः समन्ताद्दिवाकरेणोदयता यथैव ॥

गाथाश्च भाषते ।

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्युत्तमहेतुभूताः ।
नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥
तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या
श्रोतॄणां[3] श्रमणा[4] जिनेन्द्र काङ्क्षितानां[5] ।

---

1) Added in D.

2) Anusvāra wanting in B; D corr.

3) B श्रोतृ, DP corr.

4) MS श्रवणा.

5) B कांक्षिकानां, D corr.

धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि-
रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥[1]
नाकस्माल्लवणजलाद्रिराजधैर्याः[2]
संबुद्धाः स्मितमुपद[23a]र्शयन्ति नाथाः ।
यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः
तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघा इति ॥[3]

भगवानाह । एवमेतदानन्दैवमेतत्[4] । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । पश्यस्यानन्दानया दारिकया तथागतस्य सौवर्णचक्रं क्षिप्तम् ॥ एवं भदन्त ॥ एषानन्द दारिकानेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च पञ्चदश कल्पान्विनिपातं न गमिष्यति दिव्यं मानुषं सुखमनुभूय <च> चक्रान्तरो नाम प्रत्येकबुद्धो भविष्यति । अयमस्य देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तप्रसाद इति । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यद्बुद्धप्रत्येकबुद्धश्रावकेषु कारान्करिष्याम इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते च भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

---

1) MS संशयशु°.
2) B राजधीर्याः, D corr.
3) B जनोघा°, D corr.
4) B °वमेवन्नाहेत्व°, DCP corr.

दशशिरा इति २४ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपात(1)शयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घो मगधेषु जनपदचारिकां चरन्गङ्गातीरमनुप्राप्तः सार्धं भिक्षुसङ्घेन । अद्राक्षुस्ते भिक्षवो दूरत एव पुराणस्तूपं वातातपवर्षैरवरुग्णं प्ररुग्णं (2)दृष्ट्वा च पुनर्भगवन्तं पप्रच्छुः कस्यैष भदन्त स्तूप इति ॥ भगवानाह । दशशिरसः प्रत्येकबुद्धस्येति ॥ भिक्षव ऊचुः । कुतो भदन्त दशशिरसः प्रत्येकबुद्धस्योत्पत्तिर्नामाभिनिर्वृत्ति(3)श्चेति ॥ भगवानाह । इच्छथ यूयं भिक्षवः श्रोतुमिति ॥ त ऊचुरेवं भदन्तेति ॥ तेन हि भिक्षवः शृणु<त> साधु च सुष्ठु च मनसि कुरुत भाषिष्ये ॥

भूतपूर्वं भिक्षवो ऽतीते ऽध्वनि वाराणस्यां नगर्यां ब्रह्मदत्तो नाम राजा राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुभिक्षं चाकीर्णबहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहडिम्बडमरं (4)तस्कररोगापग<त>ं शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नं धार्मिको धर्मराजो (5)धर्मस्थितो धर्मेण राज्यं कारयति । स च राजा ऽपुत्रः पुत्राभिनन्दी शिववरुणकुबेरशक्रब्रह्मादीनन्यांश्च देवताविशेषानायाचते । तद्यथा आरामदेवता वनदेवताश्चत्वरदेवताः शृङ्गाटकदेवता बलिप्रतिग्राहिका देवताः सहजाः सहधार्मिका नित्यानुबद्धा अपि देवता आयाचते ॥ स चैव-

1) MS पात्र.

2) Ex conject.; MS °वरुग्णं प्ररुग्णैर्दृष्ट्वा.

3) MS भिनिवृत्तिश्चेति. Cp. *supra* p. 119, n. 5.

4) MS डमर. Cp. *supra* p. 120, n. 5.

5) B राज्यो, D corr.

मायाचनपरस्तिष्ठति । तस्य चोद्याने महती पद्मिनी उत्पलकुमुदपद्मपुण्डरीकसंछन्ना हंसचक्रवाककारण्डवादिशकुनोपशोभिता नलिनी । तत्र पद्ममतिप्रमाणमकाण्डकं सहसोत्पन्नम् । तद्दिवसे दिवसे वर्धते न तु फुल्लति । तत आरामिकेण राज्ञे निवेदितम् । राज्ञा उक्तः परिरक्ष्यता[1]मेतत्पद्ममिति ॥ यावदपरेण समयेन सूर्योदये तत्पद्मं विकसितम् । तस्य पद्म<स्य> कर्णिकायां दारकः पर्यङ्कं बद्धावस्थितः अभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको गौरः कनकवर्णश्छत्राकारशिराः प्रलम्बबाहुर्विस्तीर्णललाट उच्चघोणः[2] संगतभ्रूस्तुङ्गनासः द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलङ्कृतो ऽशीत्यानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रः[3] । तं दृष्ट्वारामिकेण राज्ञे निवेदितम् ॥ श्रुत्वा राजा सामात्यः सान्तःपुरश्च तदुद्यानं गतः । ददर्श राजा पद्मकर्णिकायां तथा विभ्राजमानं दृष्ट्वा च पुनर्हृष्टतुष्टप्रमुदित उदग्रप्रीतिसौमनस्यजातः पद्मिनीमवगाह्य तं गृहीत्वा महता सत्कारेण स्वगृहमानीय श्रमण[4]ब्राह्मणनैमित्तिकानां निवेद्य त्रीणि सप्तकान्येकविंशति[5] दिवसान्ज्ञातस्य ज्ञातिमहं कृत्वा दशशिरा इति नामधेयं कृतवान् ॥

दशशिरा दारकः अष्टाभ्यो धात्रीभ्यो दत्तो <द्वाभ्याम>ंस[6]धात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्रीडनिकाभ्यां धात्रीभ्याम्[7] । सो ऽष्टाभिर्धात्रीभिरुन्नी-

1) MS °रक्षता°.

2) Sic MS (C घाणाः, D घाणाः). Cp. *supra* p. 121, n. 2.

3) MS समलंकृतमशी.....गात्रं, cp. the same neglect of the ūha *supra* p. 120, 1 and 121, n. 3.

4) MS श्रवण.

5) In this formula °विंशति seems to be used as an indeclinable, cp. Divy. 3, 5. 26, 7. 167, 17. For the rest, instances of cardinals not declined but used in their stem-form are not uncommon in Buddhist Sanskrit. Cp. my *Ved. und Skrt. Syntax* § 149. In Hopkins' article on numbers in the Mahābhārata (J.A.O.S. XXIII, 109—155) there occur also some Mhbh. instances, as V, 43, 15 (p. 111). I, 86, 15 (p. 117). XIII, 107, 31 (p. 121).

6) MSS, except D, दत्तमत्सधा°. In B म is separated from त्त and त्स by a small blank so as to make it probable that the gap existed already in A.

7) In MS there is here much confusion. B मत्सधात्रीभ्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्रीडनिकाभ्यां द्वाभ्यां धात्रीभ्यां सो. In D the confusion is still greater. I have arranged the text according to the other occurrences of this often recurring common-place; cp. e. g. *supra* p. 15, 11.

यते वर्ध्यते(1) क्षीरेण दध्ना नवनीतेन सर्पिषा सर्पिर्मण्डेनान्यैश्चोत्तप्तैरुपकरणविशेषैराशु वर्धते ह्रदस्थमिव पङ्कजम् ॥ [23b] स च कुमारः श्राद्धो भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मकामः प्रजावत्सलः । स पश्यति पितरं राजधर्मे स्थितं सावद्यमवद्यानि(3) कर्माणि कुर्वाणम् । दृष्ट्वा च कुमारः संविग्नः पितरं विज्ञापयामास अनुजानीहि मां तात प्रव्रजिष्यामि स्वाख्याते धर्मविनय इति । यावत्पित्रानुज्ञातः केशश्मश्रु अवतार्य काषायाणि वस्त्राण्याच्छाद्य सम्यगेव श्रद्धया अगारादनगारिकां(4) प्रव्रजितः ॥ तेन विनोपदेशेन सप्तत्रिंशद्(5)बोधिपक्षान्धर्मानामुखीकृत्य(6) प्रत्येका बोधिः(7) साक्षात्कृता । स गगनतलमुत्पत्य पितुः सकाशे विचित्राणि प्रातिहार्याणि चकार ॥ ततो राज्ञा त्रैमास्यं पिण्डकेनोपनिमन्त्रितः ॥ स शरीरभारोद्वहनपरिखिन्नो विचित्राणि प्रातिहार्याणि दर्शयित्वा इन्धनक्षयादिवाग्निर्निवृत्तिमुपजगाम(8) ॥ तस्यैष स्तूप इति ॥

अथ भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः । कानि भदन्त दशशिरसा कर्माणि कृतानि येन मातुः कुक्षौ नोपपन्नः पद्म उपपन्न इति ॥ भगवानाह ॥ दशशिरसैव(9) भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि ‹लब्धसंभाराणि› परिणतप्रत्ययान्योघवत्प्र-

---

1) MS वर्द्धते. 2) MS सर्पिर्मण्डिना° (D °मण्डना°, C सपिमण्डना°).

3) Ex conject.; MS सावद्यान (P °नै)वद्यानि. In *sāvadya* the word *avadya* is a substantive, the meaning of the whole being: «performing blamable acts in a blamable way», or «a blamable person, performing blamable acts». Cp. Feer's translation (101, 5) 'lié à ce qui est méprisable, accomplissant des actes méprisables'; the Tibetan ཁ་ན་མ་ཐོ་ (or མཐོ་)བ་ («rendue dans le *Dict. Tib. Sk.* par वद्यं» Feer in a private letter to me) བཅས་པ་དང་ is indeed the adequate rendering of Skrt. *sāvadyam*.

4) B °रादनागारिकां, D corr.

5) Note the absence of flexion in the numeral, as *supra* (p. 135, n. 5).

6) Cp. Divy. 350, 14 and *supra* (p. 122, 8).

7) Ex conject.; MS प्रत्येकां बोधिं.

8) I have not ventured to change the reading of MS, because *nivṛtti* admits here of a plausible interpretation, and confounding the terms *nirvṛti* and *nivṛtti* seems to be a very old habit of Sanskrit writing Buddhists.

9) B सैवं, C corr.

त्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि[1]। दशशिरसा कर्माणि कृतान्युपचितानि को ऽन्यः[2] प्रत्यनुभविष्यति। न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि[3] बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते नाब्धातौ[4] न तेजोधातौ न वायुधातावपि तूपात्तेष्वेव[5] स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि[6]।
सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम्॥

भूतपूर्वमतीते ऽध्वनि एकनवते कल्पे विपश्यी[7] नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि तथागतो ऽर्हन्सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान्। स बन्धुमतीं राजधानीमुपनिश्रित्य विहरति॥ अथ विपश्यी सम्यक्संबुद्धः पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसङ्घपुरस्कृतो बन्धुमतीं राजधानीं पिण्डाय प्राविक्षत्। अन्यतरश्च सार्थवाहः पद्ममादाय वीथीं[8] प्रतिपन्नः। अथासौ पश्यति विपश्यिनं सम्यक्संबुद्धं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलङ्कृतमशीत्यानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालङ्कृतं[9] सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम्। सहदर्शनाद्भगवत उपरि तत्पद्मं चिक्षेप। तत्क्षिप्तमात्रं भगवत उपरि शकटचक्रमात्रं भूत्वा भगवन्तं गच्छन्तमनुगच्छति[10] तिष्ठन्तमनुतिष्ठति[11]।

---

1) B वश्यभागीनि, in the copies variously corrupted.

2) MS कोन्यप्र°.

3) MS °पचितानि तानि वाह्ये.

4) B नाब्धाधौ, DP corr.

5) In MS the usual depravations. Cp. *supra* p. 74, n. 9.

6) Cp. *supra* p. 74, n. 13.

7) B has always the good orthography of this Buddha's name, the other manuscripts fluctuate between विपश्ची and विपश्वी (so always D).

8) Anusvāra wanting in MS.

9) MS व्योम.

10) MS गच्छन्ति.

11) B तिष्ठन्ति, P corr.

यावद्विपश्यिना सम्यक्संबुद्धेन स सार्थवाहः प्रत्येकबोधौ व्याकृतः॥ ततो हृष्टतुष्टप्रमुदितमनाः स्वगृहमागतः प्रजापती चास्य तेन कालेन प्रजायमाना सस्वरं क्रन्दितवती। तेन परिचारिका पृष्टा किमिदमिति। तया समाख्यातम्। ततः सार्थवाहः संविग्नः प्रणिधानं कर्तुमारब्धो मा कदाचित्संसारे मातुः कुक्षावुपपद्येयमिति[1]॥

भगवानाह। किं मन्यध्वे भिक्षवो यो ऽसौ तेन कालेन तेन समयेन सार्थवाहो बभूवायं स दशशिराः प्रत्येकबुद्धः। तेन कुशलमूलेनैकविंशति[2] कल्पान्न कदाचिन्मातुः कुक्षावुपपन्नः पश्चिमे चास्य भवे इयं विभूतिः। तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यद्बुद्धप्रत्येकबुद्धार्यश्रावकेषु कारान्करिष्याम इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम्॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन्॥

---

1) Ex conject.; MS °पद्येयामिति (D °पद्योयामिति). As to the use of the parasmaipada cp. Divy. 346, 7 *atraivopapadyeyam*.

2) The numeral is here used as an indeclinable (cp. *supra* p. 135, n. 5). Likewise in the paraphrase in R (f. 147b 2) एकविंशति कल्पानि नोद्भूव प्रसूदरे, where the absence of the case-suffix is testified by the metre.

सूक्ष्मत्वगिति[1] २५ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपात[2]शयनासनग्लानप्रत्ययभै[24a]षज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः श्रावस्त्यां विहरति जेतवने ऽनाथपिण्डदस्यारामे ॥ तेन खलु पुनः समयेन श्रावस्त्यामन्यतमः श्रेष्ठी आढ्यो महाधनो महाभोगः प्रभूतवित्तोपकरणः प्रभूतसत्त्व[3]स्वापतेयः प्रभूतमित्रामात्यज्ञातिसालोहितः । स च गृहपतिः श्राद्धो भद्रः कल्याणाशय आत्महित‹प[4]रहित›प्रतिपन्नः कारुणि‹को›[5] महात्मा धर्मकामः ॥ तस्यैतदभवत् । इमे भोगा जलचन्द्रस्वभावा मरीचिसदृशा अनित्या अध्रुवा अनाश्वासिका[6] विपरिणामधर्माणः पञ्चभिरुग्रदण्डैः साधारणाः । यन्न्वहमसारेभ्यो भोगेभ्यः सारमादद्यामिति ॥ तेन भगवान्सश्रावकसङ्घो भक्तेनोपनिमन्त्रितः । गृहं चापगतपाषाणशर्करकठल्यं व्यवस्थापितं चन्दनवारिपरिषिक्तं विचित्रगन्धघटिकासुरभिधूपधूपितं नानापुष्पाभिकीर्णं पुष्पासनानि प्रज्ञप्तानि । ततः सुस्वादशीतरसपानानि भ[7]क्ष्यभोज्यानि च सज्जीकृत्य भगवतो दूतेन कालमारोचयति । समयो भदन्त सज्जं भक्तं यस्येदानीं भगवा-

1) Or rather सूक्ष्मत्विडिति. Cp. *infra* note 1 on p. 143.

2) MS पात्र.

मित्र

3) Ex conject.; B प्रभूतसत्तस्वा°.

4) D fills the gap.

5) D कारुणिकम°.

6) MS अनास्वसिका.

7) Ex conject.; cp. *infra*, p. 144, 13; MS भक्ष्य (D भक्त).

न्कालं[1] मन्यत इति ॥ ततो भगवान्पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसङ्घपुरस्कृतो येन तस्य गृहपतेः‹र्निवेशनं›[2] तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य पुरस्ताद्भिक्षुसङ्घस्य प्रज्ञप्त एवासने निषण्णः । अथ स गृहपतिः[3] सुखोपविष्टं बुद्धप्रमुखं भिक्षुसङ्घं विदित्वा शुचिना प्रणीतेनाहारेण स्वहस्तं संतर्पयति संप्रवारयति । ‹स्वहस्तं›[4] संतर्प्य संप्रवार्य भगवन्तं ‹भुक्तवन्तं› विदित्वा धौतहस्तमपनीतपात्रं नीचतरासनं गृहीत्वा भगवतः पुरस्तान्निषण्णो धर्मश्रवणाय । अथ भगवांस्तं गृहपतिं धर्म्यया कथया संदर्शयति समादापयति ‹समुत्तेजयति› । अनेकपर्यायेण धर्म्यया कथया संदर्श्य समादाप्य समुत्तेज्य तूष्णींभूतः । अथ स गृहपतिर्लब्धप्रसादः पादयोर्निपत्य चेतनां[5] पुष्णाति ॥

ततो भगवान्स्मितं विदर्शित‹वा›न्[6] । धर्मता खलु यस्मिन्समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति तस्मिन्समये नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुखान्निश्चार्य काश्चिदधस्ताद्गच्छन्ति काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति । या अधस्ताद्गच्छन्ति ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिमर्बुदं निरर्बुदमटटं हहवं हुहुवमुत्पलं पद्मं महापद्मं नरकान्गत्वा[7] ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूता निपतन्ति ये शीतनरकास्तेषूष्णीभूता निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः[8] प्रतिप्रस्रभ्यन्ते । तेषामेवं भवति । किं नु वयं भवन्त इतश्च्युता आहो[9] स्विदन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां सत्त्वानां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति । तेषां निर्मितं दृष्ट्वैवं भवति । न ह्येव[10] वयं

1) Anusvāra wanting in MS.

2) Cp. *infra* p. 144, 16 and *supra*, p. 9, 7.

3) Visarga wanting in MS.

4) Cp. *supra* p. 64, 10 and Divy. 53, 13. 85, 25. 97, 8.

5) MS चैतनां.

6) MS विदर्शितं.

7) MS नरकं.

8) MS °रणाःवि° (D °रणावि).

9) MS अहो.

10) MS न हैवं (D न ह्यै°).

भवन्त इतश्च्युता नाप्यन्यत्रोपपन्ना अपि त्वयमपूर्वदर्शनः सत्त्वो ऽस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रस्रब्धा इति । ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य[1] तन्नरकवेदनीयं कर्म [2]क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसन्धिं गृह्णन्ति यत्र सत्यानां भाजनभूता भवन्ति । या उपरिष्टाद्गच्छन्ति ताश्चातुर्महाराजिकांस्त्रयस्त्रिंशान्यामांस्तुषितान्निर्माणरतीन्परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान्ब्रह्मपुरोहितान्महाब्रह्मणः [3]परीत्ताभानप्रमाणाभानाभास्वरान्परीत्तशुभानप्रमाणशुभाञ्छुभकृत्स्नाननभ्रकान्पुण्यप्रसवान्बृहत्फलानबृहानतपान्सुदृशान्सुदर्शनानकनिष्ठान्देवान्गत्वा अनित्यं दुःखं <शून्य>मनात्मेत्युद्घोषयन्ति गाथाद्वयं च भाषन्ते ।

आरभध्वं निष्क्रामत युज्यध्वं बुद्धशासने ।
धुनीत मृत्युनः सैन्यं [4]नडागारमिव कुञ्जरः ॥
यो ह्यस्मिन्धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।
प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥

अथ ता अर्चिषस्त्रिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्ड्य भगवन्तमेव पृष्ठतः पृष्ठतः समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति भगवतः पृष्ठतो ऽन्तर्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति [24b] पादतले ऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पार्ष्ण्यामन्तर्धीयन्ते । प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पादाङ्गुष्ठे ऽन्तर्धीयन्ते । [5]मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति जानुनो<र>न्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति वामे करतले ऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति दक्षिणे करतले ऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति नाभ्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति आस्ये ऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकां

1) B चित्तमपिप्र°, P corr.
2) B त्तेप°, D corr.
3) B परीता°, D corr.
4) B मडागंरमि°, P corr.
5) B मनुषो°, D corr.

बोधिं व्याकर्तुकामो भवति ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते[1]। अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति उष्णीषे ऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्चिषो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत ऊर्णायामन्तर्हिताः[1]। अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ।

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरान्निष्कसितः कलापः।
अवभासिता येन दिशः समन्ताद्दिवाकरेणोदयता यथैव ॥

गाथाश्च भाषते।

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्युत्तमहेतुभूताः।
नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥
तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या
श्रोतॄणां श्रमण[2] जिनेन्द्र काङ्क्षितानां।
धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि-
रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः[3] ॥
नाकस्माल्लवणजलाद्रिराजधैर्याः
संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः।
यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः
तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघा इति ॥

भगवानाह। एवमेतदानन्दैवमेतत्। नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति। पश्यस्यानन्दानेन श्रेष्ठिना ममैवंविधं सत्कारं कृतम् ॥ एवं भदन्त[4] ॥ एषानन्द श्रेष्ठी अनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च सूक्ष्म-

---

1) MS उर्णा°.
2) MS श्रवन (CD °वण).
3) B संशयशु°, P corr.
4) B °वभद°, D corr.

त्वगिति[1] नाम प्रत्येकबुद्धो भविष्यति। अयमस्य देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तप्रसाद इति। तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यद्बहुप्रत्येकबुद्धार्यश्रावकेषु कारान्करिष्याम इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम्॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो[2] ‹भगवतो› भाषितमभ्यनन्दन्॥

---

1) In the Tibetan version the name of this Pratyekabuddha signifies 'couleur douce', according to Feer, p. 105. Should the translator have used a Sanskrit text, which had the variant *sūkṣmatviḍ iti*? This name would suit much better than the other — cp. *Çītaprabha*, the name of the hero of the next avadāna, — *sūkṣmatviṭ* would signify 'one with fine and small light', a fit epithet for a star. The Tibetan equivalent is མདོག་ འཇམ་. Now, མདོག་ is rendered by skrt. *rasa* and *varṇa*, but also by *ojaḥ*, as M. Feer wrote me; this does not at all agree with such a name as *Sūkṣmatvak*, and is better explained by supposing the name the Tibetan translator had to render was *Sūkṣmatviṭ*.

2) The missing word added in D.

शीतप्रभ इति २६ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्[1]धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो ‹महा›पुण्यो लाभी चीवरपिण्डपात[2]शयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः श्रावस्त्यां विहरति जेतवने ऽनाथपिण्डदस्यारामे ॥ श्रावस्त्यामन्यतमो गृहपतिराढ्यो महाधनो महाभोगो[3] विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । स च श्राद्धो भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मकामः ॥ तस्यैतदभवत् । इमे भोगा जलचन्द्रस्वभावा गजकर्णसदृशा अनित्या अध्रुवा अनाश्वासिका[4] विपरिणामधर्माणः पञ्चभिरुपद्रवैः साधारणाः । यन्नूनमहमसारेभ्यो भोगेभ्यः सारमादद्यामिति ॥ तेन ग्रीष्मकाले वर्तमाने भगवान्सश्रावकसङ्घो भक्तेनोपनिमन्त्रितः । गृहं चापगतपाषाणशर्करकठल्लं व्यवस्थापितं चन्दनवारिपरिषिक्तं विचित्रगन्धघटिकासुरभिधूपधूपितं नानापुष्पाभिकीर्णं पुष्पासनानि प्रज्ञप्तानि । ततः शीतरसानि पानकानि भक्ष्यभोज्यानि च सज्जीकृत्य भगवतो दूतेन कालमारोचयति । समयो भदन्त सज्जं भक्तं यस्येदानीं भगवान्कालं मन्यत इति ॥ ततो भगवान्पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसङ्घपुरस्कृतो येन तस्य गृहपतेर्निवेशनं तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य पुरस्ताद्भिक्षुसङ्घस्य प्रज्ञप्त एवासने निषण्णः । अथ स गृहपतिः सुखोपनिष[25 a]ण्णं बुद्धप्रमुखं भिक्षुसङ्घं विदित्वा शुचिना प्रणी-

---

1) B °मात्रैर्दनि°, P corr. D has here, as usual, राजमात्यैः धनिभिः.

2) MS पात्र.

3) B भोगी, D and P corr.

4) Cp. Divy. 207, 23 and *supra* p. 139, 9.

तेन खादनीयभोजनीयेन स्वहस्तं संतर्पयति संप्रवारयति। अनेकपर्यायेण शुचिना प्रणीतेन खादनीयभोजनीयेन स्वहस्तं संतर्प्य <सं>प्रवार्य भगवन्तं <भुक्तवन्तं> विदित्वा धौतहस्तमपनीतपात्रं नीचतरासनं गृहीत्वा भगवतः पुरस्तान्निषण्णो धर्मश्रवणाय। अथ भगवांस्तं गृहपतिं धर्म्यया कथया संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति संप्रहर्षयति। अनेकपर्यायेण धर्म्यया कथया संदर्श्य समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य तूष्णींभूतः॥ अथ स गृहपतिर्ल[1]ब्ध[2]प्रसादः पादयोर्निपत्य चेतनां पुष्णाति॥

ततो भगवता स्मितं विदर्शितम्। धर्मता खलु यस्मिन्समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति तस्मिन्समये नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुखान्निश्चार्य काश्चिदधस्ताद्गच्छन्ति काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति। या अधस्ताद्गच्छन्ति ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिमर्बुदं निरर्बुदमटटं हहवं हुहुवमुत्पलं पद्मं महापद्मं नरकान्[3]गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूता निपतन्ति ये शीतनरकास्तेषूष्णीभूता निपतन्ति। तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रस्रभ्यन्ते। तेषामेवं भवति। किं नु वयं भवन्त इतश्च्युता आहो स्विदन्यत्रोपपन्ना इति। तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति। तेषां निर्मितं दृष्ट्वैवं भवति। न ह्येव[4] वयं भवन्त इतश्च्युता नाप्यन्यत्रोपपन्ना अपि त्वयमपूर्वदर्शनः सत्त्वो ऽस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रस्रब्धा इति। ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं कर्म क्षपयित्वा[5] देवमनुष्येषु प्रतिसन्धिं गृह्णन्ति यत्र सत्यानां भाजनभूता भवन्ति। या उपरिष्टाद्गच्छन्ति ताश्चातुर्महाराजिकांस्त्रायस्त्रिंशान्यामांस्तुषितान्निर्माणरतीन्परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान्ब्रह्मपुरोहितान्महाब्रह्मणः[6] परीत्ताभानप्रमाणाभानाभास्वरान्परीत्तशुभानप्रमाणशुभाञ्छुभकृत्स्नाननभ-

1) MS पतिल°.

2) B लब्धःप्र, D corr.

3) MS नरकं.

4) MS न हैव (D न ह्येव).

5) MS क्षेप°.

6) MS ब्रह्माणः.

कान्पुण्यप्रसवान्बृहत्फलानबृहानतपान्सुदृशान्सुदर्शनानकनिष्ठान्देवान्गत्वा ऽनित्यं दुःखं शून्यमनात्मेत्युद्घोषयन्ति गाथाद्वयं च भाषन्ते ।

आरभध्वं निष्क्रामत युज्यध्वं बुद्धशासने ।
धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥
यो ह्यस्मिन्धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।
प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥

अथ ता अर्चिषस्त्रिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्ड्य भगवन्तमेव पृष्ठतः <पृष्ठतः>[1] समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति भगवतः पृष्ठतो ऽन्तर्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पादतले ऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पार्ष्ण्यामन्तर्धीयन्ते । प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पादाङ्गुष्ठे ऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति जानुनो<र्>न्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति वामे करतले ऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति दक्षिणे करतले ऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति नाभ्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति आस्ये ऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकां बोधिं व्याकर्तुकामो भवति ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति उष्णीषे ऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्चिषो भगवन्तं त्रिः[2] प्रदक्षिणीकृत्य भगवत ऊर्णायामन्तर्हिताः । अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ ।

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरान्निष्कसितः कलापः ।
अवभासिता येन दिशः समन्ताद्दिवाकरेणोदयता यथैव ॥

गाथाश्च भाषते[3] ।

---

1) D adds the word omitted in B.

2) MS त्रिप्र.

3) B भाषन्ते, P corr.

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्युत्तमहेतुभूताः।
नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः॥
तत्का[25b]लं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या
श्रोतॄणां श्रमण[1] जिनेन्द्र काङ्क्षितानां।
धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि-
रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः॥
नाकस्माल्लवणजलाद्रिराजधैर्याः
संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः।
यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः
तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघा इति॥

भगवानाह। एवमेतदानन्दैवमेतत्। नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति। पश्यस्यानन्दानेन गृहपतिना ममैवंविधं सत्कारं कृतम्॥ एवं[2] भदन्त॥ एषानन्द[3] गृहपतिरनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च शीतप्रभो नाम प्रत्येकबुद्धो भविष्यति। अयमस्य देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तप्रसाद इति। तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यद्बुद्धप्रत्येकबुद्धार्यश्रावकेषु कारान्करिष्याम इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम्॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते च भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन्॥

---

1) MS श्रवण.

2) B वभदन्त, D corr.

3) Cp. *supra* p. 62, 1.

नाविका इति २७ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिस्सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ⟨ज्ञातो⟩[1] महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घो मगधेषु जनपदचारिकां चरन्गङ्गातीरमनुप्राप्तः ॥ अथ भगवान्भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसङ्घपुरस्कृतो येन नाविकास्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य नाविकानिदमवोचत् । उत्तारयन्तु भवन्तो मामिमां नदीमिति ॥ नाविका ऊचुः । तरपण्यं प्रयच्छेति ॥ ततो भगवांस्तान्नाविकानिदमवोचत् । अहमपि भवन्तो नाविकः पूर्वमात्र मया हि रागनदीपतितो नन्दस्तारितः द्वेषार्णवपतितो ऽङ्गुलिमालः मानार्णवपतितो मानस्तब्धो माणवः[2] मोहार्णवपतित उरुविल्वकाश्यपस्तारितः[3] न च मे तरपण्यं याचिता इति ॥ तथाप्युच्यमाना न प्रतिपाद्यन्ते तारयितुम् ॥

अन्यतमेन नाविकेन भगवतो ऽष्टाङ्गोपेतं स्वरं श्रुत्वा तां च रूपसंपदं दृष्ट्वा प्रसादजातेनोक्तम् । अहं भगवन्तं सश्रावकसङ्घमुत्तारयिष्यामीति ॥ ततो भिक्षवो नावमभिरूढा भगवानृद्ध्या पश्यत एव तस्य नाविकस्यापारिमात्तीरात्पारिमे तीरे स्थितः ॥ ततः स नाविकस्तदृद्धिप्रातिहार्यं दृष्ट्वा आवर्जितमनाः पादयोर्निपतितः । तस्मै भगवता तादृशी चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकी धर्मदेशना कृता यां श्रुत्वा तेन नाविकेन विंशतिशिखरसमुद्गतं

---

1) P adds the missing word.

2) Ex conject.; MS मानवः. Cp. Feer p. 106, 1 «à un jeune brahmane Mānastabdha».

3) Ex conject.; MS उपरिविल्वाका°.

सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतआपत्तिफलं[1] प्राप्तम्। स दृष्टसत्यस्त्रिरुदानमुदानयति। इदमस्माकं भदन्त न मात्रा कृतं न पित्रा न राज्ञा न देवताभिर्नेष्टेन[2] स्वजनबन्धुवर्गेण न पूर्वप्रेतैर्न श्रमणब्राह्मणैर्यद्भगवतास्माकं कृतम्। उच्छोषिता रुधिराश्रुसमुद्रा लङ्घिता अस्थिपर्वताः पिहितान्यपायद्वाराणि विवृतानि स्वर्गमोक्षद्वाराणि प्रतिष्ठापिताः[3] स्मो देवमनुष्येषु। आह च।

तवानुभावात्पिहितः सुघोरो[4] ह्यपायमार्गो बहुदोषयुक्तः।
अपावृता स्वर्गगतिः सुपुण्या निर्वाणमार्गश्च मयोपलब्धः॥
त्वदाश्रयाच्चाप्तमपेतदोषं मयाद्य शुद्धं सुविशुद्धचक्षुः।
प्राप्तं च शान्तं पदमार्यकान्तं तीर्णश्च दुःखार्णवपारमस्मि[5]॥
नरवरेन्द्र नरामर[6]पूजित विगतजन्मजरामरणामय।
भवसहस्रसुदुर्लभदर्शन सफल[7]मद्य मुने[8] तव दर्शनमिति॥

द्वितीयस्य नाविकस्य महान्विप्रतिसार[9] उत्पन्नः। तेन भगवतः पादयोर्निपत्यात्ययो देशितो भगवांश्च सश्रावकसङ्घः पिण्डकेन प्रतिपादितः॥

---

1) B स्रोत्रआ°, D स्रोता°. The usual orthography of this word in MS is स्रोत°.

2) MS have a superfluous न after नेष्टेन. The right reading has been restored according to other occurrences of this *udāna* in our text, e. g. avad. nr. 59. Cp. Divy. 554, 23 which has this alteration: *neṣṭair na svajanabandhuvargaiḥ*.

3) Visarga wanting in MS.

4) B सुरोघो, D corr.

5) MS स्मिं.

6) MS वरामर. Cp. Divy. 555, 7.

7) MS °दर्शने(D°दर्शन)समालब्धमद्य, a bad reading, which disturbs also the metre. Cp. Divy. 555, 8.

8) MS मुनेस्तव.

9) Ex conject.; MS महाविप्रतिसारमुत्पन्नः.

भगवता स्मितं विदर्शितम्। धर्मता खलु यस्मिन्समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति तस्मिन्समये नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुखान्निश्चार्य काश्चिदधस्ताद्गच्छन्ति [26a] काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति। या अधस्ताद्गच्छन्ति ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिमर्बुदं निरर्बुदमटटं हहवं हुहुवमुत्पलं पद्मं महापद्मं नरकान्[1]गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूत्वा निपतन्ति ये शीतनरकास्तेषूष्णीभूत्वा निपतन्ति। तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रस्रभ्यन्ते। तेषामेवं भवति। किं नु वयं भवन्त इतश्च्युता आहो स्विदन्यत्रोपपन्ना इति। तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति। तेषां निर्मितं दृष्ट्वैवं भवति। न ह्येव[2] वयं भवन्त इतश्च्युता नाप्यन्यत्रोपपन्ना अपि त्वयमपूर्वदर्शनः सत्त्वो ऽस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रस्रब्धा इति। ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं कर्म क्षपयित्वा[3] देवमनुष्येषु प्रतिसन्धिं गृह्णन्ति यत्र सत्यानां भाजनभूता भवन्ति[4]। या उपरिष्टाद्गच्छन्ति ताश्चातुर्महाराजिकांस्त्रयस्त्रिंशान्यामांस्तुषितान्निर्माणरतीन्परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान्ब्रह्मपुरोहितान्महाब्रह्मणः[5] परीत्ता[6]भानप्रमाणाभानाभास्वरान्परीत्तशुभानप्रमाणशुभाञ्छुभकृत्स्नाननभ्रकान्पुण्यप्रसवान्बृहत्फलानबृहानतपान्सुदृशान्सुदर्शनानकनिष्ठान्देवान्गत्वा अनित्यं दुःखं शून्य[7]मनात्मेत्युद्घोषयन्ति गाथाद्वयं च भाषन्ते।

आरभध्वं निष्क्रामत युज्यध्वं बुद्धशासने।
धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः॥

---

1) MS नरकं.
2) MS न ह्येव (D °वं).
3) MS क्षते.
4) B भवति, DP corr.
5) MS ब्रह्माणः (C ब्राह्मणाः).
6) B परीता, D corr.
7) MS शुन्य.

यो ह्यस्मिन्धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति।
प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति॥

अथ ता अर्चिषस्त्रिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्ड्य भगवन्तमेव पृष्ठतः <पृष्ठतः>[1] समनुगच्छन्ति। तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति भगवतः पृष्ठतो ऽन्तर्धीयन्ते। अनागतं व्याकर्तुकामो भवति पुरस्तादन्तर्धीयन्ते। नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पादतले ऽन्तर्धीयन्ते। तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पार्ष्ण्यामन्तर्धीयन्ते। प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पादाङ्गुष्ठे ऽन्तर्धीयन्ते। मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति जानुनो<र>न्तर्धीयन्ते। बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति वामे करतले ऽन्तर्धीयन्ते। चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति दक्षिणे करतले ऽन्तर्धीयन्ते। देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति नाभ्यामन्तर्धीयन्ते। श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति आस्ये ऽन्तर्धीयन्ते। प्रत्येकां बोधिं व्याकर्तुकामो भवति ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते। अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति उष्णीषे ऽन्तर्धीयन्ते॥

अथ ता अर्चिषो भगवन्तं त्रिः[2] प्रदक्षिणीकृत्य भगवत उष्णीषे ऽन्तर्हिताः। अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ।

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरान्निष्कसितः कलापः।
अवभासिता येन दिशः समन्ताद्दिवाकरेणोदयता यथैव॥

गाथाश्च भाषते।

विगतोद्धवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्युत्तमहेतुभूताः।
नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः॥
तत्कालं[3] स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या
श्रोतॄणां श्रमण[4] जिनेन्द्र काङ्क्षितानां।

---

1) D has here पृष्ठतो पृष्ठतः.
2) MS त्रिप्र.
3) MS तत्कालस्व°, but D तत्कारंस्व°.
4) MS अवण.

धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि-
रुत्पन्नं[1] व्यपनय संशयं[2] शुभाभिः ॥
नाकस्माल्लवणजलाद्रिराजधैर्याः
संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।
यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः
तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघा इति ॥

भगवानाह । एवमेतदानन्दैवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । पश्यस्यानन्दानेन नाविकेन ममान्तिके चित्तं प्रसादितम् ॥ एवं[3] भदन्त ॥ एषानन्द[4] नाविको ऽनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन चानागते ऽध्वनि संसारोत्तरणो नाम प्रत्येकबुद्धो भवि[26b]ष्यति । अयमस्य देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तप्रसाद इति । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यद्बुद्धप्रत्येकबुद्धश्रावकेषु कारान्[5]करिष्याम इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

---

1) B त्पन्नव्य, D corr.
2) Anusvāra wanting in MS.
3) B एवभ, D corr.
4) Cp. *supra* p. 62, 1.
5) MS काराकरि° (D कराकरि°).

गन्धमादन इति २८ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिस्सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपात(1)शयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घो राजगृहमुपनिश्रित्य विहरति वेणुवने कलन्दकनिवापे ॥ (2)आचरितमेतन्मध्यदेशे भूयसा मध्यदेशनिवासिनो (3)जानपदा विचित्रैरनुलेपनैर्गात्रमनुलिम्पन्ति ॥ यावदन्यतमो गृहपतिपुत्रः । तस्य दारिका ‹आढ्या›(4) भद्रा कल्याणाशया लोहितचन्दनं पिनष्टि भगवांश्च पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसङ्घपुरस्कृतो राजगृहं पिण्डाय प्राविक्षत् ॥ अद्राक्षीत्सा दारिका बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलङ्कृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं (5)व्यामप्रभालङ्कृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकं दृष्ट्वा च दारिकाया महा-

---

1) MS पात्र.

2) B आचरिततोमेतन्मध्य° (with त and ए written above), the akṣaras ततोमित show probably the marks of being expunged. The copyists vary, that of D writes आचचारत । ततो and leaves out the three following words, P आचरिततो एतन्म°, C the same, but मे instead of ए. There can exist no doubt as to the right reading.

3) Ex conject.; MS जनपद (D °दे). For the rest, जानपद is not seldom confounded with जनपद in manuscripts. Cp. my observation in W.Z. XVI, 106.

4) I borrow this indispensable supplement, which is an integral part of a standing formula, from the Tibetan version apud Feer 107 n. 3.

5) MS व्योम.

न्प्रसाद उत्पन्नः ॥ ततो लब्धप्रसादाया एतदभवत् । किं ममानेनैवंविधेन जीवितेन यावद्ह-मीदृशं क्षेत्रमासाद्य न शक्नोमि दारिद्र्यदोषाद्भगवतः[1] कारान्कर्तुमिति ॥

ततस्तया स्वजीवितमगणयित्वा उभौ पाणी लोहितचन्दनेन प्रलिप्य भगवतः पादयोरङ्गदे कृते [2]भगवता च ऋद्ध्या सकलं राजगृहनगरं चन्दनगन्धेनापूरितम् ॥ ततो दारिका तत्प्रातिहार्यं दृष्ट्वा प्रसन्नचित्ता भगवतः पादयोर्निपत्य चेतनां पुष्णाति । अनेन कुशलमूलेन प्रत्येकां बोधिं साक्षात्कुर्यामिति ॥

ततो भगवता स्मितं विदर्शितम् । धर्मता खलु यस्मिन्समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति तस्मिन्समये नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुखान्निश्चार्य काश्चिदधस्ताद्गच्छन्ति काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति । या अधस्ताद्गच्छन्ति ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिमर्बुदं निरर्बुदमटटं हहवं हुहुवमुत्पलं पद्मं महापद्मं नरकान्[3]गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूत्वा निपतन्ति ये शीतनरकास्तेषूष्णीभूत्वा निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रश्रभ्यन्ते । तेषामेवं भवति । किं नु वयं भवन्त इतश्च्युता आहो स्विदन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति । तेषां निर्मितं दृष्ट्वैवं भवति । न ह्येव[4] वयं भवन्त इतश्च्युता नाप्य‹न्य›[5]त्रोपपन्ना अपि त्वयमपूर्वदर्शनः सत्त्वो ऽस्या-

---

1) MS दोषाभ°.

2) It is not certain that this reading is genuine. In B there is an interlinear akṣara put above कृ, that may be read ल or तु or न्यु and on the upper margin, with reference to this passage, is written दीयते. The copyists of P and C neglected those additions, that of D using them wrote plain nonsense पादेष्टाङ्गुदेदयते. That *aṅgada* is said also of the foot-ornament, is plain from the compound *pādāṅgada*.

3) MS नरकं.

4) MS न हेवं (D न ह्येवं).

5) added in D.

नुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रस्रब्धा इति । ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं कर्म क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसन्धिं गृह्णन्ति यत्र सत्यानां भाजनभूता भवन्ति । या उपरिष्टाद्गच्छन्ति ताश्चातुर्महाराजिकांस्त्रयस्त्रिंशान्यामांस्तुषितान्निर्माणरतीन्परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान्ब्रह्मपुरोहितान्महाब्रह्मणाः[1] परीत्ताभानप्रमाणाभानाभास्वरान्परीत्तशुभानप्रमाणशुभाञ्छुभकृत्स्नाननभ्रकान्पुण्यप्रसवान्बृहत्फलानबृहानतपान्सुदृशान्सुदर्शनानकनिष्ठान्देवान्गत्वा अनित्यं दुःखं[2] शून्यमनात्मेत्युद्घोषयन्ति गाथाद्वयं च भाषन्ते ।

आरभध्वं निष्क्रामत युज्यध्वं बुद्धशासने ।
धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥
यो ह्यस्मिन्धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।
प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥

अथ ता अर्चिषस्त्रिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्ड्य भगवन्तमेव पृष्ठतः पृष्ठतः समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति भगवतः पृष्ठतो ऽन्तर्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं [27a] व्याकर्तुकामो भवति पादतले ऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पार्ष्ण्यामन्तर्धीयन्ते । प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पादाङ्गुष्ठे ऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति जानुनोरन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति वामे करतले ऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति दक्षिणे करतले ऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति नाभ्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति आस्ये ऽन्त-

1) MS ब्रह्माणः.

2) B शुन्य°, D corr.

धीयन्ते । प्रत्येकां बोधिं व्याकर्तुकामो भवति ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति उष्णीषे ऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्चिषो भगवन्तं त्रिः[1] प्रदक्षिणीकृत्य भगवत ऊर्णायामन्तर्हिताः । अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ ।

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरान्निष्कसितः कलापः ।
अवभासिता येन दिशः समन्ताद्दिवाकरेणोदयता यथैव ॥

गाथाश्च भाषते ।

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्युत्तमहेतुभूताः ।
नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥
तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या
[2]श्रोतॄणां [3]श्रमणा जिनेन्द्र काङ्क्षितानां ।
धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि-
रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥
नाकस्माल्लवणजलाद्रिराजधैर्याः
संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।
यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः
तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघा इति ॥

भगवानाह । एवमेतदानन्दैवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । पश्यस्यानन्दानया दारिकया ममैवंविधं सत्कारं कृतम् ॥ एवं भदन्त ॥ एषानन्द दारिकानेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च गन्ध-

---

1) MS त्रिप्र.

2) MS श्रोतृ°.

3) MS श्रवणा.

मादनो[1] नाम प्रत्येकबुद्धो भविष्यति। अयमस्या देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तप्रसादः। तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यद्बुद्धप्रत्येकबुद्धार्यश्रावकेषु कारान्करिष्याम इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम्॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन्॥

1) MS मादना.

निर्मल इति २९ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देव[1]मनुष्यासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपात[2]शयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः श्रावस्त्यां विहरति जेतवने ऽनाथपिण्डदस्यारामे ॥ श्रावस्त्यामन्यतम आरामिकः । स दन्तकाष्ठमादाय श्रावस्तीं प्रविशति नैमित्तिकश्च द्वारे ऽवस्थितः । स कथयति । य एतद्दन्तधावनं भक्ष[3]यिष्यति स शतरसं भोजनं भक्षयिष्यति ॥ तद्वचनमारामिकेण श्रुतं श्रुत्वा चैवं चिन्तयामास । कस्मा[4]यैतद्दन्तधावनं दद्यां येन मे महान्संमानः स्यादिति ॥ तस्यैतदभवत् । अयं बुद्धो भगवान्सचराचरे लोके जङ्गमं[5] पुण्यक्षेत्रमबन्ध्यमहाफलं च । यन्न्वहमिदं बुद्धाय भगवते दद्यामिति ॥

अथ स आरामिको दन्तकाष्ठमादाय येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्ते ऽस्थात् । एकान्तस्थितः स आरामिको भगवन्तमिदमवोचत् । इदं भगवन्दन्तकाष्ठं प्रतिगृह्यतां ममान्तिकादनुकम्पामुपादाये[6]ति ॥ अथ भगवानारा-

---

1) B देद, DP corr. — In D this uncommon formula has been changed into the usitated one देवनागयक्षासुर°, perhaps rightly.

2) MS पात्र.

3) See Feer *Journal Asiatique*, Nouv. S., XIII, 363—69.

4) MS कस्मायैतद्द° (D कस्मान्नेवं द°).

5) Anusvāra wanting in MS.

6) MS °दायैत्यथ (D made thereof °दाय ॥ अथ).

मिकस्यानुग्रहार्थं गजभुजसदृशं सुवर्णवर्णं[1] बाहुमभिप्रसार्य गृहीतवान्गृहीत्वा ‹भक्षितवान्भक्षयित्वा›[2] चैनमारामिकस्याग्रतो विसर्जितवान् । विसृज्य तद्दन्तकाष्ठं[3] पृथिव्यां ‹निखातवान्›[4] । निखातमात्रमेव च तच्छाखापत्रपुष्पफलसमृद्धो महान्यग्रोधः परिमण्डलस्तत्रैव [5]तणो निर्वृत्तो यस्य च्छायायां निषद्य भगवतानेकेषां देवमनुष्याणां[6] धर्मो देशितः ॥ ततो [27b] ऽनाथपिण्डदेन गृहपतिना भगवाञ्शतरसेनाहारेण[7] प्रतिपादितः ॥

अथ स आरामिको भगवदुपस्थानात्प्रातिहार्याच्चावर्जितमना मूलनिकृत्त[8] इव द्रुमः पादयोर्निपत्य प्रणिधानं कर्तुमारब्धः । अनेनाहं कुशलमूलेन प्रत्येकां बोधिं साक्षात्कुर्यामिति ॥

ततो भगवता स्मितं विदर्शितम् । धर्मता खलु यस्मिन्समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति तस्मिन्समये नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुखान्निश्चार्य काश्चिदधस्ताद्गच्छन्ति काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति । या अधस्ताद्गच्छन्ति ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिमर्बुदं निरर्बुदमटटं हहवं हुहुवमुत्पलं पद्मं महापद्मं नरकान्गत्वा[9] ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूत्वा निपतन्ति ये शीतनरकास्तेषूष्णीभूत्वा निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रस्रभ्यन्ते । तेषामेवं भवति ।

1) B वर्णा, D corr.

2) According to Feer, l. l. p. 365, the Tibetan version inserts here གསོལ་ཏོ།། གསོལ་ནས་, which corresponds to a lost Sanskrit भक्षितवान्भक्षयित्वा between गृहीत्वा and च. The ungrammatical *enam* instead of *enat* must be authentic, I suppose.

3) MS तंदन्त°.

4) I have inserted this participle, which is indispensable because it is impossible to construe *visarjya.....nirvṛttaḥ* so as to make up one sentence, and further *nikhātamātram eva ca* can only stand at the head of a new sentence.

5) Ex conject.; MS तणोर्निर्वृत्तो (D तणोः र्विवृत्तो!).

6) B मनुष्यां, D corr.

7) B °रसेना°, D corr.

8) MS निकृत्त.

9) MS नरकं.

किं नु वयं भवन्त इतश्च्युता आहो स्विदन्यत्रोपपन्ना इति। तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति। तेषां निर्मितं दृष्ट्वैवं भवति। [1]न ह्येव वयं भवन्त इतश्च्युता नाप्यन्यत्रोपपन्ना अपि [2]त्वयमपूर्वदर्शनः सत्त्वो ऽस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रस्रब्धा इति। ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं कर्म [3]क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसन्धिं गृह्णन्ति यत्र सत्यानां भाजनभूता भवन्ति। या उपरिष्टाद्गच्छन्ति ताश्चातुर्महाराजिकांस्त्रयस्त्रिंशान्यामांस्तुषितान्निर्माणरतीन्परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान्ब्रह्मपुरोहितान्महाब्रह्मणः[4] परीत्ताभानप्रमाणाभानाभास्वरान्परीत्तशुभानप्रमाणशुभाञ्छुभकृत्स्नाननभ्रकान्पुण्यप्रसवान्बृहत्फलानबृहानतपान्सुदृशान्सुदर्शनानकनिष्ठान्देवान्गत्वा अनित्यं दुःखं [5]शून्यमनात्मेत्युद्घोषयन्ति गाथाद्वयं च भाषन्ते।

आरभध्वं निष्क्रामत युज्यध्वं बुद्धशासने।
धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः॥
यो ह्यस्मिन्धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति।
प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति॥

अथ ता अर्चिषस्त्रिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्ड्य भगवन्तमेव पृष्ठतः पृष्ठतः समनुगच्छन्ति। तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति भगवतः पृष्ठतो ऽन्तर्धीयन्ते। अनागतं व्याकर्तुकामो भवति पुरस्तादन्तर्धीयन्ते। नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पादतले ऽन्तर्धीयन्ते। तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पार्ष्ण्यामन्तर्धीयन्ते। प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पादाङ्गुष्ठे ऽन्तर्धीयन्ते। मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति जानुनो<र>न्तर्धीयन्ते। बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति वामे करतले ऽन्तर्धीयन्ते।

---

1) MS न हेत्र (D न ह्येवं).
2) B अपि स्वय°, P corr.
3) MS क्षेप°.
4) MS °ह्मणाः.
5) MS शुन्य.

चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति दक्षिणे करतले ऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति नाभ्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति आस्ये ऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकां बोधिं व्याकर्तुकामो भवति ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति उष्णीषे ऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्चिषो भगवन्तं त्रिः[1] प्रदक्षिणीकृत्य भगवत ऊर्णायामन्तर्हिताः । अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ ।

नानाविधो[2] रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरान्निष्कासितः कलापः ।
अवभासिता येन दिशः समन्ताद्दिवाकरेणोदयता यथैव ॥

गाथाश्च भाषते[3] ।

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्युत्तमहेतुभूताः ।
नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥
तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या
श्रोतॄणां[4] श्रमण[5] जिनेन्द्र काङ्क्षितानां ।
धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि-
रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥
नाकस्माल्लवणजलाद्रिराजधैर्याः
संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।
यस्यार्थे स्मि[28a]तमुपदर्शयन्ति धीराः
तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघा इति ॥

1) MS त्रिप्र.

2) B विध्वा, it seems, DP corr.

3) MS भाषन्ते.

4) B श्रोतृ°, DP corr.

5) MS श्रवण.

भगवानाह । एवमेतदानन्दैवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । पश्यस्यानन्दानेनारामिकेण ममैवंविधं सत्कारं कृतम् ॥ एवं भदन्त ॥ [1]एषानन्दारामिको ऽनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च त्रयोदश कल्पान्विनिपातं न गमिष्यति पश्चिमे भवे पश्चिमे निकेते पश्चिमे समुच्छ्रये पश्चिमे आत्मभावप्रतिलम्भे निर्मलो नाम प्रत्येकबुद्धो भविष्यति । अयमस्य देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तप्रसाद इति । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यच्छास्तारं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः पूजयिष्यामः शास्तारं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वोपनिश्रित्य विहरिष्याम इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

---

1) Cp. *supra* p. 62, 1. Another instance see Kathās. 33, 199.

वल्गुस्वरा[1] इति ३० ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिंनरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपात[2]शयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः श्रावस्त्यां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे ॥ अथ भगवान्पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय श्रावस्तीं पिण्डाय प्राविक्षत् । [3]संबहुलाश्च गोष्ठिका मद्यमदाक्षिप्ता वीणामृदङ्गपणवैर्विविधै[4]र्वाद्यै‹र्वाद्य›मानैर्नृत्यन्तो गायन्त उत्पलपद्मपुण्डरीकवार्षिकादिभिरुदारपुष्पै[5]रासक्तकण्ठगुणा[6] विशिष्टाम्बरवसना बहिः श्रावस्त्या निर्गच्छन्ति भगवांश्च श्रावस्त्यां पिण्डाय प्राविक्षत् ॥ ददृशुस्ते गोष्ठिका बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलङ्कृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं [7]व्यामप्रभालङ्कृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकं सहदर्शनाच्च तेषां यो ऽसौ [8]मद्य‹मद›ः [9]स प्रतिविगतः ॥ ततो विगतमद्यमदाः प्रसादावर्जितमनसो[10] नृत्यगीत-

1) Ex conject.; MS वल्गुस्वर.

2) MS पात्र.

3) B सवहु, DP corr. Cp. *supra* p. 73, n. 1.

4) Cp. *supra* p. 122, 2. MS वाद्यैर्मानैर्नृ° (D leaves out मानै).

5) Ex conject.; MS पुष्पावासक्त.

6) Cp. *supra* p. 102, 8.

7) MS व्योम (P ध्याम).

8) B यो सौ मेद्यः — or मेघः, DP योसौ मद्यः.

9) Query: स ‹सं›प्रति विगतः?

10) B र्जितमद॥नसा, the mark ॥ signifying expunction; the copies have °मनसा.

वाद्यैर्भगवत उपस्थानं चक्रुर्नीलपद्मानि चोपरि भगवतो[1] ‹निचिक्षिपुः।› निक्षिप्तानि चोपरि भगवतो नीलकूटागारो नीलच्छत्त्रं[2] नीलमण्डप इत्यावस्थितानि तानि च भगवन्तं गच्छन्तमनुगच्छन्ति तिष्ठन्तमनुतिष्ठन्ति । भगवता च नीलप्रभा उत्सृष्टा यया श्रावस्ती इन्द्रनीलमणिसदृशप्रभावस्थिता ॥

अथ ते गोष्ठिका लब्धप्रसादा चेतनां पुष्णन्ति[3] । अनेन वयं कुशलमूलेन प्रत्येकां बोधिं साक्षात्कुर्यामेति[3] ॥

ततो भगवता स्मितं विदर्शितम् । धर्मता खलु यस्मिन्समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति तस्मिन्समये नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुखान्निश्चार्य काश्चिद्-अधस्ताद्गच्छन्ति काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति । या अधस्ताद्गच्छन्ति ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिमर्बुदं निरर्बुदमटटं हहवं हुहुवमुत्पलं[4] पद्मं महापद्मं नरकान्गत्वा[5] ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूत्वा निपतन्ति ये शीतनरकास्तेषूष्णीभूत्वा निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रश्रभ्यन्ते । तेषामेवं भवति । किं नु वयं भवन्त इतश्च्युता आहो स्विदन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति । तेषां निर्मितं दृष्ट्वैवं भवति । न ह्येव[6] वयं भवन्त इतश्च्युता नाप्यन्यत्रोपपन्ना अपि त्व‹य›मपूर्वदर्शनः[7] सत्त्वो ऽस्या-

---

1) With this supplement cp. *supra* p. 159, n. 4.

2) Anusvāra wanting in MS.

3) MS पुष्णाति and कुर्यामिति, owing to the copyist of the archetype mechanically writing down his formula.

4) B हुहुवं हहवमु°, C corr.

5) MS नरकं.

6) MS न हेवं (D न ह्येवं).

7) D, as usual, स्त्वयम°.

नुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रस्रब्धा इति । ते निर्मिते[1] चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं कर्म क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसन्धिं गृह्णन्ति यत्र सत्त्वानां भाजनभूता भवन्ति । या उपरिष्टाद्गच्छन्ति तांश्चातुर्महाराजिकांस्त्रयस्त्रिंशान्यामांस्तुषितान्निर्माणरतीन्परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान्ब्रह्मपुरोहितान्महाब्रह्मणः[2] परीत्ताभानप्रमाणाभानाभास्वरान्प[28b]रीत्तशुभानप्रमाणशुभाञ्छुभकृत्स्नाननभ्रकान्पुण्यप्रसवान्बृहत्फलानबृहानतपान्सुदृशान्सुदर्शनानकनिष्ठान्देवान्गत्वा अनित्यं दुःखं शून्य[3]मनात्मेत्युद्घोषयन्ति गाथाद्वयं च भाषन्ते ।

आरभध्वं निष्क्रामत युज्यध्वं बुद्धशासने ।
धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥
यो ह्यस्मिन्धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।
प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥

अथ ता अर्चिषस्त्रिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्ड्य भगवन्तमेव पृष्ठतः पृष्ठतः समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति भगवतः पृष्ठतो ऽन्तर्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पादतले ऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पार्ष्ण्यामन्तर्धीयन्ते । प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति पादाङ्गुष्ठे ऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति जानुनो<र>न्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति वामे करतले ऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति दक्षिणे करतले ऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति नाभ्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति आस्ये ऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकां बोधिं व्याकर्तुकामो भवति ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति उष्णीषे ऽन्तर्धीयन्ते ॥

---

1) In B the last akṣ. is uncertain, in P it is तें, in C ता, D corr.

2) MS °ह्माणाः.

3) MS शुन्य.

अथ ता अर्चिषो भगवन्तं त्रिः[1] प्रदक्षिणीकृत्य भगवत ऊर्णायामन्तर्हिताः। अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ।

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरान्निष्कसितः कलापः।
अवभासिता येन दिशः समन्ताद्दिवाकरेणोदयता यथैव॥

गाथाश्च भाषते।

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्युत्तमहेतुभूताः।
नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः॥
तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या
[2]श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानां।
धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि-
रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः॥
नाकस्माल्लवणजलाद्रिराजधैर्याः
<संबुद्धाः> स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः।
यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः
तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघा इति॥

भगवानाह। एवमेतदानन्दैवमेतत्। नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति। पश्यस्यानन्द एभिर्गोष्ठिकैर्ममैवंविधं सत्कारं कृतम्॥ एवं[3] भदन्त॥ एते आनन्द गोष्ठिका अनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च विंशत्यत्तर[4]कल्पान्विनिपातं न गमिष्यन्ति पश्चिमे भवे पश्चिमे निकेते पश्चिमे समु-

1) MS त्रिप्र.

2) B श्रोतृ°, D corr.

3) Anusvāra wanting in MS.

4) Here, as at the end of tale 24, the numeral *vimçati* is treated as an indeclinable, cp. *supra* p. 138, 6.

च्छ्रये पश्चिमे आत्मभावप्रतिलम्भे वल्गुस्वरा नाम प्रत्येकबुद्धा भविष्यन्ति । अयमेषां देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तप्रसाद इति । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यद्बुद्धप्रत्येकबुद्धार्यश्रावकेषु कारान्करिष्याम इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

For some avadānas of the fourth decade and avad. nr. 41 the fragments found in Cambr. Add. 1680, II (manuscript of the XIV—XVth cent.) have been used, by means of a photographic reproduction of the palm-leaves containing them, which I owe to the skill of Dr. F. J. Allen, by the kind intercession of Prof. Bendall. This source is denoted by the letter F.

चतुर्थो वर्गः ।

[1] पद्मक इति ३१ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किंनरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिंनरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपात[2]शयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः श्रावस्त्यां विहरति जेतवने ऽनाथपिण्डदस्यारामे ॥ शरत्कालसमये भिक्षवो रोगेण बाध्यन्ते पीतपाण्डुकाः कृशशरीरा दुर्बलाङ्गा भगवांस्त्वल्पाबाधो ऽल्पातङ्को ऽरोगो बलवान् । तद्दर्शनाद्भिक्षवो भगवन्तं पप्रच्छुः । पश्य भदन्त एते भिक्षवः शा[29 a]रदिकेन रोगेण बाध्यन्ते पीतपाण्डुकाः कृशशरीरा दुर्बलाङ्गा भगवांस्त्वल्पाबाधो ऽल्पातङ्को बलवानरोगजातीयः समपाकया च ग्रहण्या[3] समन्वागत इति ॥

भगवानाह । तथागतेनैवैतानि[4] भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययान्योघवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि[5] । मयैतानि

---

1) Here precedes in MS this *uddāna* of the fourth varga उद्दानं पद्मकः कवडश्चैव धर्मपालः शिबिस्तथा । सुरूपो मैत्रकण्यश्च [read: मैत्रकन्यश्च] शशो धर्मगविषिणा [read: °गवेषिणा] । अनाथपिण्डदः सुभद्रश्च वर्गो भवति समुद्दित<ः>.

2) MS पात्र.

3) Ex conject.; MS ग्रहण्यां (C ण्यां or ण्या, P ण्यं).

4) B °नैवेतानि, P corr.

5) MS भागीनि.

कर्माणि कृतान्युपचितानि को ऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति । न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते नाब्धातौ[1] न तेजोधातौ न वायुधातावपि तूपात्तेष्वेव[2] स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि अपि कल्पशतैरपि[3] ।
सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥

भूतपूर्वं भिक्षवो ऽतीते ऽध्वनि वाराणस्यां नगर्यां पद्मको नाम राजा राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुभिक्षं[4] चाकीर्णबहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहडिम्बडमरं[5] तस्कररोगापगतं शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नमखिलमकण्टकमेकपुत्रमिव राज्यं कारयति । स च राजा आढ्यो भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मकामः प्रजावत्सलः सर्वप्रदः सर्वपरित्यागी निःसङ्गपरित्यागी च महति त्यागे वर्तते ॥ तस्मिंश्च समये वाराणस्यां कालवैषम्याद्धातुवैषम्याद्वा[6] व्याधिरुत्पन्नः । प्रायः सत्त्वानां पाण्डुरोगः संवृत्तः ॥ ततो राज्ञा तान्दृष्ट्वा कारुण्यमुत्पादितं मया ह्येषां परित्राणं करणीयं[7] चिकित्सा चेति ॥ ततः स राजा सर्वविषयनिवासिनो वैद्यान्संनिपात्य तेषां सत्त्वानां निदानमाशयानुशयं चोपलक्ष्य स्वयमारब्धश्चिकित्सां सर्वौषध[8]समुदानयश्च कर्तुम् ॥ ततश्चिकित्स्यमानानां तेषां सत्त्वानां बहवः काला अतिक्रान्ता न च श-

1) B व्धाधौ, DP corr.

2) Cp. *supra* p. 74, n. 9.

3) Here even D has this corrupted form of the second pāda, cp. *supra* p. 74, n. 13.

4) B चावकी°, D corr. All MSS have °कीर्ण.

5) I have added the anusvāra, cp. *supra* p. 120, n. 5. In the sequel this addition will no more be mentioned.

6) Ex conject.; MS कालवैशम्यात् [CD म्यात] धातुवैशुन्यो व्याधि°. Cp. *infra* p. 170, 8.

7) Ex conject.; MS परित्राणः करणीया.

8) MS सर्वौषध (C सर्वाघध).

क्यन्ते वैद्यद्रव्यौषध[1]परिचारक[2]संपन्ना अपि चिकित्सितुम् । ततो राज्ञा सर्ववैद्यानाहूयाद्-राज्ञातेन पुनः पृष्टाः को ऽत्र हेतुर्येन मे दुश्चिकित्स्या इति ॥ वैद्या विचार्य गुणदोषानेकमतेनाहुः । देव कालवैषम्याद्धातुवैषम्याच्च लद्यामहे अपि तु देवास्त्येकभैषज्यं रोहितो नाम मत्स्यो यदि तस्य प्राप्तिः स्याच्छक्यन्ते चिकित्सितुमिति ॥ ततो राज्ञा रोहितं मत्स्यं समन्वेषितु[3]मारब्धः । स बहुभिरपि[4] चारपुरुषैर्मृग्यमाणो न लभ्यते । ततस्ते[5] राज्ञे निवेदितवन्तः ॥

अथ राज्ञापरेण[6] समयेन बहिर्यानाय निर्गच्छति ते च व्याधिन एकसमूहेन स्थित्वा राजानमूचुः । परित्रायस्व महाराज [7]अस्मा‹नस्मा›द्व्याधेः प्रयच्छ जीवितमिति ॥ ततो राज्ञा [8]करुणादीनविलम्बितैरक्षरैरुच्यमानस्तदातुरवचनं श्रुत्वा कारुण्यादाकम्पितहृदयः साश्रुदुर्दिनवदनं चिन्तयामास । किं [9]ममानेनैवंविधेन जीवितेन राज्यैश्वर्याधिपत्येन वा ईदृशेन यो ऽहं परेषां दुःखार्तानां न शक्तो ऽस्मि शान्तिं कर्तुमिति ॥ एवं विचिन्त्य राज्ञा महात्तमर्थोत्सर्गं कृत्वा ज्येष्ठं कुमारं राज्यैश्वर्याधिपत्येषु प्रतिष्ठाप्य बन्धुजनं क्षमयित्वा पौरामात्यांश्च क्षमयित्वा दीनान्समाश्वास्या[10]ऽष्टाङ्गसमन्वागतं व्रतं समादायोपरिप्रासादतलम-

---

1) MS व्यौषध.

2) Ex conject. (cp. Kathās. 40, 57); B परिचारक, unless the dot on र is a wiped out anusv. CP have रंक, D रिकं.

3) MS न्वेषतुमा°.

4) B बहुभिरभिपि, P corr.

5) B has ते or तै, its copies तै.

6) B समयेण, D corr.

7) I have made the insertion considering the personal pronoun to be indispensable here and on account of the parallel passage in tale 32 (*infra* p. 175, 5).

8) Ex conject., as is plain by many other instances of this formula, e. g. Divy. 449, 10. 564, 29 and *infra* tale 33 (B f. 30b) at the end; MS करुणादान°. Cp. W. Z. XVI, 106 my observation on Divy. 169, 12.

9) Ex conject.; MS मयानेनैवविधेन.

10) Sic MS.

भिरुह्य धूपपुष्पगन्धमाल्यविलेपनञ्च दत्त्वा प्राङ्मुखः प्रणिधिं कर्तुं प्रारब्धः । येन सत्येन सत्यवचनेन महाव्यसनगतान्सत्त्वान्व्याधिपरिपीडितान्दृष्ट्वा स्वजीवितमिष्टं परित्यजाम्यनेन सत्येन सत्यवाक्येनास्यां [1]वालुकायां नद्यां महान्रोहितमत्स्यः [2]प्रादुर्भवेयम् । इत्युक्त्वा प्रासादतलादात्मानं मुमोच ॥

स पतितमात्रः कालगतो नद्यां [3]वालुकायां महान्रोहितमत्स्यः प्रादुर्भूतः । इति देवताभिः सर्वविजिते शब्द उत्सृष्टः । एष दीर्घकालमहाव्याध्युत्पीडितानाममृतकल्पो नद्यां [3]वालुकायां महान्रोहितम[29 b]त्स्यः प्रादुर्भूत इति । यतः सहश्रवणान्महाजनकायः शस्त्रव्यग्रकरः पिटकानादाय निर्गत्य विविधैस्तीक्ष्णैः शस्त्रैर्जीवत[4] एव मांसान्युत्कर्तितुमारब्धः । स च बोधिसत्त्वो विकर्त्यमानशरीरस्तान्सर्वान्मैत्र्या [5]स्फुरन्सबाष्पाश्रुवदनश्चिन्तयामास । लाभा मे सुलब्धा यन्नाम इमे सत्त्वा मदीयेन मांसरुधिरेण सुखिनो भविष्यन्तीति ॥ तदनेनोपक्रमेण [6]सत्त्वान्द्वादश वर्षाणि [7]स्वकेन मांसरुधिरेण संतर्पयामास न चानुत्तरायाः सम्यक्संबोधेश्चित्तं निवर्तितवान् ॥

यदा तेषां सत्त्वानां स व्याधिरुपशान्तस्तदा तेन रोहितमत्स्येन शब्द उदीरितः । शृण्वन्तु [8]भवन्तः सत्त्वा अहं स राजा पद्मको मया युष्माकमर्थे स्वजीवितपरित्यागेनायमेवंविध आत्मभाव उपात्तो ममान्तिके चित्तं प्रसादयध्वं । यदाहमनुत्तरां सम्यक्संबोधिमभि-

---

1) B वारु; the sign ⁀ denotes that a written *r* must be changed into *l*, or *ç* into *ṣ* or *n* into *ṇ* and the like. C वारु, DP वालु.

2) MS प्रादुर्भावे°.

3) B वालू, C वारु, DP वालु.

4) MS जीवित.

5) In B it is not clear whether स्फुरन् is written or स्फारन्. Of its copies, D has स्फारन and P स्फरन्. That स्फुरन् is right, appears from the comparison of parallel passages, e. g. *supra* p. 79, 14. As to *sphurati* and *sphuṭa* see Index.

6) Ex conject.; MS सत्वानां द्वा°.

7) MS स्वकेण.

8) BCP भदन्तः, D भवन्त.

संभोत्स्ये ऽहं[1] तदा युष्मानत्यन्तव्याधेः परिमोच्यात्यन्तनिष्ठे निर्वाणे प्रतिष्ठापयिष्यामीति । तच्छ्रवणात्स जनकायो लब्धप्रसादो राज्ञामात्यपौरैश्च पुष्पधूपमाल्यविलेपनैरभ्यर्च्य प्रणिधानं कर्तुमारब्धाः । अतिदुष्करकारक यदा त्वमनुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंबुध्येथाः तदा ते वयं [2]श्रावकाः स्यामेति ॥

भगवानाह । किं मन्यध्वे भिक्षवो यो ऽसौ तेन कालेन तेन समयेन पद्मको नाम राजा बभूवाहं सः । [3]यदेवंविधाः परित्यागाः कृतास्तेन मे संसारे ऽनन्तसुखमनुभूतमिदानीमप्यनुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंबुद्धः[4] समपाकया च महाकृपया[5] समन्वागतो येन मे अशितपीतखादितास्वादितं सम्यक्सुखेन परिणमति अल्पाबाधो रोगतातीतश्चास्मि[6] । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यत्सर्वसत्त्वेषु दयां भावयिष्याम इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

---

1) Ex conject.; MS संभोत्स्येयं.

2) MS श्रावकाष्यामेति.

3) MS यदे.

4) B बुद्धाः, D corr.

5) MS महकृपयां. Cp. *supra* p. 168, 10.

6) Sic B; its copies show various corruptions: D रागततीतश्चा, C रोगतोतीततश्चा, P रागतातीतश्चा. I believe B has the right reading. The compound *rogatātīta* consists out of *rogatā* + *atīta*. *Rogatā* with the meaning of *roga* may be compared with *dharmatā* = *dharma* and *muditā* = *mud* (see Index of Divy.) The avadāna litterature affords many more instances of this formation. I met with *karmatā* (R. f. 64 a 1), *vighnatā* (*ibid.* f. 97 a 4. 105 b 7), *çokatā* (*ibid.* f. 71 a 3), *jātitā* (K. f. 75 a 4), *bhedatā* (*ibid.* f. 73 b 9). Cp. also *krīḍābhiprāyatayā* = *krīḍābhiprāyeṇa* (Divy. p. 372, 18). As to the evolution of this derivative the old collective noun *janatā* (see PW *s. v.*) may be compared.

कवड इति ३२ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिस्सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः श्रावस्त्यां विहरति जेतवने ऽनाथपिण्डदस्यारामे ॥ तत्र भगवान्भिक्षूनामन्त्रयते स्म । सचेद्भिक्षवः सत्त्वा जानीयुर्दानस्य फलं दान<सं>विभागस्य च फलविपाकं यथाहं जानामि दानस्य फलं दानसंविभागस्य च फलविपाकमपीदानीं[1] यो[2] ऽसावपश्चिमकः कवडश्चरम आलोपः ततो ऽपि नादत्त्वा ऽसंविभज्य परिभुञ्जीत सचेल्लभेत[3] दक्षिणीयं प्रतिग्राहकं न चैषामुत्पन्नं मात्सर्यं[4] चित्तं पर्यादाय तिष्ठेत् । यस्मात्तर्हि सत्त्वा न जानन्ति दानस्य फलं दानसंविभागस्य च फलविपाकं यथाहं जानामि दानस्य फलं [5]दानसंविभागस्य च फलविपाकं तस्मात्ते अदत्त्वा ऽसंविभज्य परिभुञ्जते आगृहीतेन चेतसा उत्पन्नं चैषां मात्सर्यं चित्तं पर्यादाय तिष्ठति ॥

---

1) MS फलविपाकमवदानं. The correction is easily made with the help of the corresponding parallel in Divy. 290, 22 = 298, 5, where this same sermon is found with slight variations.

2) I have corrected these words according to the corresponding text of the Divy.—B यो[म]मैव, the interlinear म represents a bad correction, methinks, not the tradition (DP योममैव, C योमव).

3) The Divy. parallel has here more correctly: *paribhuñjīran sacel labheran.*

4) Anusvāra wanting in MS. — B मान्सर्य.

5) Ex conject., cp. Divy. 291, 2 = 298, 10. B, owing to a copyist's oversight, दानफलविपाकस्य च फलविपाकं. Likewise P; in D and C several akṣaras have been omitted.

इदमवोचद्भगवानिदमुक्त्वा सुगतो ह्यथापरमेतदुवाच शास्ता[1]।

एवं हि सत्त्वा जानीयुर्यथा प्रोक्तं महर्षिणा।
विपाकः संविभागस्य यथा भवति[2] महार्थिकः॥ (१)

नादत्त्वा परिभुञ्जीरन्न स्युर्मत्सरिणस्तथा।
न चैषामाग्रहे चित्तमुत्पद्येत कदाचन॥ (२)

यस्मात्तु न प्रजानन्ति बाला मोहतमोवृताः[3]।
[4]तस्मात्तु भुञ्जते ‹सत्त्वा› आगृहीतेन चेतसा।
उत्पन्नं चैषां[5] मात्सर्यं चित्तं पर्यादाय तिष्ठति[6]॥ (३)

यदा भगवता एतत्सूत्रं भाषितं तदा भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः। आश्चर्यं भदन्त यद्भगवान्दानस्य वर्णं[7] भाषते दानसंवि[30a]भागस्य च फलविपाकमिति॥ भगवानाह। किमत्र भिक्षव आश्चर्यं यत्तथागतो दानस्य वर्णं भाषते दानसंविभागस्य च फलविपाकमिति। यन्मयातीते ऽध्वनि याचनकहेतोर्मुखद्वारगतः स्वकवडः परित्यक्तस्तच्छृणुत साधु च सुष्ठु च मनसि कुरु‹त› भाषिष्ये ऽहम्॥

भूतपूर्वं भिक्षवो ऽतीते ऽध्वनि ब्रह्मदत्तो नाम राजा राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुभिक्षं चाकीर्णबहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहडिम्बडमरं तस्कररोगापगतं[8] शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नमखिलमकण्टकमेकपुत्रमिव राज्यं कारयति। स राजा आढ्यो

1) This transition from the prose to the metrical paraphrase of the same content is a mutilated fragment of some triṣṭubh, it seems, itself.

2) Pronounce: *bhoti.*

3) Ex conject.; MS मोहात°.

4) B तस्मात्तु, the copyists have तस्मातङ्कुञ्जते (P °तङ्कुञ्जते).

5) Anusvāra wanting in MS.

6) The last pāda sins against the metre.

7) MS भाषन्ते। दान°.

8) MS °गतां.

भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मकामः प्रजावत्सलः सर्वप्रदः सर्वपरित्यागी निःसङ्गपरित्यागी च महति त्यागे वर्तते ॥ यावदपरेण समयेन महद्दुर्भिक्षं प्रादुर्भूतं दुर्भिक्षान्तरकल्पसदृशम् । ततस्ते जनकाया दुर्भिक्षकालभयभीताः क्षुत्क्षामकण्ठकपोलाः प्रेताश्रयसदृशाः संगम्य [1]समागम्यैकसमूहेन राजानमुपसृत्य जयेनायुषा च वर्धयित्वोचुः । देव परित्रायस्व अस्मानस्माद्दुर्भिक्षभयात् प्रयच्छ जीवितमिति ॥ ततो राजा कोष्ठागारिकं पुरुषमामन्त्रितवान् । अस्ति भो पुरुष कोष्ठागारे अन्नपानं यदस्माकं स्यादेषां च जनकायानाम् । इति श्रुत्वा कोष्ठागारिक आह । [2]परिगण्य देव सस्यान्याख्यास्यामीति ॥ ततो गणितकुशलैर्गणनां कृत्वा[3] सर्वेषां विषयनिवासिनां दिवसे दिवसे एककवडो राज्ञो द्वौ कवडावियन्तं कालं भविष्यतीति समाख्यातम् ॥ ततो राजा जनकायानाहूयोक्तवान् । तेन हि भवन्तो दिवसानुदिवसमागत्य राजकुले कवडमभ्यवहृत्य गच्छतेति ॥ ततस्ते प्रतिदिवसमागत्य प्रत्येकमेकैकं कवडमभ्यवहृत्य यथेष्टं गच्छन्ति ॥

अथान्यतमो ब्राह्मणस्तस्यां गणनायां नासीत् । परेभ्यश्च श्रुत्वा राजानमुवाच देव जनपदगतेन मे [4]श्रुता गणना दीयतां ममापि कवड इति ॥ ततो राजा स्वकात्कवडद्वयादेकं ब्राह्मणाय दत्तवानेकं कवडं जनसामान्यमभ्यवहर्तुं प्रवृत्तः ॥

शक्रस्य देवेन्द्रस्याधस्ताज्ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते । तस्यैतदभवत् । अतिदुष्करं बत वाराणसेयो राजा करोति यन्न्वहमेनं [5]मीमांसेयेति ॥ अथ शक्रो देवेन्द्रो ब्राह्मण[6]वेषमात्मानमभिनिर्माय भोजनकाले राजानमुपसृतः जयेनायुषा च वर्धयित्वोवाच । बुभुक्षितोऽहं कुरुष्व

---

1) B संगम्यससमागम्य, D corr.

2) Note the ungrammatical gerund.

3) Ex conject.; MS गणना कृता.

4) Here it is plain that *me* has the function of an instrumental, cp. *supra* p. 106, n. 1 and the Açoka-inscr. Dhauli, Middle Face, l. 22 (edict V) *tedasavasābhisitena me*.

5) Ex conject.; MS मीमान्सेदित्य°. Cp. *supra* p. 94, n. 4.

6) MS वेशमा°.

स्वकवडेनानुग्रहमिति । ततो राज्ञा स्वजीवितपरित्यागं व्यवसाय कारुण्यात्स्वकवडं ब्राह्मणाय दत्त्वानाहारतां प्रतिपन्नः । यावत्षड्भक्तच्छेदा[1] अनेनोपक्रमेण कृताः[2] । तं च महाजनकायं भुञ्जानं दृष्ट्वा परां प्रीतिमापेदे ॥ अथ शक्रो देवेन्द्रस्तं राज्ञो[3] ऽतिदुष्करं व्यवसायं दृष्ट्वा ब्राह्मणवेषमन्तर्धाप्य[4] स्वेन रूपेण स्थित्वा राजानं संवर्धयामास । साधु साधु महाराज आवर्जिता वयं भवतानेन दुष्करेण व्यवसायेन सनाथश्चायं जनकाय ईदृशेन प्रजापालकेन । न दुष्यतां[5] तव विजिते सर्वबीजानि वाप्यन्तामहं[6] सप्तमे दिवसे तथाविधं माहेन्द्रं वर्षमुत्स्रक्ष्यामि[7] येन सर्वसस्यानि निष्पत्स्यन्त[8] इति ॥ राज्ञा तथा कारितं शक्रेणापि तथाविधं माहेन्द्रं वर्षमुत्सृष्टं येन दुर्भिक्षं विनिवर्तितं सुभिक्षं प्रादुर्भूतम् ॥

भगवानाह । किं मन्यध्वे भिक्षवो यो ऽसौ तेन कालेन तेन समयेन ब्रह्मदत्तो नाम राजा बभूवाहं सः । मया[9]*तान्येवंविधे[10] दुर्भिक्षे वर्तमाने स्वजीवितपरित्यागादेवंविधानि दानानि दत्तानि । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यद्दानानि दास्यामः पुण्यानि करिष्याम इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥>[11]

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

---

1) The akṣara ड्भ is written readably and even put twice, for clearness' sake, in B. The copyists of D and P, as they failed to understand its purport, have omitted it. Cp. Feer 119, n. 1.

2) MS कृता.

3) Ex conject.; MS राजाति°.

4) MS वेशम°.

5) Ex conject.; MS न दुष्यतां विवर्जिते.

6) Perhaps चोप्यन्ताम्.

7) Ex conject.; MS वर्षमुन्मुक्तामि.

8) MS त्स्यत.

9) The restoration is here very uncertain. One would expect *mayaivaivaṃvidhe* or something like this.

10) B विधेर्दुर्भि°, D and P corr.

11) D fills the gap.

धर्मपाल इति[1] ३३ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् [30b] ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घो राजगृहे विहरति वेणुवने कलन्दकनिवापे ॥ यदा देवदत्तेन मोहपुरुषेण भगवतो वधार्थेन धणपालको[2] हस्तिनाग उत्सृष्ट ‹उद्पानो›[3] विषचूर्णेन चावकीर्णो वधकपुरुषाश्चोत्सृष्टाः स भगवतो दीर्घरात्रं वधकः प्रत्यर्थिकः प्रत्यमित्रो भगवांश्चास्य मैत्रचित्तो[4] हितचित्तो ऽनुकम्पाचित्तेन च प्रत्युपस्थितः ॥ तदा भिक्षवो भगवन्तं पप्रच्छुः । पश्य भगवन्यावदयं देवदत्तो भगवतो वधायोद्यतो भगवांश्चास्य मैत्रचित्तो हितचित्तो ऽनुकम्पाचित्तेन प्रत्युपस्थित इति ॥

भगवानाह । किमत्र भिक्षव आश्चर्यं यदिदानीं तथागतो विगतरागो विगतद्वेषो विगतमोहः परिमुक्तो जातिजराव्याधिमरणशोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासेभ्यः सर्वज्ञः

---

1) From here to धर्मपालस्य गर्तं (p. 180,1) I could avail myself of the manuscript F (f. 1b, 2a and 2b). Our tale begins thus in F: नमो बुद्धाय धर्मपाल इति बुद्धो भग° etc.

2) So B and F; D has धनपालको. In K., avad. nr. 23, the elephant's name is Dharmapāla (f. 211a), in the Tibetan life of Buddha, translated by Schiefner (p. 24) he is named Vasupāla.

3) Probably some word (e. g. उद्पानो) has dropped out before विषचूर्णेन, denoting the subject of *avakīrṇaḥ* with the signification 3) in PW. In K it is stated that Devadatta threw the poison in the water-reservoir in the Buddha's vihāra. The missing word is wanting in both B and F.

4) So F, whose reading is preferable to that of B मैत्रचित्तेन हितचित्तेनानु°.

सर्वाकारज्ञः सर्वज्ञानज्ञेयवशिप्राप्तो[1] यत्तु[2] मयातीते ऽध्वनि सरागेण सद्वेषेण समोहेन दृक्रकवयस्यैवस्थितेन[3] वधाय पराक्रान्तस्यास्यान्तिके[4] नैवं चित्तं दूषितं तच्छृणुत साधु च सुष्ठु च मनसि कुरुत[5] भाषिष्ये ऽहम् ॥

भूतपूर्वं भिक्षवो ऽतीते ऽध्वनि वाराणस्यां नगर्यां ब्रह्मदत्तो नाम राजा राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुभिक्षं चाकीर्णबहुजनमनुष्यं[6] च प्रशान्तकलिकलहडिम्बडमरं तस्कररोगापगतं[7] शाल्यिक्षुगोमहिषीसंपन्नमखिलमकण्टकमेकपुत्रमिव[8] राज्यं पालयति । स च राजा आढ्यो भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मकामः प्रजावत्सलः सर्वप्रदः सर्वपरित्यागी[9] निःसङ्गपरित्यागी च महति त्यागे वर्तते । तस्य च राज्ञो दुर्मतिर्नाम देवी चण्डा रोषणी साहसिका एकपुत्रश्च धर्मपालो नाम्ना तस्या एव दुर्मत्याः सकाशाज्जातः । स[10] च धर्मपालो दयावान् आढ्यो भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मकामः प्रजावत्सलः

---

1) Note the elliptic form of expression, which is also found in the parallel passage of avad. nr. 34, and is somewhat strange, indeed. In K (f. 214b 9 sq.) the apodosis is expressed in full: यदिदानीम्....

प्रदुष्टे देवदत्ते ऽस्मिन्भ्रातरि मे वधोद्यते
मैत्रीमेव समाधाय क्षान्तिमेव करोमि वै.

2) So F; B यत्तु, cp. *supra* p. 3, n. 2.

3) B दृक्रकवयमाव°, P °वयसाव°, F °वयःसाव°.

4) I have adopted this reading of F; B has पराक्रान्तस्यान्तिके.

5) F कुरु भाषिष्ये ॥ भूत°.

6) B चावकी°, D corr. — F has the good reading.

7) Anusvāra wanting in B, is found in F.

8) F °पुत्रकमिव.

9) F somewhat shorter and with a small variation सर्वस्वपरित्यागी च महति त्यागे वर्तते ।

10) P सर्वधर्मपालो, a fault of the copyist. Cp. Feer p. 121 n. 2.

सर्वेषां च [1] वाराणसेयानां ब्राह्मणगृहपतीनामिष्टः कान्तः प्रियो मनापो दर्शनेन[2]। स चोपाध्यायसकाशं गत्वा दारकैः सह लिपिं पठति ॥

यावद्राज्ञापरेण समयेन वसन्तकालसमये संपुष्पितेषु पादपेषु हंसक्रौञ्च[3]मयूरशुकशारिकाकोकिलजीवञ्जीवकनिर्घोषिते वनषण्डे देव्या सहान्तःपुरपरिवृत उद्यानभूमिं[4] निर्गतः। तत्र च राज्ञ उद्याने ऽन्तःपुरजनेन सह [5]क्रीडत ईर्ष्यारोषपरीता[6] दुर्मतिर्देवी कुपिता राज्ञा चास्या अर्धं पीतकं वर्जितम्[7]। तया कुपितया राज्ञः संदेशो विसर्जितः पुत्रस्याहं रुधिरं पिबेयं यद्यहं तत्रार्धं पीतकं पिबेयमिति ॥ कामान्खलु प्रतिसेव्यमानस्य नास्ति किंचित्पापकं कर्माकरणीयमिति[8] ॥ ततो राज्ञा ब्रह्मदत्तो धार्मिको ऽपि सन्कामराग[9]पर्यवसानविगमादन्तःपुरजनेन [10]सान्त्व्यमानो ऽपि क्रोधाग्निना प्रज्वलितः ॥

---

1) F वाराणसीयानां.

2) B दर्श, then an erased akṣ., I think नी, then ने, then a second erasure, then न.

3) B क्रोञ्च or क्राञ्च, F क्रोञ्च.

4) Anusvāra wanting in B and its copies.

5) Ex conject. confirmed by F; MS क्रीडितः (D °ति).

6) MS °रोषपरीत्ता, F ईषारोषपरीत्ता.

7) The conciseness of the text in this portion of the tale will make here a comparison of its paraphrase in K desirable. At this point of that paraphrase the king, after dallying with his whole zenana, secludes himself in the company of one sapatnī, with whom राजा मधुरसं पानं पीत्वा पीत्वा यथेच्छया। यथाकामं सुखं भुक्त्वा तयां विश्रान्तिमाश्रयत् (K f. 215b 4). A sakhī informs Durmati of the king's erotic extravagancy, whereupon she falls into a fit of anger. The king, in order to appease her, प्रेषिकां (sic) प्रेषयद्भूतं with the rest of the beverage, kept for her, with these words: तदिदं मधुपानं ते प्रीतये प्रभुनार्पितं.

8) The same phrase Divy. 258, 8. 565, 12. Cp. W.Z. XVI, 126.

9) F has here preserved the right reading «because there was not a cess of lust and passion»; B पर्यवसानाविगमाद्° (D °विगतमाग°!).

10) MS सान्त्व(D सान्त)मानो. In F the whole akṣara न्त्व्य is not clearly discernible, but that व्य is contained in it is certain.

ततस्तेन संप्रवृद्ध[1]क्रोधेनाज्ञा दत्ता गच्छत धर्मपालस्य गलं छित्त्वा रुधिरं पाययतै[2]नामिति ॥

ततो दारकशालावस्थितो धर्मपालः कुमारः श्रुत्वा रोदितुं[3] प्रवृत्त एवं चाह । धिक् सत्त्वसभागतां[4] संसारे यत्र नाम क्रोधवशादङ्गनिःसृतमपि सुतं परित्यजन्तीति ॥ ततो धर्मपालः सर्वालङ्कारविभूषितः पितुः पादयोर्निपत्य कथयति । साधु तात प्रसीद निरपराधं मा मां परित्याक्षीः[5] इष्टाश्च सर्वेषां पितॄणां पुत्रा इति ॥ राज्ञा कथयति । पुत्रक यदि ते माता क्षमते अहमपि क्षमे इति ॥ ततो धर्मपालः प्ररुदन्मातुः सकाशमुपसंक्रान्तः पादयोर्निपत्य कृतकरपुट उवाच । अम्ब क्षमस्व मा मां जीविताद्व्यपरोपयेति ॥ सा एवं करुणादीनविलम्बितैरक्षरैरुच्यमाना न क्षमते ॥ ततो वध्यघातैस्ती[6]क्ष्णेन शस्त्रेण धर्मपालस्य कुमारस्य गलं छित्त्वा दुर्मतिर्देवी रुधिरं पायिता[7] न च दुर्मत्या विप्रतिसारो जातः । [31a] धर्मपालो ऽपि कुमारो मातापितृवध्यघातेषु चित्तं प्रसाद्य कालगतः ॥

---

1) So F. In B and its copies संवृद्ध°.

2) Ex conject.; BP पायपैना°, C पायपैना°, D पायपेना°.

3) B रौदितुं, P corr.

4) MS सविसभागतां. Instead of this unmeaning tradition I think the author wrote what I have put into the text, सत्त्व implying also the abstract signification «existence (being in saṃsāra)». The Tibetan has, indeed, སེམས་ཅན་, the corresponding word for सत्त्व (private communication of the late M. Feer).

5) Ex conject.; MS परित्यक्तीः.

6) Ex conject.; B वध्यप्यातैस्तीक्ष्णेण, but the akṣ. प्यातै are cancelled; instead of them there is put on the inferior margin a correction, which I cannot duly understand; nor did the copyists of DC and P. D has वध्यव्यातै° (the 2d akṣ. of the marginal correction seems, indeed, to be सै), C and P have left out प्या and written वध्यतै°. About the exactness of वध्यघातैस्ती° there can be no doubt, cp. *infra* l. 11 and (in avad. nr. 98) B f. 95a, about the middle of the page.

7) Sic B pr. m., some corrector inserted प — he meant य — between पा and यि, hence C has पापयिता, P पायपिता; D corr. B's original reading is, of course, the right one. Cp. *supra* p. 122, n. 7.

भगवानाह । किं मन्यध्वे भिक्षवो यो ऽसौ तेन कालेन तेन समयेन धर्मपालो नाम कुमारो बभूवाहं सः सा दुर्मतिर्देवी एष देवदत्तः । तदापि मे[1] वधकहस्तगतेनास्य मैत्रं चित्तमुत्पादितमिदानीमप्यहमस्य वधायोद्यतस्य मैत्रचित्तो हितचित्तो ऽनुकम्पाचित्तः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यत्सर्वसत्त्वेषु मैत्रं चित्तं भावयिष्याम इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

---

1) Cp. *supra* p. 175, n. 4.

शिबिरिति ३४ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किंनरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिंनरमहोरगाभ्यर्चितो <बुद्धो>[1] भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपात[2]शयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्य[3]परिष्काराणां सश्रावकसङ्घः श्रावस्त्यां विहरति जेतवने ऽनाथपिण्डदस्यारामे[4]। तेन खलु समये<न>[5] श्रावस्त्यां भिक्षूणां द्वौ संनिपातौ भवतः। एक आषाढ्यां वर्षोपनायिकायां द्वितीयः कार्त्तिक्यां पूर्णमास्याम्[6]। तत्र भिक्षवः पात्राणि पचन्ति[7] चीवराणि धावयन्ति पांसुकूलानि[8] च सीव्यन्ति ॥ यावदन्यतमो[9] भिक्षुश्चीवरं स्योतुकामः सूचीछिद्रं सूत्रकं न शक्नोति प्रतिपादयितुम्। स करुणादीन[10]विलम्बितैरक्षरैरुवाच को

---

1) D fills the gap.

2) MS पात्र.

3) From षज्य we get again the precious help of F, which contains the whole story of Çibi (f. 4a 1 — f. 6a 3).

4) F °श्यारामे.

5) B समयेश्रा°; D fills the gap. In F nothing is wanting.

6) I have adopted the reading of F; B कार्त्तिकपूर्णमास्यां.

7) Sic F. I have adopted this reading, which affords the proper meaning: «the monks are then baking their (new earthen) begging-pots». — B परन्ति (D धरन्ति, its copyist seems to have used a marginal note of B, where ध is written perhaps with reference to this परन्ति, CP have neglected that note). Feer p. 124 'les Bhixus reçurent leurs vases à aumônes'.

8) B पांशुकु°. The orthography पांशु is constant in B. — F चीवराणि धारयन्ति पांशुकू°.

9) F °न्यतमो.

10) FB करुणादी°, cp. *supra* p. 170, n. 8.

लोके पुण्यकाम इति । भगवांश्चास्य नातिदूरे चङ्क्रमे चङ्क्रम्यते । ततो भगवान्गम्भीरमधुरविशदकलविङ्कमनोज्ञदुन्दुभिनिर्घोषो गजभुजसदृशबाहुमभिप्रसार्य कथयति । अहं भिक्षो लोके पुण्यकाम इति ॥ ततो ऽसौ भिक्षुर्भगवतः पञ्चाङ्गोपेतं स्वरमुपश्रुत्य संभ्रान्तस्वरितत्वरितं भगवतः पाणिं गृहीत्वा स्वशिरसि स्थापयित्वाह । भगवन्ननेन ते [1] पाणिना त्रीणि कल्पासंख्येयानि दानशीलक्षान्तिवीर्यध्यानप्रज्ञा उपचिताः ॥ अथ च पुनर्भगवानेनमाह[2] । [3] अतृप्तो ऽहं भिक्षो पुण्यैर्लब्धधर्मो[4] ऽहं भिक्षो पुण्यैरतो मे तृप्तिर्नास्तीति ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः । आश्चर्यं भदन्त [5] यद्भगवान्पुण्यमयैः संस्कारैरतृप्त इति ॥ भगवानाह । किमत्र भिक्षव आश्चर्यं यदिदानीं तथागतो विगतरागो विगतद्वेषो विगतमोहः परिमुक्तो जातिजराव्याधिमरणशोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासेभ्यः सर्वज्ञः सर्वाकारज्ञः सर्वज्ञानज्ञेयवशिप्राप्तो[6] [7] यत्त्वहमतीते ऽध्वनि सरागः सद्वेषः [8] समोहो ऽपरिमुक्तो जातिजराव्याधिमरणशोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासेभ्यो ऽतृप्तः पुण्यमयैः संस्कारैः तच्छृणुत साधु च सुष्ठु च मनसि कुरुत भाषिष्ये ॥

भूतपूर्वं भिक्षवो ऽतीते ऽध्वनि शिबिघोषायां राजधान्यां शिबिर्नाम राजा राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुभिक्षं चाकीर्णबहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिक-

---

1) B °प्राणिना, F भगवन्नतेन ते प्राणिना.

2) F °वानेवमाह.

3) B अतृप्ताहं, D corr. — FB भिक्षोः both times.

4) B °रमोहं.

5) FB यद्भगवतापुण्यमयैः.

6) The apodosis of this sentence is to be understood, cp. *supra*, p. 178, n. 1.

7) F यन्वयमतीते, B यन्वहयमतीते, with expunction of the akṣ. ह. Hence CP यन्वयमतीते; D has यत्तहम°.

8) F समोहरपरिमु°.

कलहडिम्बडमरं[1] तस्कररोगापगतं[2] शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नमखिलमकण्टकमेकपुत्रमिव[3] राज्यं पालयति । स च शिबी राजा आढ्यो भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मकामः प्रजावत्सलः सर्वप्रदः सर्वपरित्यागी निःसङ्गपरित्यागी च महति त्यागे वर्तते । स काल्यमेवोत्थाय[4] यज्ञवाटं प्रविश्यान्नमन्नार्थिभ्यः प्रयच्छति वस्त्रं वस्त्रार्थिभ्यः[5] धनधान्यहिरण्यसुवर्णमणिमुक्तावैडूर्यशङ्खशिलाप्रवाडादीनां परित्यागं करोति । न चासौ पुण्यमयैः संस्कारैस्तृप्तिं गच्छति । सो ऽन्तःपुरं[6] प्रविश्यान्तःपुरजनस्य भक्ताच्छादनं प्रयच्छति कुमाराणाममात्यानां भटबलाग्रस्य नैगमजानपदानाम्[7] ॥

अथ राज्ञः शिबेरेतदभवत् । संतर्पिता अनेन मनुष्यभूताः क्षुद्रजन्तवो ऽवशिष्टाः केन संतर्पयितव्या इति ॥ स परित्यक्तविभवसर्वस्व[8] एकशाटकनिवसितः स्वशरीरावशेषश्चिन्तामापेदे । तस्यैतदभवत् । क्षुद्रजन्तुभ्यः स्वशरीरमनुप्रयच्छामीति । स शस्त्रेण स्वशरीरं[9] तक्षयित्वा यत्र दंशमशकास्तत्रोत्सृष्टका[31 b]यः[10] प्रतिष्ठते प्रियमिवैकपुत्रकं रुधिरेण संतर्पयति ॥

---

1) F °डमरस्तस्कर°.

2) Anusvāra wanting in both B and F.

3) F °मेकपुत्रकमिव, cp. *supra* p. 178, n. 8.

4) D कल्यमे°.

5) Cp. the parallel passage in Jtkm. p. 7, 3. D inserts after अन्नार्थिभ्यः these words पानं पानार्थिकेभ्यः.

6) B न्तपुरं, D corr.

7) Ex conject.; B and F जनप°. Cp. Divy. 253, 9 *naigamajānapadaiḥ*. In the manuscripts *janapada* 'country' and *jānapada* 'country-people' are not seldom confounded. Cp. my observation in W.Z. XVI, 106.

8) B °क्ताविभवसर्व एक°, F (f. 5a 4) क्तविभत्रसर्व्वस्वएक° (the fourth akṣ. is uncertain).

9) स्व is wanting in F.

10) B दंशमंशका°, DP corr.

शक्रस्य देवेन्द्रस्याधस्ताज्ज्ञान[1]दर्शनं प्रवर्तते । तस्यैतदभवत् । किमयं शिबी राजा सत्त्वानामर्थमेवं करोति *उत*[2] करुणया यन्न्वहमेनं जिज्ञासयेति[3] ॥ ततो भिन्नाञ्जनमसि-[4]वर्णं गृध्रवेषमात्मानमभिनिर्माय राज्ञः शिबेः सकाशमुपसंक्रम्य मुखतुण्डकेनाक्ष्युत्पाटयितुं[5] प्रवृत्तः । न च राजा संत्रासमापद्यते किं तु मैत्रीविशालाभ्यां नयनाभ्यां तं गृध्रमालोक्य[6] कथयति । वत्स यन्मदीयाच्छरीरात्प्रयुज्यसे तेन प्रणयः क्रियतामिति ॥ तत[7] आवर्जितः शक्रो देवेन्द्रो ब्राह्मणवेषमात्मानमभिनिर्माय राज्ञः शिबेः पुरस्तात्स्थित्वा कथयति । साधु पार्थिव दीयतामेतन्नयनद्वयमिति[8] ॥ राजोवाच । महाब्राह्मण गृह्यतां यदभिरुचितं न मे ऽत्र विघ्नः कश्चिदस्तीति ॥ ततः शक्रो देवेन्द्रो भूयस्या मात्रयाभिप्रसन्नो ब्राह्मण-वेषमन्तर्धाप्य[9] स्वरूपेण स्थित्वा राजानमभ्युत्साहयन्नुवाच[10] । साधु साधु भोः पार्थिव सुनि-

---

1) B °स्ताज्ञा°, F °स्तात् ज्ञा°.

2) This is the reading of B, the genuineness of which is very doubtful, since in the double question beginning with *kim ayam*, the former member would not be expressed, the king being asked, whether he cares thus for the creatures *either* .... *or* out of compassion. Instead of उत, which for this reason does not afford a good meaning here, F has अत:. I surmise अत: to be a perverted अथो and would translate the question thus: «How does king Çibi thus take care of the creatures? Would he do so, indeed, out of compassion?»

3) Ex conject.; B जिज्ञासयेयमिति (D जिज्ञासयमिति), F जिज्ञासयेति.

4) B मषिवर्णं and ...वेशम°, F मषिवर्णा and ...गृह्नवेशम°.

5) B °केनानुत्पा°.

6) F गृद्ध्रमवलोक्य.

7) तत omitted in F, has been added at the top of the page (f. 5b).

8) I have adopted the reading of F; B दीयतां मे तन्नयद्वयमिति, in D this has been changed into °तामेते नयनद्वयेति, as is also found in Dvāv. f. 87b 4. As to *etan nayanadvayam* = 'istud oculorum par' see my *Ved. und Sanskrit Syntax* § 131, A. 1. There is here no possibility of the pronoun *ta*.

9) FD °शमन्त°

10) F राजामभ्युत्साह°, B राजानमत्युत्साह° (D राजानमुत्सा°). Cp. *infra* p. 191, 10.

स्थिता ते बुद्धिरकम्प्यस्ते प्रणिधिरनुगता[1] ते सत्त्वेषु महाकरुणा यत्र नाम त्वं संत्रासकरेषु धर्मेषु विशारदो न चिरात्त्वमनेन[2] व्यवसायेनानुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंभोत्स्यसे ॥

भगवानाह । किं[3] मन्यध्वे भिक्षवो यो ऽसौ तेन कालेन तेन समयेन शिबिर्नाम राजा बभूवाहं सः । तदानीमपि मे पुण्यमयैः संस्कारैस्तृप्तिर्नास्ति प्रागेवेदानीम् । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यद्दानानि दास्यामः पुण्यानि करिष्याम इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते[4] च भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

---

1) This means, of course 'your surpassing compassion has penetrated the creatures (for whom it was intended)', in other terms: has shown itself among the creatures. The Tibetan translation, kindly communicated to me by the late M. Feer, སེམས་ཅན་རྣམས་ལ་ཁྱོད་ཀྱི་སྙིང་རྗེ་ཆེན་པོ་རྒྱུན་འབབ་པར་གྱུར་ཏོ་ tends to confirm this acceptation.

2) FB चिरात्वम°.

3) Anusvāra wanting in F and B.

4) F °गवात्तमन°. After °भ्यनन्दन् ॥ F has ○ ॥ शिवीअवदानंसमाप्तम् ॥ ○ ॥.

[1]सुरूप इति ३५ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासन[2]-ग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः श्रावस्त्यां विहरति जेतवने ऽनाथपिण्डदस्यारामे । यदा भगवान्प्रतिसंलयनाद्व्युत्थाय चतसृणां पर्षदां मधुरमधुरं धर्मं देशयति क्षौद्रं[3] मध्विवानेडकम्[4]अनेकशता <च> पर्षद्भगवतः सकाशान्मधुरमधुरं धर्मं शृणोत्यनिञ्जमानैरिन्द्रियैस्तदा भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं [5]पप्रच्छुः । पश्य भदन्त यावद्धर्मरत्नस्यामी भाजनभूताः सत्त्वा आदरेण श्रोतव्यं [6]मन्यन्त इति ॥ भगवानाह । यथा तथागतेन भिक्षव आदरजातेन [7]धर्मः श्रुतश्चोद्गृहीतश्च तच्छृणुत साधु च सुष्ठु च मनसि कुरुत भाषिष्ये ॥

---

1) B सुरूप out of स्वरूप, it seems; DP स्वरूप, C सुरूप. — F नमोबुद्धाय ॥ स्वरूप इति. F contains this whole avadāna of Surūpa (f. 6a 4 — f. 8b 6).

2) F °नाशन°, and further on °दश्यारामे.

3) Anusvāra wanting in both F and B.

4) FB °नेडकानेकशतापर्ष°.

5) B भगवन्तं बुद्धं पप्रच्छुः ।. F has बुद्धं भगवन्तं, as usual in this formula; likewise D.

6) FB मन्यत.

7) Ex conject.; FB धर्मश्रुताश्चोद्गृहीताश्च (D °श्रुताचो°, C °श्रुताश्चा°). Feer, who used also the Tibetan translation, has here (p. 128, 14) 'le Tathâgata a écouté avec respect et saisi la loi'.

भूतपूर्वं भिक्षवो ऽतीते ऽध्वनि वाराणस्यां[1] नगर्यां [2]सुरूपो नाम राजा राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च [3]सुभिक्षं चाकीर्णबहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहडिम्बडमरं तस्कररोगापगतं[4] शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नमखिलमकण्टकमेकपुत्रकमिव राज्यं पालयति। स च राजा श्राद्धो भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मकामः[5] प्रजावत्सलः सर्वप्रदः सर्वपरित्यागी निःसङ्गपरित्यागी च महति त्यागे वर्तते। तस्य च राज्ञः सुन्दरिका नाम देवी अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका[6] सर्वाङ्गप्रत्यङ्गोपेता सुन्दरकश्च नाम्ना एकपुत्र इष्टः कान्तः[7] प्रियो मनापः शान्तो ऽप्रतिकूलः॥ अथापरेण समयेन राज्ञः [8]सुरूपस्य धर्मे ऽभिलाष उत्पन्नः। तेन सर्वे ऽमात्याः संनिपात्योक्ताः पर्येषत मे ग्रामणयो [9]धर्मान्धर्मो मे रोचत इति। ततस्ते ऽमात्याः कृतकरपुटा राजानं विज्ञापयन्ति। दुर्लभो महाराज धर्मः।[10] श्रूयते महाराज बुद्धानां लोके [32a] [11]उत्पादाद्धर्मस्योत्पादो भवतीति॥ ततो राज्ञा [12]सुवर्णपिटकं ध्वजाग्रे बद्ध्वा सर्वविजिते घण्टावघोषणं[13] कारितं यो मे धर्मं वक्ष्यति [14]तस्येमं सुवर्णपिटकं दास्यामि महता च

---

1) B वाराणस्यां मगर्यां, D corr.; F °स्यांमहानगर्यां.

2) F स्वरूपो.

3) The words स्फीतं च क्षेमं च are wanting in B, but extant in F. The copyist of D has added them of his own.

4) Anusvāra wanting in all MSS.

5) Visarga wanting in F.

6) Between प्रासादिका and सर्वा° both F and B have नाम, a dittography, it seems; it cannot be = 'certes', as it is rendered by Feer (p. 128, 20).

7) कान्तः is wanting in F.

8) F सुरूपस्य.

9) B and its copies घर्माधर्मो, but in B the second akṣara has been corrected in margine into र्मा. F has घर्म्माधर्म्मो, or rather, it seems, घर्म्म्यधर्म्मो. I think, the right reading is धर्मं धर्मो etc.

10) Visarga wanting in B and F.

11) F °त्पादाधर्मस्यो°.

12) I have followed F, B °पिट(CD त)कां.

13) B °षणां (D °षणा). F has the correct form of the word.

14) F तस्येमे.

सत्कारेण सत्करिष्यामीति ॥ ततो बहवः काला अतिक्रान्ता न च कश्चिद्धर्मदेशक उपलभ्यते । ततः स राजा धर्महेतोरुत्कण्ठति [1]परितप्यति ॥

शक्रस्य च देवानामिन्द्रस्याधस्ता[2]ज्ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते । स पश्यति राजानं धर्महेतोर्विहन्यमानम् । तस्यैत[3]दभवत् । यन्न्वहं सुरूपं राजानं [4]मीमांसेयेति ॥ ततो यक्षरूपमात्मानमभिनिर्माय विकृतकरचरणनयनो ऽनेकपरिषन्मध्यगतं[5] राजानमेतदवोचत् । ननु धर्माभिलाषी भवानहं ते धर्मं वक्ष्यामीति ॥ ततो धर्मश्रवणात्प्रीतिप्रामोद्यजातो राजा यक्षमेतदुवाच । ब्रूहि गुह्यक धर्माञ्छ्रोष्यामीति ॥ [6]गुह्यक उवाच । सुखितस्य [7]बत महाराज धर्मा अभिलसन्ति[8] बुभुक्षितो ऽस्मि भोजनं तावन्मे[9] प्रयच्छेति ॥ [10]तच्छ्रुत्वा राजा पौरुषेयानामन्त्रयामास । आनीय[11]न्तामस्य भक्ष्यभोज्यप्रकारा इति ॥ यक्ष आह । सद्योहतरुधिरमांसभक्ष्यो ऽहमेतं[12] मे सुन्दरमेकपुत्रकं[12] प्रयच्छेति ॥ श्रुत्वा राजा परं विषादमापन्नः

---

1) Ex conject.; FB °तस्यति (D °तस्येति). Cp. *supra* p. 81, n. 8.

2) B °स्ताज्ञान°, P corr. — F has the good reading.

3) B °दभवतः ।, D and P corr.

4) Ex conject., cp. *supra* p. 175, n. 5; all MSS (F included) मीमांसयेयमिति. Here F has सुरूपं.

5) I have followed F; B °परिषन्मध्ये गतं.

6) F गुह्यकोवाच.

7) F तव instead of बत.

8) Ex conject. «it is only when one feels one's self at ease that the *dharmās* will make their appearance»; F and B अभिलषन्ति 'are desirous of', out of place here and certainly not read by the Tibetan translator, see Feer, p. 129 n. 1. His Latin rendering of the Tibetan text should be corrected as follows: 'bonum et quies (or: soliditas) quidem legem dicentis' (private communication of the late M. Feer).

9) B and its copies तान्मे, F has the missing akṣara.

10) Ex conject.; FB ततः श्रुत्वा.

11) F °यतामस्य.

12) Anusvāra wanting in F.

कदाचित्कर्हिचिन्मे[1] ऽद्य धर्मशब्द आसादितः[2] सो ऽप्यनर्घेण मूल्येनेति ॥ ततः सुन्दरः कुमारस्तदुपश्रुत्य[3] पितुः पादयोर्निपत्य राजानं विज्ञापयामास । मर्षय देव[4] पूर्यतां देवस्याभिप्रायं[5] प्रयच्छ मां गुह्यकायाहारार्थमिति ॥ ततो राजा तमेकपुत्रकमिष्टं[6] कान्तं प्रियं[7] मनापं ह्लात्तमप्रतिकूलं धर्मस्यार्थे यक्षाय दत्तवान् ॥

ततो यक्षेणार्द्धिबलाधानाद्राज्ञः पर्षदश्च तथा[8] दर्शितो यथाङ्गप्रत्यङ्गानि पृथग्विकृत्य विकृत्य भक्षितानि रुधिरं च पीयमानं***दृष्ट्वा राजा धर्माभिलाषी न[9] विषादमापन्नः ॥ स गुह्यको राजानमुवाच । अतृप्तो ऽस्मि भोः पार्थिव भूयो मे प्रयच्छेति ॥ ततो राजा तस्मै[10] दयितां भार्यां दत्तवान् । सापि तेनैवाकारेण दर्शिता ॥ ततो[11] भूयो राजानमुवाच । भोः पार्थिवाद्यापि तृप्तिर्न लभ्यत[12] इति ॥ ततो राजा यक्षमुवाच । वत्स दत्तो मे एकपुत्रको भार्या च दयिता किं भूयः प्रार्थयस इति ॥ गुह्यक उवाच । स्वशरीरं मे प्रयच्छानेन

---

1) B कदाचित्कर्हचि°, its copies °चित्कर्ह°. F °त्कर्हचित्मे.

2) Visarga wanting in F.

3) Ex conject.; FB तमुपश्रुत्य.

4) B and its copies देवः, F has the good reading देव. Cp. Feer p. 129 n. 2.

5) Neuter instead of masc., cp. *supra* p. 29, 9.

6) The akṣara मि is omitted in F.

7) Anusvāra wanting in FB. — F प्रियमंनापत्ता°.

8) FB यथा दर्शितं, obviously corrupted. I have corrected the tradition on account of the words in l. 8 सापि......दर्शिता. Yet the original reading must have been a little different. In the Tibetan the words ཡན་ལག་དང་ཉིང་ལག་ (= *aṅgapratyaṅga*) are preceded by ཁྱེའུ 'child', which is wanting in the Sanskrit.

9) The copyist of D left out न, which proves the incapacity of his mind to understand the full grandeur of a Bodhisattva's heroic unselfishness.

10) तस्मै is wanting in F.

11) B तत, D corr. — F ततो.

12) Ex conject.; F तृप्तिन्नलभत, B तृर्प्तिन लभत, C तृप्तिन°, P तृप्ति न लभत्,

तृप्तिमुपयास्यामीति ॥ राजोवाच । यदि स्वशरीरं ते प्रदास्यामि कथं पुनर्धर्मं [1]श्रोष्यामि किं [2]नु पूर्वं मे धर्मं वद पश्चाद्गृहीतधर्मा शरीरं परित्यक्ष्यामीति ॥ ततो गुह्यकेन राजानं प्रतिज्ञायां प्रतिष्ठाप्यानेकशतायाः परिषदः पुरस्ताद्धर्मो देशितः ।

प्रियेभ्यो जायते शोकः प्रियेभ्यो जायते भयम् ।
प्रियेभ्यो विप्रमुक्तानां नास्ति शोकः कुतो भयमिति ॥

ततो राजा [3]अस्या गाथायाः सकृच्छ्रवणात्प्रह्लादितमनाः प्रीतिसौमनस्येन्द्रियजातो यक्षमुवाच । इदं गुह्यक शरीरं यथेष्टं क्रियतामिति ॥

ततः शक्रो देवेन्द्रो राजानं मेरुवदकम्प्यमनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ विदित्वा यक्षरूपमन्तर्धाप्य स्वरूपेण स्थित्वा प्रसादविकसिताभ्यां नयनाभ्यामेकेन पाणिना पुत्रं गृहीत्वा द्वितीयेन च भार्यां राजानमभ्युत्साहयन्नुवाच । साधु साधु सत्पुरुष दृढसंनाहस्त्वं नचिरादनेन व्यवसायेन अनुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंभोत्स्यसे अयं च ते इष्टजनसमागम इति ॥ ततो राजा शक्रं देवेन्द्रमिदमवोचत् । साधु साधु कौशिक कृतो ऽस्माकं धर्माभिप्रायः[4] पूरितश्चेति ॥

भगवानाह । किं[5] मन्यध्वे भिक्षवो यो ऽसौ तेन कालेन तेन समयेन सुरूपो नाम राजा बभूवाहं सः । सुन्दरः कुमार आनन्दः । सुन्दरिका एषा एव यशोधरा । तदापि मे भिक्षवो धर्महेतोरिष्ट[6]बन्धुपरित्यागः स्वजीवितपरित्या[32b]गश्च कृतः प्रागेवेदानीम् ।

---

1) I have followed F; B [illegible]ष्यामि.

2) I have not ventured to change किं नु, found in both F and B into किं तु. Yet, its being construed here with 2 p. imperative is strange, but *infra*, in avad. nr. 37, किं नु with imperat. occurs similarly. One might compare Engl. *why then* in exhortations.

3) F आस्याः गाथायाः.

4) Visarga wanting in FB.

5) Anusvāra wanting in F.

6) F बधु.

तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यद्धर्मं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः पूजयिष्यामो धर्मं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वोपनिश्रित्य विहरिष्याम इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन्[1] ॥

---

1) In F is added सुवर्णपात्रवदानं समाप्तम् ॥ ० ॥ ये धर्मेत्यादि ॥ and some more akṣaras which have become illegible by dint of time and ants. Here (f. 8b 6) ends he fragment, that commenced (f. 4a 1) in the beginning of avad. nr. 34 (*supra* p. 182, 5).

मैत्रकन्यका इति ३६ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः श्रावस्त्यां विहरति जेतवने ऽनाथपिण्डदस्यारामे । तत्र भगवान्भिक्षूनामन्त्रयते स्म । सब्रह्मकाणि भिक्षवस्तानि कुलानि येषु कुलेषु मातापितरौ सम्यङ्मान्येते सम्यक्पूज्येते[1] सम्यक्सुखेन [2]परिह्रियेते । तत्कस्य हेतोः । ब्रह्मभूतौ हि कुलपुत्रस्य मातापितरौ सह धर्मेण । साचार्यकाणि तानि कुलानि येषु कुलेषु मातापितरौ सम्यङ्मान्येते सम्यक्पूज्येते सम्यक्सुखेन [3]परिह्रियेते । तत्कस्य हेतोः । आचार्यभूतौ हि कुलपुत्रस्य मातापितरौ सह धर्मेण । आहवनीयानि तानि कुलानि येषु कुलेषु मातापितरौ सम्यङ्मान्येते सम्यक् पूज्येते सम्यक्सुखेन [4]परिह्रियेते । तत्कस्य हेतोः । आहवनीयौ हि कुलपुत्रस्य मातापितरौ सह धर्मेण । साग्निकानि तानि कुलानि येषु कुलेषु मातापितरौ सम्यङ्मान्येते सम्यक्पूज्येते सम्यक्सुखेन [5]परिह्रियेते । तत्कस्य हेतोः । अग्निभूतौ हि कुलपुत्रस्य मातापितरौ सह धर्मेण । सदेवकानि तानि कुलानि येषु कुलेषु मातापितरौ सम्यक् मान्येते सम्यक् पूज्येते सम्य-

1) MS ज्यते.

2) Ex conject.; MS परिह्रूयेते (DC °क्रुयते, P °क्रुयेते).

3) MS परिह्रूयते.

4) BC परिह्रूयेते, DP °ह्रूयते.

5) MS परिह्रूयेते (D °क्रुयते).

कमुखेन[1] परिह्रियेते । तत्कस्य हेतोः । देवभूतौ हि कुलपुत्रस्य मातापितरौ सह धर्मेण ॥ इदमवोचद्भगवानिदमुक्त्वा सुगतो ह्यथापरमेतदुवाच शास्ता[2] ।

ब्रह्मा हि मातापितरौ पूर्वाचार्यौ तथैव च ।
आह्वनीयो पुत्रस्य[3] अग्निः स्याद्दैवतानि च ॥ १
तस्मादेतौ[4] नमस्येत[5] सत्कुर्याच्चैव[6] पण्डितः ।
उद्वर्तनेन स्नानेन[7] पादानां धावनेन च ।
अथवा अन्नपानेन वस्त्रशय्यासनेन च ॥ २
तया स[8] परिचर्यया मातापितृषु पण्डितः ।
इह चानिन्दितो भवति प्रेत्य स्वर्गे च मोदते ॥ ३

यदा भगवता एतत्सूत्रं भाषितं तदा भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः । आश्चर्यं भदन्त यद्भगवान्मातापितृगुरुशुश्रूषावर्णवादीति ॥ भगवानाह । किमत्र भिक्षव आश्चर्यं यदिदानीं तथागतो विगतरागो विगतद्वेषो विगतमोहः परिमुक्तो जातिजराव्याधिमरणशोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासैः सर्वज्ञः सर्वाकारज्ञः सर्वज्ञानज्ञेयवशिप्राप्तो मातापितृगुरुशुश्रूषाया वर्णवादी । यत्तु[9] मयातीते ऽध्वनि सरागेण सद्वेषेण

---

1) BD परिह्वयते, CP °ह्रुयते.

2) Cp. *supra* p 174, 1.

3) MS पुत्रस्याग्निस्याद्दैवतानि.

4) I surmise, we must read तस्मादेनौ, as there is here no reason for *eṣa*, but a want of an anaphoric pronoun. They are confused not unfrequently.

5) Ex conject.; MS नमस्येते (DC °स्यते).

6) DCP मण्डितः, in B the first akṣara may perhaps be read as प, but it is not clearly written.

7) Ex conject; MS स्थानेन.

8) The blunder against the metre disappears, as soon as *paricaryayā* is restored to its Prākrit form. In pāda *c* pronounce *bhoti*.

9) MS यत्नु.

समोहेनापरिमुक्तेन जातिजराव्याधिमरणशोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासैर्मातुः स्वल्पमपकारं कृत्वा (1) महद्दुःखमनुभूतं तच्छृणुत साधु च सुष्ठु च मनसि कुरुत भाषिष्ये ॥

भूतपूर्वं भिक्षवो ऽतीते ऽध्वनि वाराणस्यां नगर्यां मित्रो नाम सार्थवाहो बभूवाढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशात्कुलात्कलत्रमानीतम् (2) । स तया सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पुत्रा (3) जा‹यन्ते म्रि›यन्ते च ॥ स करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो व्यवस्थितः । अनेकधनसमुदितं मे गृहं न मे पुत्रो न दुहिता । ममात्ययात्सर्वस्वापतेयमपुत्रकमिति (4) कृत्वा राज्ञो विधेयं भविष्यतीति । तस्य वयस्यकेनोपदि[33 a]ष्टं यदि ते पुत्रो जायते तस्य दारिकानाम स्थापयितव्यमेवमसौ चिरजीवी भविष्यतीति ॥ सो ऽपुत्रः पुत्राभिनन्दी शिववरुणकुबेरशक्रब्रह्मादीनन्यांश्च देवताविशेषानायाचते । तद्यथारामदेवता वनदेवताश्चत्वरदेवताः शृङ्गाटकदेवता बलिप्रतिग्राहिका देवताः सहजाः सहधार्मिका नित्यानुबद्धा अपि देवता आयाचते । अस्ति चैष लोके प्रवादो

1) B महत्सुखम° (दुः written above), all the copies have महत्सुखम°, neglecting the necessary interlinear correction. The interpolated reading सुखम् had its origin, to be sure, in the awkward dread of combining the predicate of self-occasioned sorrow with the subject of the Holy Master.

2) B कुलात्तत्र°, D and P corr.

3) That there must here be a gap in the context is easily inferred, not only because in B there is, at the word पुत्र, a reference to a marginal correction which, however, has not been written on the margin, but chiefly from this. It is plain that Mitra did not complain of the sterility of his wife, but of the death of his children after birth. Moreover, the paraphrased imitation of our avadāna in Divy. XXXVIII makes this clear, see Divy. 587, 9 foll. and 28: *yadā naiva kadācit kāle 'sya putrā jīvino babhūvuḥ*. For this reason I have filled the gap in the context by conjecture. The Tibetan, which has here བུ་དག་བྱུང་ཡང་ཤི་བར་གྱུར་ཏེ་ «though they did just come into life [yet immediately after] they died», wholly confirms this correction. Of a similar misfortune speaks Divy. 483, 28 *tasyāpatyaṃ jātaṃ jātaṃ kālaṃ karoti.*

4) MS °यमापुत्र°.

यदायाचनहेतोः पुत्रा जायन्ते दुहितरश्चेति । तच्च नैवम्[1] । यद्येवमभविष्यदेकैकस्य पुत्रसहस्रमभविष्यत्तद्यथा राज्ञश्चक्रवर्तिनः । अपि तु त्रयाणां स्थानानां संमुखीभावात्पुत्रा जायन्ते दुहितरश्चेति । कतमेषां त्रयाणां स्थानानाम् । मातापितरौ रक्तौ भवतः संनिपतितौ माता कल्या भवति ऋतुमती गन्धर्वश्च प्रत्युपस्थितो[2] भवत्येषां त्रयाणां स्थानानां [3]संमुखीभावात्पुत्रा जायन्ते [4]दुहितरश्च ॥ स चायाचनपरस्तिष्ठति अन्यतमश्च सत्त्वो ऽन्यतम[5]स्मात्सत्त्वनिकायाच्च्युतस्तस्य प्रजापत्याः कुक्षिमवक्रान्तः । पञ्चावेणिका धर्मा एकत्ये पण्डितजातीये मातृग्रामे । कतमे पञ्च । रक्तं पुरुषं जानाति विरक्तं जानाति । कालं जानाति ऋतुं जानाति । गर्भमवक्रान्तं जानाति । यस्य सकाशाद्गर्भो[6] ऽवक्रामति तं जानाति । दारकं जानाति दारिकां जानाति । सचेद्दारको भवति दक्षिणं कुक्षिं निश्रित्य तिष्ठति सचेद्दारिका भवति वामं कुक्षिं निश्रित्य तिष्ठति । सात्तमनात्तमनाः स्वामिनं[7] आरोचयति । [8]दिष्ट्यार्यपुत्र वर्धसे आपन्नसत्त्वास्मि[9] संवृत्ता यथा च मे दक्षिणं कुक्षिं निश्रित्य तिष्ठति नियतं दारको भविष्यतीति । [10]सो ऽप्यात्तमनात्तमनाः पूर्वकायमत्युन्नमय्य दक्षिणं बाहुमभिप्रसार्य [11]उदानमुदानयत्यप्येवाहं चिरकालाभिलषितं पुत्रमुखं पश्येयं

1) MS, in consequence of an excusable lapsus mentalis, तद्यथानैवं. Cp. *supra* p. 13, 12. I have put °भविष्यत्तद्यथा instead of the reading of MS °तद्यथा, cp. *supra* p. 120, n. 8.

2) MS स्थिता.

3) B समु°, D corr.

4) B दुहितरश्चे यथैवमायाचन°, D corr.

5) MS न्यतमस्यास्सत्वनिकायाश्च्यु°.

6) MS °शाद्गर्भाव°.

7) MS स्वामिनो.

8) MS दृष्ट्वार्य; cp. my observation in W.Z. XVI, 361. In Kathās. 46, 28 the same fault — दृष्ट्वा for दिष्ट्या — has been overlooked by Brockhaus, but Durgaprasād has adopted the right reading.

9) B °सन्नास्मि, CP corr.

10) MS सात्त (or °न्त) मनात्त (or °न्त)°; cp. *supra* p. 14, 13.

11) MS उदारमु°.

ज्ञातो मे स्यान्नावज्ञातः कृत्यानि मे कुर्वीत भृतः प्रतिबिभृयाद्दायाद्यं[1] प्रतिपद्येत कुलवंशो मे चिरस्थितिकः स्यादस्माकं चाप्यतीतकालगतानामल्पं[2] वा प्रभूतं वा दानानि दत्त्वा पुण्यानि कृत्वास्माकं नाम्ना दक्षिणामादेक्ष्यत इति । [3]इदं तयोर्यत्रतत्रोपपन्नयोर्गच्छतोरनुगच्छत्विति । आपन्नसत्त्वां चैनां विदित्वोपरिप्रासादतलगतामयन्त्रितां धारयति शीते शीतोपकरणैः उष्णे उष्णोपकरणैर्वैद्यप्रज्ञप्तैराहारैर्नातितिक्तैर्नात्य[4]म्लैर्नातिलवणैर्नातिमधुरैर्नातिकटुकैर्नातिकषायैस्तिक्ताम्ललवणमधुरकटुककषायविवर्जितैराहारैर्हारार्धहारविभूषितगात्रीमप्सरसमिव नन्दनवनविचारिणीं[5] मञ्चान्मञ्चं पीठात्पीठमनवतरन्तीमधरां भूमिम्[6] । न चास्याः किञ्चिदमनोज्ञशब्दश्रवणं यावदेव गर्भस्य परिपाकाय ॥ साष्टानां वा नवानां वा मासानामत्ययात्प्रसूता । दारको जातो[7] ऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको गौरः कनकवर्णश्छत्राकारशिराः[8] प्रलम्बबाहुर्विस्तीर्णललाट उच्चघोषः[9] संगतभ्रूस्तुङ्गनासः सर्वाङ्गप्रत्यङ्गोपेतः । तस्य ज्ञाती ज्ञातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते किं भवतु[10] दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः । अयं दारको मित्रस्य पुत्रः कन्या च तस्माद्भवतु[11] दारकस्य मैत्रकन्यको नामेति ॥

---

1) MS °याद्दायाद्यं.

2) B चाभ्यती, P corr.

3) B इमयोर्यत्रतत्रो°, but म is not written on the line but above it as a correction of another erased akṣara, in CDP various new corruptions.

4) D fills up the gap.

5) B विचारणीं, P corr.

6) MS भूमीं.

7) MS जात अभि°, and so often in this commonplace. *Infra* p. 198, 1 MS दारकः अष्टा°.

8) Visarga wanting in MS.

9) B घोणः or घोशः, P copied °णः, C made घोषणः out of it, D घ्राणः, probably by conjecture. Cp. *supra* p. 121, n. 2.

10) B भवत्त, D corr.

11) MS तस्माद्भवत्त.

मैत्रकन्यको दारको ऽष्टाभ्यो धात्रीभ्यो दत्तो (1)द्वाभ्यामंसधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्रीडनिकाभ्यां धात्रीभ्याम्। सो ऽष्टाभिर्धात्रीभिरुन्नीयते वर्ध्यते(2) क्षीरेण दध्ना नवनीतेन सर्पिषा (3)सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्तप्तोत्तप्तैरुपकरणविशेषैराशु (4)वर्धते ह्रदस्थमिव पङ्कजम्। पिता चास्य महासमुद्रमवतीर्णस्तत्रैव च निधनमुपयातः॥ यदा मैत्रकन्यको महान्संवृत्तस्तदा मातरमुवाच। अम्ब पितास्माकं किंकर्मफलोपजीवी आसीत्ततः पश्चादहं (5)पि तथा करिष्यामीति॥ माता कथयति। पुत्रक पिता ते (6)ओक्कारिक आसीदाकाङ्क्षमाणस्त्वमोक्कारि[33 b]कत्वं कुरु। सा चिन्तयति। यद्यहमस्मै वक्ष्यामि महासमुद्रवणिगासीदित्येषो ऽपि कदाचिन्महासमुद्रमवतीर्णस्तत्रैव निधनमुपगच्छेदिति॥

तेनौक्कारिकापणो व्यवस्थापितः। ततः प्रथमे दिवसे चत्वारः कार्षापणाः संपन्नाः। ते ऽपि तेन मातुर्निर्यातिता एभिरम्ब श्रमणब्राह्मणकृपणवनीपकान्प्रतिपादयस्वेति॥ यावदपरेणोच्यते पिता ते गान्धिकापणिक आसीदिति। तेनौक्कारिकत्वं त्यक्त्वा गान्धिकापणो व्यवस्थापितः। अष्टौ कार्षापणाः(7) संपन्नाः। ते ऽपि तेन मातुर्निर्यातिताः॥ याव-

---

1) MS द्वाभ्यांमत्स (P °मेत्स).

2) Ex conject.; MS वर्धते.

3) B सर्पिमण्डैर्णा, D corr.

4) वर्ध्यते, D corr.

5) I have not ventured to change the tradition of manuscripts; the prākritic *pi* instead of *api* may perhaps be imputed to inadvertence of the author of our collection.

6) B ओक्का° made out of उोक्का°, which is written in C. Here, too, we have the prākritic form instead of Skrt. *autkarika*. In the corresponding passage of Divy. p. 590 the word has been depraved into *aukarika*; elsewhere in Divy. (p. 227, 26 and 228, 5) we meet with *otkarika*. Cp. the Index to Divy.

7) MS °पणाः.

दर्पेणोच्यते पिता ते हैरणियक[1] आसीदिति । तेन तमापणं त्यक्त्वा हैरणियकापणो[1] व्यवस्थापितः । ततः प्रथमे दिवसे षोडश कार्षापणाः संपन्नाः । ते ऽपि तेन मातुर्निर्यातिताः । द्वितीये दिवसे द्वात्रिंशत्कार्षापणाः संपन्नाः । ते ऽपि तेन मातुर्निर्यातिताः ॥ यावद्धैरणियकैरीर्ष्याप्रकृतैः[1][2] सर्वानधिष्ठानव्यवहारान्विदित्वोक्तः । मैत्रकन्यक किं तवानया अधर्मजीविकया पिता ते महासमुद्रवणिगासीत्केन त्वं कुसंव्यवहारे नियुक्त इति ॥ स हैरणियकवचनसंचोदितो मातुर्गत्वा कथयत्यम्ब एवमनुश्रूयते पितास्माकं महासमुद्रवणिगासीदिति तदनुजानीहि अहमपि महासमुद्रमवतरिष्यामीति । माता कथयत्येवमेतत्पुत्रक किं तु त्वं बाल एकपुत्रकश्च मा मां परित्यज्य महासमुद्रमवतरिष्यसीति ॥ स ईर्ष्याप्रकृतिभिरकल्याणमित्रैर्विप्रलब्धो न निवर्तते । ततस्तेन मातुर्वचनमवचनं कृत्वा वाराणस्यां नगर्यां घण्टावघोषणं[3] कारितम् । शृण्वन्तु भवन्तो वाराणसीनिवासिनो वणिजः मैत्रकन्यकः सार्थवाहो महासमुद्रमवतरिष्यति ये[4] युष्माकमुत्सहन्ते मैत्रकन्यकेन सार्थवाहेन सार्धमशुल्केनागुल्मेनातरपण्येन[5] महासमुद्रमवतर्तुं ते महासमुद्रगमनीयं पण्यं समुदानयन्त्विति[6] ॥ स कृतकुतूहलमङ्गलस्वस्त्ययनः पञ्चवणिक्शतपरिवारः शकटैर्भारैर्मूटैः पिटकैरुष्ट्रैर्गोभिर्गर्दभैर्महासमुद्रगमनीयं पण्यं समुदानीय संप्रस्थितो माता चास्य स्नेहव्याकुलहृदया साश्रुदुर्दिनवदना पादयोर्लग्ना पुत्रक मा मां परित्यज्य महासमुद्रम-

---

1) In B it is not clear, whether the third akṣara was णिय or णिड, it has been changed into णि, and so is the reading of the copies, only D has twice णिड. The word is of course हैरणियक, as it is written in MS at l. 6, and in Divy. p. 501, 590 and 591, where it is also certified by the metre (590, 2).

2) B °रीष्या (or ष्या)प्रकृतैः, D corr. One would rather expect °प्रकृतिभिः, as is said *infra*, l. 9.

3) B °षणां, P corr.

4) Ex conject.; MS सोयु° (CP सायु°, the vowel of the first akṣ. being somewhat indistinct in B).

5) B मा°, DCP corr.

6) The same formula occurs in Divy. 4, 11. 34, 12. 501, 22.

वतेरिति ॥ [1] अथ स एवं [2] करुणादीनविलम्बितैरप्यनैरुच्यमानः कृतव्यवसायो मातरं पादेन शिरस्यभिहत्य [3] सार्थसहायः संप्रस्थितो मात्रा चोक्तो मा मे पुत्रकास्य कर्मणो विपाकमनुभवेथा इति ॥

यावदसौ ग्रामनिगम[4]राष्ट्रराजधानीपट्टनान्यवलोकयन्समुद्रतीरमनुप्राप्तः । स पञ्चभिः पुराणशतैर्वहनं भृत्वा पञ्च पौरुषेयान्गृहीत्वा [5] ऽहारं नाविकं कैवर्तं कर्णधारं च [6] त्रिरपि घोषणावघोषणं कृत्वा महासमुद्रमवतीर्णः ॥ यावद्वहनं मकरेण मत्स्यजातेनानयाद्व्यसनमापादि[7]तम् । ततो मैत्रकन्यकः फलकमासाद्य स्थलमनुप्राप्तः ॥ ततः स्थले चङ्क्रम्यमाणो न [8] दूरान्नगरं रमणकं नाम्ना [9] दृष्ट<वा>न् । स तदुपजगाम । यावत्ततश्चतस्रो ऽप्सरसो निर्गता

---

1) So B, in the copies अथ is left out, did the copyists mean it was erased? The condition of the text, as written in B, implies correction rather than expunction.

2) MS करुणा, the same blunder in Divy. 169, 12. 174, 9. Cp. also *supra* p. 170, n. 8.

3) Ex conject.; MS सार्थमहोयः. Feer, p. 134, 7 «suivi des marchands».

4) MS °राजराष्ट्रधानीषुपट्टनान्य°, an obvious blunder. D corr., but extends the list of places: ग्रामनगरनिगमजनपदराष्ट्रराजधानीपट्टनान्य°.

5) Sic MS.

6) Ex conject.; MS कैवर्त्तकर्णधारंवर्त्तिरपि. There remains the inconsistency of *four* categories of the crew being named, though it has been said there were *five*. And I do not well understand *ghoṣāvaghoṣaṇam*; query घण्टावघोषणं?

M. Feer names indeed five categories of the crew in his translation, where he writes (p. 134, 12) 'un équipage quintuple, consistant en pompiers, rameurs, pêcheurs, vigie, pilote'. If this translation, which rests also on the Tibetan version, is to be relied on, the Sanskrit term corresponding to 'vigie' seems to have been lost. Yet, from a private communication of the late M. Feer, I have got the information that the meaning of the Tibetan terms is rather uncertain; instead of 'vigie' he rather translates: 'celui qui bouche les trous'.

7) MS पादितः.

8) Ex conject., MS दूरं नगरं.

9) MS दृष्टं स तदु°.

अभिरूपा दर्शनीयाः प्रासादिकास्ताः कथयन्ति । एहि मैत्रकन्यक स्वागतं ते इदमस्माकमन्नगृहं पानगृहं [1]वस्त्रगृहं शय्यागृहं मणिमुक्तावैडूर्यशङ्खशिलाप्रवाडविविधजातरूपरजतसंपूर्णमागच्छ रंस्यामहेति[2] ॥ स ताभिः सहानेकानि वर्षाणि रतिमनुभूतवान्यथापि तत्कृतपुण्यः सत्त्वः कृतकुशलः । दक्षिणापद्धतिगमनाच्चैनं वारयन्ति । स यतो दक्षिणायाः पद्धतेर्निवार्यते ततः सुष्ठुतरमुत्कण्ठितो गन्तुम् ॥ यावत्पुनरपि दक्षिणेन पथा गच्छन्पश्यति [3]सदामत्तं नाम नगरम् । स तत्र द्वारीभूतो यावत्तस्मादप्यष्टावप्सरसो निर्गता अभिरूपतरा दर्शनीयतराः प्रासादिकतरास्ताः कथयन्ति । एहि मैत्रकन्यक स्वागतं ते इदमस्माकमन्नगृहं [4]पानगृहं वस्त्रगृहं शय्यागृहं मणिमुक्तावैडूर्यशङ्खशिलाप्रवाडविविधजातरूपरजतसंपूर्णमागच्छ रंस्यामहेति । स ताभिः सहानेकानि वर्षाणि रतिमनुभूतवान्यथापि तत्कृतपुण्यः सत्त्वः [34 a]कृतकुशलः । ता अप्यस्य दक्षिणां पद्धतिं वारयन्ति । स यतो दक्षिणायाः पद्धतेर्निवार्यते ततः सुष्ठुतरमुत्कण्ठितो[5] गन्तुम् ॥ यावत्पुनरपि दक्षिणेन पथा [6]गच्छन्पश्यति नन्दनं नाम नगरम् । स तत्र द्वारीभूतो यावत्तस्मादपि षोडशाप्सरसो निर्गता अभिरूपतरा दर्शनीयतराः प्रासादिकतरास्ताः कथयन्ति । एहि मैत्रकन्यक स्वागतं ते इदमस्माकमन्नगृहं पानगृहं वस्त्रगृहं शय्यागृहं मणिमुक्तावैडूर्यशङ्खशिलाप्रवाडविविधजातरूपरजतसंपूर्णमागच्छ रंस्यामह इति । स ताभिस्सहानेकानि वर्षाणि रतिमनुभूतवान्यथापि तत्कृतपुण्यः सत्त्वः कृतकुशलः । ता अप्यस्य दक्षिणां

---

1) B वस्त्रं गृहं, DP corr.

2) Here and l. 9 °मह इति is contracted in the MS by irregular sandhi, but not so in the repetitions concerning the third and fourth staying-place.

3) MS सदार्यत्तं. The right form of this name is plain from its Tibetan translation, see Feer, p. 134 n. and the parallels in the Pāli Jātaka (III, 207, 2 and I, 363, vs. 81).

4) B °न्नगृह (out of ह्न) पानंगृहं, D °न्नपानगृहं.

5) B सुत्कण्ठितो, DP corr.

6) B गच्छत्प°, D corr.

पद्धतिं वारयन्ति । स यतो दक्षिणायाः पद्धतेर्निवार्यते ततः सुष्ठुतरमुत्कण्ठितो गन्तुम् ॥ यावत्पुनरपि दक्षिणेन पथा गच्छन्पश्यति ब्रह्मोत्तरं नाम प्रासादम् । स तत्र द्वारीभूतो यावत्तस्मादपि द्वात्रिंशदप्सरसो निर्गता अभिरूपतरा दर्शनीयतराः प्रासादिकतरास्ताः कथयन्ति । एहि मैत्रकन्यक स्वागतं ते इदमस्माकमन्नगृहं पानगृहं वस्त्रगृहं शय्यागृहं मणि[1]मुक्तावैडूर्यशङ्खशिलाप्रवाडविविधजातरूपरजतसंपूर्णमागच्छ रंस्यामह इति । स ताभिस्सहानेकानि वर्षाणि रतिमनुभूतवान्यथापि तत्कृतपुण्यः सत्त्वः कृतकुशलः । ता अप्यस्य दक्षिणां पद्धतिं वारयन्ति । स यतो दक्षिणायाः पद्धतेर्निवार्यते ततः सुष्ठुतरमुत्कण्ठितो गन्तुम् ॥

यथा दक्षिणां पद्धतिं गच्छति तथास्येच्छा वर्धते । यावत्पुनरपि दक्षिणेन पथा गच्छन्पश्यत्ययोमयं नगरम् । स तत्र प्रविष्टः प्रविष्टमात्रस्य चास्य द्वारं पिहितम् । ततो ऽभ्यन्तरं प्रविष्टः । तत्रास्य [2]द्वारं पिहितम् । ततो ऽभ्यन्तरं प्रविष्टो यावत्पुरुषं पश्यति महाप्रमाणं मूर्ध्नि चास्यायोमयं चक्रं भ्रमत्यादीप्तं प्रदीप्तं संप्रज्वलितमेकज्वालीभूतं । तस्य शिरसो यत्पूयशोणितं प्रघरति सो ऽस्याहारः । ततो मैत्रकन्यकस्तं पुरुषं पृष्टवान्भो [3]पुरुष कस्त्वमिति । स कथयत्यहं मातुरपकारीति । उदाहृतमात्रे च तेन पुरुषेण मैत्रकन्यकस्य तत्कर्माभिमुखीभूतम् । अहमपि मातुरपकारीति मन्ये तेनैवाहं कर्मणा इहाकृष्ट इति ॥ अथ तस्मिन्नन्तरे आकाशाच्छब्दो निर्गतः ये बद्धास्ते मुक्ता ये मुक्तास्ते बद्धाः । इत्युक्तमात्रे तस्य पुरुषस्य मूर्ध्नि चक्रमन्तर्हितं मैत्रकन्यकस्य मूर्ध्नि प्रादुर्भूतम् ॥ ततो दुःखार्तं[4] मैत्रकन्यकमवेद्य स पुरुषो गाथया प्रत्यभाषत ।

---

1) MS has a superfluous प्रवाड between मुक्ता and वैडूर्य; in D प्रवाड occurs once, but in the wrong place.

2) B द्वार, P corr.

3) B पुरुषः, D corr.

4) Ex conject.; MS दुःखार्त्तं. The paraphrase of this passage in the Maitrakanyakāvadāna of the Divy. confirms the correction. Divy. 606, 6 *tataḥ sa puruṣo hā heti mūrdhnā* [I conjecture *mūrdhnaḥ*] *pravidāhajena tīvreṇa duḥkhena samākramyamāṇaçarīrakaṃ Maitrakanyakaṃ bodhisattvam āha.* The spaced words are the embellishment of the simple *duḥkhārtam* of our text.

अतिक्रम्य रमणकं सदामत्तं[1] च <न>न्दनम्[2]।
ब्रह्मोत्तरं च प्रासादं केन त्वमिहागतः[3]॥

मैत्रकन्यकः प्राह।

अतिक्रम्य रमणकं सदामत्तं[1] च नन्दनम्[4]।
ब्रह्मोत्तरं च प्रासादमिच्छयाहमिहागतः॥
दूरं हि कर्षते कर्म दूरात्कर्म प्रवर्तते।
तत्र प्रकर्षते कर्म यत्र कर्म विपच्यते[5]॥
तेन कर्मविपाकेन चक्रं वहति मस्तके।
आदीप्तं संप्रज्वलितं मम प्राणोपरोधकमिति॥

पुरुषः प्राह।

त्वया प्रदुष्टचित्तेन माता दुष्करकारिका।
पादेनाभ्याहता मूर्ध्नि तस्य ते कर्मणः फलमिति॥

मैत्रकन्यकः प्राह।

कति वर्षसहस्राणि चक्रं वर्त्स्यति[6] मस्तके।
आदीप्तं संप्रज्वलितं मम प्राणोपरोधकम्॥

पुरुषः प्राह।

---

1) B सदामत्तं (यत्तं written above) in the çloka spoken by the puruṣa; in that uttered by Maitr. it had at first सहामत्तं, but हा has been changed into दा and य has been added as an interlinear correction of म. Cp. Jāt. I, 363, vs. 81; III, 207, vs. 96.

2) MS चन्दनब्रह्मो°.

3) Pronounce, without sandhi, *iha āgataḥ*.

4) MS चचन्दनं (P चवन्दनं).

5) The same çloka, with one variation, see Divy. 566, 6.

6) Ex conject.; MS वत्स्यति, D भस्यति, a conjectural alteration, it seems, on account of the following çloka.

[1]षष्टि वर्षसहस्राणि षष्टि वर्षशतानि च।
आदीप्तमायसं चक्रं तव मूर्ध्नि भ्रमिष्यतीति॥

मैत्रकन्यक आह। भोः पुरुष अस्ति कश्चिदन्यो[34b] ऽपीहागमिष्यतीति॥ पुरुषः प्राह। य एवंविधकर्मकारी भविष्यतीति॥

ततो मैत्रकन्यको दुःखवेदनाभिभूतः सत्त्वानामन्तिके कारुण्यं जनयित्वा तं पुरुषमाह। इच्छाम्यहं भोः[2] पुरुष सर्वसत्त्वानामर्थे इदं चक्रमुपरि शिरसा धारयितुं मा कश्चिदन्यो ऽप्येवंविधकर्मकारी इहागच्छत्विति। इत्युक्तमात्रे मैत्रकन्यकस्य बोधिसत्त्वस्य तच्चक्रं सप्ततालमात्रं मूर्ध्नि उद्गम्याकाशे स्थितम्। स च कालं कृत्वा तुषिते देवनिकाये उपपन्नः॥

भगवानाह। किं मन्यध्वे भिक्षवो यो ऽसौ तेन कालेन तेन समयेन मैत्रकन्यक आसीदहं सः। यन्मया संव्यवहरता[3] माता कार्षापणैः प्रतिपादिता तस्य मे कर्मणो विपाकेन चतुर्षु महानगरेषु महत्सुखमनुभूतं यतश्च मे मातुः परीत्तो[4] ऽपकारः कृतस्तस्य मे कर्मणः फलविपाकेनैवंविधं दुःखमनुभूतम्। तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यन्मातापितृषु कारान्करिष्यामो नापकारांस्तदेते[5] दोषा न भविष्यन्ति ये मैत्रकन्यकस्य पृथग्जनस्य एष एव गुणगणो भविष्यति यस्तस्यैव देवपुत्रभूतस्येत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम्। तत्कस्य हेतोः। [6]दुष्करकारकौ हि भिक्षवः पुत्रस्य मातापितरावाप्यायकौ[7]

1) One would expect षष्टिं, but cp. *supra* p. 135, 5. In the Lalitavistara, too, I have met with many instances of the indeclinability of cardinals, e. g. ed. Lefm. p. 18, 5 (*sapta ratnaiḥ* for *saptabhī r.*), 76, 13 (*viṃçati ca* for °*tiç ca*), 146, 13 (*viṃçaty api* for °*tir api*), 278, 13 (where the nom. *açītiḥ* is used as indeclinable). Cp. Çikṣāsamuccaya p. 56, 11 with Bendall's note.

2) Visarga wanting in MS. 3) Anusvāra wanting in MS.

4) Ex conject.; MS परीत्ये(C °भ्यो)पकारः. Cp. स्वल्पमपकारं कृत्वा *supra* p. 195, 1.

5) Ex conject.; B कारस्तु एते. The copyists of C and P have changed this into कारस्त एते, D into कारस्तं एते. For the rest cp. W.Z., XVI, 351.

6) This sermon is also found Divy. 51, 20 foll., with some slight variations. Cp. W.Z., XVI, 109.

7) MS मातापितरौवा(D चो)पायकौ.

पोषकौ[1] संवर्धकौ स्तन्यस्य दातारौ चित्रस्य[2] जम्बूद्वीपस्य दर्शयितारौ[3] । यश्चैकेनांसेन पुत्रो मातरं द्वितीयेन पितरं पूर्णं[4] वर्षशतं परिहरेद्यद्वा ऽस्यां महापृथिव्यां मणयो मुक्ता वैडूर्यशङ्खशिलाप्रवाडरजतजातरूपमश्मगर्भो[5] मुसारगल्वो ‹लो›हितिका दक्षिणावर्त इत्येवंरूपे वा ऐश्वर्याधिपत्ये प्रतिष्ठापयेन्न[6] इयता पुत्रेण मातापित्रोः कृतं वा स्यादुपकृतं वा । यस्त्वसावश्राद्धं मातापितरं[7] श्रद्धासंपदि समादापयति विनयति निवेशयति प्रतिष्ठापयति दुःशीलं शीलसंपदि मत्सरिणं त्यागसंपदि दुष्प्रज्ञं[8] प्रज्ञासंपदि समादापयति विनयति निवेशयति प्रतिष्ठापयति इयता पुत्रेण मातापित्रोः कृतं वा स्यादुपकृतं वा ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

---

1) B पौषकौ, CP corr.

2) B चित्त्रस्य, but the copyists read it चित्तस्य (so CP; D चितस्य).

3) Ex conject.; B दर्शयितारौकेकेनांस्येत, proceeding, I think, from दर्शयितारौयेकेनांसेन, in which case ये would be the product of a false sandhi of *ya e°*.

4) Ex conject.; MS पूर्णा.

5) MS °स्मगर्भो.

6) B प्रतिष्ठाप्ययेयत्नइयता, the interlinear त (which has been copied in D and P, not in C) must proceed from a clumsy endeavour to amend the corrupt words, but there is no use of the word यत्नतः here. In त्न is hidden न्न = the final consonant of *pratiṣṭhāpayen* + *na.*

7) This singular is also found in Divy. 51, 27.

8) Restored from Divy. In B दुष्प्रज्ञं is immediately followed by संपदि, but in the lower margin a correction सुःप्रज्ञ, referring to this passage of the text, is subjoined; the copyists of D and P put सुप्रज्ञः into the text, that of C left it out.

शश इति ३७ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः श्रावस्त्यां विहरति जेतवने ऽनाथपिण्डदस्यारामे । श्रावस्त्यामन्यतमः श्रेष्ठी आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशात्कुलात्कलत्रमानीतम् । स तया सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः कालान्तरेण पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता[1] । साष्टानां वा नवानां वा मासानामत्ययात्प्रसूता । दारको जातः । स उन्नीतो वर्धितो महान्संवृत्तः[2] । पिता चास्य धनक्षयमनुप्राप्तो भोगक्षयमनुप्राप्तः । स च विस्तीर्णसुहृत्संबन्धिबान्धवस्तं पुत्रं कालानुकालं ज्ञातिसकाशं[3] प्रेषयति । स तैर्ज्ञातिभिस्तथा लाडितो यथा तेषु प्रवृद्धस्नेहः संवृत्तः ॥

यावदपरेण समयेन जेतवनं निर्गतः । अथासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलङ्कृतमशीत्यानुव्यञ्जनै[4]र्विराजितगात्रं व्याम[5]प्रभालङ्कृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं [35a] जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । स प्रसादजातश्च भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्तान्निषण्णो धर्मश्रवणाय । तस्मै भगवता संसारवैराग्यिकी धर्मदेशना

---

1) MS संवृता.

2) MS महान्सवृ°.

3) MS संकाशं.

4) B व्यञ्जनैवि, D corr.

5) MS व्योम.

कृता यां श्रुत्वा संसारे दोषदर्शी निर्वाणे गुणदर्शी भूत्वा मातापितरावनुज्ञाप्य भगवच्छासने प्रव्रजितः ॥ स एवं प्रव्रजितः सन् ज्ञातिभिः सह संसृष्टो विहरति। ततो भगवांस्तं गृहिसंसर्गान्निवार्यारण्ये नियोजयते[1]। स तत्र नाभिरमते। यावद्भगवांस्तं त्रिरपि गृहिसंसर्गान्निवारयति। वत्सानेकदोषदुष्टो ऽयं गृहिसंसर्गः सन्ति चक्षुर्विज्ञेयानि रूपाणि इष्टानि कान्तानि प्रियाणि मनापानि कामोपसंहितानि रञ्जनीयानि श्रोत्रविज्ञेयाः शब्दा घ्राणविज्ञेया गन्धा जिह्वाविज्ञेया रसाः कायविज्ञेयानि स्प्रष्टव्यानि मनोविज्ञेया धर्मा इष्टाः कान्ताः प्रिया मनापाः[2] कामोपसंहिता रञ्जनीयाः कण्टकभूताः। अनेकपर्यायेण चास्यारण्यगुणाः संवर्णिता यत्र स्थितस्य कुशलानां धर्माणां वृद्धिर्भवति ॥ यावत्तेन कुलपुत्रेण भगवन्तं कल्याणमित्रमागम्यारण्यवासेन वसता[3] युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेनेदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविध्वंसनधर्मतया पराहत्य सर्वक्लेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम्। अर्हन्संवृत्तस्त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंवित्प्राप्तो भवलाभलोभसत्कारपराङ्मुखः सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्यो ऽभिवाद्यश्च संवृत्तः ॥

स पूर्वनिवासमनुस्मृत्य भगवतो ऽस्यातिदुष्कराणि दृष्ट्वा[4] भगवन्तमुपसंक्रम्य सगौरवः [5]स्तौति मानयति च ॥ भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः। पश्य भदन्त यावदयं कुलपुत्रो भगवता यावत्त्रिरपि [6]ग्रामान्तान्निवार्यारण्ये नियोजितो[7]

1) I cannot account for the use of the ātmanepada.

2) MS मनापकामो°.

3) Ex conject.; MS वसना. Perhaps °वासेन is to be corrected into °वासं.

4) This means, I think, «considering how the Lord had done things difficult to be done, for *his* sake», viz. to make him leave his former mode of living in the world.

5) Ex conject.; MS सोति (C साति). The Tibetan has སྟོད་ཅིང་རི་མོ་བྱས་སོ་ 'laus et honos factus est' (from a private letter of Feer). Cp. his translation p. 139, 18.

6) MS ग्रामान्तं नि°.

7) Ex conject.; MS भियोजितो.

यावदर्हत्त्वे प्रतिष्ठापित इति ॥ भगवानाह । किमत्र भिक्षव आश्चर्यं यदिदानीं मया विगतरागेण विगतद्वेषेण विगतमोहेन परिमुक्तेन जातिजराव्याधिमरणशोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासैः सर्वज्ञेन सर्वाकारज्ञेन सर्वज्ञानज्ञेयवशिप्राप्तेनायं कुलपुत्रो यावत्त्रिरपि ग्रामान्तान्निवार्यारण्ये नियोजितो यावदर्हत्त्वे प्रतिष्ठापितो यत्तु[1] मयातीते ऽध्वनि सरागेण सद्वेषेण समोहेनापरिमुक्तेन जातिजराव्याधिमरणशोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासैरयं कुलपुत्रः स्वजीवितपरित्यागेन ग्रामान्तान्निवार्यारण्यवासे[2] नियुक्तस्तच्छृणुत साधु च सुष्ठु च मनसि कुरुत भाषिष्ये ॥

भूतपूर्वं भिक्षवो ऽतीते ऽध्वनि अन्यतरस्मिन्गिरिकन्दरे[3] प्रस्रवणपुष्पफलकन्दसंपन्ने ऋषिः प्रतिवसति कष्टतपाः फलमूलाम्बुभक्षो ऽजिनवल्कलवासी अग्निहोत्रिकः । तस्य च ऋषेः शशो वयस्यो[4] मानुषप्रलापी । स दिवसानुदिवसं त्रिः[5] ऋषिसमीपमुपसंक्रामति उपसंक्रम्याभिवादनं[6] कृत्वा विविधाभिः कथाभिः संमोदते । तावेवं प्रवृद्धस्नेहौ पितापुत्रवदवस्थितौ ॥ यावत्कालान्तरेण महत्यनावृष्टिः प्रादुर्भूता यया नद्युदपानान्यल्पसलिलानि[7] संवृत्तानि पुष्पफलवियुक्ताश्च पादपाः ॥ ततः स ऋषिस्तत्राश्रमपदे उप[8]भोगविरहान्नाभिरमते । सो ऽजिनचीरवल्कलान्यभिसंक्षेप्तुमारब्धः[9] ॥

---

1) MS यंतु.

2) MS ग्रामन्ता°.

3) B कन्दर, D corr.

4) B वायस्यो, DP °स्या, C °स्य.

5) Sic MS.

6) Ex conject.; MS क्रम्याविवादनं.

7) MS °ल्पशलि°.

8) The false reading, which caused trouble to M. Feer (p. 140 n. 2) is only found in P तत्राश्रमपदेन्द्रपभोग°, where न्द्र represents a wrongly read Nepalese उ. In B the writing is here somewhat indistinct, indeed, but the copyists of D and C read it rightly.

9) MS °मालब्धः. Putting ल for र or inversely is very common in Nepalese mss., as is well known. — I do not believe, however, *ālabdha* is from the author's hand, since *ārabdha* is the constant orthography in our text. Cp. e. g. Divy. 182, 23 *Çuçumālagiriḥ* and *supra* p. 79 n. 5; p. 53 n. 3.

अथ शशस्तं तथा प्रवृत्तं दृष्ट्वा पृष्टवान्महर्षे क्व गमिष्यसीति ॥ ऋषिराह । ग्रामान्तमवगमिष्यामि[1] तत्र पक्वभैक्षेण यापयिष्यामीति ॥ ततः स ऋषिवचनमुपश्रुत्य जातसंतापो मातापितृवियोगमिव मन्यमानः पादयो[35 b]र्निपत्य तमृषिमुवाच । मा मां परित्यज अपि चानेकदोषसंकुलो गृहवासो ऽनेकगुणसंपन्नश्चारण्यवास इति ॥ स बह्वप्युच्यमानो न निवर्तते । ततः स शशेनोच्यते । यद्यवश्यं गन्तव्यं किं[2] नूद्येह तावत्प्रतीक्षस्व श्वो यथाभिप्रेतं यास्यसीति ॥ ततस्तस्य ऋषेरेतदभवत् । नियतमयं मा[3]माहारजातेनोपनिमन्त्रयितुकामो यस्मादिमे तिर्यग्योनिगताः प्राणिनः संचयपरा इति । तेन तस्य प्रतिज्ञातम् ॥

[4]अथ कृताह्निकमाहारकाले शश उपसंक्रम्य तमृषिं प्रदक्षिणीकृत्य क्षमयितुमारब्धः । क्षमस्व मम महर्षे यन्मया ऊहापोहविरहितेन तिर्यग्योनावुपपन्नेन तव किञ्चिदपकृतं स्यादित्युक्त्वा सहसोत्प्लुत्याग्नौ प्रपतितः ॥ ततः स[5] रिषिर्जातसंवेगो बाष्पदुर्दिनमुखः प्रियैकपुत्रकमिवोपगृ[6]ह्योवाच । वत्स किमिदमारब्धमिति ॥ शश उवाच । महर्षे ऽरण्यप्रियतया मदीयेन मांसेनाहोरात्रं यापयिष्यसि । किं च

---

1) If the reading is genuine, *ava* + *gam* has here an old Vedic acceptation, which seems antiquated in classical Sanskrit. D, probably by conjecture, ग्रामान्तमेव गमिष्यामि. In the parallel passage *infra* p. 210, 4 the ṛṣi says *avatariṣyāmi*.

2) We have here another instance of *kiṃ nu* with imperative. Cp. *supra* p. 191 n. 2.

3) Ex conject.; MS ममाहारजाते°.

4) MS अथा.

5) Sic MS. Cp. Divy. 321, 5. 338, 11. 350, 4. 638, 6. For a similar orthography *riddhi* vide *ibid.* 134, 17. 160, 25 and passim in avad. XII.

6) The extreme conciseness of our text here makes me uncertain about the exactness of the reading of MS; perhaps *upaguhya* is meant, not *upagṛhya*. In Jtkm. VI and Jāt. nr. 316 the hare jumps into the fire, but this does not do him any harm at all. The author of our text overlooks this essential trait of the tale.

(1) न सन्ति मुद्गा न तिला न तण्डुला वने विवृद्धस्य शशस्य केचन (2)।
शरीरमेतत्त्वनलाभिसंस्कृतं (3) ममोपयोज्याद्य तपोवने वसेति ॥

ततः स ऋषिः शशवचनमुपश्रुत्य जातसंवेग उवाच । (4) यद्येवं तव प्रियतया काममिहैव जीवितं परित्यक्ष्यामि न च ग्रामान्तमवतरिष्यामीति । श्रुत्वैतद्वचनं शशः प्रीतमनाः (5) संवृत्त (6) ऊर्ध्वमुखश्च गगनतलमभिवीक्ष्य याचितुं प्रवृत्त आह च ।

अरण्ये मे समागम्य विवेके रमते मनः ।
अनेन सत्यवाक्येन (7) माहेन्द्रं देव वर्ष नु ॥

इत्युक्तमात्रे बोधिसत्त्वानुभावेन माहेन्द्रभवनमाकम्पितम् (8) । देवतानां चाधस्ताज्ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते । किं कृतमिति । पश्यन्ति बोधिसत्त्वानुभावादिति । यावच्छक्रेण देवेन्द्रेण माहेन्द्रवर्षं वृष्टं येन तदाश्रमपदं पुनरपि तृणगुल्मौषधिपुष्पफलसमृद्धं संवृत्तम् ॥

ततस्तेन ऋषिणा शशं (9) कल्याणमित्रमागम्य तत्र वसता पञ्चाभिज्ञाः साक्षात्कृताः ॥ ततः स ऋषिः शशमुवाच । भोः शश तेन दुष्करेण व्यवसायेन कारुण्यभावाच्च किं प्रार्थयसे इति । तेनोक्तम् । अन्धे ‹लोके अनायके› अपरिणायके बुद्धो भूयासमतीर्णानां सत्त्वानां तारयिता अमुक्तानां मोचयिता अनाश्वस्तानामाश्वासयिता अपरिनिर्वृतानां (10) परि-

---

1) The same strophe in the vaṃçastha metre is Jtkm. VI, 29, with but one variant उपयुज्य. Cp. its Pali prototype Jāt. III, 55, 4.

2) MS केचनः, the visarga proceeds, I suppose, from a misread daṇḍa in A.

3) MS रीरमेतंत्वन°.

4) Ex conject.; MS यद्यैव (D अद्यैवं).

5) B प्रीतमना, P corr.

6) B ऊद्धमु°, P corr.

7) Ex conject.; MS माहेन्द्रो देव वर्षतु. The nom. देवः would disturb the metre. As to *māhendro varṣaḥ* cp. *supra* p. 176, 7.

8) MS °कम्पितदेवता°.

9) Anusvāra wanting in MS.

10) B निवृत्तानां, D corr.

निर्वापयितेति ॥ ततः स ऋषिरिदं वचनमुपश्रुत्य शशमब्रवीत् । यदा त्वं बुद्धो [1]भवेथा-स्माकमपि समन्वाहरेथा इति ॥ शश उवाचैवमस्त्विति ॥

भगवानाह । किं[2] मन्यध्वे भिक्षवो यो ऽसौ तेन कालेन तेन समयेन शश आसीदहं सः । [3]ऋषिरेष एव कुलपुत्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यत्कल्याणमित्रा विहरिष्यामः कल्याणसहायाः कल्याणसंपर्का न पापमित्रा न पापसहाया न पापसंपर्का[4] इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

अथायुष्मानानन्दो भगवन्तमिदमवोचत् । इह मम भदन्त एकाकिनो रहोगतस्य प्रतिसंलीनस्यैवं चेतसि चेतःपरिवितर्क उदपादि । उपार्धमिदं ब्रह्मचर्यस्य यदुत कल्याणमित्रता कल्याणसहायता कल्याणसंपर्को[5] न पापमित्रता न पापसहायता न पापसंपर्का इति ॥ भगवानाह । मा त्वमानन्दैवं वोच उपार्धमिदं ब्रह्मचर्यस्य यदुत कल्याणमित्रता कल्याणसहायता कल्याणसंपर्का न पापमित्रता न पापसहायता न पापसंपर्का इति । सकलमिदमानन्द केवलं परिपूर्णं परिशुद्धं पर्यवदातं ब्रह्मचर्यं यदुत कल्याणमित्रता कल्याणसहायता कल्याणसंपर्को न पापमित्रता न पापसहायता न पापसंपर्काः । [36a] तत्कस्य हेतोः । मां ह्यानन्द कल्याणमित्रमागम्य जातिधर्माणः सत्त्वा जातिधर्मतायाः [6]परिमुच्यन्ते जराव्याधिशोकमरणपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासध-

---

1) Ex conject.; MS भवेतास्माक°. The correction implies irregular sandhi instead of hiatus — *bhavethā + asmākam* —, but this is not anything uncommon in our text, any more than in Divyāvadāna (cp. e. g. 30, 23. 164, 1). As to the genit. with *samanvāharati*, cp. Divy. 578, 10. — *Supra* p. 172, 4 is a parallel passage यदा .... अभिसंबुध्येथाः तदा .... स्याम.

2) Anusvāra wanting in MS.

3) MS ऋषि एष.

4) B संपक्का, D corr.

5) So B, it seems. D has °पर्का, likewise *infra* l. 13. In almost all instances of the same formula the plural number is found in MS.

6) MS परिपच्यन्ते.

र्माणः सत्त्वा उपायासधर्मतायाः परिमुच्यन्ते । तदनेनैव ते आनन्द पर्यायेण वेदितव्यं यत्सकलमिदं केवलं परिपूर्णं परिशुद्धं पर्यवदातं ब्रह्मचर्यं यदुत कल्याणमित्रता कल्याणसहायता कल्याणसंपर्का न पापमित्रता न पापसहायता न पापसंपर्का इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते आयुष्मानानन्दो ऽन्ये च भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

धर्मगवेषीति ३८ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिस्सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः श्रावस्त्यां विहरति जेतवने ऽनाथपिण्डदस्यारामे ॥ आचरितमेतदना<थ>पिण्डदस्य[1] गृहपतेः कल्यमेवोत्थाय भगवतो दर्शनायोपसंक्रम्य जेतवनं स्वयं[2] संमार्ष्टुम् ॥ अथान्यतमेन कालेनानाथपिण्डदस्य गृहपतेः कश्चिद्व्याक्षेपः[3] समुत्पन्नः । ततो भगवान्पुण्यकामानां सत्त्वानां पुण्यतीर्थोपदर्शनार्थं स्वयमेव संमार्जनीं गृहीत्वा जेतवनं संमार्ष्टुं प्रवृत्तः । भगवन्तं दृष्ट्वा महाश्रावका अपि शारद्वतीपुत्र[4]मौद्गल्यायनकाश्यपनन्दरेवतप्रभृतयः संमार्ष्टुं प्रवृत्ताः ॥ ततो जेतवनं सह श्रावकैः संमृज्य उपस्थानशालां प्रविश्य पुरस्ताद्भिक्षुसङ्घस्य प्रज्ञप्त एवासने निषण्णः । निषद्य भगवान्भिक्षूनामन्त्रयते स्म । पञ्चेमे भिक्षव आनुशंसाः[5] संमार्जने । कतमे पञ्च । आत्मनश्चित्तं

1) D adds the missing akṣara.

2) MS समा°.

3) Ex conject.; MS व्यापेन्नः. Cp. Divy. 357, 4 and Feer p. 142, n. 1.

4) B शारद्वती°, D corr.

5) MS आनुसंशा सन्मार्जने. The inverted orthography *ānusaṃça* for *ānuçaṃsa* is found here throughout. For the technical term *ānuçaṃsa* see de la Vallée p. 117, n. 2 of his edition of the Bodhicaryāvatāra. Cp. *anuçaṃsa* in the Index to the Divy.

प्रसीदति । परस्य चित्तं प्रसीदति । [1]देवतानां मनसो भवति प्रासादिकम् । [2]संवर्तनीयं कुशलमूलमुपचिनोति । कायस्य च भेदात्सुगतौ स्वर्गलोके देवेषूपपद्यते । इति [3]पञ्चानुशंसाः संमार्जने ॥

ततश्चतस्रः पर्षदो भगवतः सकाशात्संमार्जनस्येति पञ्चानुशंसानुपश्रुत्य प्रसादजाताः प्रीतिसौमनस्यप्रसन्नचित्ताः स्वस्वासनादुत्थाय येन भगवांस्तेनाञ्जलिं प्रगृह्य भगवन्तमेतदूचुः[4] । वयं भगवन्भगवत उपस्थापकाः[5] सर्वं जेतवनं सदा [6]संमार्ष्टुमिच्छामो ऽस्माकमनुग्रहं[7] कुरु । ततो भगवांस्तासां तूष्णीभावेनाधिवासयति ॥ ततस्ताश्चतस्रः पर्षदो भगवतो ऽधिवासनां विदित्वा [8]संमार्जनीर्गृहीत्वा सर्वं जेतवनं [9]संमार्ष्टुं प्रवृत्ताः । सर्वं जेतवनं चाराम[10]मार्गपर्यन्तं संमार्ज्य भगवतो धर्मदेशनां श्रोतुमेकान्ते निषण्णा आदरयुक्ताः ॥

---

1) Ex conject.; MS देवताश्चात्मनसा भगवति प्रसादिकं (the scribe of D corrected भवति, but corrupted the preceding group of akṣ. still worse). The Tibetan version proved here a valuable help for finding out the right reading. Cp. Feer, p. 143, 2.

2) The phrases containing the 4th and 5th advantage of sweeping are preceded in MS by the rubric इति पञ्चानुशंसाः संमार्जने, which I have transposed. Their wrong collocation was occasioned by their having been left out in B at first and their being inserted afterwards by a marginal addition which, by mistake, refers to a wrong place in the text. Or this whole rubric may be an interpolation.

3) B पंचानुशोसनो सन्मार्जने, the akṣ. नो has been deleted, it seems. C made out of this पंचानुशासन्मा°, D पंचसुशासनेमा°, P पंचानुशासनोसन्मा°. This whole sentence is placed in MSS before the word संवर्तनीयं. After देवेषूपपद्यते there follows इति । ततश्चतस्रः etc.

4) B °तदुचूः, D corr.

5) Visarga wanting in MS.

6) B समांष्टु°, which became समांर्ष्टु° in D and समोष्ट° in C.

7) MS कुरुस्ततो. Cp. my observation in W.Z., XVI, 123 n. 1.

8) Ex conject.; MS सन्मार्जनीं गृ°.

9) MS संमाष्टुं or °ष्टं (D समादेष्टुं!).

10) In B मार्ग being written with small characters above राम, the copyists wholly overlooked that interlinear insertion.

अनाथपिण्डदो गृहपतिरपि [1] तं प्रदेशमनुप्राप्तः। तेन श्रुतं यथा भगवता महाश्रावकसहायेन स्वयमेव जेतवनं संमृष्टमिति [2]। भगवता देशितान्संमार्जने [3] पञ्चानुशंसानुपश्रुत्य विप्रतिसारीभूत इति चिन्तितवान्। किमर्थं [4] मया भगवतो विहारे तस्मिन्पुण्यक्षेत्रे। यत्राल्पैवारोपितं बीजमल्पैव फलं [5] संपद्यते स्वल्पस्यानन्तं फलं निष्पद्यते। तथागतसंमुखीभूते सर्वश्रावकसंवासिते ऽतीवमनोरमभूमौ सर्वदेवासुरमनुष्यगन्धर्वगरुडकिन्नरमहोरगाणां मनोहर्षास्पदीभूते [6] सर्वभूतप्रेतपिशाचयक्षराक्षसनारकद्रोहिणामनवकाशे सर्वमारमारकायिकानां देवानां मनुष्याणां चानवकाशभुवने भग्नाभिभवजाते रागद्वेषमोहमात्सर्येर्ष्यामानदुष्टसत्त्वानामविदि‹त›प्रभावे [9] पापाचारा[36 b]णामलब्धागमने [10] पापमित्रहस्तगतानाममनापजाते श्रद्धाविगतानां त्यागधर्मरहितानामदृष्टाचिन्तितभवने दुःशीलानां कुवृत्तिनाममनोगमने दयाभावविरहितानां क्रोधिनां परुषभाषिणामलब्ध-

1) The portion from तं प्रदेशम° to भगवता (on l. 2) has been subjoined in B at the bottom of the page. Between महाश्राव and कसहायेन sixteen akṣaras in a large handwriting have been erased. The first of them may be वा or ता, I read the rest thus: भूतिगृहशुद्धत्वाल्लक्ष्मीः प्रसन्ना भवति, which seems to be a marginal gloss. Below लक्ष्मीः two smaller akṣaras are found, which I guess to mean त्पष्टीः, perhaps they have to represent पुष्टिः, intended as an interpretation of लक्ष्मीः, if not rather षष्ठी, that dreaded form of Durgā.

2) B संमृष्ट इति, D corr.

3) B समार्जने, D corr.

4) So BC. The corrupt reading, mentioned by Feer (p. 143 n. 3) is only found in P, D has ममभगवतो.

5) Anusvāra wanting in MS.

6) D °स्पदभूते, perhaps the better reading.

7) MS राक्षसाना°.

8) MS मानिदुष्ट.

9) D adds the akṣara that is wanting in B.

10) Ex conject., cp. *infra* p. 216, 4; MS °लब्धगमने.

शरणे वीर्यहीनकुसीदवृत्तिनां त्यक्तारम्भाशमिनां[1] सुदूरीभूते ध्यानच्युतमुषितस्मृतीनां[2] कुदृष्टिचारिणां कुमार्गप्रस्थितानामन्धकारीभूते दुःप्रज्ञानां कुबुद्धिलब्धज्ञानान्तराणामप्राप्तागमनभावे दातॄणामतीवमनोरथकृते सुशीलयुक्तानां मनोरमवासे क्षमाचारिणामादरागमनलब्धे वीर्यारब्धानां[3] नित्यानुगमनप्राप्ते ध्यानरतानामालीनभुवने प्रज्ञाधारिणां[4] प्रबोधप्रकाशापरित्यक्तक्षेत्रे एतादृशे बुद्धविक्रीडिते विहारे संमार्ष्टुं चित्ताक्षेपः कृतः । न पुनः कदापि मया तथा क्षमं[5] कर्तुम् । इति निश्चित्य [6]पुनस्तस्यैतदभवत् । यत्र भगवता महाश्रावकसहायेन स्वयं संमार्जनं कृतं कथमहमस्योपरि यास्यामि ॥

ततो ऽनाथपिण्डदो ऽपत्रपमाणरूपो लज्जापरिगतहृदयस्तत्रावस्थाने स्थितः ॥ [7]ज्ञानकाः पृच्छका बुद्धा भगवन्तः । तेन भिक्षवः पृष्टाः क एष इति ॥ भिक्षव ऊचुः । अनाथपिण्डदो भदन्त भगवतो लज्जायमानरूपो ऽपत्राप्यपरिगतहृदयो नेच्छति भगवतः

---

1) MS त्यक्तालम्भ (D रम्भ) गमने. In the place of this manifestly corrupted word we have to expect a genitive coordinate with the preceding word, not a locative. My correction supplies this meaning: 'of those deficient in energy and not possessing placidity of mind'.

2) B च्यूत or व्यूत, D and P corr.

3) Ex conject.; MS वीर्यलब्धानां. Cp. *supra* p. 208, n. 9.

4) MS धारीणां (D °नां).

5) Ex conject.; in B क्षेपं added between the lines. The copyists of B neglected that addition; hence क्षेपं is not found in DCP. I first regarded this as a reader's gloss, but afterwards I have seen, it cannot be but a corruption of क्षमं. For the sentence is abrupt, and a word like युक्तम् is wanting. As to क्षमं cp. Jtkm. p. 166, 12, Buddhac. IV, 95.

6) Page 36b of B is in a very disturbed condition. It is full of various kinds of errors and of omissions, made good by references to the margins which contain the parts left out at first. The intricate form of the manuscript here has misled the copyists of B, so that C, D and P present a text depraved by false collocations and omissions.

The passage which begins with पुनस्तस्यै° and ends with °गीतेन गायन् is written in B on the margin, and, by mistake, the sign referring to the insertion is put twice, once correctly after निश्चित्य, and once after अत्रणाय (*infra* p. 217, 5).

7) Ex conject., cp. Divy. 184, 26. 299, 15. B is here utterly corrupted. It has ज्ञातवान (or र)अथपृच्छकार(?)बुद्धंभगवन्तः, where I have put dots, the characters are expunged.

सकाशमत्रोपरिष्टात्पादन्यासेनोपसंक्रमितुं यत्र नाम भगवता महाश्रावकसहायेन स्वयं जेतवनं संमृष्टमिति[1] ॥ ततस्तं भगवानाह । गृहपते बुद्धवचनं * * * * * प्रवेष्टव्यं[2] । कस्मात्[3] । सद्धर्मगौरवा हि बुद्धा भगवन्तो धर्मो ह्यर्हतां गुरुरिति ॥ ततो ऽनाथपिण्डदो गाथाभिगीतेन गायन्येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्तादेकान्ते निषण्णो धर्मकथाश्रवणाय[4] ॥ ततो[5] भगवता धर्म्यया[6] कथया संदर्शितः समादापितः समुत्तेजितः संप्रहर्षितः । सो[7] ऽनेकपर्यायेण भगवता धर्म्यया कथया संदर्शितः समादापितः समुत्तेजितः संप्रहर्षितः संप्रक्रान्तः ॥

तदा भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं ‹बुद्धं›[8] भगवन्तं पप्रच्छुः । आश्चर्यं भदन्त यद्भगवान्धर्मे सादरजातः[9] सगौरवजातो धर्मस्यैव वर्णं भाषत[10] इति । पश्य भदन्त यावद्धर्मरत्नस्यामी भाजनभूताः सत्त्वा आदरेण[11] सर्वं जेतवनं संमार्ष्टुं प्रवृत्ता धर्मं च श्रोतव्यं मन्यन्त[12]

---

1) MS संमृष्ट (C संपृष्ट) इति.

2) B वुद्धवचनं स्वागतप्रवेष्टव्यं. The akṣaras I read स्वागत are so indistinct that each of the copyists understood them differently: D भूयतां, C स्वायता, P स्वायतो. I regard them as corrupt and surmise a gap of two akṣaras. I think we are not far from truth if we read ‹यत्र› or ‹यदा› भूयते. Feer (p. 145, n. 1) quotes the Tibetan parallel of this passage, which gives, however, no help for finding out the right word.

3) Ex conject.; MS यस्मा°.

4) MS धर्मकथांश्र°.

5) The passage ततो.....संप्रक्रान्तः, being added in B on the lower margin, has been omitted in C and P. Of course, Feer did not find it in his manuscript, cp. his p. 145, n. 2. In D it appears partly, for the phrase सो ऽनेक etc. is wanting.

6) MS धर्मया.

7) B सेनेक°.

8) D and P fill the gap.

9) Ex conject., cp. *infra* p. 218, 3; MS आद°.

10) MS भाषित.

11) B आदारेण, DP corr.

12) MS मन्यत इति (D अन्यइति).

इति ॥ भगवानाह । किमत्र भिक्षव आश्चर्यं यदिदानीं तथागतो विगतरागद्वेषमोहो ऽथ परिमुक्तो जातिजराव्याधिमरणशोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासैर्धर्मे [1] सादरजातः सगौरवजातो धर्मस्यैव वर्णं भाषते । यत्तु मयातीते ऽध्वनि सरागेण सद्वेषेण समोहेनापरिमुक्तेन जातिजराव्याधिमरणशोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपाया[2]सैर्धर्महेतोः स्वजीवित[3]स्यापि परित्यागः कृतः [4]तच्छृणुत साधु च ‹सुष्ठु च›[5] मनसि कुरु‹त› भाषिष्ये ॥

भूतपूर्वं भिक्षवो ऽतीते ऽध्वनि वाराणस्यां नगर्यां ब्रह्मदत्तो नाम राजा राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुभिक्षं चाकीर्णबहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहडिम्बडमरं तस्कररोगापगतं शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नमखिलमकण्टकमेकपुत्रमिव राज्यं पालयति । स च राजा आढ्यो भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मकामः प्रजावत्सलः सर्वप्रदः सर्वपरित्यागी निःसङ्गपरित्यागी च महति त्यागे वर्तते ॥ सो ऽपरेण समयेन देव्या सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः कालान्तरेण सा देवी सत्त्ववती संवृत्ता दोहदश्चास्याः[6] समुत्पन्नः

---

1) MS वादरजा°.

2) MS °स्योपायैः । धर्म°.

3) MS °वितमपि.

4) Before these words MS has this: तथागतेनहि भिक्षवः आदरजातेनधर्मश्रुताश्चोद्गृहीताश्च, an obvious interpolation which is, in fact, not found in the Tibetan version (see Feer, p. 145, n. 3). For the rest, the whole portion from किमत्र भिक्षवः (l. 1) to परित्यागः कृतः (l. 5) is added in B on the lower margin. Probably it was wanting in the manuscript from which B was copied, and the interpolated phrase, taken up from avad. nr. 35 (cp. *supra* p. 187, n. 7), has been added to fill up the obvious gap in the context. Afterwards the scribe who wrote B supplied from some better copy the portions wanting, but did not realize that he had to cancel the interpolation.

5) D fills the gap.

6) MS स्यासमु°.

सुभाषितं शृणुयामिति । तया राज्ञे निवेदितम् । राज्ञा नैमित्तिकानाहूय[1] पृष्टास्त ऊचुर्देवास्य सत्त्वस्यानुभाव इति ॥ ततस्तेन राज्ञा सौभाषणिकस्यार्थे सुवर्णपिटको ग्रामनगरनिगमराष्ट्रराजधानीषु पर्यटितो न च तत्सुभाषितमुपलभ्यते ॥ यावत्परिपूर्णैर्नवभिर्मासैः सा देवी प्रसूता । दारको जातो ऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको गौरः कनकवर्णश्छत्राकारशिराः प्रलम्बबाहुर्विस्तीर्णललाट उच्चघोषः[2] संगतभ्रूस्तुङ्गनासः सर्वाङ्गप्रत्यङ्गोपेतः। तस्य ज्ञातौ ज्ञातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते किं भवत्वस्य दारकस्य नामेति । अमात्या ऊचुः । यस्मादयं दारको[3] ऽज्ञात एव सुभाषितं गवेषते तस्माद्भवतु[4] दारकस्य सुभाषितगवेषी नामेति । तस्य सुभाषितगवेषीति[5] नाम कृतम्[6] ॥ सुभाषितगवेषी दारको ऽष्टाभ्यो धात्रीभ्यो दत्तो द्वाभ्यामंसधात्रीभ्यां[7] द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्रीडनिकाभ्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्याम् । सो ऽष्टाभिर्धात्रीभिरुन्नीयते[8] वर्ध्यते[9] क्षीरेण दध्ना नवनीतेन सर्पिषा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्तप्तोत्तप्तैरुपकरणविशेषैराशु वर्धते[11] ह्रदस्थमिव पङ्कजम् । यदा क्रमेण महान्संवृत्तस्तदापि सुभाषितं गवेषते न च लभते[12] ॥

1) MS नैमित्तिकां ग्राहूय (or ह्रूप). A similar transition from accus. to nomin. occurs *infra*, p. 222, 6.

2) B घोशः, P corr. C copied घोणः, D made घाणः out of it (cp. *supra* p. 121, n. 2).

3) MS दारक ग्रज्ञात.

4) D तस्माद्भतु दा°.

5) MS गवेषेति.

6) MS कृतः.

7) B द्वाभ्यांमत्स, P °मन्स.

8) B °रुत्लोयते, D corr.

9) MS वर्द्धते, cp. *supra* p. 15, 12. 28, 15.

10) B °नान्यैर्त्राप्त°, D corr.

11) MS वध्यते (D वर्द्धते).

12) Ex conject.; MS लभ्यते.

स पितुरत्ययाद्राज्ये प्रतिष्ठितः अमात्यानाज्ञापयति । सुभाषितेन मे ग्रामण्यः प्रयोजनं गवेषत मे सुभाषितमिति ॥ ततस्तैरमात्यैः सकले जम्बू[37 a]द्वीपे हिरण्यपिटकाः सुभाषितहेतोः संदर्शिता न च सुभाषितमासादितम् । ततस्ते राज्ञे[1] निवेदितवन्तः ॥ ततः स राजा सुभाषितश्रवणहेतोरुत्कण्ठति परितप्यति[2] ॥

शक्रस्य देवानामिन्द्रस्याधस्ताज्ज्ञानदर्शनं[3] प्रवर्तते । स पश्यति राजानं सुभाषितश्रवणहेतोर्विहन्यमानम् । तस्यैतदभवत् । यन्न्वहं राजानं मीमांसेयेति[4] ॥ अथ शक्रो देवानामिन्द्रो गुह्यकरूपधारी भूत्वा विकृतकरचरणनयनो राज्ञः पुरस्ताद्गाथां[5] भाषते ।

धर्मं चरेत्सुचरितं नैनं दुश्चरितं चरेत् ।
धर्मचारी सुखं शेते अस्मिँल्लोके[6] परत्र चेति ॥

ततो राजा विस्मयोत्फुल्लदृष्टिस्तं गुह्यकमुवाच । ब्रूहि ब्रूहि गुह्यक तावन्मे एतां गाथां श्रोष्यामीति ॥ ततो गुह्यको राजानमुवाच । यदि यद्ब्रवीमि तन्मे करिष्यसि एवमहमपि यदाज्ञापयिष्यसि तत्करिष्यामीति ॥ राजोवाच । किमाज्ञापयिष्यसीति ॥ गुह्यक उवाच । सप्ताहोरात्राणि खदिरकाष्ठैरग्निखदां तापयित्वा तत्र यद्यात्मानमुत्स्रक्ष्यसि ततस्ते ऽहं पुनर्गाथां वक्ष्यामीति ॥ तच्छ्रवणाच्च राजा प्रीतमनास्तं[7] गुह्यकमुवाच । एवमस्त्विति ॥ ततो राज्ञा गुह्यकं प्रतिज्ञायां प्रतिष्ठाप्य सर्वविजिते घण्टावघोषणं कारितम् । सप्तमे

---

1) Between ते and रा MS inserts ना, a dittography, I suppose.

2) Ex conject.; MS परितस्यति (D °तस्येति).

3) MS °धस्ताज्ञान°, as usual.

4) Ex conject.; MS मीमांसये°. Cp. *supra* p. 94, n. 4; 175, n. 5; 189, n. 4. Also Lalitav. (ed. Lefmann) 100, 20 and 321, 10 may be compared.

5) Anusvāra wanting in MS.

6) MS अस्मिं लोके.

7) B प्रीतिमनाः, D corr. The same error appears elsewhere, cp. W. Z., XVI, 344.

दिवसे राजा सुभाषितश्रवणहेतोरग्नि‹ख›दा[1]‹या›मात्मानमुत्स्रक्ष्यति ये ऽद्भुतानि द्रष्टुकामा आगच्छन्त्विति ॥

ततो ऽनेकेषु प्राणिशतसहस्रेषु संनिपतितेषु गगनतले चानेकेषु देवताशतसहस्रेषु संनिपतितेषु बोधिसत्त्वस्याध्याशयशुद्धिताम[2]वगम्या[3]द्भुतभावं च द्रष्टुमि*हावतस्थुः*[4] ॥ अथ स गुह्यक आकाशमुत्पत्य[5] बोधिसत्त्वमुवाच । क्रियतां महाराज यथाप्रतिज्ञातमिति ॥ ततो राजा ज्येष्ठं कुमारं राज्ये ऽभिषिच्यामात्यान्नैगम[6]जानपदांश्च क्षमयित्वा जनकायं चाश्वास्याग्नि[7]खदासमीपमुपगम्य इमां गाथां भाषते ।

एषाङ्गारखदा महाभयकरी ज्वालार्करक्तोपमा[8]
धर्मार्थे प्रपतामि निश्चितमना निस्साध्वसो जीविते ।
एषा चाग्निखदा भविष्यति शुभा पुण्यानुभावान्मम[9]
शीता चन्दनपङ्कवासितजला पद्माकुला[10] पद्मिनी[11] ॥

---

1) D fills the gap partly: it has °ग्निष(sic)दामात्मा°.

2) Query °शुद्धताम्? But cp. *supra* p. 172, n. 6.

3) MS °गम्याभूतभावं (D °गम्याद्भूत°).

4) The perplexed structure of this period betrays its corrupt state. It is quite inconsistent that the subject of *avatasthuḥ* should be the same as that of the locative absolute which precedes, but the meaning is clearly this that the *saṃnipatitāḥ prāṇino devatāç ca* stood in expectation of the miracle to come. In the Tibetan version, as the late M. Feer informed me, the clause *Bodhisattvasya.....adbhutabhāvaṃ ca* heads the sentence, then follows what answers to our locative absolute, but to the effect that *saṃnipatiteṣu* must have been considered the main verb. Accordingly, the words *ihāvatasthuḥ* cannot be correct. The Tibetan expression which corresponds to them is འཁོར་བའི་ནང་དུ་ = 'planitiem intra' (Feer). For the rest cp. *supra* p. 48, 4.

5) B °काशमुत्पत्य, DP corr.

6) MS °त्यानैगम.

7) B खदसमी°, D corr.

8) MS °पमां.

9) MS °वात्मम.

10) B पद्मकुला, D corr.

11) Metre çārdūlavikrīḍita.

इत्युक्त्वा बोधिसत्त्वस्तस्यामग्निखदायां[1] पतितः पतितमात्रस्य चास्याग्निखदा पद्मिनी प्रादुर्भूता ॥ ततः शक्रो देवानामिन्द्रस्तदत्यद्भुतं देवमनुष्यावर्जनकरं प्रातिहार्यं दृष्ट्वा यक्षरूपमन्तर्धाप्य स्वरूपेण स्थित्वा गाथां भाषते ।

धर्मं [2]चरेत्सुचरितं नैनं दुश्चरितं चरेत् ।
धर्मचारी सुखं शेते लोकेऽस्मिंश्च परत्र चेति ॥

अथ बोधिसत्त्वेन तां गाथामुद्गृहीत्वा[3] सुवर्णपत्त्रेष्वभिलिख्य कृत्स्ने जम्बुद्वीपे ग्रामनगरनिगमराष्ट्रराजधानीषु पर्यटिता[4] ॥

भगवानाह । किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन राजा बभूवाहं सः । तदापि मे सुभाषितश्रवणहेतोः[5] स्वजीवितं परित्यक्तं प्रागेवेदानीम् । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं[6] यद्धर्मं सत्करिष्यामो गुरूकरिष्यामो मानयिष्यामः पूजयिष्यामो धर्मं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वोपनिश्रित्य विहरिष्याम इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

---

1) Ex conject.; MS °स्तामग्निखदायां.

2) B चरेसुच°, D corr.

3) Ex conject.; MS °ग्रीता.

4) As *supra* p. 219, 1, the subject of the main sentence is not expressed, but it is implied in the object of an absolutive preceding. This is somewhat strange, but it may be accounted for by the passive turn of the phrase, the acting person (*bodhisattvena*) standing in the same relation to *udgṛhītvā* as to *paryaṭitā*.

5) B श्रमणहेतोः, D corr.

6) Ex conject., cp. *supra* p. 192, 1. MS शिक्षितव्यं ॥ समधर्मं.

अनाथपिण्डद् इति ३९।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिस्सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः श्रावस्त्यां विहरति जेतवने ऽनाथपिण्डदस्यारामे। अथ भगवान्पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय श्रावस्त्यां पिण्डाय प्राविक्षत्। यावदनुपूर्वेण चङ्क्रम्यमाणो राजमार्गमवतीर्णः। तत्र च राजमार्गे ऽन्यतमो ब्राह्मणो ऽभ्यागतः। अथासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलङ्कृतमशीत्यानुव्यञ्जनैर्वि[37b]राजितगात्रं (1)व्यामप्रभालङ्कृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम्। दृष्ट्वा च पुनः सुचिरं निरीक्ष्य पृथिव्यां लेखां निकृष्य(2) भगवन्तमुवाच। भो गौतम न (3)तावद्भुत्ते लेखा लङ्घयितव्या यावन्मे पञ्च पुराणशतानि नानुप्रयच्छसीति॥ ततो भगवान्कर्मणामविप्रणाशसंदर्शनार्थमदत्तादानवैरमण्यार्थं च इन्द्रकील इव तस्मिन्प्रदेशे स्थितः॥

एष च शब्दः श्रावस्त्यां समन्ततो विसृतः यथा किल भगवाञ्राजमार्गे ऽन्यतमेन ब्राह्मणेन पञ्चानां पुराणशतानामर्थे विधारित इति। ततो राजा प्रसेनजित्कौशलः(4) सह-

---

1) MS व्योम.

2) MS निकृश्य.

3) We have here an interesting instance of a prefix severed from its verb in post-Vedic literature. Cp. my *Sanskrit Syntax* § 313.

4) MS कोशलः. In P the whole portion between भग]वान्क° (l. 14) to जित्[को श° (l. 15) has been left out. Cp. my Introduction p. VII.

श्रवणादेवामात्यगणपरिवृतो[1] येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवन्तमिदमवोचत् । गच्छतु भगवानहं प्रदास्यामीति ॥ भगवानाह । न महाराज त्वयैतानि दातव्यान्यपि त्वन्येनैतानि दातव्यानीति ॥ तथा विशाखा मृगारमाता [2]ऋषिदत्तपुराणौ स्थपती शक्रब्रह्माद्यो देवा वैश्रवणप्रभृतयश्चत्वारो लोकपाला हिरण्यसुवर्णमुपादाय भगवन्तमुपसृप्ताः[3] । तानपि भगवानुवाच न भवद्भिरेतानि दातव्यानीति ॥ यावदनाथपिण्डदेन गृहपतिना श्रुतम् । स हिरण्यसुवर्णस्य हेलां पूरयित्वा उपरि पञ्च पुराणशतानि दत्त्वा भगवन्तमुपगतो भगवन्निदं प्रतिगृह्यतामिति[4] ॥ भगवानाह । गृहपते त्वया एतानि दातव्यानि दीयतां ब्राह्मणायेति ॥ ततो ऽनाथपिण्डदेन गृहपतिना सा सुवर्णहेला ब्राह्मणाय दत्ता[5] ॥

भिक्षवः संशयजाताः सराज्ञिका च पर्षत्सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः । पश्य[6] भगवन्यावदनेन ब्राह्मणेन भगवान्विधारितो ऽनाथपिण्डदेन च कार्षापणा दत्ताः कुतश्च प्रभृति भगवानस्मै[7] धारयत इति ॥ भगवानाह । इच्छथ यूयं भिक्षवः श्रोतुम् ॥ एवं भदन्त ॥ तेन हि भिक्षवः शृणुत साधु च सुष्ठु च मनसि कुरुत भाषिष्ये । [8][तथागते-

1) B परिवृत्तो, D corr.

2) Sic B, cp. *supra* p. 209, n. 5 and Divy. 77, 27, where we find the same persons: Riṣidatta and Purāṇa, the *sthapatī*. Theragāthā nr. 120 is attributed to the thera Isidatto.

3) Ex conject.; MS °सृष्टाः. I thought also of उपसृताः, but what I have put into the text makes the corruption easier to account for, and is in itself preferable.

4) From here we have again the help of F. It begins (f. 18, a, 1): मिति । भगवानाह । and runs to the close of the avadāna (f. 18, b 4).

5) FB दत्ताःभिक्षवः

6) Ex conject.; F कस्य, in B the word before भगवन् is wanting.

7) So F; B °वनस्मै.

8) The commonplace on the bearer of the fruit of Karma, which begins with तथागतेन, is wanting in F, which immediately connects भूतपूर्वं (p. 225, 6) with भाषिष्ये.

नैतानि भिक्षवः पूर्वमन्यासु ज्ञातिषु अवश्यंभावीनि[1] कर्माणि कृतान्युपचितानि को ऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति । न भिक्षवः बाह्ये पृथिवीधातौ नाब्धातौ न तेजोधातौ न वायुधातौ अपि [2]तूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।
सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥[3]]

भूतपूर्वं भिक्षवो ऽतीते ऽध्वनि वाराणस्यां नगर्यां ब्रह्मदत्तो नाम राजा राज्यं कारयति । ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुभिक्षं चाकीर्णबहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहडिम्बडमरं तस्कररोगापगतं शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नमखिलमकण्ठकमेकपुत्रकमिव राज्यं पालयति ॥ तस्य ज्येष्ठः कुमारो युवराजः । सो ऽपरेण समयेन वसन्तकालसमये संपुष्पितेषु पादपेषु हंसक्रौञ्च[4]मयूरशूकशारिकाकोकिलजीवञ्जीवकनिर्घोषिते वनषण्डे[5] ऽमात्यपुत्रपरिवृतः क्रीडति रमते । *वयस्यो ऽमात्यपुत्रः वयस्यः[6]* । सो ऽपरेण पुरुषेण सार्धमक्षैः क्रीडितवान् । ततो ऽमात्यपुत्रस्तेन पुरुषेण पञ्च पुराणशतानि निर्जितः[7] । राजपुत्रश्चास्य प्रतिभूरवस्थितः । *******[8]

---

1) B अवश्यभागीनि, P adds the anusv. on श्य, C has °गिनि, D °स्यभाविनी.

2) MS तूपात्ते, cp. *supra* p. 74, n. 9.

3) This commonplace is here much shorter than it is ordinarily. It is also put in the wrong place. For this reason, and because F omits it, I have bracketed it. The perverted form of the second pāda of the çloka (cp. *supra* p. 74 n. 13 and 80 n. 12) is found here in all MSS, even in D.

4) B क्रोञ्च, cp. *supra* p. 179, n. 3; F हन्सक्रौञ्च.

5) FB षण्डे, D खण्डे.

6) So in both F and B. The text is here obviously corrupt. The right reading must have been something like तस्यैको ऽमात्यपुत्रो वयस्यः.

7) So F. In B the last two akṣaras are hidden under a blot and cannot be read. The copyist of D found out the right word by conjecture.

8) The tale ends here abruptly. In fact, there is here a considerable gap, by which the conclusion of the tale, the identification and a part of the application have been lost. The Tibetan version adds a phrase to this effect: 'he was

**** तेन मे संसारे ऽनन्तं भोगव्यसनमनुभूतमिदानीमप्यभिसंबुद्धबोधिरनेन बाधितः[1]। इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो[2] विपाक एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लो व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रस्तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि चैकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीयो ऽदत्तदानस्य च प्रहाणाय व्यायन्तव्यं[3] यथा एवंविधा दोषास्तस्य[4]। एवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम्॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन्॥

---

solvent, but feeling himself a king's son, he did not pay a farthing', see Feer, p. 150, n. 2. Prof. de Groot tells me that a phrase of the same meaning is also found here in the Chinese redaction.

In both F and B the words प्रतिभूरवस्थितः are immediately followed by तेन मे संसारे ऽनन्तं (l. 14). In B the word अदत्तादानेन is inserted in a marginal note, referring to तेन; but the sign of reference being written just above it, the copyists of CDP inserted it partly before तेन, partly, thinking it a correction not an insertion, took it up instead of तेन. In F अदत्तादानेन is wanting. In fact, it seems to be a later addition to the defective text, in order to explain तेन etc., whose protasis (some sentence like *yan mayā tadānīm ṛṇaṃ na dattaṃ*) lies in the gap.

1) F वाधित. — Between बाधित and इति, B — not F — has this:
इति। किं मन्यध्वे भिक्षवो यो ऽसौ तेन कालेन तेन समयेन श्रेष्ठकुमारोयुवराजो बभूवाहं[a]॥ योसौ अमात्यपुत्र स अनाथपिण्डदो गृहपति यो सौ पुरुषः स ब्राह्मण इति।

(a) D adds सः.

This identification must be an interpolation, the genuine identification being lost.

2) So F. B कृष्ण एकान्त°, leaving out विपाक.

3) Ex conject.; FB व्यायत्तव्यं.

4) F दोषातन्य, B दोषातस्य.

सुभद्र इति ४०[1] ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो ‹गुरुकृतो›[2] मानितः पूजितो राजभी [38a] राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः कुशिनगर्यां विहरति स्म मल्लानामुपवर्तने[3] यमकशालवने ॥ अथ भगवांस्तदेव[4] परिनिर्वाणकालसमये आयुष्मन्तमानन्दमामन्त्रयते स्म । प्रज्ञापयानन्द तथागतस्यान्तरेण यमकशालयोरुत्तराशिरसं मञ्चमद्य तथागतस्य रात्र्या मध्यमे ‹यामे› निरुपधिशेषे निर्वाणधातौ परिनिर्वाणं भविष्यतीति । एवं भदन्तेत्यायुष्मानानन्दो भगवतः प्रतिश्रुत्यान्तरेण यमकशालयोरुत्तराशिरसं मञ्चं प्रज्ञाप्य येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्ते ऽस्थात् । एकान्तस्थित आयुष्मानानन्दो भगवन्तमिदमवोचत् । प्रज्ञप्तो भदन्त तथागतस्यान्तरेण यमकशालयोरुत्तराशिरा[5] मञ्चः ॥ अथ भगवान्येन मञ्चस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य दक्षिणेन

---

1) The whole long preamble of this avadāna, which contains *the story of the present*, consists of patches borrowed from a Sanskrit redaction of the 5th *bhāṇavāra* of Mahāparinibbānasutta. From this we may conclude that the Prakrit or Pali prototype of the Sanskrit redaction sometimes closely agreed with that of the Pali Canon, sometimes exhibited sundry essential discrepancies. Upon the whole I believe, our redaction is the younger of the two.

2) D fills the gap.

3) Ex conject., cp. Mahāparinibbānasutta (V) p. 238 of Childers's ed. in JRAS, VIII N. S. = Dīghanikāya sutta XVI (ed. P. T. S. vol. II, 137); MS °पवर्त्तने.

4) I have not put into the text the reading of D तदेव, because तदेव with temporal meaning has the appearance of an archaism, used purposely.

5) Ex conject.; B °रुत्तराशिरसं (made out of a former मं)चोद्य°. D and P have मंचा instead of मंचो, C मंचा.

पार्श्वेन शय्यां कल्पयति पादे पादमाधायालोकसंज्ञी[1] स्मृतः संप्रजानन्निर्वाणसंज्ञामिव मनसि कुर्वन्[2]॥

तेन खलु समयेन कुशिनगर्यां सुभद्रः परिव्राजकः प्रतिवसति जीर्णवृद्धो महल्लकः। स विंशतिशतवयस्कः[3] कौशिनागराणां[4] मल्लानां सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो ऽर्हन्संमतः[5]। अश्रौषीत्[6]सुभद्रः परिव्राजको ऽत्र[7] श्रमणस्य गौतमस्य रात्र्या मध्यमे यामे अनुपधिशेषे निर्वाणधातौ परिनिर्वाणं भविष्यत्यस्ति च धर्मेषु काङ्क्षायितत्वमाशा[8] च मे संतिष्ठते प्रतिबलश्च मे स भगवान्गौतमः तत्काङ्क्षायितत्वं प्रतिविनोदयितुम्। श्रुत्वा च पुनः कुशिनगर्या[9] निष्क्रम्य येन यमकशालवनं तेनोपसंक्रान्तः॥

तेन खलु समयेनायुष्मानानन्दो बहिर्विहारस्या[10]ऽभ्यवकाशे चङ्क्रमे[11] चङ्क्रम्यते।

---

1) I doubt the integrity of the tradition, and surmise the right reading may be पादे पादमाधाय लोकसंज्ञी = 'having consciousness of the world (around him)'. *Ālokasaṃjñī* will scarcely admit of plausible interpretation.

2) In MSS there is no interpunction. They have कुर्वंस्तेन etc.

3) Ex conject.; B विंशतिशंकोभात्या; the interlinear correction वयस्य has been wholly neglected in DCP. That Subhadra reached the age of 120 years, is stated elsewhere, cp. Klaproth quoted by Burnouf *Introduction* p. 79. Moreover it is explicitly said in the Tibetan version of this very passage (Feer p. 152 n. 1). On this account I have corrected the text. As to *viṃçatiçata*° cp. Whitney *Sanskrit Grammar* § 478.

4) MS कोशा°.

5) MS समतः.

6) MS अश्रो°, cp. *supra* p. 69, n. 3.

7) The Mahāparin. (p 246 l. 1.) has here *ajjeva*, which is a better reading. Further on our text repeating the phrase (vide *infra* p. 230, 6) has, indeed, अद्य.

8) MS °त्वं. The terms धर्मेषु काङ्क्षायितत्वम् correspond with *kaṅkhādhammo* in the Mahāparinibbānasutta, which Rhys Davids (SBE XI, 104) translates 'a certain feeling of uncertainty'.

9) B नगर्यां, CP corr.

10) So B.

11) B चक्रमे, D corr.

अद्राक्षीत्सुभद्रः परिव्राजक आयुष्मन्तमानन्दं दूरादेव दृष्ट्वा च पुनर्येनायुष्मानानन्दस्तेनोपसंक्रान्तः। उपसंक्रम्यायुष्मतानन्देन सार्धं संमुखं संमोदनीं[1] संरञ्जनीं विविधां कथां व्यतिसार्यैकान्ते ऽस्थात्। एकान्तस्थितः सुभद्रः परिव्राजक आयुष्मन्तमानन्दमिदमवोचत्। श्रुतं मे भो आनन्दाद्य श्रमणस्य गौतमस्य रात्र्या मध्यमे यामे निरुपधिशेषे निर्वाणधातौ परिनिर्वाणं भविष्यत्यस्ति च मे धर्मेषु काङ्क्षायितत्वमाशा च मे संतिष्ठते प्रतिबलश्च मे स भगवान्गौतमस्तत्काङ्क्षायितत्वं प्रतिविनोदयितुम्। सचेद्भ‹ग›वत[2] आनन्दास्त्यगुरु[3] प्रविशेम पृच्छेम कञ्चिदेव प्रदेशं सचेदवकाशं [4]कुर्यात्प्रश्नव्याकरणाय॥ [5]आनन्दाह। अलं सुभद्र मा भगवन्तं विहेठय श्रान्तकायो भगवान्क्लान्तकायः[6] सुगतः॥ द्विरपि त्रिरपि सुभद्रः परिव्राजक आयुष्मन्तमानन्दमिदमवोचत्। श्रुतं भो आनन्दाद्य[7] श्रमणस्य गौतमस्य रात्र्या मध्यमे यामे अनुपधिशेषे निर्वाणधातौ परिनिर्वाणं भविष्यत्यस्ति च मे धर्मेषु काङ्क्षायितत्वमाशा च मे संतिष्ठते प्रतिबलश्च मे ‹स› भगवान्गौतमस्तत्काङ्क्षायितत्वं प्रतिवि-

---

1) Anusvāra wanting in MS.

2) Ex conject.; MS here and *infra* (p. 230, 1 and 9) सचेद्भवत आनन्दस्यागुरु. Of course Subhadra asks whether he may be welcome to Bhagavān; the reading of MS, which ought to express this meaning, is obviously corrupt. Nor can Ānanda's name here stand in the genitive; it must be a vocative. As to अगुरु cp. *supra* p. 94, 3.

3) In B the original and good reading प्रविशेम has been changed by marginal addition of ति into प्रतिविशेम, which has been copied in DCP. Cp. *infra* p. 230, 1; 9; 14.

4) B कुर्याः प्रश्न°, D कुर्यात्प्रश्न°. I adopt the correction of D, because it is congruent with the form of this phrase in the repetitions, and it suits better to have Gautama, not Ānanda, for the subject of *avakāçaṃ kṛ*. Cp. Mahāparinibb. l. l. p. 248, 7 *gacch' āvuso Subhadda karoti te Bhagavā okāsan ti.*

5) Cp. *supra* p. 20, n. 6.

6) B क्रान्तकायः, D corr.

7) Ex conject.; MS आनन्दसश्रमनस्य (D °वणस्य).

नोदयितुम्।[1] सचेद्भ‹ग›वन्त आनन्दास्त्यगुरु प्रविशेम पृच्छेम कंचिदेव ‹प्रदेशं›[2] सचेदवकाशं कुर्यात्प्रश्नस्य व्याकरणाय ॥ द्विरपि त्रिरपि आयुष्मानानन्दः सुभद्रं परिव्राजकमिदमवोचत्। अलं सुभद्र मा तथागतं विहेठय आन्तकायो भगवान्क्लान्तकायः सुगतः ॥ पुनरपि सुभद्रः परिव्राजक आयुष्मन्तमानन्दमिदमवोचत्। श्रुतं भो आनन्द पुराणानां परिव्राजकानामन्तिकाज्जीर्णानां वृद्धानां महतां चरणाचार्याणां कदाचित्कर्हिचित्तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धा लोके उत्पद्यन्ते तद्यथा उडुम्बरे पुष्पं तस्य चाद्य भगवतो गौतमस्य रात्र्या मध्यमे यामे अनु[38 b]पधिशेषे निर्वाणधातौ परिनिर्वाणं भविष्यति अस्ति च मे धर्मेषु काङ्क्षायितत्वमाशा च मे संतिष्ठते प्रतिबलश्च मे स भगवान्गौतमस्तत्काङ्क्षायितत्वं प्रतिविनोदयितुम्। सचेद्भ‹ग›वन्त आनन्दास्त्यगुरु[3] प्रविशेम पृच्छेम कंचिदेव प्रदेशं सचेदवकाशं कुर्यात्प्रश्नव्याकरणाय ॥ पुनरप्यायुष्मानानन्दः सुभद्रं परिव्राजकमिदमवोचत्। अलं सुभद्र मा तथागतं विहेठय आन्तकायो भगवान्क्लान्तकायः सुगतः ॥

इमां च पुनरायुष्मत आनन्दस्य सुभद्रेण परिव्राजकेन सार्धमन्तराकथां[4] विप्रकृतामश्रौषीद्भगवान्दिव्येन श्रोत्रेण विशुद्धेनातिक्रान्तमानुषेण श्रुत्वा च पुनरायुष्मन्तमानन्दमिदमवोचत्। अलमानन्द मा सुभद्रं परिव्राजकं वारय प्रविशतु पृच्छतु यद्यदेवाकाङ्क्षति। अयं मे पश्चिमो भविष्यति अन्यतीर्थिकपरिव्राजकैः सार्धमन्तराकथासमुदाहारः अयञ्च मे चरमो भविष्यति साक्षाच्छ्रावकाणामेहिभिक्षुकया प्रव्रजितानां यदुत सुभद्रः परिव्राजकः ॥ अथ सुभद्रः परिव्राजको भगवता कृतावकाशो हृष्टतुष्टप्रमुदित उदग्रप्रीतिसौ-

---

1) Instead of सचेद्भवन्तः, which is indispensable here, MS has श्रुत्वा च पुनः, owing to an excusable *aberratio mentis* of him who copied these repetitions in A or B.

2) MS कंचिद्देवासचेदवं°.

3) MS प्रतिविशेम.

4) Ex conject.; MS कथा विप्रकृता अश्रो (sic)°. Cp. Mahāparinibb. p. 247 l. 1. *assosi kho bhagavā āyasmato Ānandassa Subhaddena paribbājakena saddhiṁ imaṁ kathāsallāpaṁ.* The canonical Pali redaction is here, as often, simpler and shorter than that which underlies our text.

मनस्यन्नातो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवता सार्धं[1] संमुखं संमोदनीं संरञ्जनीं विविधां कथां व्यतिसार्येकान्ते निषण्णः । <एकान्तनिषण्णः>[2] सुभद्रः परिव्राजको भगवन्तमिदमवोचत् । यानीमानि भो गौतम पृथग्लोके तीर्थ्यायतनानि तद्यथा पूरणः[3] काश्यपो[4] मास्करी गोशालीपुत्रः सञ्जयी वैरट्टीपुत्रो ऽजितः केशकम्बलः[5] ककुदः कात्यायनो[6] निर्ग्रन्थो ज्ञातपुत्रः[7] प्रत्यज्ञासिषुर्मे स्वां स्वां प्रतिज्ञां * * * * * *[8]

अथ भगवांस्तस्यां वेलायां गाथां भाषते ।

[9] एकान्नात्रिंशत्को वयसा सुभद्र यत्प्राव्रजं किं कुशलं गवेषी ।
पञ्चाशद्वर्षाणि समाधिकानि यस्मा<द्>हं प्रव्राजितः सुभद्र[10] ॥

---

1) Ex conject.; MS सुमुखं (C समु°). Cp. *supra* p. 229, 2.

2) Cp. Mahāparin. II. p. 248, 11.

3) MS पूरणाः.

4) B काश्यको, D corr. The form मास्करी is probably a clerical error.

5) MS केस°. In the preceding name P has altered वैरट्टीपुत्रो of B into वैरटी°, cp. Feer p. 154, 17.

6) B निग्र°, D corr.

7) Ex conject.; MS प्रत्यज्ञासिषमे.

8) From the very contents it is plain that after प्रतिज्ञां some lines of the archetype must have been lost. Feer's translation of this passage is fanciful. In the corresponding portion of Mahāparin. (II. p. 248, 17–24) the question put by Subhadra is formulated differently, and it is answered by Bhagavān; but in our text a good part of the question and the whole answer disappear in a gap.

9) In these gāthās the faults against the metre and the grammar do not leave any doubt about their having been translated from good Prākrit (or Pāli) into bad Sanskrit. Instead of एकान्नात्रिंशत्को we might expect एकान्नत्रिंशो, which would suit the metre a little better. In B कोन is written above कान्न, which correction, if correction it is, has been adopted by the copyists (DCP).

10) Ex conject.; MS समाधिकानितस्या (or स्मा)र्हं प्रव्राजितः सुभद्र.

शीलं[1] समाधिश्चरणं च विद्या चैकाग्रता[2] चेतसो भाविता मे ।
आर्यस्य धर्मस्य प्रदेशवक्ता[3] इतो बहिर्वै श्रमणो ऽस्ति नान्यः[4][5] ॥

यस्य सुभद्र धर्मविनये[6] आर्याष्टाङ्गो मार्गो नोपलभ्यते प्रथमः श्रमणस्तत्र नोपलभ्यते द्वितीयस्तृतीयश्चतुर्थः[7] श्रमणस्तत्र नोपलभ्यते । यस्मिंस्तु[8] सुभद्र धर्मविनये आर्याष्टाङ्गो मार्ग उपलभ्यते प्रथमः श्रमणस्तत्रोपलभ्यते द्वितीयस्तृतीयश्चतुर्थः श्रमणस्तत्रोपलभ्यते ।

---

1) Ex conject.; MS समाधिंचरणं (C °धोंच°).

2) In B चै is hidden under a blot, and therefore rather indistinct, D एकाग°.

3) After प्रदेशवक्ता B has a blackened spot, where formerly stood two akṣaras which I suppose to have been अतो. A marginal correction on the top of the page इतो, though not referred to by any sign, cannot but belong to this passage. I have put it into the text. The copyists of DCP wholly neglected it, in these copies, therefore, बहिर्वै is immediately connected with °वक्ता.

4) B अवणास्तर्कं (made out of कं)नान्यः, with स over व and ऽक over र्कं. The interlinear स, of course, represents a म to correct the usual blunder अवण; ऽक may be a corrupted स्ति, intended as a correction of स्त. If I interpret them right, both interlinear additions have not been supplied by the monk who wrote B, but must have been added from another manuscript. I have corrected the last pāda according to the Pali redaction.

5) For the sake of clearness I subjoin here the entire text of the gāthā in the Pali redaction from Mahāparin. II. p. 249:

Ekūnatiṁso vayasā Subhadda
Yaṁ pabbajiṁ kiṁkusalānuesī.
Vassāni paññāsa samādhikāni *)
Yato ahaṁ pabbajito Subhadda,
Ñāyassa dhammassa padesavattā.
Ito bahiddhā samaṇo pi n'atthi.

*) Cp. Rhys Davids, S. B. E., XI, 108, n. 1.

6) Ex conject.; MS धर्मेविनये. A sign put in B on the akṣ. ष्टा of आर्याष्टाङ्गो refers to this marginal gloss: सम्यक्दृष्टिः संम्यक्संकल्पः । सम्यकवाक् । संम्यक्कर्मान्तः । संम्यगाजीवः । संम्यग्व्यायामः । संम्यक्स्मृतिः । संम्यक्समाधिश्चेति आर्य्याष्टांगमार्गः ॥. This gloss C has taken up into the text; it is wanting in D and P.

7) MS द्वितीयतृ°.

8) MS यस्मिंत्त (D यस्मिंत्).

[1]अस्मिंस्तु सुभद्र धर्मविनये आर्याष्टाङ्गो मार्ग उपलभ्यते। इह प्रथमः श्रमण उपलभ्यते इह द्वितीय इह तृतीय इह चतुर्थो[2] न सन्तीतो बहिः [3]श्रमणा वा ब्राह्मणा ‹वा›। [4]शून्याः परप्रवादाः [5]श्रमणैर्‹वा› ब्राह्मणैर्वा। एवमत्र पर्षदि सम्यक्सिंहनादं नदामि॥

अस्मिन्खलु धर्मपर्याये भाष्यमाणे सुभद्रस्य परिव्राजकस्य विरजो विगतमलं धर्मेषु धर्मचक्षुरुत्पन्नम्॥ अथ सुभद्रः परिव्राजको दृष्टधर्मा प्राप्तधर्मा पर्यवगाढधर्मा तीर्णकाङ्क्षस्तीर्णविचिकित्सो ऽपरप्रत्ययो ऽनन्यनेयः शास्तुः शास‹न›धर्मेषु वैशारद्यप्राप्त उत्थायासनादेकांसमुत्तरासङ्गं कृत्वा येनायुष्मानानन्दस्तेनाञ्जलिं प्रणम्यायुष्मन्त‹मानन्द›मिदमवोचत्। लाभा भदन्तानन्देन सुलब्धा यद्भगवतानन्दो महाचार्येण महाचार्यान्तेवासिकाभिषेकेणाभिषिक्तः। अपि त्वस्माकमपि स्युर्लाभाः[6] सुलब्धा यद्वयं लभेमहि स्वाख्याते धर्मविनये प्रव्रज्यामुपसंपदं भिक्षुभावम्॥ अथायुष्मानानन्दो भगवन्तमिदमवोचत्। अयं भदन्त सुभद्रः परिव्राजक आकाङ्क्षते स्वाख्याते धर्मविनये प्रव्रज्यामुपसंपदं भिक्षुभावम्॥ तत्र भगवान्सुभद्रं परिव्राजकमामन्त्रयते। एहि भिक्षो चर ब्रह्मचर्यम्॥ सैव तस्यायुष्मतः प्रव्रज्याभूत्सोपसम्पत्स भिक्षुभावः॥

एवं प्रव्रजितः स आयुष्मानेको व्यपकृष्टो ऽप्रमत्त [7]आतापी प्रहितात्मा व्यहार्षीत्। [8]एको व्यपकृष्टो ऽप्रमत्त [39a] आतापी प्रहितात्मा विहरन्यदर्थं कुलपुत्राः

---

1) Ex conject.; MS यस्मिंतु.

2) MS चतुर्थ्यां न (D चतुर्थध्यान!).

3) MS अवणा.

4) MS शुन्याः. Cp. Mahāparin. ll. p. 248 in fine *suṇṇā parappavādā samaṇebhi aṇṇehi.*

5) MS अम(D व)णो ब्राह्म°.

6) MS लाभासुल° (C लभिसुल°).

7) MS अतापी.

8) Cp. the parallel passage Divy. 618, 8 foll. with a few slight discrepancies, *anagārikāṃ* (not *anā°*) and *vedayate sma* for *pravedayate* of our text.

केशश्मश्रु[1] अवतार्य काषायाणि वस्त्राण्याच्छाद्य सम्यगेव श्रद्धया अगारादनगारिकां प्रव्रजन्ति तदनुत्तरं ब्रह्मचर्यपर्यवसानं दृष्ट एव धर्मे स्वयमभिज्ञया साक्षात्कृत्योपसंपद्य[2] प्रवेदयते[3]। क्षीणा मे जातिरुषितं ब्रह्मचर्यं कृतं करणीयं [4]नान्यमस्माद्भवं प्रजानामि। आज्ञातवानायुष्मानर्हन्बभूव सुविमुक्तः॥ अथायुष्मतः सुभद्रस्यार्हत्त्वप्राप्तस्य विमुक्तिसुखं[5] प्रतिसंवेदयत एतदभवत्। न मम प्रतिरूपं स्याद्यदहं शास्तारं परिनिर्वापयन्तं पश्येयं यन्न्वहं तत्प्रथमतरं परिनिर्वापयेयमिति॥ तत्रायुष्मान्सुभद्रः प्रथमतरं परिनिर्वृतः ततः पश्चाद्भगवान्[6]॥

यदा भगवता पश्चिमशयनोपगतेन धर्मोपरोधिकायां[5] वेदनायां वर्तमानायां छिद्यमानेषु[7] धर्मेषु मुच्यमानेषु संधिषु सुभद्रो ऽर्हत्त्वे प्रतिष्ठापितो बहवश्च कौशीनागरा मल्ला धर्मे नियुक्ता तदा भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः। आश्चर्यं भदन्त यदयं सुभद्रः परिव्राजको भगवता छिद्यमानेषु धर्मेषु मुच्यमानासु[8] संधिषु संसारवागुराया मोचयित्वा यावदत्यन्तनिष्ठे निर्वाणे प्रतिष्ठापित इति॥ भगवानाह। किमत्र भिक्षव आश्चर्यं यदिदानीं मया विगतरागेण विगतद्वेषेण विगतमोहेन परिमुक्तेन जाति-

---

1) In B perhaps °श्मश्रू.

2) Ex conject.; MS स्वयमभिज्ञया साक्षात्कृतोप°. Cp. Mahāparin. ll. p. 250, 8 *sayaṁ abhiññā sacchikatvā* and Divy. 618, 7.

3) Ex conject.; MS प्रवेदयन्ते (C °यन्तो). Cp. Divy. 618, 8; Mahāparin. p. 250, 9 has here *vihāsi*.

4) Ex conject.; MS नायम°, Mahāparin. ll. *nāparaṁ*.

5) Anusvāra wanting in MS.

6) B गवान, DP corr.

7) I have kept here and l. 11, the reading of MS धर्मेषु, though the Tibetan has in both places གནད་ = मर्म(सु) (Feer p. 156, n. 2). By the term *dharmās* are meant the qualities and properties of mind, senses etc., inherent to life and existence of a sentient being. The Tibetan translator must have had before him an altered reading (cp. *infra*, p. 236, 7), not the original one.

8) Note the change of gender.

जराव्याधिमरणशोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासैः सुभद्रः परिव्राजकः संसारवागुराया मोचयित्वा यावदत्यन्तनिष्ठे निर्वाणे प्रतिष्ठापितो यत्तु[1] मयातीते ऽध्वनि सरागेण सद्वेषेण समोहेनापरिमुक्तेन जातिजराव्याधिमरणशोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासैरूहापोहवि[2]-रहितेन तिर्यग्योनावुपपन्नेन स्वजीवितपरित्यागेन सुभद्रः परित्रातः कौशीनागराश्च मल्लास्तच्छृणुत साधु च सुष्ठु च मनसि कुरुत भाषिष्ये ॥

भूतपूर्वं भिक्षवो ऽतीते ऽध्वनि अन्यतरस्यां पर्वतदर्यां मृगयूथ‹प›ः प्रतिवसति अनेकमृगसहस्रपरिवारः पण्डितो व्यक्तो मेधावी तच्च[3] मृगयूथं लुब्धकेन विचार्य राज्ञे निवेदितम् ॥ ततो राज्ञा चतुरङ्गेण बलकायेन निर्गत्य तन्मृगयूथं सर्वं ‹सं›[4]कटीकृतम् ॥ ततो यूथपतेरेतदभवत् । यद्यहमिदानीमिमान्न रक्षिष्यामि अद्यैव ते सर्वे न भविष्यन्तीति ॥ ततो यूथपतिः समन्ततो व्यवलोकयितुमारब्धः कतमेन प्रदेशेनास्य मृगकुलस्य निस्सरणं[5] स्यादिति । स पश्यति तस्यां पर्वतदर्यां नदीं[6] वहमानां । सा[7] च नदी अहार्यका-

1) Ex conject.; MS यत्र.

2) MS °पायासरूहा° (D °पायासैः उताहो°!). For *ūhāpohavirahita* cp. *supra* p. 209, 10.

3) Ex conject.; MS तंच.

4) Ex conject.; *saṃkaṭīkṛ* is as legitimate a form as *prakaṭīkṛ*, it signifies ,to press on, to surround', *saṃkaṭa* is a familiar word with Buddhists. The Tibetan renders this word by ཁོངས་སུ་བཅུག་གོ = 'in medio posuit' (Feer). The manuscripts are here very corrupt. PC सर्वकलक्ष्मीटीकृतं (cp. Feer p. 157 n. 1), D सर्वलक्ष्मीतीकृतं. In B we find the origin of the meaningless complex. There stood at first सर्वकटीकतं, afterwards टी was cancelled, and above क the sign ᵕ was written referring to the margin, where लक्ष्मी was added. The corrector of B was on the wrong track. The original error consisted simply in the omission of सं.

5) MS निस्मरणं.

6) Anusvāra wanting in MS.

7) B सो, it seems, P corr.

रिणी शीघ्रस्रोतास्ते च मृगा दुर्बलाः ॥ ततो यूथपतिः सहसा तां नदीमवतीर्य मध्ये स्थित्वा शब्दमुदीरयति । आगच्छन्तु भवन्त एतस्मात्कूला[1]दुत्प्लुत्य मम पृष्ठे [2]पादान्स्थापयित्वा परत्र कूले प्रतितिष्ठत । अनेनोपायेन जीवितं वः पश्याम्यतो ऽन्यथा मरणमिति ॥ ततस्तैर्मृगैस्तथैव कृतम् ॥ अथ तस्य पृष्ठे खुरनिपाता[3]त्त्वक् छिन्ना[4] मांसरुधिरास्थि<राशि>[5]र्व्यवस्थितो न चास्य व्यवसायो निवृत्तः[6] तद्गतकारुण्यो[7] मृगाणामन्तिके ॥ ततः सर्वेषु लङ्घितेषु पृष्ठतो ऽवलोकयितुं प्रवृत्तः मा कश्चिदत्रालङ्घितो[8] भविष्यतीति । स पश्यति मृगशावकमेकमलङ्घि<तम्> । [9]ततो यूथपतिश्छिद्यमानेषु मर्मसु मुच्यमानासु[10] संधिषु इष्टजीवितमगणयित्वा कूलमुत्तीर्य मृगशावकं पृष्ठमधिरोह्य नदीमुत्तार्य कूले स्थापयित्वा तं मृगगणमुत्तीर्णं दृष्ट्वा मरणकाले प्रणिधिं कर्तुमारब्धः । यथा मे इमे मृगा अयं च मृगशावक इष्टेन जीवितेनाच्छादिता व्यसनात्परि[39 b]त्राता एवमप्यहमनागते ऽध्वनि अनुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंबुध्यैतान्संसारवागुराया मोचयेयमिति ॥

---

1) MS कुलादु°. Likewise in the sequel (l. 8) everywhere कुल° instead of कूल°.

2) B पादा (with a visarga afterwards added) स्था°, P पादाः°, DC पादास्था°.

3) MS निपातात्व°.

4) Ex conject.; MS त्वक्छित्वा.

5) Ex conject. In the Tibetan version the missing word is represented by ལྷག་མ་ 'remainder'. In B a marginal note referring to व्यवस्थितः is added, viz. the word शिरा. Should we correct मांससिरारुधिरास्थिशेषः? Cp. Kathāsarits. 68, 50 *asthiçeṣa,* 72, 186 *asthiçeṣatāṃ nītaḥ.*

6) MS निर्वृत्तः (D° त्तः).

7) One would rather expect the gen. *tadgatakāruṇyasya.*

8) Ex conject.; MS कश्चिदत्रलंवितो.

9) B °कमलंघितमतोयूथ° (with अ written above), and on the lower margin म, referring manifestly to this place, so that the correction made in B aimed at reading °घितम् । अतो. But I rather think तं was omitted by the *prima manus.*

10) Cp. *supra* p. 234, 11. Here मर्मसु affords a fit sense.

भगवानाह । किं मन्यध्वे भिक्षवो यो ऽसौ तेन कालेन तेन समयेन मृगपतिरासीदहं सः । मृगा इमे कौशीनागरा मल्ला मृगशावको ऽयमेव सुभद्रः ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः । कानि भदन्त सुभद्रेण कर्माणि कृतानि येन पश्चिमः साक्षाच्छ्रावकाणामिति ॥ भगवानाह । सुभद्रेणैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि न[1] बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते नाब्धातौ न तेजोधातौ न वायुधातावपि तूपात्तेष्वेव[2] स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि[3] ।
सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥

भूतपूर्वं भिक्षवो ऽतीते ऽध्वनि अस्मिन्नेव भद्रके कल्पे विंशतिसहस्रायुषि प्रजायां काश्यपो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवानां च[4] मनुष्याणां ‹च›[5] बुद्धो भगवान् । स वाराणसीं[6] नगरीमुपनिश्रित्य विहरति ऋषिपतने मृगदावे ॥ अथ भगवतः काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य भागिनेयो ऽशोको नाम्ना । स भगवत्सकाशे मोक्षार्थी प्रव्रजितः । स स्वाधीनं मोक्षं मन्य-

---

1) It is plain that this stereotyped formula has been mutilated here, apparently in consequence of a copyist's fault, who after the first उपचितानि instead of लब्धसंभाराणि put बाह्ये etc., which had to be written after the third उपचितानि, omitting thereby a great portion. The negation was added afterwards in order to keep intact the meaning of the whole.

2) Cp. *supra* p. 74, n. 9.

3) All MSS, even D, have here अपि कल्पशतैरपि. Cp. *supra* p. 80, n. 12.

4) B व, CDP corr. — Elsewhere this variant often occurs in D, while BCP have usually देवमनुष्याणां.

5) च only in D.

6) Anusvāra either wanting in MS, or not discernible.

मानो न व्यापद्यते ॥ यावद्दीर्घ[1]कालप्रकर्षेणाशोको जनपदे वर्षोषितः । भगवांश्च काश्यपः सम्यक्संबुद्धः सकलं बुद्धकार्यं कृत्वा इन्धनक्षयादिवाग्निः पश्चिमशयनोपगतः अशोकश्च भिक्षुरशोकस्याधस्तात्प्रतिसंलीनो बभूव[2] ॥ अथ या देवता तस्मिन्नशोकवृक्षे व्युषिता सा भगवतः काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य परिनिर्वाणं श्रुत्वा रोदितुं प्रवृत्ता । [3]तस्या रुदन्त्या [4]ऽश्रुबिन्दवो ऽशोकस्य काये निपतितुं प्रवृत्ताः ॥ अथाशोक ऊर्ध्वमुखस्तां देवतां रुदन्तीमाह । किमर्थं देवते रुद्यत इति ॥ देवतोवाच । अद्य रात्र्या मध्यमे यामे भगवतः काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य परिनिर्वाणं भविष्यतीति ॥ अथाशोको देवतावचनमुपश्रुत्य मर्मविद्ध इव प्रचलितवान् । सो ऽपि करुणाकरुणं रोदितुं प्रवृत्तः ॥ ततो देवतया पृष्टः किमर्थं रोदिषीति ॥ अशोक उवाच । [5]‹गुरुवियोगा›ज्ज्ञातिवियोगाच्च । काश्यपो मे सम्यक्संबुद्धो मातुलः । सो ऽहं विस्रब्धविहारी न [6]व्यायतवान् दूरे चासावहं च पृथग्जनः । अपकृष्टत्वादध्वनो[7] न शक्यामि विशेषमधिगन्तुमिति ॥ देवतोवाच । यदि पुनरहं भवन्तं भगवत्सकाशमुपनयेयं[8] किं शक्यमिति[9] ॥ अशोक उवाच । तथा हि मे बुद्धिः परिपक्वा

1) B यावद्दो°, D corr.

2) MS बभूवः.

3) B तस्मा, P corr.

4) Irregular sandhi = *rudantyā açru°*, cp. *supra* p. 20, n. 6.

5) The suppletion of the gap is almost certain. Feer p. 158 n. 3 '«séparé d'un précepteur» ajoute le Kandjour'.

6) B व्यापतवान्, the interlinear would-be correction is a corruption of the sound tradition.

7) Ex conject.; B अपकृष्टत्वादध्वना, the akṣaras अप being very indistinct. The copyist of C read them as I do, DP have पृथग्जनः प्रकृष्ट°. Cp. Feer p. 159, n. 1.

8) In B uncertain whether °नयेयं or °नयेये, as is in DCP.

9) MS किं शक्यमिति विशेषमधिगन्तुमिति. Feer observes that the words *viçeṣam* etc. are not rendered in the Tibetan (p. 159, n. 3). This and the impossibility to account for *iti* after *çakyam*, if they are genuine, prove their being a gloss. For this reason I have left them out.

यथा सकृद्दर्शनादेव भगवतः ‹शक्ष्यामि›[1] विशेषमधिगन्तुमिति ॥ ततो देवतया अशोको भगवत्सकाशमृद्ध्यनुभावान्नीतः । तस्य भगवद्दर्शनात्प्रसाद उत्पन्नः प्रसादजातस्य च भगवता काश्यपेन तथाविधो धर्मो देशितः यच्छ्रवणादर्हत्त्वं साक्षात्कृतं प्रथमतरं चायुष्मानशोकः परिनिर्वृतः ततो भगवान्काश्यपः सम्यक्संबुद्धः ॥

ततः सा देवता आयुष्मतो ऽशोकस्य परिनिर्वाणं दृष्ट्वा प्रीतिमुत्पा[40a]दयामास चिन्तयति च । यः कश्चिदनेनायुष्मता विशेषो ऽधिगतः सर्वः स [2]मा‹मा›गम्य । एवमप्यहमनागते ऽध्वनि यो ऽसौ भगवता काश्यपेन उत्तरो नाम माणवो व्याकृतो[3] भविष्यसि त्वं [4]मानववर्षशतायुषि प्रजायां शाक्यमुनिर्नाम तथागतो ऽर्हन्सम्यक्संबुद्ध इति तस्याहमेव [5]पश्चिमशयनोपगतस्य चरमः साक्षाच्छ्रावकाणामेहिभिक्षु[6]क‹या प्रव्रजितानां› भवेयं पूर्वतरं च भगवतः परिनि[7]र्वा‹पयेयं› ततो भगवाञ्शाक्यमुनिरिति ॥

भगवानाह । किं मन्यध्वे भिक्षवो [8]यासौ देवतायं स सुभद्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यत्कल्याणमित्रा विहरिष्यामः कल्याणसहायाः कल्याणसंपर्का न पापमित्रा न पापसहाया न पापसंपर्का इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

---

1) I have filled up the obvious gap with the word which most probably has dropt; MS भगवतो विशे°.

2) As to my suppletion of the gap vide Feer p. 150, 14: «l'excellence, quelle qu'elle soit, obtenue par cet âyuṣmat, c'est en venant à moi (qu'il l'a acquise)». Just in the same way Divy. 350, 16 *yat kiṃcid asmābhiḥ çreyo 'vāptaṃ tat sarvam imaṃ markaṭam āgamya*, for this reading of the manuscripts is right, cp. W.Z., XVI, 107. Moreover, cp. *supra* p. 85, n. 11.

3) B व्याकृता, DP corr.

4) Ex conject.; MS माणव° owing to the suggestion of the preceding माणवो.

5) Ex conject.; MS पश्चिमे.

6) Ex conject.; MS °कानामेहिभिक्षुकोभवेयं. Cp. *supra* p. 230, 16.

7) Ex conject.; MS परिनिर्वाणं ततो. As to *parinirvāpayeyam*, instead of which some synonymous word may have been written by the author of our text, cp. *supra* p. 234, 6.

8) MS यो.

अथायुष्मानानन्दो भगवन्तमिदमवोचत् । इह मम भदन्तैकाकिनो रहोगतस्य प्रतिसंलीनस्यैवं चेतसि चेतःपरिवितर्क उदपादि । उपार्धमिदं ब्रह्मचर्यस्य[2] यदुत कल्याणमित्रता[3] कल्याणसहायता[3] कल्याणसंपर्को न पापमित्रता न पापसहायता न पापसंपर्क इति ॥ [4]मा त्वमानन्दैवं वोच उपार्धमिदं ब्रह्मचर्यस्य यदुत कल्याणमित्रता कल्याणसहायता कल्याणसंपर्को न पापमित्रता न पापसहायता न पापसंपर्क इति । सकलमिदमानन्द केवलं परिपूर्णं परिशुद्धं पर्यवदातं ब्रह्मचर्यं यदुत कल्याणमित्रता कल्याणसहायता कल्याणसंपर्को न पापमित्रता न पापसहायता न पापसंपर्कः । तत्कस्य हेतोः । मां[5] आनन्द कल्याणमित्रमागम्य जातिधर्माणः सत्त्वा जातिधर्मतायाः परिमुच्यन्ते जरा[6]व्याधिमरणशोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासधर्माणः सत्त्वा [7]उपायासधर्मतायाः परिमुच्यन्ते । [8]तदनेनैव ते आनन्द पर्यायेण वेदितव्यं यत्सकलमिदं केवलं परिपूर्णं परिशुद्धं पर्यवदातं [9]ब्रह्मचर्यं यदुत कल्याणमित्रता कल्याणसहायता कल्याणसंपर्को न पापसहायता न पापमित्रता न पापसंपर्क इत्येवं ते [10]आनन्द शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो[11] भगवतो भाषितमभ्यनन्दन्[12] ॥

---

1) B भदन्तेका°, D भदन्त एका°.

2) B चर्यस्या, the *ā* has been cancelled; DCP चर्यस्य.

3) MS °ताः.

4) The words भगवानाह, which precede in the former occurrence of this sermon (*supra*, p. 211, 10) are wanting here. There are some other slight differences of redaction which I have kept, save in cases of obvious corruption.

5) MS मा.

6) B व्याधि, CDP corr. The placing of शोक after मरण is probably the better redaction, cp. *supra*, p. 211, 15.

7) MS उ (or ड)पायाःधर्म°.

8) MS भद°.

9) MS ब्रह्मचर्यस्य.

10) MS आनन्दा. *Ānanda* suits of course better than *bhikṣavaḥ* (*supra*, p. 212, 4).

11) B भगवो, DP corr.

12) In MS there follows अवदानशतके चतुर्थो उदानगाथा(sic)बोधिसत्त्वजातकानां समाप्तः. This colophon is not found in D.

पञ्चमो वर्गः ।

गुडशालेति[1] ४१ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घो राजगृहे विहरति वेणुवने कलन्दकनिवापे ॥ यदा भगवता ऽनुत्तरा सम्यक्संबोधिरभिसंबुद्धा तदायुष्मद्भ्यां शारिपुत्रमौद्गल्यायनाभ्यामियं प्रतिज्ञा कृता न तावत्पिण्डकं[2] परिभोक्ष्यावहे यावन्नरकतिर्यक्प्रेतेभ्य एकसत्त्वमपि न मोचयाव इति । ततस्तावायुष्मन्तौ कालेन कालं कदाचिन्नरकचारिकां चरतः कदाचित्तिर्यक्प्रेतचारिकां चरतः । तौ तत्र सत्त्वानां विविधयातनाभ्याहतानामसत्प्रलापं *दृष्ट्वा तानागत्य*[3] चतसृणां पर्षदामारोचयतः ते ऽपि श्रुत्वा संवेगमापद्यन्ते । ततस्तौ

---

1) In MS there precedes this *uddāna* of the fifth varga: उद्दानं गुडशाला च भक्तं च तोयं च[read व]चंघटेन च कोलिको ह्युत्तरश्चापि जात्यन्धः श्रेष्ठिरेव च पुत्रो जाम्बालकश्चैव वर्गो भवति समुद्दितः ॥

2) MS परिभोक्तावहे. The preceding word पिण्डकं has been depraved in P into पिशुकं, cp. Feer p. 162 n. 2.

3) The text is here disturbed. Firstly, *dṛṣṭvā* is not the fit word, but *çrutvā*, the Tibetan version has «ils entendirent» (see Feer l. l., n. 3); then, *tān āgatya* is here meaningless. Perhaps *dṛṣṭvā* has ousted its synonym निशम्य, and as to *tān āgatya*, one would rather expect something like चारिकाया आगत्य, 'étant revenus de la promenade', as M. Feer states to be the meaning of the Tibetan text in this place (see Feer l. l., n. 4), and as is found *infra* p. 243, 4.

तदधिष्ठानं तथाविधां धर्मदेशनां कृतो यथानेके सत्त्वा विशेषमधिगच्छन्ति [40b] धर्मश्रवणकथायाश्च[1] भाजनीभवन्ति ॥

यावदपरेण समयेनायुष्मान्महामौद्गल्यायनः[2] प्रेतचारिकां चरन्नद्राक्षीत्प्रेतं पर्वतकूटप्रख्यं[3] समुद्रसदृशकुक्षिं सूचीछिद्रोपममुखं स्वकेशसंछन्नमादीप्तं सम्यक्प्रज्वलितमेकज्वालीभूतं ध्मायमानमार्तस्वरं[4] क्रन्दन्तं दुःखां तीव्रां खरां कटुकाममनापां वेदनामनुभवन्तं येन येनोच्चारप्रस्रावभूमिस्तेन[5] तेनान्वाहिण्डमानं तदपि कृच्छ्रेणासादयन्तम् ॥ ततः स्थविरः प्रेतं पप्रच्छ । किं ते भोः कर्म कृतं येनैवंविधां दुःखां तीव्रां खरां कटुकाममनापां[6] वेदनां वेदयस इति ॥ प्रेत आह । आदित्ये हि समुद्गते न[7] दीपेन प्रयोजनम् । भगवन्तमेतमर्थं[8] परिपृच्छ स ते अस्माकीनां[9] कर्मप्लोतिं व्याकरिष्यतीति ॥ अथायुष्मान्महामौद्गल्यायनो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः ॥

तेन खलु समयेन भगवान्प्रतिसंलयनाद्व्युत्थाय चतसृणां पर्षदां मधुरमधुरं धर्मं देश-

---

1) With श्च commences F f. 3a. The folio 3 of this ms. contains this avadāna to *infra* p. 244, 6; f. 3b begins with गवानायुष्मन्तं (*infra* p. 243, 3).

2) F महामो°. Further on (vide p. 243, 3) it has महामौ°.

3) B कूट[ग्र]प्रख्यं. The interlinear akṣ. has been added, I think, a secunda manu; the copyists took it = मु, hence CP कूटप्रमुख्यं, D कूटमुखं. The prima manus, however, wrote the word rightly. — F पर्वतकूटप्रख्यं. In the sequel F has °दीप्तसम्य°.

4) Ex conject.; B and F ध्याय°.

5) F प्रश्राव .... हिण्डमानं.

6) F °काममननापां.

7) Both B and F न हि दीपेन, which cannot be right because of the preceding हि. In K. f. 19b 8 this answer is expressed by the half-çloka आदित्ये हि समुद्यति दीपेन किं प्रयोजनं.

8) F भवन्तमे°.

9) Both B and F °कीनं.

पति दौङ्गं [1]मध्विवानेडकमनेकशता च पर्षद्भगवतः सकाशान्मधुरमधुरं धर्मं शृणोत्यनिञ्ज्यमानैरिन्द्रियैः । ततो बुद्धा भगवन्तः पूर्वालापिन‹ः प्रियालापिन›[2] एह्येहीतिस्वागतवादिनः स्मितपूर्वङ्गमाश्च । तत्र भगवानायुष्मन्तं [3]महामौद्गल्यायनमिदमवोचत् । एहि मौद्गल्यायन स्वागतं ते कुतस्त्वमेतर्ह्यागच्छसीति ॥ मौद्गल्यायन आह । आगच्छाम्यहं भदन्त प्रेतचारिकायास्तत्राहं प्रेतमद्राक्षं सूचीछिद्रोपममुखं पर्वतोपमकुक्षिं स्वकेशसंछन्नं दुर्गन्धं परमदुर्गन्धम्[4] । आह च ।

विशुष्ककण्ठोष्ठपुटः सुदुःखितः [5]प्रवृद्धशैलोपमचञ्चिताश्रयः।
स्वकेशसंछन्नमुखो दिगम्बरः सुसूक्ष्मसूचीसदृशाननः कृशः ॥

नग्नः स्वकेशसंछन्नो ‹अ›स्थियन्त्रवदुच्छ्रितः ।
कपालपाणिर्घोरश्च क्रन्दन्समभिधावति ॥

बुभुक्षया पिपासया[6] क्लान्तो व्यसनपीडितः ।
आर्तस्वरं क्रन्दमानो दुःखां वेदति वेदनाम्[7] ॥
किं तेन प्रकृतं पापं मर्त्यलोके सुदारुणमिति ॥

---

1) Both B and F मध्विक्कमनेड°, but cp. *infra* p. 246, 14. F has शकाशात्मधुरं धर्मं शृणोत्यनिंड्य[or ञ्ज]मानैरिन्द्रियैः, cp. *infra* p. 246, n. 6.

2) The gap in MS is filled up in F.

3) B and its copies महामो°, F महामौ°.

4) F दुगन्वं[= न्धं]परमदुगन्वं[= न्धं].

5) Ex conject., according to the better tradition in the repetitions of this stanza in avad. nr. 42 and 47; B प्रतिबद्धशैलोपमचंचितश्रयः, F प्रपिन्घ[or द्ध?]शैलो°.

6) F °शया.

7) This çloka must be the sanskritized form of some prākrit (or pāli) prototype. In pāda a *pipāsayā* disturbing the metre presupposes a prākrit *pipāsāya*, and in d *vedati* is the poor Sanskrit varnish of prākrit *vedeti* = skr. *vedayate*. In nr. 42 and 47 *vindati* occurs instead of it.

भगवानाह । पापकारी मौद्गल्यायन [1] स प्रेत इच्छसि तस्य कर्मप्लोतिं श्रोतुम् ॥ एवं भदन्त ॥ तेन हि मौद्गल्यायन शृणु साधु च सुष्ठु च मनसि कुरु भाषिष्ये ।

भूतपूर्वं मौद्गल्यायन राजगृहे नगरे ऽन्यतरः श्रेष्ठी आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तस्य पञ्चमात्राणीक्षुशालशतानि यत्र चेक्षुः[2] पीड्यते । असति च बुद्धानामुत्पादे प्रत्येकबुद्धा लोक उत्पद्यन्ते ही[3]<नदी>नानुकम्पकाः प्रान्तशयनासनभक्ता एकदक्षिणीया लोकस्य ॥ यावदन्यतमः प्रत्येकबुद्धो हीनदीनानुकम्पी प्रान्तशयनासनसेवी स पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय राजगृहं पिण्डाय प्राविक्षत् । स च भदन्तः क्षयव्याधिना स्पृष्टः । तस्य वैद्येनेक्षुरस उपदिष्टः । स श्रेष्ठिसकाशं यन्त्रशालामुपसंक्रान्तः श्रेष्ठिना च स प्रत्येकबुद्धो दृष्टः कायप्रासादिकश्चित्तप्रासादिकश्च[4] । दृष्ट्वा श्रेष्ठिना उक्तः । केनार्यस्य प्रयोजनमिति ॥ प्रत्येकबुद्धः कथयति । गृहपते इक्षुरसेनेति ॥ ततस्तेन गृहपतिना भृतकपुरुषस्याज्ञा दत्ता आर्यस्येक्षुरसं प्रयच्छेति । स च गृहपतिः केनचिदेव करणीयेन बहिर्यानाय संप्रस्थितः ॥ अथ तस्य पुरुषस्य परकीये द्रव्ये [5] मात्सर्यमुत्पन्नं यद्यहमस्य रसं दास्ये पुनरप्येष आगमिष्यतीति । तेनानिष्टगतित्रयप्रपातनयेण सर्वाभिमतगतिद्वयनिराकरिष्णुना ऽत्यन्तदूरापगतेनार्यधर्मेभ्यः पापं चित्तमुत्पाद्य स प्रत्येक[41 a]बुद्ध उक्तः । [6] आह रे भिक्षो पात्रं देहि रसं ते दास्यामीति ॥ असमन्वाहृत्यार्हच्छ्रावकप्रत्येकबुद्धानां ज्ञानदर्शनं न प्रवर्तत

1) In F the portion, which commences with मौद्गल्यायन स to the next मौद्गल्यायन has been left out.

2) Ex conject.; B and F पीड्यन्ते.

3) The gap is filled up by F, which ceases here (f. 3b 6). Cp. Divy. 88, 18.

4) MS °प्रसादिकश्च.

5) MS मांर्मय° (C मामर्य°, D मार्मय°).

6) Ex conject.; MS आहर. The particle *āha* has here the meaning 2) of PW. I, 745, and may be styled rather a particle of exhortation. Jtkm. 222, 12 is an instance of meaning 3) l. 1.

इति । क्रोनदीनानुकम्पितया[1] भृत्यपुरुषो ऽयमस्यानुग्रहः कर्तव्य इति तत्पात्रमुपना-[2]मितम् ॥ ततो ऽसौ दुराचारो निर्घृणहृदयस्तद्गृहीत्वा[3] प्रतिगुप्तं प्रदेशं गत्वा प्रस्रावेण पूरयित्वा उपरीक्षुरसेनाच्छाद्य तस्मै प्रत्येकबुद्धायानुप्रददौ । तेन संलक्षितम् । स चिन्तयति बह्वनेन तपस्विना पापं कृतमिति । स तदेकान्ते[4] छोरयित्वा प्रक्रान्तः ॥

भगवानाह । किं मन्यसे मौद्गल्यायन यो ऽसौ तेन कालेन तेन समयेन भृतकपुरुष आसीदयं स प्रेतः । तस्य कर्मणो विपाकेन संसारे ऽनन्तं दुःखमनुभूतवानिदानीमपि प्रेतभूतः प्रकृष्टतरं[5] दुःखमनुभवति । तस्मात्तर्हि ते मौद्गल्यायन मात्सर्यप्रहाणाय[6] व्यायन्तव्यं[7] यथा एवंविधा दोषा न स्युर्ये प्रेतस्य[8] । इति हि मौद्गल्यायन एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाक एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लो व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रस्तस्मात्तर्हि ते मौद्गल्यायन एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि चैकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीय इत्येवं ते मौद्गल्यायन शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमना आयुष्मान्महामौद्गल्यायनो ऽन्ये च देवासुरगरुडादयो[9] भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

---

1) MS क्रोनादी°.

2) B तत्प्रातमु°, D corr.

3) MS तं गृहीत्वा. I think the fault was occasioned by A having had this orthography तद्गृहीत्वा, for the ligatures द्ग and ङ्ग are often confused in Nepalese mss., cp. Feer's remark, p. 162 n. 1. Yet in F they are kept distinct.

4) Ex conject.; MS सतमेकान्तेप्रक्रम्यछोर°. Cp. the parallel conclusion of the tale in avad. nr. 44 (B 42b).

5) Ex conject.; B प्रकृष्टतरं out of प्रतिकृष्टतरं, which is the reading of DCP.

6) B मान्स°, D corr.

7) Ex conject., cp. *supra* p. 226, n. 3; MS व्यायन्तव्यं.

8) Ex conject.; MS स्युर्येनप्रेतस्य.

9) MS °दया.

भक्तमिति ४२ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिस्सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः श्रावस्त्यां विहरति जेतवने ऽनाथपिण्डदस्यारामे । तेन खलु समयेनायुष्मान्महामौद्गल्यायनो ऽन्यतरस्मिन्वृक्षमूले निषण्णो दिवाविहाराय । (1) अश्रौषीदायुष्मान्महामौद्गल्यायनः प्रेत्याः शब्दमार्तस्वरं क्रन्दन्त्या दुःखां तीव्रां खरां कटुकाममनापां वेदनां वेदयमानाया भक्तं (2) मार्गन्त्या बुभुक्षितास्मि मार्षाः पिपासितास्मि मार्षा इति । ततः स्थविरमहामौद्गल्यायनेन प्रेती दृष्टा पृष्टा च किं ते पापं कृतं येनैवंविधानि दुःखान्यनुभविष्यसीति (3) ॥ प्रेती आह । आदित्ये हि समुद्गते न (4) दीपेन प्रयोजनम् । भगवन्तमेतमर्थं पृच्छ स ते अस्माकीनां कर्मप्लोतिं (5) व्याकरिष्यतीति ॥ अथायुष्मान्महामौद्गल्यायनो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः ॥

तेन खलु पुनः समयेन भगवान्प्रतिसंलयनाद्व्युत्थाय चतसृणां पर्षदां मधुरमधुरं धर्मं देशयति क्षौद्रं मध्विवानेडकमनेकशता च पर्षद्भगवतः सकाशान्मधुरमधुरं धर्मं शृणोत्यनि(6)ज्यमानैरिन्द्रियैः । ततो बुद्धा भगवन्तः पूर्वालापिनः प्रियालापिन एहीतिस्वागतवादिनः

---

1) MS °विहारायाश्रौ°

2) MS मार्गत्या.

3) The employment of the future is somewhat strange. I think it is due to a mistake of some copyist. The right reading will be दुःखान्यनुभवसीति.

4) MS न हि दीपे°, cp. *supra*, p. 242, n. 7.

5) MS °प्लातिं (D °प्रोतिं), P corr.

6) B °त्यनिंज्यमाने°, D corr.

स्मितपूर्वङ्गमाश्च । तत्र[1] भगवानायुष्मन्तं महामौद्गल्यायनमिदमवोचत् । एहि मौद्गल्यायन स्वागतं ते कुतस्त्वमेतर्ह्यागच्छसीति ॥ मौद्गल्यायन आह । आगच्छाम्यहं भदन्त प्रेतचारिकायास्तत्राहं[2] प्रेतीमद्राक्षं सूचीछिद्रोपममुखीं पर्वतोपमकुक्षिं स्वकेशसंछन्नां नग्नामार्तस्वरं क्रन्दन्तीं दुःखां तीव्रां खरां कटुकाममनापां वेदनां वेदयमानाम् । आह च ।

विशुष्ककण्ठोष्ठपुटा सुदुःखिता प्रवृद्धशैलोपमच[3]र्चिताश्रया[4] ।
स्वकेशसंछन्नमुखी दिगम्बरा सुसूक्ष्मसूचीसदृशानना कृशा ॥
नग्ना स्वकेशसंछन्ना अस्थियन्त्रवदुच्छ्रिता[5] ।
कपालपाणिनी घोरा क्रन्दन्ती परिधावति ॥
बुभुक्षया पिपासयाक्रान्ता[6] व्यसनपीडिता । [41 b]
आर्तस्वरं क्रन्दमाना[7] दुःखां विन्दति वेदनाम् ॥
किं तया प्रकृतं पापं मर्त्यलोके सुदारुणाम् ।
येन[8] एवंविधं दुःखमनुभवति भयानकमिति ॥

भगवानाह । पापकारिणी मौद्गल्यायन सा प्रेती । इच्छसि तस्याः कर्मप्लोतिं श्रोतुम् ॥ एवं भदन्त ॥ तेन हि मौद्गल्यायन शृणु साधु च सुष्ठु च मनसि कुरु[9] भाषिष्ये ।

भूतपूर्वं मौद्गल्यायनातीते ऽध्वनि विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायां काश्यपो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः

1) B भत्र, DP corr.

2) B चारिकायातत्रा°, P corr.

3) Ex conject., cp. the same stanza *supra* p. 243, 7 and *infra* avad. nr. 47; MS रचिताश्रया against the metre.

4) MS °या:. Metre: vaṃçastha.

5) MS °च्छ्रिता:.

6) The parallel passage *supra*, p. 243, 11, has पिपासया क्लान्ता.

7) MS क्रन्दमानां.

8) I have, metro jubente, dissolved येनैवं°, the reading of MS.

9) MS कुरुत.

शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स वाराणसीं नगरीमुपनिश्रित्य विहरति ऋषिपतने मृगदावे ॥ तस्यां च वाराणस्यामन्यतमा गृहपतिपत्नी मत्सरिणी कुटुकुञ्चिका आगृहीतपरिष्कारा काकायापि बलिं न प्रदातुं व्यवस्यति प्रागेवान्येषां याचकानाम् । सा श्रमणब्राह्मणकृपणवनीपकान्दृष्ट्वा चित्तं प्रदूषयति ॥ यावदन्यतरः पिण्डपातिकस्तस्या गृहं प्रविष्टः । तस्यास्तं दृष्ट्वा मात्सर्यमुत्पन्नं चित्तञ्च प्रदूष्य इमां चिन्तामापेदे । यद्यहमस्य सत्कारं करिष्यामि पुनरप्येष (1)आगमिष्यतीति । ततस्तया पापकारिण्या ऽनिष्टं परलोकभयमविगणय्य स भिक्षुरुपनिमन्त्र्य द्वारं बद्ध्वा(2) भक्तच्छेदं कारितः बद्ध्वा च परिभाष्योक्त इयं ते भिक्षो सत्क्रिया(3) मा पुनरिदं गृहं प्रवेक्ष्यसीति ॥

सा तेन मात्सर्येणासेवितेन भावितेन(4) बहुलीकृतेन प्रेतेषूपपन्ना एवंविधानि दुःखानि प्रत्यनुभवति । तस्मात्तर्हि मौद्गल्यायन मात्सर्यप्रहाणाय (5)व्यायन्तव्यमेते दोषा न भविष्यन्ति ये तस्याः प्रेत्या इति ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनस आयुष्मान्महामौद्गल्यायनो ऽन्ये च देवासुरगरुडकिन्नरमहोरगा भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

---

1) B आगमी°, P corr.

2) MS बद्धा.

3) Feer translating 'Voilà, Bhixu, le mauvais traitement qu'on te fait' (p. 167) divides *bhikṣo 'satkriyā* according to the acceptation of the Tibetan translator, who rendered it thus: དགེ་སློང་ཁྱོད་ལ་བཀུར་བསྟི་མ་ཡིན་པ་བྱས་པ་ (from a private communication of the late M. Feer), but it is preferable to take the answer ironically 'I give you this hospitality, that you never again may enter this house'.

4) Ex conject., cp. Feer p. 167, n. 4 and *infra*, p. 251, 2; MS भाषितेन.

5) MS व्यापत्तव्य°.

पानीयमिति[1] ४३ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिस्सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घो राजगृहमुपनिश्रित्य विहरति वेणुवने कलन्दकनिवापे ॥ अथायुष्मान्महामौद्गल्यायनः प्रेतचारिकां चरन्प्रेतीमद्राक्षीद्दग्धस्थूणा[2]सदृशीं स्वकेशसंछन्नां सूचीछिद्रोपममुखीं[3] पर्वतोपमकुक्षिमादीप्तां प्रदीप्तां प्रज्वलितामेकज्वालीभूतां [4]ध्मायन्तीं तृषार्तां दुःखां तीव्रां खरां कटुकाममनापां वेदनां वेदयमानां । दर्शनमात्रेण चास्या नद्युदपानानि शुष्यन्ति । यदा देवो वर्षति तदा तस्या उपरि सविस्फुलिङ्गाङ्गारवर्षं पतति ॥ दृष्ट्वा तामायुष्मान्महामौद्गल्यायन आह । किं त्वया कृतं पापं येनैवंविधं दुःखमनुभवसीति ॥ प्रेती आह । पापकारिण्यहं भदन्त महामौद्गल्यायन एतमर्थं भगवन्तं पृच्छ स ते अस्माकीनां कर्मप्लोतिं कथयिष्यति यां श्रुत्वान्ये ऽपीह सत्त्वाः पापकात्कर्मणः प्रतिविरंस्यन्तीति । अथायुष्मान्महामौद्गल्यायनो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः ॥

तेन खलु पुनः समयेन भगवान्प्रतिसंलयनाद्व्युत्थाय चतसृणां पर्षदां मधुरमधुरं धर्मं देशयति[5] तीक्ष्णं मध्विवानेडकमनेकशता च पर्षद्भगवतः सकाशान्मधुरमधुरं[6] धर्मं शृणो-

1) B पाणी°, P corr.

2) B °द्राक्षीदुग्ध°, D corr.

3) MS °मुखां.

4) MS ध्यायन्तं. Cp. *supra* p. 242, n. 4.

5) B देलयति, D corr.

6) B मधुरंमधुरं, D corr.

त्यनिर्ज्ञमानैरिन्द्रियैः । ततो बुद्धा[1] भगवन्तः पूर्वालापिनः प्रियालापिन एह्येतिस्वागतवादिनः स्मितपूर्वङ्गमाश्च । तत्र भगवानायुष्मन्तं महामौद्गल्यायनमिदमवोचत् । एहि मौद्गल्यायन स्वागतं ते कुतस्त्वमेतर्ह्यागच्छसीति ॥ महामौद्गल्यायन आह । आगच्छाम्य[42a]हं भदन्त प्रेतचारिकायाः तत्राहं प्रेतीमद्राक्षं दग्धस्थूणासदृशीं[2] स्वकेशसंछन्नां सूचीछिद्रोपममुखीं पर्वतोपमकुक्षिमादीप्तां प्रदीप्तां प्रज्वलितामेकज्वालीभूतां ध्मायन्ती[3]मार्तस्वरं क्रन्दन्तीं तृषार्तां दुःखां तीव्रां खरां कटुकाममनापां वेदनां वेदयमानां । दर्शनमात्रेण चास्या नद्युदपानानि शुष्यन्ति । यदा देवो वर्षति तदास्या उपरि सविस्फुलिङ्गमङ्गारवर्षं पतति ॥ भगवानाह । पापकारिणी मौद्गल्यायन सा प्रेती । इच्छसि तस्याः कर्मप्लोतिं श्रोतुम् ॥ एवं भदन्त ॥ तेन हि मौद्गल्यायन शृणु साधु च सुष्ठु च मनसि कुरु[4] भाषिष्ये ।

भूतपूर्वं मौद्गल्यायनातीतेऽध्वनि अस्मिन्नेव भद्रकल्पे विंशतिसहस्रायुषि प्रजायां काश्यपो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवानां[5] च मनुष्याणां ‹च› बुद्धो भगवान् । स वाराणसीं नगरीमुपनिश्रित्य विहरति ऋषिपतने[6] मृगदावे ॥ तत्रान्यतमो भिक्षुरध्वानं प्रतिपन्नः । स तृषार्तः कूपमुपसृप्तः । तत्रान्यतरा दारिका पानीयघटं पूरयित्वा स्थिताभूत् ॥ सा भिक्षुणोक्ता तृषार्तोऽहं भगिनि पानीयमनुप्रयच्छेति ॥ तस्या मात्सर्यमुत्पन्नम् । सागृहीतपरिष्कारा भिक्षुमुवाच । भिक्षो यदि म्रियसे[7] न ते ददामि पानीयं घटो मे ऊनो भविष्य-

---

1) MS बुद्धो.

2) MS °स्थूनस° (D स्थूनास°).

3) MS ध्याय°.

4) B कुरुत, D corr.

5) B देवनां, CP corr., D has देवमनुष्याणां.

6) B, it seems, ऋषिवदने, cp. Divy. 393, 21. 464, 16; C °चेदने; P °पदने; D corr.

7) MS यदि मृयसे. In R this saying of the young woman is thus paraphrased: अरे भिक्षो ऽत्र मा याहि म्रियसे यदि वा खलु । न ते ददामि पानीयं घटो न्यूनं भवेन्मम (f. 40b 6).

तीति ॥ ततो ऽसौ भिक्षुस्तृषार्तो निराशः प्रक्रान्तः ॥ ततो ऽसौ दारिका तेन मात्सर्येणासेवितेन भावितेन बहुलीकृतेन[1] कालं कृत्वा प्रेतेषूपपन्ना[2] एवंविधां दुःखां तीव्रां खरां कटुकाममनापां वेदनां वेदयते ॥ तस्मात्तर्हि मौद्गल्यायन एवं शिक्षितव्यं यन्मात्सर्यप्रहाणाय[3] व्यायंस्यामह इत्येवं ते मौद्गल्यायन शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमना आयुष्मान्मौद्गल्यायनो ऽन्ये च देवासुरगरुडकिन्नरमहोरगादयो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन्[4] ॥

1) MS बहुलक°. Cp. *supra* p. 248, 9.

2) B प्रेतेषुप°, D corr.

3) B यत्मात्सर्यप्र°, DP यस्मात्सर्यप्र°

4) B °नन्दम्, D corr.

[1]वर्चघट इति ४४ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिस्सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घो राजगृहमुपनिश्रित्य विहरति वेणुवने कलन्दकनिवापे ॥ अथायुष्मान्महामौद्गल्यायनः पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय राजगृहं पिण्डाय प्राविक्षत् । राजगृहं पिण्डाय चरित्वा कृतभक्तकृत्यः [2]पश्चा<द्भक्त>पिण्डपातप्रतिक्रान्तः पात्रचीवरं [3]प्रतिसमर्प्य येन [4]गृध्रकूटः पर्वतस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य गृध्रकूटं पर्वतमवगाह्यान्यतर[5]द्वृक्षमूलं निश्रित्य निषण्णो दिवाविहाराय ॥ अथायुष्मान्महामौद्गल्यायनः प्रेतीमद्राक्षीद्दग्धस्थूणासदृशीं नग्नां स्वकेशसंछन्नां सूचीछिद्रोपममुखीं पर्वतोपमकुक्षिमादीप्तां प्रदीप्तां प्रज्वलितामेकज्वालीभूतां [6]ध्मायन्तीमार्तस्वरं क्रन्दन्तीं तृषार्तां

---

1) MS पर्वचतघट. The right reading is found in the uddāna (see *supra* p. 241, n. 1), and the Tibetan translation (cp. Feer p. 171, n.); it appears of course also from the very contents of the tale.

2) Ex conject., vide Index to Divy. *s. v.*; MS य(or ये)श्चपिण्डपातप्र°. For the rest cp. *infra* the beginning of avad. nr. 47.

3) I have left unchanged the form *pratisamarpya,* though it is obviously an alteration of *pratiçamayya*, the sanskritized form of pāli *paṭisamayya*, which, Mhv. I, 56, 2 underlies the would-be sanskr. *pratiçāmayitvā* and Divy. 516, 5 appears as *pratiçāmya* and p. 156, 1 as *pratiçrāmya.* Cp. Divy. Index *s. v.* and Windisch *Māra und Buddha* p. 40 and 44. For it may be that *pratisamarpya* in our text is not a mere clerical error, but a wrong sanskritization by the author of the Avadānaçataka.

4) B गृध्रकूटः, DP corr.

5) It seems that B had at the outset °रंदृक्षमूलं, the *manus secunda* cancelled दृ and put वृ above it, perhaps the anusv. above र is also *a secunda manu.*

6) MS ध्याय°, as usual.

दुःखां तीव्रां खरां कटुकाममनापां वेदनां वेदयमानां दुर्गन्धां परमदुर्गन्धां वर्चःसदृशीं[1] वर्चोहारां[2] तदपि कृच्छ्रेणासादयन्तीम्। दृष्ट्वा च पुनरायुष्मान्महामौद्गल्यायनः संविग्नः प्रेतीं[3] च पप्रच्छ।

किं त्वया प्रकृतं पापं यस्य ते ईदृशं फलमिति ॥

प्रेती आह। [4]प्रागपकारिण्यहं भदन्त महामौद्गल्यायन एतमर्थं बुद्धं भगवन्तं पृच्छ स ते ऽस्माकीनां कर्मप्लोतिं व्याकरिष्यतीति यां श्रुत्वान्ये ऽपि सत्त्वाः पापकर्मणः प्रतिविरंस्यन्तीति[5]। अथायुष्मान्महामौद्गल्यायनो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः ॥

तेन खलु समयेन [42b] भगवान्प्रतिसंलयनाद्व्युत्थाय चतसृणां पर्षदां मधुरमधुरं धर्मं देशयति स्तोकं मध्विवानेडकमनेकशता च पर्षद्भगवतः सकाशान्मधुरं[5] धर्मं शृणोत्यनिञ्ज्यमानैरिन्द्रियैः[6]। ततो बुद्धा भगवन्तः पूर्वालापिनः प्रियालापिन एह्येहीतिस्वागतवादिनः स्मितपूर्वङ्गमाश्च। ‹तत्र› भगवानायुष्मन्तं महामौद्गल्यायनमिदमवोचत्। एहि मौद्गल्यायन स्वागतं ते कुतस्त्वमेतर्ह्यागच्छसीति ॥ महामौद्गल्यायन आह। आगच्छाम्यहं भदन्त प्रेतचारिकायाः तत्राहं प्रेतीमद्राक्षं दग्धस्थूणासदृशीं[7] नग्नां स्वकेशसंछन्नां सूचीछिद्रोपममुखीं पर्वतोपमकुक्षिमादीप्तां प्रदीप्तां प्रज्वलितामेकज्वालीभूतामार्तस्वरं क्रन्दन्तीं दुःखां तीव्रां खरां कटुकाममनापां वेदनां वेदयमानां। दर्शनमात्रेण चास्या नद्युदपानानि शुष्यन्ति।

1) MS °सदृशां.

2) Sic B with irregular sandhi; DP वर्चाहा°, C चर्चाहा°. Further on (p. 254, 2. 255, 11) the word is written वर्चाहार in B, too.

3) च is superfluous, it seems. Yet, it may be that the preceding संविग्नः does duty of a finite verb.

4) Is this a variant or a corruption of पापकारिण्यहं, that would be the standing formula (vid. *supra* p. 244, 1. 247, 13)?

5) Anusvāra wanting in MS.

6) Sic MS, also in several subsequent occurrences of this commonplace.

7) MS दग्धस्थूणास°.

यदा देवो वर्षति तदा तस्या <उपरि> सविस्फुलिङ्गमङ्गारवर्षं पतति । दुर्गन्धां परमदुर्गन्धां वर्चःसदृशां च वर्चाकारां तदपि कृच्छ्रेणासादयन्तीम् । [1]आह च ।

* * * * * * * * * * * *

आर्तस्वरा क्रन्दमाना दुःखां विन्दति वेदनाम् ॥ १
येन[2] हि वर्चधानानि तेन धावति दुःखिता ।
वर्चः [3]पास्यामि भोक्ष्ये च तच्च दुःखेन लभ्यते ॥ २
किं तया प्रकृतं पापं मर्त्यलोके सुदारुणम् ।
येन[4] एवंविधं दुःखमनुभवति भयानकम् ॥ ३

भगवानाह । पापकारिणी मौद्गल्यायन[5] सा प्रेती । इच्छसि तस्याः कर्मप्लोतिं श्रोतुम् ॥ एवं भदन्त ॥ तेन हि मौद्गल्यायन शृणु साधु च सुष्ठु च मनसि कुरु[6] भाषिष्ये ॥

भूतपूर्वं मौद्गल्यायन वाराणस्यां[7] नगर्यामन्यतमः प्रत्येकबुद्धो हीनदीनानुकम्पी प्रान्तशयनासनसेवी च । स व्याधितो वाराणसीं पिण्डाय प्रविशति । यावदस्य वैद्येन

---

1) MS आह चाशु आर्त्तस्वरां. I suppose a half-çloka, at least, has perished, on account of (1) the abruptness of the metrical portion introduced by *āha ca*, (2) one half-çloka being wanted to complete the triad of çlokas to be expected here. Moreover MSS have also a superfluous syllable between आह चा (which I hold for a corrupted आह च ।) and आर्त्त°. Some line like *nagnā svakeçasaṃchannā* (cp. *supra* p. 247, 7) seems to have dropped out. Instead of the accus. आर्त-स्वरां and क्रन्दमानां of MS, I have put nominatives.

2) Ex conject.; MS येनेह.

3) MS पश्यामि भोक्ते च. I have restored पास्यामि in accordance with Feer (p. 173, n. 3) who rests his opinion on the Tibetan translation, and, consequently, I have emended likewise भोक्ष्ये. The absence of इति in a metrical text cannot be considered a serious obstacle.

4) MS येनेवं°. Cf. *supra* p. 247, n. 7. Pronounce: *anubhoti.*

5) B सौ°, D corr.

6) B कुरुत, D corr.

7) B नगस्यां, D corr.

[1]सांप्रेयं भोजनमुपदिष्टम् । स येनान्यतमस्य श्रेष्ठिनो निवेशनं तेनोपसंक्रान्तः । तेन च श्रेष्ठिना दृष्टः पृष्टश्च केन ते आर्य प्रयोजनमिति । तेनोक्तं [2]कुलसांप्रेयेण भोजनेनेति ॥ ततः श्रेष्ठिना वध्वा आज्ञा दत्ता आर्याय सांप्रेयं भोजनं दातव्यमिति ॥ अथ तस्या वध्वा मात्सर्यमुत्पन्नं यद्यहमस्मै अद्य भोजनं प्रदास्यामि श्वो भूय आगमिष्यतीति । तया एकान्तमपसृत्य वर्चसः पात्रं पूरयित्वा उपरि भक्तेन प्रच्छाद्य तस्मै प्रत्येकबुद्धाय दत्तम् ॥ असमन्वाहृत्य श्रावकप्रत्येकबुद्धानां ज्ञानदर्शनं न प्रवर्तते । तेन प्रतिगृहीतं प्रतिगृह्य संलक्षितं यथैतद्दुर्गन्धं नूनमनया ऽमेध्यस्य पूरितमिति । ततो ऽसौ महात्मा तदेकान्ते छोरयित्वा प्रक्रान्तः ॥

भगवानाह । किं मन्यसे मौद्गल्यायन यो ऽसौ तेन कालेन तेन समयेन श्रेष्ठिवधुका इयं सा प्रेती । यदुपादाया ऽनया तादृक्पापं कृतं ततः प्रभृति नित्यं नरकतिर्यक्प्रेतेषूपपद्यते नित्यं च वर्चाहारा ॥ तस्मात्तर्हि ते मौद्गल्यायन मात्सर्यप्रहाणाय व्यायन्तव्यं यथा एते दोषा न स्युर्ये तस्याः प्रेत्या एवं मौद्गल्यायन शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमना आयुष्मान्मौद्गल्यायनो ऽन्ये च देवासुरगरुडकिन्नरमहोरगादयो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

---

1) This is the constant orthography of this new word. Cp. Feer p. 173, n. 4. In R it is mostly written *sāmpeya*, but also *sāmpreya*.

2) The word *kulasāmpreya* is as little known as *sāmpreya*. Perhaps it does not exist at all, and some vocative is hidden under कुल. — As to the ill-treatment of the pratyekabuddha cp. Kathāsaritsāgara 72, 84 foll.

मौद्गल्यायन इति ४५ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घो राजगृहमुपनिश्रित्य विहरति स्म वेणुवने कलन्दकनिवापे । तेन खलु पुनः समयेनान्तरा च राजगृहमन्तरा च वेणुवनमत्रान्तरे[1] पञ्च प्रेतशतानि दग्धस्थूणाकृतीनि नग्नानि स्वकेशसंछन्नानि पर्वतोपमकुक्षीणि[2] सूचीछि[43 a]-द्रोपममुखानि आदीप्तानि प्रदीप्तानि संप्रज्वलितान्येकज्वालीभूतान्यार्तस्वरं प्रलपमानानि दुःखां तीव्रां खरां कटुकाममनापां वेदनां वेदयमानानि वायुमण्डलवद्[3]आकाशे परिभ्रमन्ति न क्वचित्प्रतिष्ठां लभन्ते ॥ अथायुष्मान्मौद्गल्यायनः पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीव-

1) This prolix idiom is not rare in Buddhistic Sanskrit; *atrāntare* is also to be read Divy. 94, 2 and 151, 5 and 8 (instead of *atrāntarāt*) and *ibid.* 514, 11 (instead of *atrāntarā*).

2) MS °क्षीनि.

3) The Chinese translator seems to have had in his original this reading of B, which I have put for this reason into the text. He renders *vāyumaṇḍalavad ākāçe paribhramanti* by 四向馳走 'moving rapidly to the four points of the compass'. In this acceptation *vāyumaṇḍala* is taken as the circuit of the compass. But there must have existed also a various reading वायसमण्डलवदाकाशे etc., which in my opinion represents the original redaction better. It underlies the Tibetan version of this passage, for which I am indebted to the kindness of Mr. F. W. Thomas, ཁྭ་ཁྱུས་ ལྡིང་བ་བཞིན་དུ་ 'like the flight of a flock of crows'. Feer p. 175 n. 2, mentioning this Tibetan rendering with ཁྲ 'falcon' instead of ཁྭ 'crow', must have misread his blockprint.

रमादाय राजगृहं पिण्डाय प्राविक्षत् । तेन ते प्रेता दृष्टाः तैरपि[1] प्रेतैरायुष्मान्महामौद्गल्यायनः ॥ ततस्ते एकसमूहेनायुष्मन्तं महामौद्गल्यायनमुपसंक्रान्ताः । उपसंक्रम्य करुणादीनविलम्बितैरक्षरैरेकरवेणोचुः । वयं स्मो भदन्त महामौद्गल्यायन राजगृहे पञ्च श्रेष्ठिशतान्यभूवन्[2] । ते वयं मत्सरिणः कुटुकुञ्चका अगृहीतपरिष्काराः[3] । स्वयं तावदस्माभिर्दानप्रदानानि न दत्तानि परेषामपि दानप्रदानेषु दीयमानेषु विघ्नाः[4] कृता दक्षिणीयाश्च बहवः प्रेतवादेन परिभाषिताः प्रेतोपपन्ना इव यूयं नित्यं परगृहेभ्यो भैक्षमटथ । एते वयं कालं कृत्वा एवंविधेषु प्रेतेषूपपन्ना इति भदन्त महामौद्गल्यायन ये ऽस्माकं ज्ञातयो राजगृहे प्रतिवसन्ति तेषामस्माकीनां कर्मप्लोतिं निवेद्य छन्दकभिक्षणां कृत्वा बुद्धप्रमुखं भिक्षुसङ्घं भोजयित्वास्माकं नाम्ना दक्षिणादेशनां कारयित्वा चास्माकं प्रेतयोनेर्मोक्षः[5] स्यादिति ॥ अधिवासयत्यायुष्मान्महामौद्गल्यायनः प्रेतानां तूष्णीभावेन ॥ तत आयुष्मता महामौद्गल्यायनेन तेषां ज्ञातिगृहेभ्यश्छन्दकभिक्षणां कृत्वा बुद्धप्रमुखो भिक्षुसङ्घः श्वो भक्तेनोपनिमन्त्रितः प्रेतानां च निवेदितं[6] श्वो भगवान्सभिक्षुसङ्घो भक्तेनोपनिमन्त्रितः तत्र[7] युष्माभिरागन्तव्यमिति । ज्ञातीनामप्यारोचितं भवद्भिरागन्तव्यं तत्र ज्ञातिभोजने तान्प्रेतान्द्रक्ष्यामः[8] ॥ अथायुष्मान्महामौद्गल्यायनः स्वयमेवोद्युक्तो भोजनं प्रतिजागरितुम् ॥

---

1) Ex conject.; MS तैरति. Feer's translation (p. 175, 14) confirms the correction.

2) Note the solecism *abhūvan,* which seems strange with regard to the relatively pure Sanskrit of our text and disturbs the construction of the phrase because *smaḥ* precedes. In D *abhūran* has been left out.

3) Visarga wanting in MS.

4) The akṣara घ्नाः is wanting in P, but found in the other MSS. This to explain Feer's n. 3 on p. 175.

5) MS योनेर्मोक्तः (in C and P still more depraved).

6) MS निवेदिते.

7) Ex conject.; MS तत्रायुष्मद्भिरा°.

8) MS द्रक्ष्यामो (D दृष्ट्वा, a would-be correction, it seems).

अथ प्रभातायां रजन्यामाहारे सज्जीकृते गण्डीदेशकाले संप्राप्ते तान्प्रेतान्न पश्यति। तत आयुष्मान्महामौद्गल्यायनो दिव्येन चक्षुषा तान्प्रेतान्समन्वाहर्तुं प्रवृत्तः।[1] सर्वस्मिन्नेव मगधमण्डले नाद्राक्षीत्। यावत्क्रमेण चातुर्द्वीपिकं व्यवलोकयितुं प्रवृत्तः। तत्रापि नाद्राक्षीत्। ततो यावदस्य ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते ततो व्यवलोकयितुं प्रवृत्तः। तत्रापि नाद्राक्षीत्॥ तत आयुष्मान्महामौद्गल्यायनः[2] संविग्नो भगवते निवेदयामास भगवन्न[3] मे दानपतयो दृश्यन्त इति॥ भगवानाह। अयं मौद्गल्यायन मा खेदमापद्यस्व। सर्वश्रावकप्रत्येकबुद्धविषयमतिक्रम्यापरिमाणा लोकधातवः सन्ति। ‹तत्र› ते कर्मवायुना क्षिप्ताः[4]। अपि मौद्गल्यायनाद्य तथागतबलं पश्य सर्वज्ञज्ञानदर्शनं व्यक्तीकरिष्यामि तथागतविकुर्वितं दर्शयिष्यामि। आकोट्यतां गण्डीति॥ ततो गण्ड्यामाकोटितायां सर्वो भिक्षुसङ्घः संनिपतितः प्रेतज्ञातयो ऽन्ये च कौतूहल्याभ्यागताः सत्त्वाः[5] प्रेतदर्शनोत्सुकाः संनिपतिताः॥ ततो भगवता ऋद्ध्या तथा दर्शितं यथा प्रेता बुद्धं भगवन्तं सश्रावकसङ्घं भुञ्जानं पश्यन्ति स्मृतिं च प्रतिलभन्ते ज्ञातयो ऽस्मदर्थे[6] बुद्धप्रमुखं भिक्षुसङ्घं भोजयन्तीति॥ ततो भगवान्पञ्चाङ्गोपे‹ते›न स्वरेण दक्षिणामादिशति।

---

1) BCD सर्वमस्मिन्नेव, P सर्वमस्मि°.

2) MS °ल्यायना संवि° (C °यनसंवि°).

3) Ex conject.; MS भगवन्तमेदानपतयो न दृश्यन्ते. I think the negation has been inserted after भगवन्न मे had become altered.

4) Ex conject.; MS सन्तितेकर्मवायुनाक्षिप्तः. The translation of this whole passage by Feer (p. 176, 24–27) is wrong. On my request, after consulting again the Tibetan text, he wrote to me that the Tibetan equivalent of this passage is དེ་དག་ཏུ་ལས་ཀྱི་རླུང་གིས་འཕངས་མོད་ཀྱི་. Here དེ་དག་ཏུ is the translation of a Sanskrit तत्र = तेषु. For *karmavāyu* cp. a similar passage Çikṣāsamuccaya, p. 70, 15.

5) Visarga wanting in MS.

6) Ex conject., cp. the Tibetan translation apud Feer p. 177 n. In B there stood at first ज्ञातयास्तदर्थे, but the *ā* of the akṣ. या has been cancelled and above स्त there has been put a sign referring to the margin at the bottom, where we find युष्मत्. Of course, B's copies have put युष्मत् into the text (D ज्ञातयोस्तदर्थे-

इतो दानाद्धि यत्पुण्यं तत्प्रेता<न्>नुगच्छतु ।
उत्तिष्ठन्तां क्षिप्रमेते प्रेतलोकात्सुदारुणादिति ॥

यावद्भगवता तदधिष्ठाना तथाविधा धर्मदेशना कृता यां श्रुत्वानेकैः प्राणिशतसहस्रैर्मात्सर्यमलं प्रहाय सत्यदर्शनं कृतं ते च प्रेता भगवति चित्तमभिप्रसाद्य कालगताः प्रणीतेषु त्रयस्त्रिंशेषूपपन्नाः ॥

धर्मता खलु देवपुत्रस्य वा देवकन्यकाया[1] वाचिरोपपन्नस्य त्रीणि[2] चित्तान्युत्पद्यन्ते कुतश्च्युतः [3]कुत्रोपपन्नः केन [4]कर्मणेति । पश्यन्ति प्रेतेभ्यश्च्युताः प्रणीते[43b]षु देवेषु त्रयस्त्रिंशेषूपपन्ना भगवतो ऽन्तिके चित्तमभिप्रसाद्येति । अथ प्रेतपूर्विणां देवपुत्राणामेतदभवत् । नास्माकं प्रतिरूपं स्याद्यद्वयं[5] पर्युषितपरिवासा[6] भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेम[7] यन्नु वयमपर्युषितपरिवासा एव भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेमे<ति>[8] । अथ> प्रेतपूर्विणो देवपुत्राश्चलविमलकुण्डलधरा हारार्धहारविराजितगात्रा [9]मणिरत्नविचित्रमौलयः कुङ्कुमतमालपत्रस्पृक्कादिसंसृष्टगात्रास्तस्यामेव रात्रौ दिव्यानामुत्पलपद्मपुण्डरीकमन्दारकादीनां[10] पुष्पाणामुत्सङ्गं पूरयित्वा समन्ततो वेणुवनं कलन्दकनिवापमुदारेणावभासेनावभास्य

युष्मद्बुद्ध°, C and P ज्ञातयोस्तयुष्मदर्थे). It is plain that the would-be correction of B is erroneous, and that its first reading °यास्त° is simply to be changed into °योस्म°. — In the following word बुद्धप्रमुखं anusvāra wanting in MS.

1) B °न्यकया, D corr.

2) MS त्रोणि.

3) MS कुतोप°.

4) MS कर्मणेनेति.

5) Ex conject.; MS स्याद्यावद्वयं.

6) MS °वासो.

7) Ex conject., cp. *infra* p. 282. MS °संक्रामितुं यनु.

8) Ex conject., cp. *infra* p. 282. MS °क्रमामःप्रेतपू°.

9) MS मणिलग्नविचि°, I have corrected this according to the other instances of this commonplace.

10) B मन्दावकादी°, CP corr. (D मन्दारवानां).

भगवन्तं पुष्पैराकीर्य भगवतः पुरस्तान्निषण्णा धर्मश्रवणाय ॥ अथ भगवान्प्रेतपूर्विणां देवपुत्राणामाशयानुशयं (1) धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशीं धर्मदेशनां कृतवान्यां श्रुत्वा प्रेतपूर्वकैर्देवपुत्रैर्महान्विशेषो ऽधिगतः । ते लब्धलाभा इव वणिजो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य तत्रैवान्तर्हिताः ॥

तत्र भगवानायुष्मन्तं महामौद्गल्यायनमामन्त्रयते । साधु साधु महामौद्गल्यायन सफलं ते (2) वैयावृत्यं संवृत्तं यत्ते **** (3) प्रेता देवेषु प्रतिष्ठापिताः । ते ऽस्यां रात्रौ मत्सकाशमुपक्रान्तास्तेषां मया धर्मो देशितः ते लब्धोदया लब्धलाभाः प्रक्रान्ता इति ॥

तत आयुष्मता महामौद्गल्यायनेन तेषां ज्ञातीनामारोचितम् । ते श्रुत्वा परं विस्मयमुपगता भगवतो ऽन्तिके चित्तं प्रसादयामासुर्भूयश्च सत्कारं प्रचक्रुरिति ॥ (4) तस्मात्तर्हि ते मौद्गल्यायन मात्सर्यप्रहाणाय (5) व्यायन्तव्यम् । एते दोषा न भवन्ति ये तेषां प्रेतानामिति ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमना आयुष्मान्मौद्गल्यायनो ऽन्ये च देवासुरगरुडकिन्नरमहोरगादयो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

---

1) B नुशयत्(seems to be an erased त)धातुं, C °नुशयतेधातुं, P °नुशयत्धातुं, D °नुसंशयद्धातुं।

2) Ex conject.; B वैयावृत्तं (with interlinear न), I think the interlinear न has been put there by some corrector. The copyist of C wholly neglected it, but P has वैनयावृत्तं, D वैनेयावृत्तं. For the rest cp. Index s. v. *vaiyāvṛtya.*

3) B यत्तेवमादः प्रेता, but the akṣaras वमादः are cancelled with a reference to the upper margin, where we find the correction प्रसाद्. C copied the prima manus, P has यत्तेवप्रसादः, D यत्तवप्रसादः. I consider प्रसाद् a bad correction and would rather suppose some word expressive of their number to be hidden under the corrupt वमादः. The Tibetan version has here མང་པོ་དག་ = *bahavaḥ*, as Mr. Thomas has told me.

4) This sentence is wholly out of place here and looks like a clumsy repetition of the ordinary conclusion of the avadānas in this varga applied improperly.

5) MS व्यायतव्यं.

उत्तर इति ४६ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः श्रेष्ठिभिः पौरैः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घो राजगृहमुपनिश्रित्य[1] विहरति वेणुवने कलन्दकनिवापे । राजगृहे ऽन्यतरः श्रेष्ठी आढ्यो महाधनो महाभोगो[2] विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन [3]सदृशात्कुलात्कलत्रमानीतम् । स तया सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः कालान्तरेण पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । साष्टानां वा नवानां ‹वा› मासानामत्ययात्प्रसूता । दारको जातः । तस्य जातौ जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः । यस्मादुत्तरे नक्षत्रे जातस्तस्माद्भवतूत्तर इति नाम ॥ उत्तरो दारक उन्नीतो वर्धितो महान्संवृत्तः । पिता चास्य कालगत उत्तरश्च गृहे स्वामी संवृत्तः ॥ तेनापणं स्थापितः क्रीणाति विक्रीणीते क्रयविक्रयेण जीविकां कल्पयति ॥ स दिवसानुदिवसं भगवत्सकाशमुपसंक्रामति । तस्य [4]भगव‹त्सं›दर्शनात्सद्धर्मश्रवणाच्च भगवच्छासने प्रसादो जातः । तस्य प्रव्रज्याचित्तमुत्पन्नम् ॥ स मातरं विज्ञापयामास अम्बानुजानीहि मां भगवच्छासनेषु प्रव्रजिष्यामीति । ततो माता कथयति । पुत्र त्वमेकपुत्रको

1) MS °निसृत्य.

2) B °भोगविस्ती°, D corr.

3) B सदृशात्कुलात्कलंत्रकलत्रमा°, P corr.

4) Ex conject., *saṃdarçana*, not *darçana* being here the proper word; MS भगवन्दर्शना°.

यावदहं जीवामि तावन्न प्रव्रजितव्यं मृतायां मयि यथाकरणीयं करिष्यसीति ॥ स चोत्तरो यत्किंचिदुपार्जयति तत्सर्वं मात्रे ऽनुप्रयच्छत्यनेनाम्ब श्रमणब्राह्मणकृपणवनीपकान्प्रतिपादयस्वेति । सा चास्य माता लुब्धा कुटुकुञ्चिका मत्सरिणी आगृहीतपरिष्कारा तान्कार्षापणान्गोपायित्वा ये श्रमण[44a]ब्राह्मणाः पिण्डार्थिनस्तद्गृहं प्रविशन्ति तान्परिभाषते प्रेतोपपन्ना इव यूयं नित्यं परगृहेभ्यो भैक्षमटथेति । सा च पुत्रं विसंवादयत्यहमद्य इयतां भिक्षूणां भोजनं प्रयच्छामीति ॥

यावदसौ कालं कृत्वा प्रेतेषूपपन्ना उत्तरश्च मातृवियोगाद्दानानि दत्त्वा पुण्यानि कृत्वा भगवच्छासने प्रव्रजितः ॥ तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेनेदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविध्वंसनधर्मतया पराहत्य सर्वक्लेशप्रहाणादर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन्संवृत्तस्त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंवित्प्राप्तो भवलाभलोभसत्कारपराङ्मुखः सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्यो ऽभिवाद्यश्च संवृत्तः ॥

स गङ्गातीरे पर्णकुटिं(1) कृत्वा ध्यायति । सा चास्य माता प्रेतलोकोपपन्ना नग्ना दग्धस्थूणासदृशी स्वकेशरोमसंछन्ना सूचीछिद्रोपममुखी पर्वतोपमकुक्षिरादीप्ता संप्रज्वलिता एकज्वालीभूतार्तस्वरं(2) क्रन्दन्ती आयुष्मन्तमुत्तरमुपसंक्रान्ता । यावदायुष्मता उत्तरेण सा प्रेती दृष्टा पृष्टा(3) च का त्वमेवंविधेति ॥ प्रेती आह ।

अहं ते जननी स्निग्धा यया जातो ऽसि पुत्रक ।
अन्नपानवियुक्तेषु प्रेतेषु समुपागता ॥ १

---

1) So MS.

2) MS °तार्त्तास्वरं.

3) Ex conject., cp. *supra* p. 36 n. 2; MS दृष्टा दृष्ट्वा च.

[1]पञ्चविंशति वर्षाणि यतः[2] कालगता ह्यहम् ।
नाभिजानामि [3]पानीयं कुतो भक्तस्य दर्शनम् ॥ २

[4]सफलान्वृक्षान्गच्छामि निष्फला भवन्ति ते पूर्णानि सरांसि गच्छामि तानि शुष्काणि[5] सन्ति ॥ सुखं भदन्तस्य हि वृक्षमूलं *भाजने शीतलभाजन[6]* । कृपां जनयित्वा कृपणायै मह्यं ददस्व तोयं तृषार्दितायै[7] ॥ तत उत्तरो मातरमुवाच । अम्ब ननु पुरा त्वं ‹म›या मनुष्यभूता[8] दानानि दापिता पुण्यानि कारितेति ॥ प्रेती आह । न मया पुत्रक मात्सर्या-

---

1) Cp. *supra* p. 135 n. 5 and 138 n. 2.

2) Ex conject.; MS यातः. Cp. a similar çloka in a quite different version of the tale of Uttara's mother, Petavatthu II, 10, 3.

3) B पाणीयं, D corr.

4) I have edited this part of the *pretī's* words as prose, though it is beyond doubt that her whole utterance must be a metrical one. Feer, who in his translation (p. 179) does not indicate that she answered in verse, replied thus to my enquiry on the point: «Tout le discours de la *pretī* est en vers dans le Tibétain: 4 stances de 4 padas de 7 syllabes chacune.» Yet the Sanskrit tradition is here too much altered to make it advisable to restore the metre in the printed text. The çloka 3 may have had this form: *saphalān vṛkṣān gacchāmi niṣphalā ‹me› bhavanti te | pūrṇasarāṃsi gacchāmi tāni çuṣkāṇi santi* [if not rather *bhānti*] *me.* The fourth stanza may have had triṣṭubh metre.

5) MS शुष्कानि.

6) Here one or more words are lost. In Tibetan the fourth stanza runs thus, according to the late M. Feer:

བཙུན་པའི་ཤིང་དྲུང་བདེ་བ་ལགས་།
ཁྱེད་ཀྱི་སྣོད་ནང་ཆུ་ཡང་བསིལ་།
བཀྲེན་པ་བདག་ལ་ཐུགས་རྗེ་སྐྱེད་།
སྐོམ་གྱིས་གདུངས་ཀྱིས་ཆབ་སྩོལ་ཅིག་།།

= «It is a quiet place near the Reverend's tree, there is also (fresh) cold water in thy waterpot. Well, show pity towards wretched me and give me water, for I am tormented by thirst.»

7) In pāda c pronounce *janetvā*, in pāda d one short syllable is missing.

8) Ex conject.; MS नचपरंत्व [if not rather to read त्वे]यामनुष्यभूतयादानानि. The correction त्वं ‹म›या मनुष्यभूता is necessitated by an obvious syntactical reason.

भिभूतया दानानि ‹दत्तानि› पुण्यानि वा कृतानि सर्वं तदर्थज्ञातं पापचित्तया अग्निखदायां निखातम्। तदिदानीं पुत्रक ज्ञातिगृहं गत्वा छन्दनभिक्षं[1] कृत्वा मम नाम्ना बुद्धप्रमुखं भिक्षुसङ्घं भोजय दक्षिणामादिशय देशनां च कारय। एवं प्रेतयोनेर्मम मोक्षः स्यादिति॥ उत्तर आह। एवमस्त्वम्ब किं तु त्वया बुद्धान्ते स्थातव्यमिति॥ प्रेती आह। पुत्रका ऽपत्रपे[2] नग्ना क्रियान्वितेति॥ उत्तर आह। अम्ब यदा पापं करोषि तदा नापत्रपिता इदानीं किमर्थं फलकाले व्यपत्रपस इति[3]॥ प्रेती आह। एवं भवत्वागमिष्यामीति॥

तत उत्तरेण ज्ञातिगृहेभ्यश्छन्दनभिक्षणां[4] कृत्वा बुद्धप्रमुखो भिक्षुसङ्घः श्वो भक्तेनोपनिमन्त्रितो गण्डीकाले च बुद्धप्रमुखो भिक्षुसङ्घः संनिपतितः सा च प्रेती बुद्धान्ते स्थिता। प्रेतीदिदृक्षुकाण्यनेकानि प्राणिशतसहस्राणि संनिपतितानि। ते तां प्रेतीं विकृताश्रयां दृष्ट्वा परं संवेगमुपगता भगवतोऽन्तिके चित्तं प्रसादयामासुः॥ तत आयुष्मानुत्तरो बुद्धप्रमुखं भिक्षुसङ्घं प्रणीतेनाहारेण संतर्प्य प्रेत्या नाम्ना दक्षिणादेशनां कारयामास। भगवांश्च पञ्चाङ्गोपेतेन स्वरेण स्वयमेव दक्षिणादेशनामादिशति।

इतो दानाद्धि यत्पुण्यं तत्प्रेतीमनुगच्छतु।
उत्तिष्ठतां क्षिप्रमियं प्रेतलोकात्सुदारुणादिति॥

यावद्भगवता तदधिष्ठानं तस्याः प्रेत्या महतश्च जनकायस्य तथाविधा धर्मदेशना कृता यां श्रुत्वानेकप्राणिशतसहस्रैः सत्यदर्शनं कृतं सा च प्रसन्नचित्ता कालगता प्रेतमहर्द्धिके-[5]

Changing न च परं in ननु पुरा is not so certain, but as this emendation substitutes the proper sense in proper words for the nonsense of the tradition, I have put it into the text.

1) Or should we read °भिक्ष‹णां›? This gathering of alms for some special reason at the houses and from many people is always styled *chandanabhiksana.*

2) Ex conject.; MS ऽपत्रप.

3) The portion from स्थातव्यमिति up to व्यपत्रपस इति is wanting in Feer's translation.

4) MS भिक्षुणां.

5) B प्रेतमेह°, CDP corr.

षूपपन्ना ॥ आयुष्मतोत्तरेण समन्वाहृता[1] प्रेतमहर्द्धिकेषूपपन्ना[2]। तत आयुष्मता उत्तरेणोक्तम्। अम्बास्ति ते शक्तिः क्रियतां दानोत्सर्ग इति ॥ प्रेतमहर्द्धिकोवाच। पुत्र न शह्यामि[3] नास्ति मे दाने ऽभिलाष इति ॥ तत आयु[44b]ष्मानुत्तरः प्रेतमहर्द्धिकामुवाच।

अद्यापि ते तिष्ठति तच्छरीरं विवृद्धनिर्मांसत्वगस्थिचर्म[4]
लोभान्धकारावृतलोचनाया[5] निवर्तितं यत्त्वया प्रेतलोक इति ॥

यावदायुष्मता उत्तरेण सुबहु परिभाष्यैका यमली[6] लब्धा। ततः सा सङ्घाय दत्ता। येन च भिक्षुणा सङ्घमध्यात्सा यमली[6] क्रीता तेन मानवके[7] स्थापिता ॥ ततस्तया प्रेत्या रात्रावुपागत्यापहृता ॥ ततस्तेन भिक्षुणा ऽयुष्मत उत्तराय निवे-

---

1) Ex conject.; MS समन्वाहृवा. Cp. Feer, p. 180, 25.

2) MS °पन्नाः.

3) B seems to have शह्यामि, its copies शक्यामि.

4) Feer (p. 180 in fine) translating: «ton corps.... décharné, n'a que la peau et les os», combines *tvak* and *carma*. Yet both *carma* (the rough skin) and *tvak* (the fine skin) are severally represented in the Tibetan version by ལྤགས་པ་སྐྱི་, as Mr. Thomas informs me. — I have retained MS °चर्म.

5) B लोचनाया with cancelled *ā* in the penultima. The correction, though necessary, since the instrumental is here indispensable, is checked by the metre. I think *locanāyā* may be a mechanical sanskritization of *locanāya* that stood in the original Pāli (Prākrit) stanza. In the second and fourth pāda, too, of this upajāti strophe the metre is disturbed in the transmitted Sanskrit text.

6) B यमली, both times नी is written above मली, C has both times यमली, but D यमनी, P has at first यमनी, afterwards यमनली. Perhaps both forms were in use, *yamalī* and *yamanī*. I have kept यमली, which is found also in Divy. 276, 11.

7) If the reading is good, मानवक must signify something like a cloakroom. The Tibetan translator understood it so: གོས་ཁྲི་གདང་ལ་ = 'into the clothesstand of garments', Feer, p. 181 n. 2 'la mit dans le vestiaire'. Feer himself, accepting *mānavake* = *māṇavake*, translates 'la remit à son novice' (p. 181, l. 3); but how is this novice no otherwise mentioned as the possessor? Sarat Chandra Das, in his Tibetan-English-Dictionary, gives आरम्भणक as the Sanskrit equivalent of གདང་. Hence one might be inclined to hold तेनमानवके for a corruption of तेनारम्भणके.

दितम्[1]। उत्तरेण गत्वा प्रेतीं परिभाष्य पुनरप्यानीय दत्ता ॥ एवं यावत्त्रिरपि तस्य भिक्षोः सकाशादपहृता आयुष्मता चोत्तरेणानीय दत्ता। भिक्षुणा च सा पाटयित्वा चातुर्दिशाय भिक्षुसङ्घाय[2] विलेपनिकायां सीविता। ततस्तया न पुनरपहृता ॥

अत एवं मात्सर्यं सत्त्वानां विडम्बनकरं दृष्ट्वा मात्सर्यप्रहाणाय व्यायितव्यम्। तथा एवंविधा दोषा न स्युर्यथा तस्याः प्रेत्या इति ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो ऽन्ये च देवासुरगरुडकिन्नरमहोरगादयो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

---

1) MS निवेदितउत्त°.

2) The Tibetan translator accepted this dative with the meaning 'in behalf of the congregation of monks' ཕྱོགས་བཞིའི་དགེ་སློང་གི་དགེ་འདུན་གྱི་ཕྱིར་ and rendered *pāṭayitvā* by གཤོགས་ནས་ (private communication of the late M. Feer).

ज्ञात्यन्ध इति ४७ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः श्रावस्त्यां विहरति जेतवने ऽनाथपिण्डदस्यारामे ॥ अथायुष्मान्नन्दकः[1] पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय श्रावस्तीं[2] पिण्डाय चरित्वा कृतभक्तकृत्यः पश्चाद्भक्तपिण्डपात[3]प्रतिक्रान्तः पात्रचीवरं प्रतिसमर्प्य प्रेतचारिकां चरति स्म ॥ अद्राक्षीदायुष्मान्नन्दकः प्रेतीं दग्धस्थूणासदृशीं ज्ञात्यन्धां स्वकेशरोमसंछन्नां सूचीछिद्रोपममुखीं पर्वतोपमकुक्षिं दुर्गन्धां श्मशानसदृशीं काकैर्गृध्रैः श्वभिः सृगालैश्चाभिद्रुतां ये ऽस्याः समन्तत[4] उत्पाट्योत्पाट्य मांसं भक्षयन्ति । सा[5] मर्मवेदनाभ्याहता आर्तस्वरं क्रन्दति दुःखां तीव्रां खरां कटुकाममनापां वेदनां वेदयन्ती ॥ आयुष्मान्नन्दकः संविग्नः पृच्छति । किं त्वया भगिनि प्रकृतं पापं येनैवंविधं दुःखमनुभवसीति ॥ प्रेती आह । आदित्ये हि समुद्गते न दीपेन प्रयोजनम् । भगवन्तमेतमर्थं पृच्छ स ते अस्माकीनां कर्मप्लोतिं व्याकरिष्यति यां श्रुत्वान्ये ऽपीह सत्त्वाः पापात्प्रतिविरंस्यन्तीति ॥ अथायुष्मान्नन्दको येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः ॥

---

1) MS °ष्मानानन्दकः, but in the sequel the sthavira is constantly named Nandaka.

2) Anusvāra wanting in MS. I suppose here is a small gap, to be filled up thus: श्रावस्तीं<पिण्डाय प्राविक्षत् । श्रावस्तीं>पिण्डाय चरित्वा.

3) MS °पातः प्रति°. Cp. *supra* p. 252, 7 and n. 3, where also vide about *pratisamarpya*.

4) C and P by mistake copied उत्पाद्योत्पाद्य, which Feer (p. 182) renders by 's'élançant contre elle'. B has distinctly उत्[illegible] 'tearing her flesh'.

5) B मर्मावि°, D corr.

तेन खलु पुनः समयेन भगवान्प्रतिसंलयनाद्व्युत्थाय चतसृणां पर्षदां मधुरमधुरं धर्मं देशयति तीव्रं मध्विवानेडकमनेकशता च पर्षद्भगवतः सकाशान्मधुरमधुरं धर्मं शृणोत्यनिञ्ज्यमानैरिन्द्रियैः। ततो बुद्धा भगवन्तः पूर्वालापिन एहीतिस्वागतवादिनः स्मितपूर्वङ्गमाश्च[1]। तत्र भगवानायुष्मन्तं नन्दकमिदमवोचत्। एहि नन्दक स्वागतं ते कुतस्त्वं नन्दक एतर्ह्यागच्छसीति॥ नन्दक आह। आगच्छाम्यहं भदन्त प्रेतचारिकायास्तत्राहं प्रेतीमद्राक्षं दग्धस्थूणासदृशीं स्वकेशरोमसंछन्नां सूचीछिद्रोपममुखीं पर्वतोपमकुक्षिं दुर्गन्धां श्मशानसदृशीं काकैर्गृध्रैः श्वभिः शृगालैश्चाभिद्रुतां ये ऽस्याः समन्तत उत्पाट्योत्पाट्य मांसं भक्षयन्ति। सा मर्मवेदनाभ्याहता आर्तस्वरं[2] क्रन्दति दुःखां तीव्रां खरां कटुकाममनापां वेदनां वेदयते। आह च।

विशुष्ककण्ठोष्ठपुटा सुदुःखिता प्रवृद्धशैलोपमचञ्चिताश्रया[3]।
स्वकेशसंछन्नमुखी दिगम्बरा सुसूक्ष्मसूचीसदृशानना कृशा॥
नग्ना स्वकेशसंछन्ना अस्थियन्त्रवदुच्छ्रिता।
कपालपाणिनी घोरा क्रन्दन्ती परिधावते॥
बुभुक्षया पिपासया क्लान्ता व्यसनपीडिता।
आर्तस्वरं क्रन्दमाना दुःखां [45a] विन्दति वेदनाम्॥
किं तया प्रकृतं पापं मर्त्यलोके सुदारुणम्[4]।
येन[5] एवंविधं दुःखमनुभवति भयानकमिति॥

भगवानाह। पापकारिणी नन्दक सा प्रेती इच्छसि तस्याः कर्मप्लोतिं श्रोतुम्॥ एवं भदन्त॥ तेन हि नन्दक शृणु साधु च सुष्ठु च मनसि कुरु भाषिष्ये।

---

1) B पूर्वङ्गमा°, D corr.

2) B आत्त°, D corr.

3) MS °श्रयाः.

4) B सुदारुणां, D corr.

5) MS येनैवंवि°, cp. *supra* p. 247, n. 7.

भूतपूर्वं नन्दकास्मिन्नेव भद्रकल्पे विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायां काश्यपो नाम सम्यक्संबुद्धो <लोक> उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवानां च मनुष्याणां <च> बुद्धो भगवान्। स वाराणसीं नगरीमुपनिश्रित्य विहरति ऋषिपतने मृगदावे ॥ वाराणस्यामन्यतमा श्रेष्ठिदुहिता। सा धर्माभिलाषिणी। यावदसौ धर्मं श्रुत्वा संसारदोषदर्शिनी[1] निर्वाणे गुणदर्शिनी संवृत्ता। सा मातापितरावनुज्ञाप्य भगवच्छासने प्रव्रजिता ॥ तस्या अर्थे ज्ञातिभिर्भिक्षुणीवर्षकः कारितः। [2]सा तत्र शैक्षाशैक्षीभिर्भिक्षुणीभिः सार्धं प्रतिवसति ॥ यावत्तया प्रमादाच्छिक्षाशैथिल्यं कृतम्। ततो भिक्षुणीभिर्दुःशीलेति निष्कासिता ॥ ततस्तया [3]दानपतिगृहेभ्यः प्रवृत्तकानि छन्दकानि * * * [4]* शैक्षाशैक्षीणां चावर्णो भाषितः भिक्षवश्च ये शीलवन्तस्तान्दृष्ट्वा नयने निमीलितवती ॥

किं मन्यसे नन्दक या सा [5]श्रेष्ठिदुहिता इयं सा प्रेती। यत्तया वर्षके मात्सर्यं कृतं तेन प्रेतेषूपपन्ना। यत्तया नैत्यकसमुच्छेदः कृतस्तेन काकैर्गृध्रैः [6]कुक्कुरैश्चाभिद्रुता। यत्तया शैक्षाशैक्षीणां भिक्षुणीनामवर्णो भाषितः तेन दौर्गन्ध्यमासादितम्। यत्तया शीलवतो भिक्षून्दृष्ट्वा नयने निमीलिते तेन जात्यन्धा संवृत्ता ॥ इति हि नन्दक एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाक एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लो व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रस्तस्मात्तर्हि ते नन्दक एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि चैकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीय इत्येवं ते नन्दक शिक्षितव्यम् ॥

1) MS °दर्शनी.

2) B सात्रत्रशैक्षाश्रैक्षी°, D corr.

3) Ex conject.; MS दानप्रति°.

4) The predicate has dropped out, most probably it is छिन्नानि, समुच्छिन्नानि, or some synonymous participle, cp. *infra* l. 12. See Feer p. 183 n. 2.

5) B साशेष्ठि, D साश्रेष्ठि, P साशेष्ठिं.

6) As the Tibetan translation adds that she was attacked by foxes, too (Feer p. 184 n. 3), it is likely, the Sanskrit text is here mutilated, so that we should correct कुक्कुरै<ः सृगालै>श्चा°.

अस्मिन्खलु धर्मपर्याये भाष्यमाणे दशभिः प्राणिशतसहस्रैः सत्यदर्शनं कृतम् ॥ तत्र भगवान्भिक्षूनामन्त्रयते स्म । इमे चान्ये च आदीनवा मात्सर्ये वाग्दुश्चरिते चेति ज्ञात्वा मात्सर्यस्य वाग्दुश्चरितस्य च प्रहाणाय व्यायत्तव्यमित्येवं[1] वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो ऽन्ये च देवासुरगरुडकिन्नरमहोरगादयो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

---

1) MS व्यापत्त°, as usual.

श्रेष्ठीति ४८ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः श्रावस्त्यां विहरति जेतवने ऽनाथपिण्डदस्यारामे । श्रावस्त्यामन्यतमः श्रेष्ठी आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी ॥ सो ऽपरेण समयेन जेतवनं निर्गतः । अथासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलङ्कृतमशीत्यानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालङ्कृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकं दृष्ट्वा च पुनर्भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्तान्निषण्णो धर्मश्रवणाय । तस्मै भगवता संसारवैराग्यिकी धर्मदेशना कृता यां श्रुत्वा संसारदोषदर्शी निर्वाणे गुणादर्शी भूत्वा भगवच्छासने प्रव्रजितः[1] । प्रव्रजितश्च ज्ञातो महापुण्यः[2] संवृत्तो[3] लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणाम् । स गृहीतपरिष्कारो लब्धं लब्धं[4] संचयं करोति न तु सब्रह्मचारिभिः [45 b] सह संविभागं करोति ॥ स तेन मात्सर्येण सेवितेन भावितेन बहुलीकृतेन परिष्काराध्यवसितः कालगतः स्वके लयने प्रेतेषूपपन्नः ॥

1) MS °जिता.

2) B °पुण्या, CDP °पुण्यो.

3) MS संवृत्ता.

4) Ex conject.; MS लम्बंलब्धं.

ततो ऽस्य सब्रह्मचारिभिर्मुण्डिकां गण्डीं[1] पराहत्य शरीराभिनिर्हारः कृतः । ततो ऽस्य शरीरे शरीरपूजां कृत्वा विहारमागताः । ततो लयनद्वारं विमुच्य पात्रचीवरं [2]प्रत्यवेक्षितुमारब्धाः । यावत्पश्यन्ति तं प्रेतं विकृतकरचरणनयनं परमबीभत्साश्रयं पात्रचीवरमवष्टभ्यावस्थितम् । तथाविकृतं दृष्ट्वा भिक्षवः संविग्ना भगवते निवेदितवन्तः ॥ ततो भगवांस्तस्य कुलपुत्रस्यानुग्रहार्थं शिष्यगणस्योद्वेजनार्थं [3]मात्सर्यस्य चानिष्टविपाकसंदर्शनार्थं भिक्षुगणपरिवृतो[4] भिक्षुसङ्घपुरस्कृतस्तं[5] प्रदेशमनुप्राप्तः । ततो ऽसौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलङ्कृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालङ्कृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकं सहदर्शनाच्चास्य भगवतो ऽन्तिके प्रसादो जातः । स व्यपत्रपितवान् । ततो भगवान्सजलजलदगम्भीरदुन्दुभिस्वरः[6] प्रेतं परिभाषितवान् । भद्रमुख त्वयैवैतदात्मवधाय पात्रचीवरं समुदानीतं येनास्यपायेषूपपन्नः साधु ममान्तिके[7] चित्तं प्रसादयास्माच्च परिष्काराच्चित्तं[8] विरागय मा हैवेतः कालं कृत्वा नरकेषूपपत्स्यसे[9] इति ॥ ततः प्रेतः[10] सङ्घे पात्रचीवरं निर्यात्य भगवतः पादयोर्निपत्यात्ययं देशितवान् । ततो भगवता प्रेतस्य नाम्ना दक्षिणा आदिष्टा ।

[11]इतो दानाद्धि यत्पुण्यं तत्प्रेतमनुगच्छतु ।
उत्तिष्ठतु क्षिप्रमयं[12] प्रेतलोकात्सुदारुणादिति ॥

---

1) Anusvāra wanting in MS.
2) Ex conject.; MS प्रत्यवेषितुमा°.
3) B मात्सर्य्यस्य, CDP corr.
4) B परिवृत्तो, P corr.
5) Ex conject.; MS °पुरस्कृतोसंप्रदेश°.
6) MS स्वराः.
7) B °न्तिकं, CDP corr.
8) Anusvāra wanting in MS.
9) Ex conject.; MS °पत्स्यत.
10) Visarga wanting in MS.
11) Ex conject., cp. *supra* p. 259, 1. 264, 18; MS ततो.
12) MS क्षिप्रामियं.

ततः स प्रेतो भगवति चित्तं प्रसाद्य कालगतः प्रेतमहर्द्धिकेषूपपन्नः ॥ ततः प्रेतमहर्द्धिकश्चलविमलकुण्डलधरो हारार्धहारविराजितगात्रो मणिरत्नविचित्रमौलिः कुङ्कुमतमालपत्रस्पृक्कादिसंसृष्टगात्रस्तस्यामेव रात्रौ दिव्यानामुत्पलपद्मकुमुदपुण्डरीकमन्दारकाणाम्[1]उत्सङ्गं पूरयित्वा सर्वं[2] जेतवनमुदारेणावभासेनावभास्य भगवन्तं पुष्पैरवकीर्य भगवतः पुरस्तान्निषण्णो धर्मश्रवणाय भगवता चास्य तथाविधा धर्मदेशना कृता यां श्रुत्वा प्रसादजातः प्रक्रान्तः ॥

भिक्षवः पूर्वरात्रापररात्रं[3] जागरिकायोगमनुयुक्ता विहरन्ति । तैर्दृष्टो भगवतो ऽन्तिके उदारो ऽवभासः यं दृष्ट्वा संदिग्धा भगवन्तं पप्रच्छुः[4] । किं भगवन्नस्यां[5] रात्रौ ब्रह्मा सहाम्पतिः शक्रो देवेन्द्रश्चत्वारो लोकपाला भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रान्ताः ॥ भगवानाह । न भिक्षवो ब्रह्मा सहाम्पतिर्न शक्रो देवेन्द्रो नापि चत्वारो लोकपाला मां दर्शनायोपसंक्रान्ता अपि तु स प्रेतः कालं कृत्वा प्रेतमहर्द्धिकेषूपपन्नः । स इमां रात्रीं मत्सकाशमुपसंक्रान्तस्तस्य मया धर्मो देशितः स प्रसादजातः प्रक्रान्तः । तस्मात्तर्हि भिक्षवो मात्सर्यप्रहाणाय व्यायन्तव्यम् । एते दोषा न भविष्यन्ति ये तस्य श्रेष्ठिनः प्रेतभूतस्येत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो ऽन्ये च देवासुरगरुडकिन्नरमहोरगादयो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

---

1) B °रकानामु°, P has °रवाना°, cp. Feer p. 186, 13.

2) B सर्वज्ञे°, DP corr.

3) MS पूर्वरात्रोप°.

4) B पपच्छुः, P corr.

5) MS भगवानस्यां.

[1]पुत्रा इति ४९ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घो राजगृहमुपनिश्रित्य विहरति स्म वेणुवने कलन्दकनिवापे । अथायुष्मान्नालदः पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय राजगृहं पिण्डाय प्राविक्षत् । राज[46a]गृहं पिण्डाय चरित्वा कृतभक्तकृत्यः पश्चाद्भक्तपिण्डपात[2]प्रतिक्रान्तः पात्रचीवरं प्रतिसमर्प्य प्रेतचारिकां प्रक्रान्तः ॥

स गृध्रकूटपर्वतसामन्तके प्रेतीं ददर्श यमराक्षससदृशीं रुधिरबिन्दुचितामस्थिशकलापरिवृतां श्मशानमध्य इवावस्थितां रात्रिंदिवेन पञ्च पुत्रान्[3]प्रसूय तादृशं दुःखम⟨नु⟩भूय पुत्रस्नेहे सत्यपि क्षुत्क्षामतया पुत्रांस्तान्भक्षयन्तीम् ॥ ततः स्थविरो नालदस्तां पृष्टवान् । किं त्वया प्रकृतं पापं येनैवंविधं दुःखमनुभवसीति ॥ प्रेती आह । आदित्ये हि समुद्गते न[4] दीपेन प्रयोजनम् । भगवन्तमेतमर्थं परिपृच्छ स ते ऽस्माकीनां कर्मप्लोतिं[5] व्याकरिष्यतीति यां श्रुत्वान्ये ऽपीह सत्त्वाः पापकात्कर्मणः प्रतिविरंस्यन्तीति ॥ अथायुष्मान्नालदो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः ॥

---

1) Ex conject.; MS पुत्र, an obvious corruption. Cp. the titles of the corresponding tales in Petavatthu (I, 6 and 7).

2) MS पातः प्र°. Cp. *supra* p. 252, n. 2 and 3.

3) MS पुत्राप्र°.

4) MS न हि दीपेन. Cp. *supra*, p. 242, n. 7.

5) Anusvāra wanting in MS.

तेन खलु समयेन भगवान्प्रतिसंलयनाद्व्युत्थाय चतसृणां पर्षदां मधुरमधुरं धर्मं देशयति क्षौद्रं[1] मध्विवानेडकमनेकशता[2] च पर्षद्भगवतः सकाशान्मधुरमधुरं धर्मं शृणोत्यनिञ्ज्यमानैरिन्द्रियैः[3] । ततो बुद्धा भगवन्तः पूर्वालापिन एह्येतिस्वागतवादिनः स्मितपूर्वङ्गमाश्च । तत्र भगवानायुष्मन्तं नालदमामन्त्रयते । एहि नालद स्वागतं ते कुतस्त्वं नालद एतर्ह्यागच्छसीति ॥ नालद आह । आगच्छाम्यहं भदन्त प्रेतचारिकायास्तत्राहं प्रेतीमद्राक्षं यमराक्षसमदृशीं रुधिरबिन्दुचितामस्थिशकलापरिवृतां श्मशानमध्य इवावस्थिताम् । आह[4] च ।

पञ्च पुत्रानहं रात्रौ दिवा पञ्च तथापरान् ।
भक्षयामि जनित्वा तान्नास्ति तृप्तिस्तथापि मे इति ॥
किं तया[5] प्रकृतं पापं मर्त्यलोके सुदारुणम् ।
येन[6] एवंविधं दुःखमनुभवति भयानकमिति ॥

भगवानाह । पापकारिणी नालद सा प्रेती इच्छसि तस्याः कर्मप्लोतिं श्रोतुम् ॥ एवं भदन्त ॥ तेन हि नालद शृणु साधु च सुष्ठु च मनसि कुरु[7] भाषिष्ये ।

भूतपूर्वं नालदातीतेऽध्वनि वाराणस्यां नगर्यामन्यतमः श्रेष्ठी आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशात्कुलात्कलत्रमानीतम् । स तया सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतो नैव पुत्रो न दुहिता । स करे कपोलं कृत्वा चिन्तापरो व्यव-

---

1) MS क्षो°.

2) B °नेडकमेनेक°, PC corr.

3) I have followed DP, cp. *supra*, p. 253, 10; B °निंज्यमा°.

4) The change of the subject is abrupt. Instead of *āha* a participle signifying 'who spoke thus' ought to be expected. Yet, the Tibetan translation agrees with this redaction. As to the first çloka, cp. Petavatthu I, 6, 8.

5) MS त्वया.

6) MS येनैवंविधं. Cp. *supra*, p. 247, n. 7.

7) B कुरुत, D corr.

स्थितः । अनेकधनसमुदितं मे गृहं न मे पुत्रो ‹न› दुहिता । ममात्ययात्सर्वस्वापतेयमपुत्रकमिति कृत्वा राजविधेयं भविष्यतीति ॥ सो ऽपुत्रः पुत्राभिनन्दी शिववरुणकुबेरशक्रब्रह्मादीनन्यांश्च देवताविशेषानायाचते स्म । तद्यथारामदेवता वनदेवताश्चत्वरदेवताः[1] शृङ्गाटकदेवता बलिप्रतिग्राहि‹का›[2] देवताः सहजाः सहधार्मिका नित्यानुबद्धा अपि देवता आयाचते स्म ॥ अस्ति चैष लोके प्रवादो यदायाचनहेतोः पुत्रा जायन्ते दुहितरश्चेति । तच्च नैवम् । यद्येवमभविष्यदेकैकस्य पुत्रसहस्रमभविष्यत्तद्यथा[3] राज्ञश्चक्रवर्तिनः[4] । अपि तु त्रयाणां स्थानानां संमुखीभावात्पुत्रा जायन्ते दुहितरश्च । कतमेषां त्रयाणाम् । मातापितरौ रक्तौ भवतः संनिपतितौ माता कल्या भवति ऋतुमती गन्धर्वश्च प्रत्युपस्थितो भवति । एषां त्रयाणां स्थानानां संमुखीभावात्पुत्रा जायन्ते दुहितरश्च ॥ तस्य देवताराधने ऽपि सति न पुत्रो न दुहिता ॥

तस्यैवं बुद्धिरुत्पन्ना । द्वितीयां भार्यामानयामि कदाचित्सा सत्त्ववती स्यादिति । तेन सदृशात्कुलाद्द्वितीया भार्या आनीता । स तया सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः कालान्तरेण सा आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । तया हृष्ट‹तुष्ट›[5]प्रमुदितया स्वामिने निवेदितम् । दिष्ट्यार्यपुत्र वर्धसे आपन्नसत्त्वास्मि संवृत्ता यथा च मे दक्षिणां कुक्षिं निश्रित्य तिष्ठति नियतं दारको भविष्यतीति । सो ऽप्यात्तमना‹त्तमनाः› पर्यङ्कायमत्यु[46 b]न्नमय्य दक्षिणं बाहुमभिप्रसार्य[6] उ‹दानमु›[7]दानयत्यप्येवाहं चिरकालाभिलषितं पुत्रमुखं पश्येयं जातो मे स्यान्नावजातः कृत्यानि मे कुर्वीत भृतः प्रतिबिभृया-

---

1) MS वनदेवताचत्वरदेवताशृ°.

2) D °ग्राहिकदे°.

3) MS °स्रंभविष्यत्तद्यथा.

4) MS °न अपि.

5) I inserted तुष्ट, according to the regular presence of that participle in this formula. D हृष्टतुष्टाप्रमुदितया.

6) MS °प्रसाद्य.

7) DP fill up the gap.

दायाद्यं प्रतिपद्येत कुलवंशो मे चिरस्थितिकः स्यादस्माकं चाप्यतीतकाल[1]गतानामल्पं वा प्रभूतं वा दानानि दत्त्वा पुण्यानि कृत्वा ऽस्माकं नाम्ना दक्षिणामादेक्ष्यते । इदं तयोर्यत्रतत्रोपपन्नयोर्गच्छतोरनुगच्छत्विति । आपन्नसत्त्वां चैनां विदित्वोपरिप्रासादतलगतामयन्त्रितां धारयति शीते शीतोपकरणैरुष्णे उष्णोपकरणैर्वैद्य[2]प्रज्ञप्तैराहारैर्नातितिक्तैर्नात्यम्लैर्नातिलवणैर्नातिमधुरैर्नाति<कटुकैर्नाति>कषायैस्तिक्ताम्ललवणमधुरकटुककषायविवर्जितैराहारैर्हारार्धहारविराजितगात्रीमप्सरसमिव[3] नन्दनवनविचारिणीं[4] मञ्चान्मञ्चं[5] पीठात्पीठमनवतरन्तीमधरि<मां> भूमिम् । न चास्याः किंचिदमनोज्ञशब्दश्रवणं यावदेव गर्भस्य परिपाकाय ॥

ततस्तस्याः पूर्विकायाः प्रजापत्याः प्रथमपत्न्यास्तां[6] चङ्क्रमानाह्लाडितां दृष्ट्वा ईर्ष्या समुत्पन्ना चिन्तयति च । यद्येषा पुत्रं जनयिष्यति नियतं मां बाधयिष्यति सर्वथोपायसंविधानं कर्तव्यमिति । कामान्खलु प्रतिसेवमानस्य नास्ति किंचित्पापं कर्माच[7]रणीयमिति । तया ऽनिष्टगतिप्रपातनमुग्धया विस्रम्भमुत्पाद्य तथाविधं गर्भशातनं द्रव्यं दत्तं येन पीतमात्रेणैव तस्यास्तपस्विन्याः स्रस्तो गर्भः ॥ ततस्तया द्वितीयपत्न्या सर्वज्ञातीन्संनिपात्य सा प्रथमा पत्नी समनुयुज्यते त्वया मे विस्रम्भमुत्पाद्य शातनं द्रव्यं दत्तं येन मे स्रस्तो गर्भ इति । [8]ततो ऽसौ प्रथमपत्नी ज्ञातिमध्ये शपथं कर्तुं प्रवृत्ता । यदि मया गर्भशातनं द्रव्यमनुप्रदत्तं स्यादहं प्रेती भूत्वा जाताञ्जातान्पुत्रान्भक्षयेयमिति ॥

---

1) MS कालेग°.

2) B °वैद्यैप्र°, CP corr.

3) MS °गात्रीरप्सरस इव.

4) Anusvāra wanting in MS.

5) B पीडात्पीठम°, DPC corr.

6) Ex conject.; MS चङ्कमानांलाडनां.

7) B कर्मावर°, PC corr. Cp. *supra* p. 179, 8.

8) B ततौसौ, D corr.

किं मन्यसे नालद यासौ श्रेष्ठिभार्या इयं सा प्रेती। यत्तया ईर्ष्याप्रकृतया गर्भशातनं दत्तं तेन प्रेतेषूपपन्ना। यत्तया मृषावादेन शपथः कृतः तस्य कर्मणो विपाकेन रात्रिंदिवेन पञ्च पुत्रान्प्रसूय तानेव[1] भक्षयति। तस्मात्तर्हि ते नालद वाग्दुश्चरितप्रहाणाय व्यायन्तव्यं[2] यथा एवंविधा दोषा न स्युर्यं तस्याः प्रेत्या इत्येवं ते नालद शिक्षितव्यम्॥

इदमवोचद्भगवानात्तमना आयुष्मान्नालदो ऽन्ये च देवासुरगरुडकिन्नरमहोरगादयो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन्॥

---

1) Ex conject.; MS तान्येव (P तान्यैव).

2) MS व्यायन्तव्यं.

शाम्बाल[1] इति ५०।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षा[2]सुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घो वैशालीमुपनिश्रित्य विहरति मर्कटह्रदतीरे कूटागारशालायाम्। तेन खलु समयेन वैशाल्यामन्यतरस्यां नगरपरिखायां पञ्च प्रेतशतानि प्रतिवसन्ति वान्ताशान्युज्झिताशानि खेटमूत्रोपजीवीनि पूयशोणितविष्ठा[3]हाराणि घोराणि [4]प्रकृतिदुःखितानि च। [5]आह च।

वान्ताशा उज्झिताशाश्च खेटमूत्रोपजीविनः।
पूयशोणितविष्ठा[6]शा घोरा[7]ः प्रकृतिदुःखिता इति॥

तस्यां च वैशाल्यामन्यतरो ब्राह्मणः। तेन सदृशात्कुलात्कलत्रमानीतम्। स तया सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति। तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पत्नी आप-

---

1) Ex conject.; MS शाम्वल.

2) The portion, left out by inadvertence in B or its archetype, is supplied in D, with the exception of गरुडैः.

3) MS निष्ठा° (D निष्ठा).

4) B प्रकृत°, P corr.

5) The composition is here troubled. Perhaps *āha ca* is only employed as the usual introduction of a metrical portion of the same contents as the preceding prose.

6) B विश्वासा (in marg. corrected to विष्ठाशा).

7) MS घोरप्रकृति°.

न्नसत्त्वा संवृत्ता दौर्गन्ध्यं(1) चास्याः काये संवृत्तम्। ततस्तेन ब्राह्मणेन नैमित्तिका आहूय पृष्टाः। ते कथयन्ति यो ऽयमुदरस्थो दारकस्तस्यायं प्रभाव इति॥ यावदसौ नवानां मासानामत्ययात्प्रसूता। दारको जातो दुर्वर्णो(2) दुर्दर्शनो अव(3)[47a]कोटिमको ऽमेध्यम्रक्षित(4)गात्रो दुर्गन्धश्च। तथाप्यसौ स्नेहपाशानुबद्धाभ्यां(5) परमबीभत्सो(6) ऽपि मातापितृभ्यां संवर्धितः॥ सो ऽमेध्यस्थानेष्वेवाभिरमते संकारकूटे जम्बाले(7) केशाँल्लुञ्चति अमेध्यं मुखे प्रक्षिपति। तस्य बालो जाम्बाल(8) इति संज्ञा संवृत्ता॥

---

1) Though PWK, VII 349 objects to *daurgandha* (Divy. 57, 21. 193, 21) and replaces it by the commoner form *daurgandhya*, I cannot persuade myself that the inculpated abstract noun should be imputed rather to clerical error than to the composers of the avadānas. As well here as f. 5b (cp. my preliminary Introduction p. VIII) MS has *daurgandha*, not °*dhya*. - For this reason I have retained MS दौर्गन्धं.

2) MS दुवर्णो (D corr.) दुर्दर्शन अव°.

3) Ex conject.; MS अवक्रोटिमको, so at least I read the word in B, perhaps C has also अव°, but DP have distinctly अच°. I have corrected it after the corresponding form in Pāli *okoṭimaka*, for which I am indebted to Prof. Kern, who pointed out to me the occurence of *okoṭimaka* in Saṁyutta Nikāya I, 94 and 237, Aṅgutt. Nik. I, 106, with the meaning 'deformed, misshapen'. He thinks it may be etymologically related to अवकुटार = वैरूप्य (Pāṇ. 5, 2, 30). The late M. Feer wrote me that the commentary of Saṁy. Nik. explains it by *lakuṇḍako* (dwarf), and elsewhere with the addition *mahodaro*. According to this explication some figure like that of the typical Vidūṣaka may be meant. The corresponding Tibetan term ཞྲེར་དད་པོ (cp. Feer p. 190, n. 2) may fairly be explained = «misshapen».

In Açokāvadānamālā, nr. 17, which contains the metrical paraphrase of our tale, there is in the parallel passage (MS Cambr. Add. 1482 f. 287a) no corresponding word to *avakoṭimaka*. The astrologers, in this redaction, predict also the future spiritual greatness of the child to be born.

4) MS प्रक्षित.

5) The akṣ. भ्यां being added in B between the lines, has been neglected in all the copies.

6) B भीभत्सो, D corr.

7) Ex conject.; MS जाम्वाले (DP °म्वाले), likewise Açokāvad., f. 237b 5.

8) B जास्वाल, P corr. According to Açokāvad. he was named Durgandhi at the nāmakaraṇa ceremony.

यावदसावितश्चामुतश्च परिभ्रमन्[1]पूरणेन काश्यपेन दृष्टः । तस्यैतदभवत् । यादृशेषु स्थानेष्वयमभिरमते नूनमयं सिद्धपुरुषो यन्न्वहमेनं प्रव्राजयेयमिति ॥ स तेन प्रव्राजितो नग्नः [2]पर्यटति सत्क्रियासु च वर्तते । ततस्तेन पर्यटता वैशालीपरिखायां पञ्च प्रेतशतानि दृष्टानि । स पूर्वकर्मविपाकसंबन्धात्तां[3] नगरपरिखामवतीर्य तैः सार्धं संगम्य समागम्य संमोदते सखित्वं चाभ्युपगतः ॥ यावदपरेण समयेन जाम्बालो दारकः क्वचित्प्रयोजनेन[4] व्याक्षिप्तो वैशालीं प्रविष्टः भगवांश्च तां नगरपरिखामनुप्राप्तः । ददृशुस्ते प्रेता बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलङ्कृतमशीत्यानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं [5]व्याम-प्रभालङ्कृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकं सहदर्शनाच्च भगवतः पादयोर्निपतिता भगवता उक्ताः किं भवतां बाधत इति ॥ ते ऊचुः पिपासिताः[6] स्मो भगवन्निति ॥ ततो भगवता पञ्चभ्यो ऽङ्गुलिभ्यो [7]ऽष्टाङ्गोपेतस्य पानीयस्य पञ्च धारा उत्सृष्टा येन तानि पञ्च प्रेतशतानि संतर्पितानि । ततस्ते भगवतो ऽन्तिके चित्तं प्रसाद्य कालगताः प्रणीतेषु देवेषु त्रयस्त्रिंशेषूपपन्नाः ॥

धर्मता खलु देवपुत्रस्य वा देवकन्यकाया वाचिरोपपन्नस्य त्रीणि चित्तान्युत्पद्यन्ते[8]

---

1) MS परिभ्रमत्पू°.

2) Ex conject.; MS पर्यटाभ्यसत्क्रि°. My correction rests on both the Chinese and Tibetan translations which agree in the statement that Jāmb., after his initiation by Pūraṇa, devoted himself to virtuous deeds. And Açokāv., after having related that Pūraṇa made a Maskarin monk of Jāmbāla (व्यधान्मस्करिणां पतिम् f. 238a 1) adds that J. पात्रमादाय भिक्षार्थं पर्यटत (sic) समन्ततः । तथासौ सत्क्रियावर्ती etc.

3) Ex conject.; B सम्बन्धात्तां, which has been variously depraved in the other MSS.

4) Note the blunder of *kvacit* for *kenacit*, or can it be a clerical error? As to व्याक्षिप्त, cp. *supra* p. 213, 8.

5) In B it is not clear, whether it has व्योम or व्याम; the copies have व्योम.

6) Visarga wanting in MS.

7) MS °भ्य(D °भ्यः)अष्टा°.

8) MS °द्यते.

कुतश्च्युतः [1]कुत्रोपपन्नः केन कर्मणेति। ते पश्यन्ति प्रेतेभ्यश्च्युताः प्रणीतेषु ‹देवेषु› त्रयस्त्रिंशेषूपपन्ना भगवतो ऽन्तिके चित्तमभिप्रसाद्येति ॥ अथ प्रेतपूर्विणां देवपुत्राणामेतद्भवत्। नास्माकं प्रतिरूपं स्याद्वयं[2] पर्युषितपरिवासा भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेम[3] यन्नु वयमपर्युषितपरिवासा एव भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामे‹मे›ति ॥ अथ प्रेतपूर्विणो देवपुत्राश्चलविमलकुण्डलधरा हारार्धहारविराजितगात्रा मणिरत्न[4]विचित्रमौलयः कुङ्कुमतमालपत्रस्पृक्कादिसंसृष्टगात्रास्तस्यामेव रात्रौ दिव्यानामुत्पलपद्मकुमुदपुण्डरीकमन्दारकाणां[5] पुष्पाणामुत्सङ्गं पूरयित्वा सर्वां[6] कूटागारशालामुदारेणावभासेनावभास्य भगवन्तं पुष्पैरवकीर्य भगवतः पुरस्तान्निषण्णा[7] धर्मश्रवणाय ॥ अथ भगवान्प्रेतपूर्विणां देवपुत्राणामाशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशीं[6] चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकीं[6] धर्मदेशनां कृतवान्यां श्रुत्वा पञ्चभिर्देवपुत्रशतैर्विंशतिशिखरसमुद्गतं[6] सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतआपत्तिफलमनुप्राप्तम्॥ ते [8]दृष्टसत्या लब्धलाभा इव वणिजः संपन्नसस्या इव कर्षकाः शूरा इव विजितसंग्रामाः सर्वरोगपरिमुक्ता इवातुरा यया विभूत्या भगवत्सकाशमागतास्तयैव विभूत्या भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य स्वभवनं गताः ॥

अथ ज्ञाम्बालो नगरपरिखामागतस्तान्प्रेतान्नाद्राक्षीत्[9]। ततः समन्वेषितुमारब्धः[10]। स च तान्परिमार्गमाणः खेदमापन्नो न च तानासादयति ॥

---

1) MS कुतो°.

2) B प्रतिरूपंस्यावद्येवयं. The aks. व before द्ये is perhaps expunged; CDP °स्याद्येवयं.

3) MS °क्रामेस.

4) MS मणिलग्नवि°. Cp. *supra* p. 259, 9.

5) BC मन्दारकानां, DP मन्दारवानां. Perhaps the right reading is: मन्दारका‹दी›नां.

6) Anusvāra wanting in MS.

7 MS °षणो.

8) MS दृष्टासत्या (D दृष्ट्वासत्या, P दृष्ट्वासभ्या).

9) Ex conject.; MS °तानाद्रा°.

10) MS °मालब्धः (D °ब्धाः).

अत्रान्तरे नास्ति किंचिद्बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमविदितमविज्ञातम्। धर्मता खलु बुद्धानां भगवतां महाकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षाणां शमथविपश्य-[1]नाविहारिणां त्रिदमथवस्तुकुशलानां चतुरोघोत्तीर्णानां [2]चतुर्ऋद्धिपादचरणतलसुप्रतिष्ठितानां चतुर्षु संग्रहवस्तुषु [3]दीर्घरात्रकृतपरिचयानां पञ्चाङ्गविप्रहीणानां पञ्चगतिसमतिक्रान्तानां षडङ्गसमन्वागतानां षट्पारमितापरिपूर्णानां सप्तबोध्यङ्गकुसुमाढ्यानामष्टाङ्गमा-[47 b]र्गदेशिकानां नवानुपूर्वविहारसमापत्तिकुशलानां दशबलबलिनां दशदिक्समापूर्णयशसां दशशतवशवर्तिप्रतिविशिष्टानां [4]त्री रात्रेस्त्रिर्दिवसस्य बुद्धचक्षुषा लोकं व्यवलोक्य ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते। को हीयते को वर्धते कः कृच्छ्रप्राप्तः कः संकटप्राप्तः कः संबाधप्राप्तः कः कृच्छ्रसंकटसंबाधप्राप्तः को ऽपायनिम्नः[5] को ऽपायप्रवणः को ऽपायप्राग्भारः कमहमपायादुद्धृत्य[6] स्वर्गे मोक्षे च प्रतिष्ठापयेयं कस्य कामपङ्कनिमग्नस्य हस्तोद्धारमनुप्रदद्यां कमार्यधनविरहितमार्यधनैश्वर्याधिपत्ये प्रतिष्ठापयेयं कस्यानवरोपितानि कुशलमूलान्यवरोपयेयं कस्यावरोपितानि परिपाचयेयं कस्य परिपक्वानि विमो‹च›येयम्[7]।

आह च।

अप्येवातिक्रमेद्वेलां सागरो मकरालयः।
न तु वैनेयवत्सानां बुद्धो वेलामतिक्रमेत्[8]॥

ततो भगवाञ्जाम्बालस्य कुलपुत्रस्यानुग्रहार्थं पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय भिक्षुगणपरिवृतो[9] भिक्षुसङ्घपुरस्कृतो वैशालीं पिण्डाय प्राविक्षत्। यावदनुपूर्वेण पिण्ड-

---

1) MS °श्यनांवि°.

2) MS चतुर्क्ष°.

3) MS दीर्घरात्रंततपरिचय्यनां (D °परिवय्य°).

4) MS त्रिरात्रेस्त्रिदिव° (D त्रिरात्रेत्रिदिव°).

5) B कोपायनिमग्नः, P corr. Cp. *supra* p. 31, n. 1; 72 n. 6.

6) B °याडुद्धृत्य, P corr., it seems.

7) D restores the dropped akṣara.

8) In Açokāvad. Jāmbāla becomes a Bauddha spontaneously, and not, as here, in consequence of the intervention of Bhagavān.

9) B परिवृत्तो, DP corr.

पातमन्वीथीमवतीर्णः जाम्बालश्च हृष्टस्ततो ऽन्वाहिण्डमानो[1] भगवतो ऽग्रतः स्थितः । अथ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीत्यानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकं सहदर्शनाच्चानेन भगवतो ऽन्तिके चित्तं प्रसादितम् । स[2] प्रसादजातो भगवतः पादयोर्निपत्य कृतकरपुट उवाच । यदि भगवन्मादृशानां[3] सत्त्वानामस्मिन्धर्मविनये प्रव्रज्यास्ति लभेयं[4] स्वाख्याते धर्मविनये प्रव्रज्यामिति । ततो भगवान् महाकरुणापरिगतहृदयः सत्त्वानामाशयानुशयज्ञस्तं भव्यरूपं विदित्वा गजभुजसदृशं सुवर्णवर्णबाहुमभिप्रसार्येदमवोचत् । एहि भिक्षो चर ब्रह्मचर्यम् । इत्युक्तमात्रे भगवता समाहावरोपितैरिव केशैर्द्वादशवर्षोपसंपन्नस्येव भिक्षोरीर्यापथेन पात्रकरकव्यग्रहस्तो ऽवस्थितः । आह च ।

एहीति चोक्तः स तथागतेन मुण्डश्च साङ्घाटिपरीतदेहः[5] ।
सद्यः प्रशान्तेन्द्रिय एव तस्थावेवं स्थितो[6] बुद्धमनोरथेन[7] ॥

ततो ऽस्य भगवता मनसिकारो दत्तः ॥ तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेनेदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविध्वंस-

---

1) Ex conject., cp. *supra* p. 242, 6; MS °न्वाहिण्डयमानो.

2) Ex conject.; MS सं.

3) Ex conject.; MS भगवान्मादृ° (D भगवानीदृ°).

4) As it is uncertain whether *labheyaṃ* may be a clerical blunder for *labheya* or stands for *labheyāhaṃ*, as is commonly found in this formula, I have retained the reading of MS. Other instances of parasmaipada used for ātmanepada in avadāna texts and in prose, vide *supra* p. 243, n. 7 and Divy. 437, 11. 584, 1. 620, 11.

5) Sic MS. The usual orthography is *saṃghāṭi*. As here, *sā°* is the reading of mss. in Divy. 494, 2.

6) Ex conject.; MS तस्थौ नेवस्थितो. The tradition of the fourth pāda of this indravajrā is very depraved. Wheresoever this commonplace stanza occurs (e. g. Divy. 48, 23. 159, 11. 558, 21) mss. afford either नैवस्थिता or °तो or नेवस्थितो as here, or नेपथ्यस्थितो, or an even still worse corrupted form (e. g. Divy. 463, 26). I believe its original and genuine form cannot have been much different from what I have edited here.

7) MS बुद्धोमनोरथेन (D बुद्धा°).

नधर्मतया पराहत्य सर्वक्लेशप्रहाणादर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन्[1]संवृत्तस्त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंवित्प्राप्तो भवलाभलोभसत्कारपराङ्मुखः सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्यो ऽभिवाद्यश्च संवृत्तः । सो ऽर्हत्त्वप्राप्तो ऽपि लूहेनाभिरमते ॥ तत्र भगवान्भिक्षूनामन्त्रयते स्म । एषो [2]ऽग्रो मे भिक्षवो भिक्षूणां मम श्रावकाणां लूहाधिमुक्तानां यदुत ज्ञाम्बालो भिक्षुरिति[3] ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः । किं भदन्त ज्ञाम्बालेन स्थविरेण कर्म कृतं येनैवंविधं दुःखमनुभवतीति ॥ भगवानाह । ज्ञाम्बालेनैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययान्योघवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि[4] । ज्ञाम्बालेनैव कर्माणि कृतान्युपचितानि को ऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति । न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते [5]नाब्धातौ न तेजोधातौ न वायुधातावपि [6]तूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि अपि कल्पश[48 a]तैरपि[7] ।
सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥

भूतपूर्वं भिक्षवो ऽतीते ऽध्वनि अस्मिन्नेव भद्रकल्पे चत्वारिंशद्वर्षसहस्रायुषि प्रजायां क्रकुच्छन्दो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोक-

---

1) B °र्हत्संवृ°, D corr., and l. 3 *infra* B संविन्प्राप्तो, P corr.

2) MS एषोग्रा.

3) As to this stereotyped formula which will be met with elsewhere in the sequel cp. Divy. 186, 19. 495, 20.

4) MS °भागीनि.

5) B नाव्धाधौ, DP corr.

6) Cp. *supra* p. 74, n. 9.

7) All MSS agree here in the depraved reading, cp. *supra* p. 80, n. 12.

विदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः(1) शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान्। स शोभावतीं राजधानीमुपनिश्रित्य विहरति। तस्यां च राजधान्यामन्यतमेन गृहपतिना विहारः कारितो यत्र नानादिग्देशवासिनो भिक्षव आगन्तव्यं गन्तव्यं वस्तव्यं च मन्यन्ते(2)। तस्मिंश्च विहारे(3) पृथग्जनो भिक्षुर्नैवासिकः स चातीवावासमत्सरी आगन्तुकान्भिक्षून्दृष्ट्वा(4) ऽभिषज्यते कुप्यति व्यापद्यते मङ्कुः(5) प्रतितिष्ठति कोपं संजनयति। ये तु तस्माद्विहाराद्भिक्षवः प्रक्रामन्ति तान्दृष्ट्वा प्रीतिप्रामोद्यबहुलः प्रत्युद्गम्याभाषते च॥ यावदपरेण समयेन जनपदादर्हद्भिक्षुरागतः। स च विहारस्वाम्यनागामी। तेनासावीर्यापथेन संलक्षितो ऽर्हन्निति। ततः प्रसादजातेन श्वो भक्तेन जेन्ताकस्नात्रेण(6) चोपनिमन्त्रितः सार्धं भिक्षुसङ्घेन। स चावासिको भिक्षुस्तत्र नासीत्॥ यावद्द्वितीये दिवसे जेन्ताकस्नात्रे प्रतिपादिते भक्ते सज्जीकृते आवासिको भिक्षुरागतः। सो ऽपि जेन्ताकस्नात्रं प्रविष्टः पश्यति विहारस्वामिनमेकशाटकनिवसितमागन्तुकस्य भिक्षोः परिकर्म कुर्वाणम्। ततो ऽस्य मात्सर्यमुत्पन्नम्। तेन प्रदुष्टचित्तेन खरं वाक्कर्म निश्चारितम्। वरं खलु ते भिक्षो(7) ऽमेध्येन शरीरमुपलिप्तं न त्वेवंविधस्य दानपतेः सकाशादुपस्थानं स्वीकृतमिति। ततस्तेनार्हता तूष्णीभावेनाधिवासितं मा हैवायं तपस्वी गाढतरस्य(8) कर्मणो भागी भविष्यतीति॥ यावत्सामग्रीदेशकाले

---

1) B° दस्यसारथिः, CDP corr.

2) Ex conject.; MS मन्यते (D °से). For the turn of the phrase cp. Divy. 556, 13.

3) B विहार, D corr.

4) Ex conject.; MS आगन्तुकंभिक्षूंदृष्ट्वा (D °क्षुंदृष्ट्वा).

5) Cp. *supra* p. 48, 10.

6) Ex conject. This word is written here जेत्ताकस्त्रात्रेण (D जेत्ताकष्ठा°), further on जत्ताकस्तात्रे and °त्रं. That its second part must be °स्नात्र is certain, cp. Feer, p. 193, n. 1. It does not occur in the redaction of our tale which is found in Açokāvad.

7) Ex conject.; MS भिक्षोरमेध्ये°.

8) It is not clear, whether B has गाढतरस्य or °तमस्य. The copyist of D read it °तरस्य, P has °तपस्य and C even गाढतम्यकर्मणो, omitting the difficult akṣara.

संप्राप्ते नैवासिकेन भिक्षुणा श्रुतमर्हतो ऽन्तिके त्वया चित्तं प्रदूषितमिति श्रुत्वा चास्य विप्रतिसारो जातः । ततो ऽर्हतो भिक्षोः पादयोर्निपत्याह । समस्वार्य यन्मया त्वयि परुषा वाग्निश्चारितेति । ततो ऽर्हंस्तस्य[1] प्रसादाभिवृद्ध्यर्थं गगनतलमभ्युद्गम्य[2] विचित्राणि प्रातिहार्याणि विदर्शयितुमारब्धः । ततो ऽस्य भूयसा विप्रतिसारः समुत्पन्नः । तेन तस्य पुरस्तात्तत्कर्मात्ययेनादेशितं[3] प्रकाशितमुत्तानीकृतं[4] च न चानेन शकितं[5] नैष्ठिकं ज्ञानमुत्पादयितुम् ॥ यावन्मरणकालसमये[6] प्रणिधिं कर्तुमारब्धः । यन्मया[7] ऽर्हतो ऽन्तिके चित्तं प्रदूषितं खरं च वाक्कर्म निश्चारितं मा अस्य कर्मणो विपाकं प्रतिसंवेदयेयं यत्तु मया पठितं स्वाध्यायितं दानप्रदानानि दत्तानि सङ्घस्य चोपस्थानं कृतं तस्य कर्मणो विपाकेनानागतान्सम्यक्संबुद्धानारागयेयं मा विरागयेयमिति[8] ॥

किं मन्यध्वे भिक्षवो यो ऽसौ तेन कालेन तेन समयेनावासिको भिक्षुरयमेवासौ ज्ञाम्बालः । यदनेनार्हतो ऽन्तिके खरं वाक्कर्म निश्चारितमस्य[9] कर्मणो विपाकेनानन्तं संसारे दुःखमनुभूतं तेनैव च कर्मावशेषेण एतर्हि पश्चिमे भवे एवं दुर्गन्धः परमदुर्गन्धो ऽमेध्यावस्करस्थाननिवासाभिप्रायः संवृत्तः । यत्पुनरनेन तत्र पठितं स्वाध्यायितं स्कन्धकौशलं[10] धातुकौशलमायतनकौशलं प्रतीत्यसमुत्पादकौशलं स्थानास्थानकौशलं च कृतं

---

1) MS °र्हन्स्यन्स्तस्य (D ऽर्हतस्य).

2) B °भ्युद्गम्य, D corr.

3) MS °त्तत्कर्मोत्ययनो°.

4) B °देदितं, D corr.

5) Ex conject.; MS चानेन तेकितं (D °तेकृतं).

6) The reading of P यावत्परेण कालसमये, that Feer (p. 193, 8) rendered by the words 'plus tard' is, of course, only a mistake of the copyist of that MS.

7) Ex conject.; MS यन्मयारर्हतो. I surmise the superfluous र is due to the avagraha, which may have stood in A.

8) MS विरामयेय°.

9) MS °रितंमा अस्य.

10) Anusvāra wanting in MS.

तेन मम शासने प्रव्रज्य सर्वक्लेशप्रहाणादर्हत्त्वं साक्षात्कृतम्। तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यन्मात्सर्यप्रहाणाय व्यायन्तव्यम्। तत्कस्य हेतोः। एते दोषा न भविष्यन्ति ये ज्ञाम्बालस्य पृथग्जनभूतस्य एष एव गुणगणो भविष्यति यो ऽसौ (1) <तस्यै>वार्हत्त्वप्राप्तस्येत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम्॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो ऽन्ये च देवासुरगरुडकिन्नरमहोरगादयो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् (2)॥

1) The supplement agrees with the usual conclusion of such spiritual exhortation, cp. *supra* p. 204, 15.

2) After this and the number ४६, which in B has been erased with big strokes, MSS — except D — have this paragraph: अवदानशतके पञ्चमी उद्दानगाथा समाप्ता॥ Then follows the uddāna of the 6th varga.

A

B

C

D

A (avad. 34 from p. 182,3 – 183,8). — *B* (avad. 34 from p. 184,3 – 185,1). — *C* (avad. 34,35 from p. 186,2 – 187,6). — *D* (avad. 35 from p. 188,7 – 189,5).

षष्ठो वर्गः ।

[1]कृष्णसर्प इति ५१ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवै[48 b]र्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घो राजगृहमुपनिश्रित्य विहरति वेणुवने कलन्दकनिवापे । राजगृहे नगरद्वारे ऽन्यतरो गृहपतिराढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । स च मत्सरी कुटुकुञ्चक आगृहीतपरिष्कारः काकायापि बलिं न प्रदातुं व्यवस्यति । स [2]श्रमणब्राह्मणावनीपकान्दृष्ट्वा चित्तं प्रदूषयति स्वके चोद्याने [3]महान्हिरण्यसुवर्णस्य राशिः स्थापितः ॥ स तत्र [4]गृद्धो ऽध्यवसितः कालगतः ॥

---

1) In MS this uddāna of the sixth varga precedes: उद्दानं कृष्णसर्पश्च चन्द्रश्च माला श्रीमतिरेव च <।> वस्त्रं शुकश्च दूतश्च महिषः पोषधश्चैव [query पोषधश्च वै?] मान्सो भवति पश्चिमः ॥

2) MS श्रवणा°.

3) MS महाहि°.

4) Ex conject.; MS वृद्धोध्यावसितः. This corruption must have existed already in the manuscript used by the author of the Kalpadrumāv. For K., f. 24 a 6, the parallel passage runs thus: ततः काले स वृद्धोभूद्रोगी कालं गतोपि हि, where रोगी has been added by the paraphrast himself. My correction is confirmed by the Tibetan, cp. Feer p. 198, n. 2.

स कालं कृत्वा तस्यैवोपरि आशीविष उत्पन्नो महान्कृष्णसर्पो[1] दृष्टिविषः । अथ ये तदुद्यानं जनकायाः प्रविशन्ति तान्प्रेक्षितमात्रेण जीविताद्व्यपरोपयति । एष च शब्दो राजगृहे नगरे समन्ततो विसृतः[2] ये अमुकमुद्यानं प्रविशन्ति सर्वे ते निधनमुपयान्तीति । जनकायेन च राज्ञे बिम्बिसाराय निवेदितम् ॥ अथ राज्ञो बिम्बिसारस्यैतदभवत् । कस्तं शक्यति[3] विनेतुमन्यत्र बुद्धाद्भगवत इति ॥

अथ राजा बिम्बिसारो महाजनकायपरिवृतो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्ते निषण्णः । एकान्तनिषण्णं राजानं बिम्बिसारं भगवान्धर्म्यया[4] कथया संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति संप्रहर्षयति । अनेकपर्यायेण धर्म्यया कथया संदर्श्य समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य तूष्णीम् । अथ राजा बिम्बिसार उत्थायासनादेकांसमुत्तरासङ्गं कृत्वा दक्षिणं जानुमण्डलं पृथिव्यां प्रतिष्ठाप्य येन भगवांस्तेनाञ्जलिं प्रणम्य भगवन्तमिदमवोचत् । इह भगवन्राजगृहे नगरे ऽमुष्मिन्नुद्याने महानाशीविषः कृष्णसर्पो दृष्टिविषः प्रतिवसति महाजनविप्रघातं करोति साधु भगवांस्तं विनयेदनुकम्पामुपादायेति । अधिवासयति भगवान्राज्ञो बिम्बिसारस्य तूष्णीभावेन । अथ राजा बिम्बिसारो भगवतस्तूष्णीभावेनाधिवासनां विदित्वा भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वोत्थायासनात्प्रक्रान्तः ॥

अथ भगवांस्तस्या[5] एव रात्रेरत्ययात्पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय येन तदु-

---

1) B °सपा (the stroke of the ā looks as if effaced), D °सर्पा, C °सर्पां, P °सर्पं.

2) Ex conject., cp. K. (f. 24 a 7) विससारैष वृत्तान्तो राजगृहे समन्ततः; MS निसृतः.

3) In Buddhistic Sanskrit शक्यति = शक्नोति is not unfrequent. See f. i. Divy. 111, 10 *na çakyāmi sthito gantum*. 358, 10 *yadi moktuṃ na çakyāmi kaṇṭhāt çvakuṇapaṃ svayam:* 303, 30. 398, 13. 486, 11.

4) MS धर्माया कथया (D धर्म्मकथया).

5) Ex conject.; MS तस्यामेव रात्रौ अत्यया°. The original reading is easily elicited from K. (f. 24 b 7 foll.), where it is hidden under a slight corruption, the Ms. having अथ श्रीभगवान्बुद्धः वद्रात्ररभ्ययान्मुनिः, which is to be corrected into °द्धः तद्रात्रेरत्ययान्मुनिः.

द्यानं तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवता सूर्यसहस्रातिरेकप्रभाः कनकवर्णा मरीचय उत्सृष्टा यैस्तदुद्यानं (1)सर्वमवभासितं कल्पसहस्रपरिभाविताश्च मैत्र्यंशव उत्सृष्टा यैरस्य स्पृष्टमात्रं शरीरं प्रह्लादितम्(2) ॥ अथ स आशीविष इतश्चामुतश्च प्रेक्षितुमारब्धः कस्य प्रभावान्मम शरीरं प्रह्लादितमिति । अथासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलङ्कृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालङ्कृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकं सहदर्शनाच्चानेन भगवतो ऽन्तिके चित्तं प्रसादितं प्रसन्नचित्तस्य च भगवता तन्मय्या (3)गत्यास्तन्मय्या योन्या धर्मो देशितः । भद्रमुख त्वयैवैतद्द्रव्यमुपार्जितं येन त्वमाशीविषगति(4)मुपपादितः साधु ममान्तिके चित्तं प्रसादयास्माच्च निधानाच्चित्तं विरागय मा हैवेतः कालं कृत्वा नरकेषूपपत्स्यस इति । यदास्य भगवता जातिः स्मारिता तदा रोदितुं प्रवृत्तः ॥ अथ भगवांस्तस्यां वेलायां गाथे भाषते ।

इदानीं किं करिष्यामि तिर्यग्योनिगतस्य ते ।
अक्षणप्रतिपन्नस्य किं रोदिषि निरर्थकम् ॥
साधु प्रसाद्यतां चित्तं महाकारुणिके जिने ।
तिर्यग्योनिं विरागयेह ततः स्वर्गं गमिष्यसीति ॥

यावद्भगवता पात्रे प्रक्षिप्य वेणुवनं नीतः ॥ अत्रान्तरे राज्ञा मागधेन जनकायेन च श्रुतं यथासावाशीविषो भगवता विनीत इति(5) ॥

अथासावाशीविषः स्वाश्रयं जुगुप्समानो (6)ऽनाहारतां प्रतिपन्नः । भगवतो ऽन्तिके

1) Ex conject.; MS सर्वमभिभा°. Cp. *supra* p. 17, 10 and 31, 9.

2) MS °दितः ।.

3) Ex conject; MS गत्यातन्मय्या. Cp. a similar passage in avad. nr. 58.

4) Ex conject.; MS °गतिउप°.

5) In Kalpadrumāvadānamālā Bimbisāra, after hearing the taming of the serpent, abounds in praise of the Buddha. Perhaps some phrase of that purport had originally its place also in our text, which is here somewhat abrupt, indeed.

6) I have added the avagraha, as often. K. f. 27 b 1 निराहारो मृतः.

चित्तं प्रसाद्य कालगतः प्रणीतेषु देवेषु त्रयस्त्रिंशेषूपपन्नः ॥ धर्मता खलु देवपुत्रस्य वा [49 a] देवकन्याया वाचिरोपपन्नस्य त्रीणि चित्तान्युत्पद्यन्ते[1] कुतश्च्युतः कुत्रोपपन्नः[2] केन कर्मणेति । पश्यत्याशीविषेभ्यश्च्युतः प्रणीतेषु देवेषु त्रयस्त्रिंशेषूपपन्नो भगवतो ऽन्तिके चित्तं प्रसाद्येति । अथाशीविषपूर्वकस्य देवपुत्रस्यैतदभवत् । न मम प्रतिरूपं स्याद्यदहं पर्युषितपरिवासो भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयं यन्न्वहमपर्युषितपरिवास एव भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयमिति । अथाशीविषपूर्वको देवपुत्रश्चलविमलकुण्डलधरो हारार्धहारविराजितगात्रो मणिरत्नचित्रचूडः कुङ्कुमतमालपत्रस्पृक्कादिसंसृष्टगात्रस्तस्यामेव रात्रौ दिव्यानामुत्पलपद्मकुमुदपुण्डरीकमन्दारकाणां[3] पुष्पाणामुत्सङ्गं पूरयित्वा सर्ववेणुवनं कलन्दकनिवापमुदारेणावभासेनावभास्य भगवन्तं पुष्पैरवकीर्य भगवतः पुरस्तान्निषण्णो धर्मश्रवणाय । अथ भगवानाशीविषपूर्वकस्य देवपुत्रस्याशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा[4] तादृशीं चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकीं[5] धर्मदेशनां कृतवान्यां श्रुत्वाशीविषपूर्वकेण देवपुत्रेण विंशतिशिखरसमुद्गतं[6] सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतआपत्तिफलं प्राप्तम् । स दृष्टसत्यस्त्रिरुदानमुदानयति । इदमस्माकं भदन्त न मात्रा कृतं न पित्रा न राज्ञा न देवताभिर्नेष्टेन स्वजनबन्धुवर्गेण न पूर्वप्रेतैर्न[7] श्रमणब्राह्मणैर्यद्भगवतास्माकं कृतम् । उच्छोषिता रुधिराश्रुसमुद्रा लङ्घिता अस्थिपर्वताः[४] पिहितान्यपायद्वाराणि विवृतानि स्वर्गमोक्षद्वाराणि प्रतिष्ठापिताः[8] स्मो देवमनुष्येषु । आह च ।

---

1) MS °त्पद्यते.

2) MS कुतोपप°.

3) Sic B, D मन्दारवानां, I suppose the original reading to have been मन्दारकादीनां, cp. *supra*, p. 259, 12.

4) MS तोदृशी (D तादृशी).

5) Anusvāra wanting in MS.

6) B सत्काय°, D corr.

7) MS श्रवणा°.

8) Visarga wanting in MS.

तवानुभावात्पिहितः सुघोरो ह्यपायमार्गो बहुदोषयुक्तः ।
अपावृता[1] स्वर्गगतिः सुपुण्या[2] निर्वाणमार्गश्च मयोपलब्धः ॥
त्वदाश्रयाच्चाप्तमपेतदोषं मयाद्य[3] शुद्धं सुविशुद्ध चक्षुः ।
प्राप्तं च शान्तं[4] पदमार्यकान्तं तीर्णश्च दुःखार्णवपारमस्मि[5] ॥
नरवरेन्द्र नरामरपूजित विगतजन्मजरामरणामय ।
भवसहस्रसुदुर्लभदर्शन सफलमद्य मुने तव दर्शनमिति ॥
अवनम्य ततः प्रलम्बहारः चरणौ द्वावभिवन्द्य जातहर्षः ।
परिगम्य च दक्षिणं जितारिं सुरलोकाभिमुखो दिवं जगाम ॥

अथाशीविषपूर्वको देवपुत्रो वणिगिव लब्धलाभः संपन्नसस्य इव कर्षकः शूर इव विजितसंग्रामः सर्वरोगपरिमुक्त इवातुरो यया विभूत्या भगवत्सकाशमुपगतस्तयैव विभूत्या तस्यामेव रात्रौ राज्ञो बिम्बिसारस्य सकाशमुपसंक्रम्य सर्वं राजकुलमुदारेणावभासेनावभास्य राजानं प्रबोध्य एतदुवाच । महाराज उत्तिष्ठ २[6] किं स्वपिषीति ॥ अथ राजा प्रबुद्धः पश्यति तमुदारमवभासं तं च देवपुत्रम् । दृष्ट्वा प्रीतमनास्तं[7] पप्रच्छ कस्त्वमिति ॥ स कथयत्यहं स दृष्ट्याशीविषो[8] भगवता तत्रोद्याने[9] विनीतः कालं कृत्वा प्रणीतेषु देवेषु त्रयस्त्रिंशेषूपपन्नः भगवतश्च मे पर्युपास्य सत्यदर्शनं[10] कृतम् । स इदानीं प्रबोध-

1) MS °वृताःस्व°.

2) MS °पुण्यो.

3) MS मय्यद्य.

4) Anusvāra wanting in MS.

5) MS °पारमस्मिन्नरवरेन्द्र.

6) So MS, D उत्तिष्ठ उत्तिष्ठ किं.

7) Ex conject.; MS प्रीतिमना°. Cp. *supra*, p. 210,4 and *Wiener Ztschr.*, XVI, 344.

8) MS दृष्ट्या° (D दृष्ट्वा!). It seems that *dṛṣṭyāçīviṣaḥ* is equivalent to *dṛṣṭiviṣa āçīviṣaḥ*, and means 'whose eyes have the effect of poisonous teeth'.

9) Ex conject.; MS ततोद्याने.

10) B °दर्शन, D corr.

यामि । गत्वा तदुद्यानममुकस्मात्(1)प्रदेशान्महानिधानमुत्पाद्य(2) मम नाम्ना भगवन्तं सश्रावकसङ्घं भोजय दक्षिणादेशनां च कारयेति । अधिवासयति राजा बिम्बिसारो देवपुत्रस्य तूष्णीभावेन । अथाशीविषपूर्वको देवपुत्रो राज्ञस्तूष्णीभावेनाधिवासनां विदित्वा तत्रैवान्तर्हितः ॥

अथ स राजा बिम्बिसारस्तस्यामेव(3) रात्रौ मागधानां पौरजानपदानां निवेद्य तदुद्यानं गत्वा निधानमुत्पाद्य(2) भगवन्तं सश्रावकसङ्घं त्रैमास्यं भोजयित्वा भगवन्तं पप्रच्छ । कानि भगवन्नाशीविषपूर्वकेण देवपुत्रेण कर्माणि कृतानि येनाशीविषेषूपपन्नः कानि कर्माणि कृतानि येन देवेषूपपन्नः सत्यदर्शनञ्च कृतमिति ॥ भगवानाह । यत्तेनातिमात्रो(4) लोभ उत्पादितः श्रमणब्राह्मणावनीपकानां चान्तिके चित्तं प्रदूषितं तेनाशीविषेषूपपन्नः । यन्ममान्तिके [49b] चित्तं प्रसादितं तेन देवेषूपपन्नः । काश्यपे च सम्यक्संबुद्धे उपासकभूतेन शरणागमनशिक्षापदग्रहणं कृतं तेन सत्यदर्शनं कृतमिति । तस्मात्तर्हि महाराज मात्सर्यप्रहाणाय (5)व्यायन्तव्यमेते दोषा न भविष्यन्ति ये आशीविषस्य एष एव गुणगणो भविष्यति यस्तस्यैव देवपुत्रस्येत्येवं ते महाराज शिक्षितव्यम् ॥ अथ राजा बिम्बिसारो भगवतो भाषितमभिनन्द्यानुमोद्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वोत्थायासनात्प्रक्रान्तः ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो ऽन्ये च देवासुरगरुडकिन्नरमहोरगादयो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

---

1) MS °कस्मान्प्रदे°.

2) In B °पाद्य is somewhat indistinct, the copyist of P doubtless read it as °पाद्य. Cp. *supra* p. 267, n. 4.

3) B °मेवं, D corr.

4) MS यत्तेनाधिमात्रो.

5) MS व्यायत्तव्यं एते.

चन्द्र इति ५२ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः श्रावस्त्यां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे । श्रावस्त्यामन्यतमः कर्षको ब्राह्मणः । तेन सदृशात्कुलात्कलत्रमानीतम् । स तया सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । साष्टानां वा नवानां वा मासानामत्ययात्प्रसूता । दारको जातो[1]ऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः सर्वजनमनोनयनप्रह्लादनकरः । तस्य ज्ञातौ ज्ञातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः । यस्मादस्य ज्ञातौ सर्वलोकानां[2] नयनप्रह्लादनं[3] तस्माद्भवतु अस्य दारकस्य चन्द्र इति[4] नामेति । स च तेन ब्राह्मणेन कृच्छ्रेण लब्धो न चास्यान्यः पुत्रो न दुहिता ॥

स उन्नीतो वर्धितो महान्संवृत्तः । स सर्वलोकप्रह्लादनकरत्वाद्ब्राह्मणगृहपतिभिः

---

1) MS जातः अभि°.

2) In B the two akṣaras after सर्वलो are hidden under a blur. I have adopted the reading of D, which represents probably B's original one.

3) Ex conject.; MS नयनप्रह्लादितस्तस्मा°, which is quite meaningless. One might also suppose नयनप्रह्लादनं <कृतं>. The parallel passage in Kalpadrumāv. (f. 114b 7) is: यस्माद्दारको ऽयं तवात्मजः । लोकचक्षुर्मनोह्लादकरणाद्धि मनोहरः ॥.

4) Ex conject.; MS नाम्ना: ।.

कृत्स्नं नगरमन्वाहिण्डयत[1] इति स ब्राह्मणस्तस्मिन्भूयस्या मात्रया [2]ऽध्यवसितो नित्यमेव क्रमस्थानशय्यासु संरक्षणपरो ऽवतिष्ठते ॥ तस्य च ब्राह्मणस्यानाथपिण्डदसमीपे गृहम् । अथ स ब्राह्मणदारको ऽनाथपिण्डदसंसर्गा[3]ज्जेतवनं गत्वा बुद्धवचनं शृणोति । तेन भगवच्छासने [4]प्रसादः प्रतिलब्धः ॥ स चाल्पायुष्कः कालं कृत्वा प्रणीतेषु देवेषु त्रयस्त्रिंशेषूपपन्नः ॥

धर्मता खलु देवपुत्रस्य वा देवकन्याया वाचिरोपपन्नस्य त्रीणि चित्तान्युत्पद्यन्ते कुतश्च्युतः कुत्रोपपन्नः केन कर्मणेति । पश्यति मनुष्येभ्यश्च्युतः प्रणीतेषु देवेषु त्रयस्त्रिंशेषूपपन्नो भगवतो ऽन्तिके चित्तमभिप्रसाद्येति । [5]अथ ब्राह्मणपूर्विणो देवपुत्रस्यैतदभवत् । न मम प्रतिरूपं स्याद्यदहं पर्युषितपरिवासो भगवन्तं दर्शनायोपसं[6]क्रामेयं यन्न्वहमपर्युषितपरिवास एव भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयमिति । अथ [7]ब्राह्मणपूर्वको देवपुत्रश्चलविमलकुण्डलधरो हारार्धहारविराजितगात्रो मणिरत्नविचित्रचूडः कुङ्कुमतमालपत्रस्पृक्कादिसंसृष्टगात्रस्तस्यामेव रात्रौ दिव्यानामुत्पलकुमुदपुण्डरीकमन्दारकाणां [8]पुष्पाणामुत्सङ्गं पूरयित्वा सर्वजेतवनमुदारेणावभासेनावभास्य भगवन्तं पुष्पैरवकीर्य भगवतः पुरस्तान्निषण्णो धर्मश्रवणाय । अथ भगवान्[7]ब्राह्मणपूर्वकस्य देवपुत्रस्याशयानु[9]शयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा [9]तादृशीं चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकीं धर्मदेशनां कृतवान्यां श्रुत्वा [7]ब्राह्मणपूर्वकेण देवपुत्रेण विंशतिशिखरसमुद्गतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतआपत्तिफलं

1) Ex conject.; MS °हिण्डयेत इति.

2) The avagraha is in MS.

3) Ex conject.; MS °संसर्गोज्जेत°.

4) MS प्रसादप्रति°.

5) MS has between अथ and ब्राह्मण° the akṣara स, which is here superfluous and unmeaning.

6) MS क्रमेयं.

7) Ex conject.; MSS have thrice °पूर्वि(or पूर्वि)क°, once (p. 297,13) °पूर्वक. Cp. *supra*, p. 292,4 and 6 आशीविषपूर्वक.

8) Cp. *supra*, p. 282 n. 5 and p. 259,12.

9) Anusvāra wanting in MS.

प्राप्तम् । स [1]दृष्टसत्यस्त्रिरुदानमुदानयति[2] । इदमस्माकं भदन्त न मात्रा कृतं न पित्रा न राज्ञा न देवताभिर्नेष्टेन [3]स्वजनबन्धुवर्गेण न पूर्वप्रेतैर्न श्रमणब्राह्मणैर्यद्भगवतास्माकं कृतम् । उच्छोषिता रुधिराश्रुसमुद्रा लङ्घिता अ[50a]स्थिपर्वताः पिहितान्यपायद्वाराणि विवृतानि स्वर्गमोक्षद्वाराणि प्रतिष्ठापिताः[4] स्मो देवमनुष्येषु । आह च ।

तवानुभावात्पिहितः सुघोरो ह्यपायमार्गो बहुदोषयुक्तः ।
अपावृता स्वर्गगतिः सुपुण्या निर्वाणमार्गश्च मयोपलब्धः ॥
त्वदाश्रयाच्चाप्तमपेतदोषं मयाद्य शुद्धं सुविशुद्ध चक्षुः ।
प्राप्तं च शान्तं पदमार्यकान्तं तीर्णश्च दुःखार्णवपारमस्मि ॥
नरवरेन्द्र नरामरपूजित विगतजन्मजरामरणामय ।
भवसहस्रसुदुर्लभदर्शन सफलमद्य मुने तव दर्शनमिति ॥
अवनम्य ततः प्रलम्बहारश्चरणौ द्वावभिवन्द्य जातहर्षः ।
परिगम्य च दक्षिणं जितारिं सुरलोकाभिमुखो दिवं जगाम ॥

अथ ब्राह्मणपूर्वको देवपुत्रो वणिगिव लब्धलाभः सस्यसंपन्न इव[5] कर्षकः शूर इव जितसंग्रामः सर्वरोगपरिमुक्त इवातुरो यया ह्रि विभूत्या भगवत्सकाशमागतस्तयैव विभूत्या स्वभवनं गतः ॥

भिक्षवः पूर्वरात्रापररात्रं जागरिकायोगमनुयुक्ता विहरन्ति । तैर्दृष्टो[6] भगवतो

---

1) MS दृष्टसत्व°.

2) MS °नयन्ति.

3) In B at the bottom of the page न has wrongly been added to be inserted before स्वजन°, in P it has been put into the text; in C it has become र; D has °र्नेष्टेन बन्धुस्वजनबन्धु°.

4) Visarga wanting in MS. — B °पितास्मो (स्मि written above).

5) B इवा, D corr.

6) MS तैर्दृश्यो (D तैः पश्यो!). Cp. *supra*, p. 273, 7.

ऽन्तिके उदारो ऽवभासः । यं दृष्ट्वा संदिग्धा भगवन्तं पप्रच्छुः । किं भगवन्नस्यां रात्र्यां भगवन्तं दर्शनाय ब्रह्मा सहाम्पतिः शक्रो देवेन्द्रश्चत्वारो लोकपाला उपसंक्रान्ताः ॥ भगवानाह । न भिक्षवो ब्रह्मा सहाम्पतिर्न शक्रो देवेन्द्रो नापि चत्वारो लोकपाला मां दर्शनायोपसंक्रान्ता अपि यो ऽसावेकपुत्रको ऽस्य ब्राह्मणस्य पुत्रो ऽल्पायुष्कः कालगतः <स> ममान्तिके चित्तमभिप्रसाद्य प्रणीतेषु देवेषु त्रयस्त्रिंशेषूपपन्नः । सो ऽस्यां रात्रौ मत्सकाशमुपसंक्रान्तस्तस्य मया धर्मो देशितो दृष्टसत्यश्च स्वभवनं गतः ॥

अत्र चान्तरे स ब्राह्मणस्तमेकपुत्रकमिष्टं कान्तं प्रियं मनापं[1] शान्तमप्रतिकूलं श्मशाने निर्हृत्योत्सङ्गे कृत्वा करुणकरुणं विलपन्कथयति हा पुत्रक हा एकपुत्रकेति । ज्ञातयः सुबह्वपि शोकविनोदनं[2] कुर्वाणा न शक्नुवन्त्युत्थापयितुम् । स काककुररश्वसृगालगृध्रपरिवृतः प्रकीर्णकेशीभिः स्त्रीभिरनुगतो महाजनकायेन चोद्वीक्ष्यमाणस्तिष्ठति ॥ ततो ऽस्य पुत्रो देवभूतः पितरं परिदेवमानं दृष्ट्वा कारुण्यादाकम्पितहृदयः पितुः शोकविनोदनार्थमृषिवेषधारिणमात्मानमभिनिर्माय श्मशानसमीपे पञ्चतपावस्थितः[3] ॥ अथ स ब्राह्मणस्तमृषिं पप्रच्छ । भो महर्षे अनेन तपसा किं प्रार्थयस इति ॥ ऋषिराह । राज्यं प्रार्थये[4] सौवर्णश्च मे रथः स्यान्नानारत्नविचित्रः सूर्यचन्द्रमसौ रथचक्रे स्यातां चत्वारश्च लोकपालाः पुरस्तान्नयेयुः सो ऽहं तं रथमभिरुह्येमां महापृथिवीमन्वाहिण्डेयेति[5] ॥ ब्राह्मणः कथयति ।

---

1) MS प्रयमनापं (D प्रेमनापं).

2) B °विनोदनकु°, likewise C; D शोकदनोनकु°, P °विनोदेनकु°.

3) Irregular sandhi, cp. *supra*, p. 20 n. 6.

4) MS प्रार्थय.

5) The Kalpadrumāvadāna paraphrases this vratābhiprāya in this manner:

ब्राह्मण प्रार्थये राज्यं सौवर्णश्च(ms. °र्णस्य) रथो मम ।
नानारत्नविचित्रः स्यात्सपताकाध्वजान्वितः ॥

यदि वर्षशतं पूर्णं तपिष्यसि[1] निरन्तरम् ।
न लप्स्यसे[2]ऽपि तत्स्थानं[3] परमतपसापि हीति ॥

ऋषिः कथयति । त्वं च पुनरनेन मृतकुणपेनाशुचिना परमदुर्गन्धेन शवेन[4] काष्ठभूतेन किं प्रार्थयस इति ॥ ब्राह्मणः प्राह । प्रियो मे एकपुत्रकः कालगतस्तं प्रार्थय इति ॥ ऋषिराह ।

यदि वर्षशतं पूर्णं रोदिष्यसि निरन्तरम् ।
न लप्स्यसेऽपि तं पुत्रं रुदितेन हि किं तवेति[5] ॥

ततस्तस्य ब्राह्मणस्य भूतमृषिवचनमवगत्य[6] प्रसादो जातः प्रसादजातश्चाह । कस्त्व-

---

रथचक्रेपि तौ स्यातां सूर्यचन्द्रमसौ मम ।
चत्वारो लोकपालास्ते भवेयू(ms. °यु) रथवाहकाः ॥
सोऽहं तं रथमारुह्य सर्वराजसमन्वितः ।
सर्वामिमां महापृथ्वीमन्वाहिण्डेय सर्वदा ॥ (K., f. 120b 7—9).

1) Ex conject.; MS तपस्तप्स्यसि निरन्तरं disturbs the metre. My correction is based on the symmetrical agreement with रोदिष्यसि, the corresponding word in the second pāda of the counterpart of this çloka.

2) In B पि is somewhat difficult to be read, being put instead of a wrong akṣara (भ or स) which it is intended to correct. The copyists taking it for हि transcribed it so. In the corresponding passage a few lines lower (l. 7), there can be no doubt about B having पि.

3) Ex conject.; MS तंस्थानं.

4) B (somewhat indistinct) शयेन or शवेन, C शयन, D शपेन, P शयेन.

5) Ex conject.; MS किं तथेति, cp. Feer, p. 204, 29. My correction is supported by the Tibetan translation: ཁྱོད་ནི་དུས་ཀུང་ཅི་ལ་ཚན་ ||

6) Ex conject.; MS भूतं ॥ ऋषिवचनमिवगत्वा, which is plain nonsense. Perhaps *avagatvā* is here the true form. Yet, since in the Avadānaçataka absolutives in -*tvā* of compound verbs are excessively rare, (e. g. *supra* p. 222, 6), I have preferred *avagatya*. Here, too, the Tibetan translation དྲང་སྲོང་གི་ཚིག་བདེན་ནོ་སྙམ་ནས་ seems to favour the correction. As to *bhūtam*, which is rendered by Tibetan བདེན་ 'true', it is here a synonym of *satya*.

मिति ॥ तत ऋषिस्तं वेषमन्तर्धाप्य स्ववेषेण स्थित्वा पितरमाह । अहं ते स एकपुत्रको भगवतो ऽन्तिके चित्तं प्रसाद्य कालगतः प्रणीतेषु देवेषु त्रयस्त्रिंशेषूपपन्नस्तव शोकविनोदनार्थमिहागत इति त्वं तात बुद्धं भगवन्तं शरणं गच्छ अप्येव त्वमपि संसारसमतिक्रामं[1] कुर्या इति ॥

अथ स ब्राह्मणो मृतशरीरमपहाय येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्तान्निषण्णो धर्मश्रवणाय । तस्मै भगवता चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकी धर्मदेशना कृता यां श्रुत्वा तेन ब्राह्मणेन विंशतिशिखरसमुद्गतं[2] सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण[3] भित्त्वा स्रोत[50b]आपत्तिफलं प्राप्तम् । स लब्धोदयो लब्धलाभो भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य प्रक्रान्तः ॥

ततो भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः । पश्य भगवन्यावदनेन देवपुत्रेणायं पिता शोकं विनोद्य सत्यदर्शने प्रतिष्ठापित इति ॥ भगवानाह । किमत्र भिक्षव आश्चर्यं यदनेनैतर्हि दृष्टसत्येन पिता परित्रातः । यत्त्वनेनातीते ऽध्वनि[4] पृथग्जनेन सता यावज्जीरपि पिता जीविताद्व्यवरोप्यमाणः परित्रातः तच्छृणुत साधु च[5] सुष्ठु च मनसि कुरुत भाषिष्ये ।

भूतपूर्वं भिक्षवो ऽतीते ऽध्वनि वाराणस्यां नगर्यामन्यतमः पारदारिकः । तस्य पुत्रो भद्रः कल्याणाशयो[6] ऽतीव लोकस्याभिमतः ॥ यावदस्य पित्रा चौर्यं कृतम् । ततो राज्ञा वध्यतामित्याज्ञप्तम् । ततः पुत्रेण यावज्जीरपि राजानं विज्ञाप्य इष्टेन जीवितेनाच्छादितः ॥

---

1) B संसारंसमति°, D corr. I suppose *samatikrāmaṃ* must be corrected into *samatikramaṃ* according to grammar, and cp. Divy. 164, 18.

2) Anusvāra wanting in MS.

3) B ज्ञानवज्रेन, DP corr.

4) MS यत्त्व°.

5) D adds साधु च.

6) MS °शयः ॥ अ° (D °शयश्च°).

भगवानाह । किं मन्यध्वे भिक्षवो यो ऽसौ तेन कालेन तेन समयेन पारदारिक आसीदयं स ब्राह्मणः पारदारिकपुत्रो ऽयमेव ब्राह्मणदारकः ॥

भिक्षव ऊचुः । किं कर्म कृतं[1] येन पितापुत्राभ्यां सत्यदर्शनं कृतमिति ॥ भगवानाह । काश्यपे सम्यक्संबुद्धे उपासकभूताभ्यां शरणगमनशिक्षापदग्रहणं कृतं तेनेदानीं सत्यदर्शनं कृतम् । तस्मात्तर्हि भिक्षवस्सर्वसंस्कारा[2] अनित्याः सर्वधर्मा अनात्मानः शान्तं निर्वाणमिति निर्वाणे यत्नः करणीय इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो ऽन्ये च देवासुरकिन्नरगरुडमहोरगादयो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

---

1) Ex conject.; B कृतंनपितापुत्राभ्यां सत्य°, the 3d akṣara न is signed by two small vertical strokes, referring to an akṣara ते, it seems, on the upper margin, but it ought to be ये; for येन is the proper word here. DP कृंतेतनपिता°, C कृतेनपिता°.

2) B °वस्सर्वसंस्का°, D corr.

साल इति ५३ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिस्सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः श्रावस्त्यां विहरति जेतवने ऽनाथपिण्डदस्यारामे । तेन खलु पुनः समयेन श्रावस्त्यां सालभञ्जिका नाम पर्व[1] प्रत्युपस्थितम् । तत्रानेकानि प्राणिशतसहस्राणि संनिपत्य सालपुष्पाण्यादाय क्रीडन्ति रमन्ते परिचा‹र›यन्ति[2] ॥ यावदन्यतरा श्रेष्ठिदारिका सा[3]‹ल›पुष्पाण्यादाय श्रावस्तीं प्रविशति भगवांश्च भिक्षुगणपरिवृतः श्रावस्तीं पिण्डाय चरित्वा निर्गच्छति । ददर्श सा दारिका बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलङ्कृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं [4]व्यामप्रभालङ्कृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकं दृष्ट्वा च पुनः प्रसादजा-

1) Ex conject.; B has, as it seems to me, पर्वनं प्रत्यु°, but in PC it is written पर्वतं, in D पर्वत. The paraphrast of Ratnāvadānamālā must have read likewise पर्वतं, for such is his description:

श्रावस्तेयास्त(ms. त्त)दानेके दारिका दारकाश्च ते ।
कुसुमान्याचितुं (sic) सालभञ्जिकाख्यं गिरिं ययुः ॥ (R., f. 49 a 1).

But it is plain that *sālabhañjikā* must be the name of a festival, not of a mountain, and पर्व means 'festival', cp. *supra* p. 121, 10 and Divy. 307, 20 (*ibid.* 87, 26 the synonymous *parvaṇī*); Mhv. I, 232, 10 *parvaṃ* is a synonym of *utsava*. The Dvāviṃçāvadāna, indeed, has पर्व in its corresponding passage.

2) D and P add the akṣara left out in B.

3) P wrongly supplies सार°; D साल.

4) MS व्योम°.

तया भगवान्सालपुष्पैरवकीर्णः । ततः प्रदक्षिणीकृत्य प्रतिनिवृत्ता भूयो ऽन्यानि गृहस्यार्थे आनेष्यामीति ॥ यावदसौ सालवृक्षमधिरूढा पतिता भगवतः कृतोपस्थाना कालगता प्रणीतेषु देवेषु त्रयस्त्रिंशेषूपपन्ना ॥

यावत्सालपुष्पविमानालङ्कृता देवसमितिमुपसंक्रान्ता तस्मिंश्च काले शक्रो देवेन्द्रस्सुधर्मायां[1] देवसभायां देवगणस्य मध्ये बुद्धस्य वर्णं भाषते धर्मस्य सङ्घस्य च वर्णं[2] भाषते । ददर्श शक्रो देवेन्द्रस्तां देवकन्यां सालपुष्पविमानालङ्कृतामुत्तप्तकुशलमूलां दृष्ट्वा च गाथया प्रत्यभाषत ।

गात्रं केन विमृष्टकाञ्चननिभं पद्मोत्पलाभं तव ।
गात्रश्रीरतुला[3] कृतेयमिह ते देहात्प्रभा निःसृता ।
वक्त्रं केन विबुद्धपद्मसदृशं चामीकराभं तव ।
ब्रूहि त्वं मम देवते फलमिदं यत्कर्मजं भुज्यते ॥

देवता प्राह ।

सश्रावको नरादित्य आकीर्णो वरलक्षणैः ।
तत्कर्म कुशलं कृत्वा राजते[4] ऽभ्यधिकं मम ।
जलजेन्दु वि[51 a]शुद्धाभं[5] वदनं[6] कान्तदर्शनम् ॥

शक्रः प्राह ।

अहो गुणमयं क्षेत्रं सर्वदोषविवर्जितम् ।
यत्र न्यस्तं त्वया बीजमिष्टं स्वर्गोपपत्तये ॥

---

1) Ex conject., cp. Divy. 220, 12, Jtkm. 33, 2; MS °धर्माणां (C °धर्माणा).

2) B वर्षं, D corr.

3) Ex conject.; MS गात्रशो°.

4) MS राज्यन्ते.

5) Anusvāra wanting in MS.

6) Ex conject.; MS वदनेत्का°.

को नार्चयेत्प्रवरकाञ्चनराशिगौरम्।
बुद्धं विशुद्धकमलायतपत्त्रनेत्रम्।
यत्राधिकारजनितानि वराङ्गनानाम्।
रेजुर्मुखानि कमलायतलोचनानि ॥

धर्मता खलु देवपुत्रस्य वा(1) देवकन्याया वा(2) ऽचिरोपसंपन्नस्य त्रीणि चित्तान्युत्पद्यन्ते कुतश्च्युतः कुत्रोपपन्नः केन कर्मणेति। सा पश्यति मनुष्येभ्यश्च्युता प्रणीतेषु देवेषु त्रयस्त्रिंशेषूपपन्ना भगवतो ऽन्तिके चित्तं प्रसाद्येति। अथ तस्या देवकन्याया एतदभवत्। न मम प्रतिरूपं स्याद्यदहं पर्युषितपरिवासा भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयं यन्न्वहमपर्युषितपरिवासा एव भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयमिति ॥ अथ सा देवकन्या चलविमलकुण्डलधरा हारार्धहारविराजितगात्री मणिरत्नविचित्रचूडा कुङ्कुमतमालपत्रस्पृक्कादिसंसृष्टगात्री अनेकदेवताशतसहस्रपरिवृता तेनैव सालपुष्पविमानेन सह भगवत्सकाशमुपसंक्रान्ता। भगवन्तं पुष्पैरवकीर्य भगवतः पुरस्तान्निषण्णा धर्मश्रवणाय ॥ अथ भगवांस्तस्या देवताया आशयानुशयं(3) धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशीं(3) चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकीं(3) धर्मदेशनां कृतवान्यां श्रुत्वा तया देवकन्यया विंशतिशिखरसमुद्गतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण(4) भित्त्वा स्रोतआपत्तिफलं साक्षात्कृतम् ॥ सा दृष्टसत्या त्रिरुदानमुदानयति। इदमस्माकं भदन्त न मात्रा कृतं न पित्रा न देवताभिर्न राज्ञा नेष्टेन स्वजनबन्धुवर्गेण न पूर्वप्रेतैर्न श्रमणब्राह्मणैर्यद्भगवतास्माकं कृतम्। उच्छोषिता रुधिराश्रुसमुद्रा लङ्घिता अस्थिपर्वताः पिहितान्यपायद्वाराणि विवृतानि स्वर्गमोक्षद्वाराणि प्रतिष्ठापिताः(5) स्मो देवमनुष्येषु। आह च।

1) MS वो.

2) Avagraha in MS.

3) Anusvāra wanting in MS.

4) B °वज्रेण, P corr.

5) MS °पितास्मो (D °स्मः).

तवानुभावात्पिहितः सुघोरो ह्यपायमार्गो बहुदोषयुक्तः ।
अपावृता स्वर्गगतिः सुपुण्या निर्वाणमार्गश्च मयोपलब्धः ॥
त्वदाश्रयाच्चाप्तमपेतदोषं मयाद्य शुद्धं सुविशुद्ध चक्षुः ।
प्राप्तं च शान्तं पदमार्यकान्तं तीर्णा[1] च दुःखार्णवपारमस्मि ॥
नरवरेन्द्र नरामरपूजित विगतजन्मजरामरणामय ।
भवसहस्रसुदुर्लभदर्शन सफलमद्य मुने तव दर्शनमिति ॥
अवनम्य ततः प्रलम्बहारा चरणौ द्वावभिवन्द्य जातहर्षा ।
परिगम्य च दक्षिणं जितारिं सुरलोकाभिमुखी दिवं जगाम ॥

अथासौ देवकन्या वणिगिव लब्धलाभः सस्यसंपन्न इव कर्षकः शूर इव विजितसंग्रामः सर्वरोगपरिमुक्त इवातुरो यया विभूत्या भगवत्सकाशमागता तयैव विभूत्या स्वभवनं गता ॥

भिक्षवः पूर्वरात्रापररात्रं जागरिकायोगमनुयुक्ता विहरन्ति । तैर्दृष्टो[2] भगवतो ऽन्तिके उदारो ऽवभासो यं दृष्ट्वा संदिग्धा भगवन्तं पप्रच्छुः । किं भदन्त इमां रात्रिं ब्रह्मा सहाम्पतिः[3] शक्रो देवेन्द्रश्चत्वारो लोकपाला भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रान्ताः ॥ भगवानाह । न भिक्षवो ब्रह्मा सहाम्पतिर्न[3] शक्रो देवेन्द्रो नापि चत्वारो लोकपाला मां दर्शनायोपसंक्रान्ता अपि तु दृष्टा युष्माभिः सा दारिका यया अह‹म›न्तर्मार्गे[4] सालपुष्पैरवकीर्णः ॥ एवं भदन्त ॥ सैषा ममान्तिके चित्तमभिप्रसाद्य कालगता प्रणीतेषु देवेषु त्रयस्त्रिंशेषूपपन्ना । सा[5] इमां रात्रिं मत्सकाशमुपसंक्रान्ता तस्या मया धर्मो देशितो[6] दृष्टसत्या च स्वभवनं गता ।

---

1) MS तीर्णाश्च.

2) MS तैर्दृश्यो (D तैर्दृशो).

3) MS सहाप° (D सहांप°).

4) Ex conject.; B यया अर्हन्तं मार्गे, the ˆ seems to have been expunged. Of B's copies, C has यया अहन्तं, P यया अर्हन्तं, D यया ऽर्हन्त.

5) MS स.

6) B दृशितः, D corr.

तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यच्छास्तारं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः पूजयिष्यामः शास्तारं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वोपनिश्रित्य विहरिष्याम इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

[51 b] श्रीमतीति ५४ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घो राजगृहमुपनिश्रित्य विहरति वेणुवने कलन्दकनिवापे। राजगृहे नगरे राजा बिम्बिसारो राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुभिक्षं चाकीर्णबहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहडिम्बडमरं तस्कररोगापगतं शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नमखिलमकण्टकमेकपुत्रकमिव राज्यं पालयति॥ यदा राज्ञा बिम्बिसारेण भगवतः सकाशात्सत्यानि दृष्टानि तदा रात्रिं भगवन्तमुपसंक्रामति सार्धमन्तःपुरेण॥ अथ राजा बिम्बिसारो ऽपरेण समयेन[1] संप्राप्ते वसन्तकालसमये संपुष्पितेषु पादपेष हंसक्रौञ्च[2]मयूरशुकशारिका[3]कोकिलजीवञ्जीवकनिर्घोषिते वनषण्डे देव्या सहान्तःपुरपरिवृत उद्यानभूमिं निर्गतः। तत्र चान्तःपुरिकाभी राजा[4] विज्ञप्तो देव[5] वयं न शक्नुमो ऽहन्यहनि भगवन्तमुपसंक्रमितुं तत्साधु देवो ऽस्मिन्नन्तःपुरे तथागतस्य केशनखस्तूपं प्रतिष्ठापयेद्यत्र वयमसकृत्पुष्पैर्गन्धैर्माल्यै[6]र्विलेपनैश्छत्रैर्ध्वजैः पताकाभिः पूजां कुर्यामे-

---

1) Ex conject.; MS राज्ञाविंबिसारेणासमयेन. Cp. the parallel passage *supra*, p. 179, 8.

2) MS क्रोञ्च, cp. *supra*, p. 179, 8.

3) B शारिकोक्राकिल, D corr.

4) MS राज्ञो.

5) B देवे, D corr.

6) B माल्यैर्वि°, D corr.

ति ॥ यावद्राज्ञा बिम्बिसारेण भगवान्विज्ञप्तो दीयतामस्मभ्यं केशनखं येन[1] वयं तथागतस्तूपमन्तःपुरमध्ये प्रतिष्ठापयाम इति । यावद्भगवता केशनखं दत्तम् ॥ राज्ञा बिम्बिसारेण महता सत्कारेणान्तःपुरसहायेन तथागतस्य केशनखस्तूपो ऽन्तःपुरमध्ये प्रतिष्ठापितः तत्र चान्तःपुरे ऽन्तःपुरिका दीपधूपपुष्पगन्धमाल्यविलेपनैरभ्यर्चनं कुर्वन्ति ॥

यदा पुना[2] राज्ञा ऽजातशत्रुणा देवदत्तविग्राहितेन[3] पिता धार्मिको धर्मराजो जीविताद्व्यवरोपितः स्वयं च राज्यं प्रतिपन्नः तदा भगवच्छासने सर्वदेयधर्माः समुच्छिन्नाः क्रियाकारश्च कारितो न केनचित्तथागतस्तूपे काराः कर्तव्या इति[4] ॥ यदा पञ्चदश्यां[5] प्रवारणा संवृत्ता तदा तत्र केशनखस्तूपे न कश्चित्संमार्जनं दीपधूपपुष्पदानं वा कुरुते । ततो ऽन्तःपुरिकाः[6] केशनखस्तूपं तथाविधं राजानं च बिम्बिसारमनुस्मृत्य करुणाकरुणं रोदितुमारब्धाः हा कष्टं धर्मराजवियोगादयं पुण्यात्प्रक्षीणा इति ॥ तत्र च श्रीमती नामान्तःपुरिका । सा स्वकं जीवितमगणयित्वा बुद्धगुणांश्चानुस्मृत्य केशनखस्तूपं संमृज्य दीपमालामकार्षीत् ॥ यावदजातशत्रुरुपरिप्रासादतलगतस्तमुदारमवभासं दृष्ट्वा पप्रच्छ किमिदमिति । यावदन्यया कथितं श्रीमत्या केशनखस्तूपे दीपमाला कृतेति ॥ ततः श्रीमतीमाहूय कथयति । किमर्थं राजशासनमतिक्रमसीति ॥ सा कथयति । यद्यपि मया तव शासनमतिक्रान्तं किं तु धर्मराजस्य मया बिम्बिसारस्य शासनं नातिक्रान्तमिति ॥

---

1) Ex conject.; MS यन्वहं तथा°, but there is no room here for the idiom *yan nu* which always expresses self-exhortation, nor is the sing. *aham* admissible.

2) MS पुनराज्ञा ऽजात°.

3) Ex conject., cp. Divy. 272, 20. 419, 19. 557, 28. Jtkm. 146, 19; MS विग्राहिकेण.

4) Here follow in MS some words, which I have left out, तत्र च श्रीमती नामान्तःपुरिका सा, an evident dittography. They stand in their place at l. 10, where they are repeated in our manuscripts. Cp. Feer, p. 210 n. 2.

5) Ex conject.; MS पञ्चदशां (D °दशा).

6) Visarga wanting in MS.

ततस्तेन कुपितेन चक्रं क्षिप्त्वा[1] जीविताद्व्यवरोपिता। सा भगवति प्रसन्नचित्ता कालगता प्रणीतेषु देवेषु त्रयस्त्रिंशेषूपपन्ना॥

तत्र काले देवसमितिरुपस्थिता।[2] अथ श्रीमती देवकन्या समन्तयोजनं दिव्यप्रभामण्डलावभासिता देवसमितिमुपसंक्रान्ता। ततः शक्रो देवेन्द्रस्तमुदारमवभासं[3] [52a] दिव्यां च प्रभां समन्तयोजनां दृष्ट्वा पप्रच्छ।

गात्रं केन विमृष्टकाञ्चननिभं पद्मोत्पलाभं तव।
गात्रश्रीरतुला कृतेयमिह ते देहात्प्रभा निःसृता।
वक्त्रं केन विबुद्धपद्मसदृशं चामीकराभं तव।
ब्रूहि त्वं मम देवते फलमिदं यत्कर्मजं भुज्यते॥

देवता प्राह।

त्रैलोक्यनाथं जगतः प्रदीपं निरीक्ष्य बुद्धं वरलक्षणाढ्यम्।[4]
चकार दीपं वदतां वरस्य तमोनुदं क्लेशतमोनुदस्य॥
दृष्ट्वा प्रभां चन्द्रमरीचिवर्णां चकार भावेन मुनौ प्रसादम्।
प्रभां च हर्षात्समुदीक्ष्य शास्तुः चक्रे प्रणामं वदतां वरस्य॥
[5]तत्कर्मणः श्रिया देहं राजते ऽभ्यधिकं मम।
ज्वलज्ज्वेन्दुविशुद्धाभं वदनं कान्तदर्शनम्[6]॥

---

1) Ex conject.; MS क्षिप्ता. The correction is confirmed by K., f. 189 a 4 तेन नृपेना(sic)जातशत्रुणा। चक्रं क्षिप्त्वा रुषा सा स्त्री जीविताद्व्यव(ms. प)रोपिता.

2) Ex conject.; MS समितिमुपस्थिता.

3) B °भास, D corr.

4) Ex conject.; B वरदक्षणाढ्ट्, the last akṣara is uncertain and has been read differently by the copyists. The right reading is found also in K., f. 189 b.

5) Ex conject.; MS तत्कर्मणाक्रियतेदेहं, K., f. 189 b 5 तत्कर्मणाक्रियतेदेहं with a superfluous syllable. My correction rests on the assumption that देहं is the right reading, which became depraved into तेहं, and cp. *supra*, n. 9 on p. 29.

6) MS कान्ति°.

शक्रः प्राह ।

अहो गुणमयं क्षेत्रं सर्वदोषविवर्जितम् ।
यत्र न्यस्तं त्वया बीजमिष्टं स्वर्गोपपत्तये ॥

को नार्चयेत्प्रवरकाञ्चनराशिगौरम् ।
बुद्धं विशुद्धकमलायत<प>[1]त्त्रनेत्रम् ।
यत्राधिकारजनितानि वराङ्गनानाम् ।
रेजुर्मुखानि कमलायतलोचनानि ॥

धर्मता खलु देवपुत्रस्य वा देवकन्याया वाचिरोपपन्नस्य त्रीणि चित्तान्युत्पद्यन्ते कुतश्च्युतः कुत्रोपपन्नः केन कर्मणेति । [2]सा पश्यति मनुष्येभ्यश्च्युता प्रणीतेषु देवेषु त्रयस्त्रिंशेषूपपन्ना भगवतो ऽन्तिके चित्तमभिप्रसाद्येति ॥ अथ श्रीमत्या देवकन्याया एतदभवत् । न मम प्रतिरूपं स्याद्यदहं पर्युषितपरिवासा भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयं यन्न्वहमपर्युषितपरिवासा एव भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयमिति ॥ अथ श्रीमती देवकन्या दिव्यप्रभावभासपरिवेष्टिता दिव्यानामुत्पलपद्मकुमुदपुण्डरीकमन्दारकाणामुत्सङ्गं पूरयित्वा [3]सर्वं वेणुवनं कलन्दकनिवापमुदारेणावभासेनावभास्य भगवन्तं पुष्पैरवकीर्य भगवतः पुरस्तान्निषण्णा[4] धर्मश्रवणाय ॥ अथ भगवाञ्छ्रीमत्या देवकन्याया आशयानुशयं[5] धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशीं चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकीं धर्मदेशनां कृतवान्यां श्रुत्वा श्रीमत्या देवकन्यया[6] विंशतिशिखरसमुद्गतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतआपत्तिफलं प्राप्तम् ॥

सा दृष्टसत्या त्रिरुदानमुदानयति । इदमस्माकं भदन्त न मात्रा कृतं न पित्रा न

---

1) P inserts the missing akṣara.

2) MS स.

3) MS सर्ववे° (D सर्वेषुत्रे°).

4) MS °षण्णो (D °षण्णः).

5) Anusvāra wanting in MS.

6) MS °कन्याया.

राज्ञा न देवताभिर्नेष्टेन स्वजनबन्धुवर्गेण न पूर्वप्रेतैर्न श्रमणब्राह्मणैर्यद्भगवतास्माकं कृतम्। उच्छोषिता रुधिराश्रुसमुद्रा लङ्घिता अस्थिपर्वताः पिहितान्यपायद्वाराणि विवृतानि स्वर्गमोक्षद्वाराणि प्रतिष्ठापिताः[1] स्मो देवमनुष्येषु। आह च।

तवानुभावात्पिहितः सुघोरो ह्यपायमार्गो बहुदोषयुक्तः।
अपावृता स्वर्गगतिः सुपुण्या निर्वाणमार्गश्च मयोपलब्धः॥
त्वदाश्रयाच्चाप्तमपेतदोषं मयाद्य शुद्धं सुविशुद्ध चक्षुः।
प्राप्तं च शान्तं पदमार्यकान्तं तीर्णा च दुःखार्णवपारमस्मि॥
नरवरेन्द्र नरामरपूजित विगतजन्मजरामरणामय।
भवसहस्रसुदुर्लभदर्शन सफलमद्य मुने तव दर्शनम्॥
अवनम्य ततः प्रलम्बहारा[2] चरणौ द्वावभिवन्द्य जातहर्षा।
परिगम्य[3] च दक्षिणं जितारिं सुरलोकाभिमुखी दिवं जगाम॥

अथ श्रीमती देवकन्या वणिगिव लब्धलाभः[4] सस्यसंपन्न इव कर्षकः शूर इव जितसंग्रामः सर्वरोगविमुक्त इवातुरो यया विभूत्या भगवत्सकाशमागता तयैव विभूत्या स्वभवनं गता॥

भिक्षवः पूर्वरात्रापररात्रं[5] जागरिकायोगमनुयुक्ता विहरन्ति। तैर्दृष्टो भगवतो ऽन्तिके उदारो ऽवभासः। यं दृष्ट्वा संदिग्धा भगवन्तं पप्रच्छुः। किं भगवन्निमां रात्रिं ब्रह्मा [6]सहाम्पतिः शक्रो देवेन्द्रश्चत्वारो लोकपाला [7]भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रान्ताः[1]॥ भगवानाह। न भिक्षवो ब्रह्मा [6]सहाम्पतिर्न शक्रो देवेन्द्रो नापि चत्वारो लोकपाला मां दर्शनायोपसं-

1) Visarga wanting in MS.
2) MS °लम्बवाहारा (D °लम्बवाहौश्रा).
3) MS परिगम्य प्रदक्षिणां.
4) MS °लाभा.
5) MS °रात्रा.
6) MS सहापति°.
7) B लोकपाला उपसंक्रान्ता ॥. D and P fill up the gap.

क्रान्ता अपि तु राज्ञो बिम्बिसारस्य श्रीमती नामान्तः[52 b]पुरिका स्वजीवितमगणयित्वा बुद्धगुणांश्चानुस्मृत्य तथागतस्य केशनखस्तूपे दीपमालां कृतवती ततो राज्ञा ऽजातशत्रुणा कुपितेन जीविताद्व्यवरोपिता । सा ममान्तिके चित्तं प्रसाद्य कालगता प्रणीतेषु देवेषु त्रयस्त्रिंशेषूपपन्ना । सास्यां रात्रौ मत्सकाशमुपसंक्रान्ता तस्या मया धर्मो देशितः दृष्टसत्या च स्वभवनं गता । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यच्छास्तारं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः पूजयिष्यामः शास्तारं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वोपनिश्रित्य विहरिष्याम इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

वस्त्रमिति ५५ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः श्रावस्त्यां विहरति जेतवने ऽनाथपिण्डदस्यारामे ॥ यदानाथपिण्डदेन गृहपतिना बुद्धप्रमुखाय भिक्षुसङ्घाय जेतवनं निर्यातितं क्रमेण <च> कोटिशतं भगवच्छासने[1] दत्तं तदा तस्य बुद्धिरभवत्। किमत्राश्चर्यं यदहं दानानि ददामि पुण्यानि वा करोमि यन्न्वहं दरिद्रजनानुग्रहार्थं श्रावस्तीनिवासिनो जनकायाच्छन्दकभिक्षणां[2] कृत्वा भगवन्तं सश्रावकसङ्घमुपतिष्ठेयम्। एवं मे महाजनानुग्रहः कृतो भविष्यति बहु चानेन[3] पुण्यं प्रसूतं भविष्यतीति ॥ ततो ऽनाथपिण्डदेन गृहपतिना एष वृत्तान्तो राज्ञे निवेदितः[4]। राज्ञा सर्वस्यां श्रावस्त्यां घण्टावघोषणं[5] कारितम्। शृण्वन्तु

---

1) MS °सन.

2) MS here and *infra*, p. 314, 2 and 4. 317, 16 °भिक्षुणां, cp. Feer, p. 214 n. 1. The right form °*bhikṣaṇa* is also found in the corresponding passage of the Paris MS of Ratnâvadânamâlâ, see f. 164a 3 and cp. f. 129a 2.

3) Ex conject.; MS बहुचरणपुण्यं. That the unmeaning रण does not conceal anything essential for the understanding of this passage, appears from the Tibetan translation བསོད་ནམས་མང་པོ་ཡང་བསྐྱེད་པར་འགྱུར་རོ (communication of the late M. Feer). For this reason I have put चानेन (viz. *mahājanena*) instead of चरण into the text.

4) B निवेशितः, D corr.

5) MS °घणां.

भवन्तः श्रावस्तीनिवासिनः पौरा अद्य सप्तमे दिवसे ऽनाथपिण्डदो गृहपतिर्हस्तिस्कन्धा[1]भिरूढस्तथागतस्य सश्रावकसङ्घस्यार्थाय छन्दकभिक्षणां कर्तुकामः । यस्य वो यन्मात्रं परित्यक्तं[2] तदनुप्रदातव्यमिति ॥ यावत्सप्तमे दिवसे ऽनाथपिण्डदो गृहपतिर्हस्तिस्कन्धाधिरूढस्तथागतस्य सश्रावकसङ्घस्यार्थाय छन्दकभिक्षणां कर्तुं प्रवृत्तः । तत्र येषां यन्मात्रो विभवस्ते तन्मात्रं दातुं प्रवृत्ताः[3] । केचिद्धारं प्रयच्छन्ति केचित्कटकं[4] केचित्केयूरं केचिद्रत्नरूपमालां केचिदङ्गुलिमुद्रां केचिन्मुक्ताहारं केचिद्धिरण्यं केचित्सुवर्णं केचिद्दशशः[5] कार्षापणान् । गृहपतिरपि परानुग्रहार्थं प्रतिगृह्णाति ॥

यावदन्यतमा स्त्री परमदरिद्रा । तया त्रिभिर्मासैः कृच्छ्रेण पटक उपार्जितः । सा तं पटकं प्रावृत्य वीथीमवतीर्णा ऽनाथपिण्डदश्च तया दूरत एवागच्छन्नङ्गपटकैर्वाह्यमानैरवलोकितः । तयान्यतम उपासकः पृष्टः । यदि तावदयं गृहपतिराढ्यो महाधनो महा-

---

1) B °स्तिकन्धा°, D corr. Perhaps the right reading is °धिरूढ°, cp. *infra*, l. 4.

2) Anāthapiṇḍada employs the solemn formula of begging. Cp. *supra* p. 3, 9.

3) B प्रवृत्ताके°, D corr.

4) B केचिद्धर्षं प्रयान्ति केचित्कटकटं, an interpolated redaction, which seems to convey this purport that some were rejoiced and others got angry. But the absence of any verb of 'giving, sacrificing' in the sequel, the stylistic necessity of a symmetrical arrangement of the different clauses the subject of which is केचित्, and last not least, the evidence of the Tibetan translation (see Feer, p. 214, 15) prove that the genuine form of this phrase must have been somewhat different. The reading that I have put into the text, I have arrived at by a conjecture, resting on both the Tibetan and the Chinese versions. The former is given by Feer as follows: 'des uns offrent un collier, d'autres un bracelet'; 'collier' is here the translation of 'ཧོ་ཤལ', the Tibetan word for 'necklace'. The Chinese version is to this effect, that the first of the ornaments forwarded is a 瓔珞 (ying loh); according to Wells Williams' dictionary, ying is «a fine pebble suitable to put in a lady's necklace» and loh «ornaments for the neck». As to कटकं = 'bracelet' apud Feer, the copyist of P has already corrected so the कटकटं of B.

5) Ex conject.; MS °दृक्षशः.

भोगो ऽन्तर्भूमौ[1] निगूढान्यपि निधानानि पश्यति कस्मादयं परकुलेभ्यो भैक्ष्य[2]मटतीति ॥ सा उपासकेनोक्ता । परानुग्रहार्थं ये ऽसमर्था भगवन्तं सश्रावकसङ्घं भोजयितुं तेषामर्थे ऽनुग्रहं करोति कथं बहवः समेता भगवन्तं प्रतिपादयेयुरिति ॥ ततस्तस्या दारिकाया बुद्धिरुत्पन्ना अहं तावदकृतपुण्या न मे शक्तिरस्ति यदहमेकाकिनी भगवन्तं सश्रावकसङ्घं भोजनेन [3]प्रतिपादयेयं यन्न्वहमत्र किंचिदनुप्रदद्यामिति ॥ सा स्वकं विभवमवलोकयन्ती न किंचित्पश्यति ऋते पटकात् । सा चिन्तयितुं प्रवृत्ता यद्यहमिहस्थैव पटकं प्रदास्यामि नग्ना भविष्यामि यन्न्वहं शरणपृष्ठमभिरुह्य पटकं क्षिपेयमिति ॥ ततः सा शरणपृष्ठमभिरुह्य स्व[53 a]शरीरात्पटकमवनीयानाथपिण्डदस्योपरि क्षिप्तवती । सा[4] गृहपतिना संलक्षिता नूनमस्या एष एव विभवो यदनया शरणसंस्थया क्षिप्तमिति ॥ तेन स्वपौरुषेयाणामाज्ञानुप्रदत्ता गच्छन्तु भवन्तो ऽवलोकयन्तु केनायं पटकः क्षिप्त इति । तैरवलोकिता यावदुत्कुटुका[5] निषण्णा । ततस्तैः पृष्टा तया चोक्तं यो मे विभव आसीत्स मे भगवद्गुणानुकीर्तनं प्रतिश्रुत्य[6] दारिद्र्यभयभीतया तथागतप्रमुखे भिक्षुसङ्घे दत्त[7] इति ॥ ततस्तैरनाथ-

---

1) Ex conject., cp. Feer, p. 214, 25: «s'il voit des trésors cachés sous terre». where '*sous terre*' is the translation *of* ས་འོག་ཏུ. Cp. *antarbhūmigata* in PWK, I.

2) I think it would not be advisable to change here *bhaikṣyam*, though Boehtlingk in PW and PWK does not acknowledge this form, into *bhaikṣam*.

3) Ex conject.; MS प्रतिपादयितुं. A similar aberration from syntax is met with *supra*, p. 259,9. Should it be probable that the infinitive in both places really originates from the author of our Avadānaç., who expressing himself very carelessly used some popular blending of two constructions?

4) It is, of course, possible that the gap is larger, and includes अनाथपिण्डदेन before गृहपतिना; MS क्षिप्तंगृहप°.

5) R. (f. 168 a 2) has, in the same point of the story, उत्कुटका निषण्णा.

6) *Pratiçrutya* = 'having heard', cp. *supra* p. 2, 10, Lalitavistara, ed Lefm., p. 58, 4, Mhbh. 3, 277, 16. The Ratnāv. (f. 168b 2) renders this phrase by त्रिरत्नगुणमाहात्म्यं श्रुत्वा.

7) B दत्तेति, the sign ˅ refers to the upper margin, where we find मि. But दत्तमिति is a wrong correction, it must of course be दत्त इति. P दत्तेति.

पिण्डदाय निवेदितम् । ततो ऽनाथपिण्डदेन गृहपतिना परमविस्मयजातेन सा दारिका विचित्रैर्वस्त्रै[1]राभरणैश्चाच्छादिता ॥ सा चाल्पायुष्का कालगता प्रणीतेषु देवेषु त्रयस्त्रिंशेषूपपन्ना । उपपन्नमात्रायास्तस्यास्तथाविधानि वस्त्राणि प्रादुर्भूतानि न कस्यचिदन्यस्य देवपुत्रस्य वा देवकन्याया वा ॥

धर्मता खलु देवपुत्रस्य वा देवकन्याया वाचिरोपपन्नस्य त्रीणि चित्तान्युत्पद्यन्ते कुतश्च्युतः[2] कुत्रोपपन्नः[3] केन कर्मणेति । सा पश्यति मनुष्येभ्यश्च्युता प्रणीतेषु देवेषु त्रयस्त्रिंशेषूपपन्ना भगवतः पटकप्रदानादिति ॥ ततो वस्त्रदायिका देवकन्या चलविमलकुण्डलधरा हारार्धहारविभूषितगात्री मणिरत्नविचित्रचूडा कुङ्कुमतमालपत्रस्पृक्कादिसंसृष्टगात्री तामेव रात्रिं दिव्यानामुत्पलपद्मकुमुदपुण्डरीकमन्दारकाणां[4] पुष्पाणामुत्सङ्गं पूरयित्वा सर्वं जेतवनमुदारेणावभासेनावभास्य भगवन्तं पुष्पैरवकीर्य भगवतः पुरस्तान्निषण्णा धर्मश्रवणाय । अथ भगवान्पटकप्रदायिकाया देवकन्याया आशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशीं[5] चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकीं[5] धर्मदेशनां कृतवान्यां श्रुत्वा पटप्रदायिकाया देवकन्याया विंशतिशिखरसमुद्गतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा [6]स्रोतआपत्तिफलं साक्षात्कृतम् ॥ सा दृष्टसत्या त्रिरुदानमुदानयति । इदमस्माकं भदन्त न मात्रा कृतं न पित्रा न राज्ञा न देवताभिर्नेष्टेन स्वजनबन्धुवर्गेण न पूर्वप्रेतैर्न श्रमणब्राह्मणैर्य[7]द्भगवतास्माकं कृतम् । उच्छोषिता रुधिराश्रुसमुद्रा लङ्घिता अस्थिपर्वताः पिहितान्यपायद्वाराणि विवृतानि[8] स्वर्गमोक्षद्वाराणि प्रतिष्ठापिताः[9] स्मो देवमनुष्येषु । आह च ।

---

1) MS विचित्रैव°.
2) MS °ता:.
3) MS °पन्ना:.
4) BCP °रकानां, D °रवानां.
5) Anusvāra wanting in MS.
6) B स्रोतआ°.
7) B °द्भग°, DP corr.
8) B °वृत्तानि, D corr.
9) Visarga wanting in MS.

तवानुभावात्पिहितः सुघोरो ह्यपायमार्गो बहुदोषयुक्तः ।
अपावृता स्वर्गगतिः सुपुण्या निर्वाणमार्गश्च मयोपलब्धः ॥
त्वदाश्रयाच्चाप्तमपेतदोषं[1] मयाद्य शुद्धं सुविशुद्ध चक्षुः ।
प्राप्तं च शान्तं पदमार्यकान्तं तीर्णा च दुःखार्णवपारमस्मि ॥
नरवरेन्द्र नरामरपूजित विगतजन्मजरामरणामय ।
भवसहस्रसुदुर्लभदर्शनं[2] सफलमद्य मुने तव दर्शनमिति ॥
अवनम्य ततः प्रलम्बहारा चरणौ द्वावभिवन्द्य जातहर्षा ।
परिगम्य च दक्षिणां जितारिं सुरलोकाभिमुखी दिवं जगाम ॥

अथ पटप्रदायिका देवकन्या वणिगिव लब्धलाभः[3] सस्यसंपन्न इव कर्षकः शूर इव विजितसंग्रामः सर्वरोगपरिमुक्त इवातुरो यया विभूत्या भगवत्सकाशमागता[4] तयैव विभूत्या स्वभवनं गता ॥

भिक्षवः पूर्वरात्रापररात्रं जागरिकायोगमनुयुक्ता[5] विहरन्ति । तैर्दृष्टो[6] भगवतो ऽन्तिके ‹उदारो ऽवभासः ।› यं दृष्ट्वा संदिग्धा भगवन्तं पप्रच्छुः । किं भगवन्नस्यां रात्रौ भगवन्तं दर्शनाय ब्रह्मा सहाम्पतिः शक्रो देवेन्द्रश्चत्वारो लोकपाला उपसंक्रान्ताः ॥ भगवानाह । न भिक्षवो ब्रह्मा सहाम्पतिर्[7]न शक्रो देवेन्द्रो नापि चत्वारो लोकपाला मां दर्शनायोपसंक्रान्ताः । या दरिद्रदारिका ऽनाथपिण्डदस्य गृहपतेर्हन्दकभिक्षणं कुर्वाणास्य पटं दत्त्वा कालगता प्रणीतेषु देवेषु त्रयस्त्रिंशेषूपपन्ना सा इ[53 b]मां रात्रिं मत्सकाशमुप-

---

1) B त्वयाश्र°, D corr.
2) MS °र्शनं.
3) B °लाभाः, D corr.
4) B °गवस्सका°, DCP corr.
5) MS °युक्तः । विह°.
6) MS तैदृष्ट्वा (D तैर्दृ°).
7) MS सहांप°.

संक्रान्ता तस्या मया धर्मो देशितः सा प्रसादजाता प्रक्रान्ता दृष्टसत्या च स्वभवनं गता। तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यद्बुद्धधर्मसङ्घेषु कारान्करिष्यामो नापकाराणि[1] नित्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम्॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन्॥

---

1) MS °राणि°. Cp. *supra* p. 204, 14 and Çikṣāsamuccaya, ed. Bendall, p. 87, 8.

शुक इति ५६।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः श्रावस्त्यां विहरति जेतवने ऽनाथपिण्डदस्यारामे। राजगृहे नगरे राजा बिम्बिसारो राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुभिक्षं चाकीर्णबहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहडिम्बडमरं[1] तस्कररोगापगतं[1] शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नमखिलमकण्टकमेकपुत्रकमिव राज्यं पालयति। स च राजा श्राद्धो भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मकामः प्रजावत्सलः॥ यावदसौ भगवद्दर्शनोत्कण्ठितः करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो व्यवस्थितः। ततो ऽमात्यैरुक्तः किमर्थं देव शोकः क्रियत इति॥ राजोवाच। चिरदृष्टो मे सुगतः सो ऽहमाकाङ्क्षामि भगवतो दर्शनमिति॥ [2]अश्रौषीद्भगवान्दिवाविहारोपगतो[3] दिव्येन श्रोत्रेण विशुद्धेनातिक्रान्तमानुषेण[4] राजा बिम्बिसार उत्कण्ठित इति। [अत्रान्तरे नास्ति किञ्चिद्बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमविदितमविज्ञातम्। धर्मता खलु बुद्धानां भगवतां महाकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षाणां[5] शमथविपश्यनाविहारिणां त्रिदमथवस्तुकुशलानां चतुरोघोत्तीर्णानां चतुर्ऋद्धिपादचरणतलसुप्रतिष्ठितानां चतुर्षु संग्रहवस्तुषु दीर्घरात्रकृतपरि-

---

1) Anusvāra wanting in MS.

2) MS अश्रो°.

3) Ex conject.; MS °गतां. With *divāvihāropagata* compare *varṣā upagataḥ* e. g. in the beginning of avad. nr. 57.

4) Ex conject., cp. *supra* p. 230, 18; MS °मानुष्येण.

5) MS °वृत्तानामेकारुणिकाशम° (D वृत्तानांमहाकारुणिकाशम°).

चयानां पञ्चाङ्गविप्रहीणानां पञ्चगतिसमतिक्रान्तानां षडङ्गसमन्वागतानां[1] षट्पारमितापरिपूर्णानां सप्तबोध्यङ्गकुसुमाढ्यानामष्टाङ्गमार्गदेशिकानां नवानुपूर्वसमापत्तिकुशलानां दशबलबलिनां दशदिक्समापूर्णयशसां दशशतवशवर्तिप्रतिविशिष्टानां त्री[2] रात्रेस्त्रिर्दिवसस्य बुद्धचक्षुषा लोकं व्यवलोक्य ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते। को हीयते को वर्धते कः कृच्छ्रप्राप्तः कः संकटप्राप्तः ‹कः संबाधप्राप्तः› कः कृच्छ्रसंकटसंबाधप्राप्तः कोऽपायनिम्नः कोऽपायप्रवणः कोऽपायप्राग्भारः कमहमपायादुद्धृत्य स्वर्गे मोक्षे च प्रतिष्ठापयेयं कस्य कामपङ्कनिमग्नस्य हस्तोद्धारमनुप्रदद्यां कमार्यधनविरहितमार्यधनैश्वर्याधिपत्ये प्रतिष्ठापयेयं कस्यानवरोपितानि कुशलमूलान्यवरोपयेयं कस्यावरोपितानि परिपाचयेयं कस्य[3] परिपक्वानि विमोचयेयम्। आह च।

अप्येवातिक्रमेद्वेलां सागरो मकरालयः।
न तु वैनेयवत्सानां बुद्धो वेलामतिक्रमेत्[4]॥]

ततो भगवान्राज्ञो बिम्बिसारस्यानुग्रहार्थं त्रयाणां वार्षिकाणां मासानामत्ययात्कृतचीवरो निष्ठितचीवरः समादाय पात्रचीवरं जनपदचारिकां[5] प्रक्रान्तो ऽनुपूर्वेण चारिकां चरन्नन्यतमं वनषण्डमनुप्राप्तः। तत्र च वनषण्डे मनुष्यप्रलापी[6] शुकः प्रतिवसति। तेन भगवान्दूरत एव दृष्टः। ततस्त्वरितत्वरितं भगवन्तमुवाच। एतु[7] भगवान्स्वागतं भगवते क्रियतामस्माकमनुग्रह इहैव वनषण्डे एकां रात्रिं प्रतिवसेति॥ ततो भगवाञ्छुकस्यानुग्रहार्थं यत्र वृक्षे शुकस्यालयस्तत्र तृणसंस्तरं संस्तीर्य पर्यङ्केण निषण्णः अन्यवृक्षेषु

---

1) B षटङ्ग°, D corr.

2) MS त्रिरात्रेस्त्रि(D त्रि)दिव°.

3) MS तस्य.

4) This whole stereotyped *locus communis*, beginning with *atrāntare nāsti* is out of place here. It is evident that the sentence *tato bhagavān rājño* etc. ought to follow immediately after *açrauṣīd bhagavān.......utkaṇṭhita iti.*

5) MS ज्ञानपद°, cp. *supra* p. 153, n. 3.

6) B प्रलीपी, DP corr.

7) Ex conject.; MS एतु भगवंस्वागतं.

महाश्रावकाः ॥ ततः शुकः कृत्स्नां रात्रि[54a]मितस्ततस्तं वनषण्डं पर्यटति मा हैव कश्चिद्भगवन्तं सश्रावकसङ्घं विहेठयिष्यतीति मनुष्यो वा ऽमनुष्यो वा यक्षो वा राक्षसो वा [1]श्वापदश्चण्डशृङ्गो वेति ॥ ततः प्रभातायां रजन्यां भगवन्तं त्रिः[2] प्रदक्षिणीकृत्य क्षमयितुमारब्धः । क्षमस्व भगवंस्तिर्यग्योनिगतो ऽहं नास्ति मे विभवो येन भगवन्तमभ्यर्चयेयमपि त्वहमग्रतो गच्छामि राज्ञो बिम्बिसारस्य भगवत आगमनं निवेदयामीति ॥ एवमस्त्विति ॥ यावदसौ राज्ञः सकाशं संप्रस्थितो ऽनुपूर्वेण राज्ञः सकाशमनुप्राप्तः । तस्मिंश्च समये राजा उपरिप्रासादतलगतो निष्पुरुषेण तूर्येण क्रीडति रमते परिचारयति । ततः शुको मानुषप्रलापी राजानमुवाच । भो राजन्विदितं ते भवतु भगवान्सश्रावकसङ्घस्तव विजितमनुप्राप्तः तदर्हति देवो भक्तं सज्जीकर्तुमिति ॥ ततो राजा त्वरितत्वरितं प्रासादादवतीर्यामात्यगणपरिवृतो भगवतो ऽर्थेन[3] आसनकानि प्रज्ञप्य छत्रध्वजपताकाभिर्विचित्रैश्च गन्धपुष्पधूपैर्भगवन्तं प्रत्युद्गतः । ततो राज्ञा भगवान्सश्रावकसङ्घो महता सत्कारेण प्रवेशितः प्रणीतेन चाहारेण संतर्पितः ॥

अथ शुकस्यैतदभवत् । यद्भगवान्सश्रावकसङ्घ [4]एवंविभूतिस्तत्सर्वं [5]मामागम्य । इति विदित्वा [6]हृष्टतुष्टप्रमुदित उदग्रप्रीतिसौमनस्यजातो राज्ञः पुरस्तादितश्चामुतश्च

---

1) Ex conject.; B श्वातंश्च° (the akṣ. त being rather indistinct), in D this has been copied श्वाव्यश्च°, in CP श्वापतश्च°, cp. Feer, p. 219 n. 1.

2) MS त्रिप्रद°.

3) Cp. PW, vol. V *s. v.* अर्थ 1).

4) Ex conject.; MS °संघस्यैवंविभूतिः सा सर्वा. The transmitted shape of the phrase cannot be the genuine one. It ought to have been either *yad bhagavataḥ saçrāvakasaṃghasyaiṣā vibhūtiḥ sā* etc., or *yad bhagavān saçrāvakasaṃgha evaṃvibhūtis tat sarvaṃ* etc. I have preferred the latter reading, which being the lectio difficilior, has more chance of being the original one.

5) Ex conject.; MS ममागम्येति. *Mām āgamya* signifies 'thanks to me', cp. my observation in W. Z. XVI, 107; this idiom has been corrupted also *supra*, p. 239, 6. Cp. also Feer, p. 220, n. 1.

6) B हृष्ट, D corr.

पर्यटन् श्येनकेनापहृत्य पञ्चत्वमापादितः । भगवतो ऽन्तिके चित्तं प्रसाद्य कालगतः प्रणीतेषु <देवेषु> त्रयस्त्रिंशेषूपपन्नः ॥

धर्मता खलु देवपुत्रस्य वा देवकन्याया वाचिरोपसंपन्नस्य त्रीणि चित्तान्युत्पद्यन्ते कुतश्च्युतः कुत्रोपपन्नः[1] केन कर्मणेति । स पश्यति तिर्यग्भ्यश्च्युतः प्रणीतेषु देवेषु त्रयस्त्रिंशेषूपपन्नो भगवतो ऽन्तिके चित्तमभिप्रसाद्येति ॥ अथ शुकपूर्विणो देवपुत्रस्यैतदभवत् । न मम प्रतिरूपं स्याद्यदहं पर्युषितपरिवासो भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयं यन्न्वहमपर्युषितपरिवास एव भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयमिति ॥ अथ शुकपूर्वी देवपुत्रश्चलविमलकुण्डलधरो हारार्धहारविराजितगात्रो मणिरत्नविचित्रचूडः[2] कुङ्कुमतमालपत्रस्पृक्कादिसंसृष्टगात्रस्तस्यामेव रात्रौ[3] दिव्यानामुत्पलपद्मकुमुदपुण्डरीकमन्दारकाणां पुष्पाणामुत्सङ्गं पूरयित्वा सर्वं जेतवनमुदारेणावभासेनावभास्य भगवन्तं पुष्पैरवकीर्य भगवतः पुरस्तान्निषण्णो धर्मश्रवणाय । अथ भगवाञ्छुकपूर्विणो देवपुत्रस्याशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशीं[4] चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकीं धर्मदेशनां कृतवान्यां श्रुत्वा शूकपर्विणा देवपुत्रेण विंशतिशिखरसमुद्गतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतआपत्तिफलं साक्षात्कृतम् ॥ स दृष्टसत्यस्त्रिरुदानमुदानयति । इदमस्माकं भदन्त न मात्रा कृतं न पित्रा न राज्ञा न देवताभिर्नेष्टेन स्वजनबन्धुवर्गेण न पूर्वप्रेतैर्न श्रमणब्राह्मणैर्यद्भगवतास्माकं कृतम् । उच्छोषिता रुधिराश्रुसमुद्रा लङ्घिता अस्थिपर्वताः पिहितान्यपायद्वाराणि <विवृतानि स्वर्गमोक्षद्वाराणि> प्रतिष्ठापिताः[5] स्मो देवमनुष्येषु । आह च ।

तवानुभावात्पिहितः सुघोरो ह्यपायमार्गो बहुदोषयुक्तः ।
अपावृता स्वर्गगतिः सुपुण्या निर्वाणमार्गश्च मयोपलब्धः ॥

---

1) B °पसंपन्नः, D corr.

2) Visarga wanting in MS.

3) MS संस्पृष्ट°.

4) Anusvāra wanting in MS.

5) MS पितास्मो.

त्वदाश्रयाच्चाप्तमपेतदोषं मयाद्य शुद्धं सुविशुद्ध चक्षुः ।
प्राप्तं च शान्तं पदमार्यकान्तं [1]तीर्णश्च दुःखार्णवपारमस्मि ॥
नरवरेन्द्र नरामरपूजित विगतजन्मजरामरणामय ।
भवसहस्र‹सु›दुर्लभदर्शन[2] सफलमद्य मुने तव दर्शनम् ॥
अवनम्य ततः प्रलम्बहारश्चरणौ द्वावभिवन्द्य जातहर्षः ।
परिगम्य च दक्षिणं जितारिं सुरलोकाभिमुखो दिवं जगाम ॥

अथ शुकपूर्वी देवपुत्रो वणिगिव लब्धलाभः सस्यसंपन्न इव क[54 b]र्षकः शूर इव विजितसंग्रामः सर्वरोगपरिमुक्त इवातुरो यया विभूत्या भगवत्सकाशमागतस्तयैव विभूत्या स्वभवनं गतः ॥

भिक्षवः पूर्वरात्रापररात्रं जागरिकायोगमनुयुक्ता विहरन्ति । तैर्दृष्टो भगवतो ऽन्तिके उदारो ऽवभासः । यं दृष्ट्वा संदिग्धा भगवन्तं पप्रच्छुः । किं भगवन्नस्यां रात्रौ भगवन्तं दर्शनाय ब्रह्मा सहांम्पतिः शक्रो देवेन्द्रश्चत्वारो लोकपाला उपसंक्रान्ताः ॥ भगवानाह । न भिक्षवो ब्रह्मा सहाम्पतिर्न शक्रो देवेन्द्रो नापि चत्वारो लोकपाला मां दर्शनायोपसंक्रान्ता अपि तु दृष्टः स युष्माभिः शुको येन वयं तस्मिन्वनषण्डे रात्रिं[3] वस्तुमुपनिमन्त्रिता इति ॥ भिक्षव ऊचुरेवं भदन्तेति ॥ भगवानाह । स एष भिक्षवः कालं कृत्वा प्रणीतेषु देवेषु त्रयस्त्रिंशेषूपपन्न इति ॥ भिक्षव ऊचुः । कानि भदन्त शुकपूर्वकेण देवपुत्रेण कर्माणि कृतानि येन शुकेषूपपन्नः कानि कर्माणि कृतानि येन देवेषूपपन्नः सत्यदर्शनं च कृतमिति ॥ भगवानाह । शुकपूर्वकेणैव भिक्षवो देवपुत्रेण ‹पूर्वमन्यासु जातिषु› कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययान्योघवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि[4] । शुकपूर्वकेण देवपुत्रेण कर्माणि कृतान्युपचितानि को ऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति । न भिक्षवः कर्माणि कृता-

1) MS तीर्णश्च.
2) MS °नदुर्लभदर्शनं.
3) Anusvāra wanting in MS.
4) MS °श्यभागीनि (D, as always in this formula, °भाविनी).

न्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते नाब्धातौ[1] न तेजोधातौ न वायुधातावपि [2] तूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि अपि कल्पशतैरपि[3] ।
सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥

भूतपूर्वं भिक्षवो ऽतीते ऽध्वनि अस्मिन्नेव भद्रकल्पे विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायां काश्यपो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स वाराणसीं नगरीमुपनिश्रित्य विहरति स्म । तस्यान्यतम उपासकः । तेन शिक्षा[4]शैथिल्यं कृतम् । तस्य कर्मणो विपाकाच्छुकेषूपपन्नः । यन्ममान्तिके चित्तं प्रसादितं तेन देवेषूपपन्नः । यत्तेन परिशिष्टानि शिक्षा[5]पदानि रक्षितानि तेन सत्यदर्शनं कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाक एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लो व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रस्तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि चैकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीय इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

---

1) B नाब्धाधौ, DP corr.

2) Cp. *supra*, p. 74 n. 9.

3) So even D, except that it has at the end of the 2[d] pāda कल्पशतानि च. Cp. *supra*, p. 74 n. 13.

4) B शिद्या°, D corr.

5) B शिद्या°, P corr.

दूत इति ५७ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किंनरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिंनरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घो राजगृहे वर्षा उपगतो वेणुवने कलन्दकनिवापे ॥ अथानाथपिण्डदो गृहपतिर्येन राजा प्रसेनजित्कौशलस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य राजानं प्रसेनजितं जयेनायुषा च वर्धयित्वा विज्ञापयति । यत्खलु देव जानीयाश्चिरदृष्टो ऽस्माभिर्भगवान्परितृषिताः[1] स्मो भगवतो दर्शनायेच्छामो वयं भगवन्तं द्रष्टुमिति ॥ ततो राजा ऽनाथपिण्डदं गृहपतिमुवाच । कच्चित्ते[2] गृहपते श्रुतं कुत्र भगवानेतर्हि वर्षा उपगत इति ॥ अनाथपिण्डद उवाच । श्रुतं मे देव भगवान्राजगृहे वर्षा उपगत इति ॥

ततो राज्ञा प्रसेनजिता कौशलेनानाथपिण्डदाद्यैश्च पौरजानपदामात्यैरन्यतमः पुरुषो [55 a] [3]दूत्येनाहूयोक्तः[4] । एहि त्वं भो पुरुष येन भगवांस्तेनोपसंक्राम उपसंक्रम्या[5]ऽस्माकं वचनेन भगवतः पादौ शिरसा वन्दस्वाल्पाबाधतां[6] च पृच्छाल्पातङ्कं च लघूत्था-

---

1) Visarga wanting in MS.

2) Ex conject.; B किंचित्ते, but the stroke of the *i* in चि has been cancelled; of its copies CP have किंचित्ते, D किंचत्ते. Yet the original reading of B seems to come nearer to the genuine form of the interrogative. Since *kaccit* may have the force of lat. *-nĕ* (e. g. Jtkm. XXII, 66. Mhbh. 2, 5, 17 foll.), I have put it into the text.

3) Ex conject.; MS दूतेना°. As to the construction, cp. my *Sanskrit Syntax* § 237. Feer, who used also the Tibetan version, has here (p. 221, 22) «donnèrent à un individu le nom de Messager, et lui dirent.»

4) B °नोक्ता, D corr.

5) Avagraha in MS.

6) MS वन्दस्वल्पावाधताश्च.

नतां च यात्राञ्च बलञ्च सुखं चानवद्यतां च स्पर्शविहारतां च एवं च वद राजा भदन्त कौशल[1]ः श्रावस्तीनिवासिनश्च पौरा आकाङ्क्षन्ति भगवतो दर्शनमेवं चाक्रुश्चिरदृष्टो ऽस्माभिर्भगवान्परितृषिता[2]ः स्मो भगवतो दर्शनायेच्छामो वयं भगवन्तं द्रष्टुं साधु भगवाञ्छ्रावस्तीमागच्छेदनुकम्पामुपादायेति ॥ एवं देवेति स पुरुषो राज्ञः प्रसेनजितः कौशलस्य सामात्यपौरजानपदस्य प्रतिश्रुत्य श्रावस्तीतो[3] ऽनुपूर्वेण चञ्चूर्यमाणो राजगृहं नगरमनुप्राप्तः। ततः पूर्वं राजगृहं नगरमवलोक्य येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः। उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्ते निषण्णः। ‹एकान्तनिषण्णः› स पुरुषो भगवन्तमिदमवोचत्। राजा भदन्त प्रसेनजित्कौशलः श्रावस्तीनिवासिनश्च पौरा भगवतः पादौ शिरसा वन्दि[4]त्वाल्पाबाधतां पृ[5]च्छन्त्यल्पातङ्कतां च लघूत्थानतां च यात्रां च बलञ्च सुखञ्चानवद्यतां च स्पर्शविहारतां चैवं चा[6]क्रुश्चिरदृष्टो ऽस्माभिर्भगवान्परितृषिता[2]ः स्मो भगवतो दर्शनायेच्छामो वयं भगवन्तं द्रष्टुं साधु भगवाञ्छ्रावस्तीमागच्छेदनुकम्पामु[7]पादायेति ॥ भगवानाह। सचेन्मे भोः पुरुष राजा बिम्बिसारो ऽनुज्ञास्यति गमिष्यामीति ॥ ततः स दूतो राजानं बिम्बिसारमनुज्ञाप्य भगवन्तमिदमवोचत्। अनुज्ञातो ऽसि भगवन्राज्ञा बिम्बिसारेण ‹गमना[8]य› यस्येदानीं भगवान्कालं मन्यत इति। अधिवासयति भगवांस्तस्य पुरुषस्य तूष्णीभावेन ॥

---

1) B कोशलः, D corr., but in the sequel B has the good orthography.

2) Visarga wanting in MS.

3) B °स्तीतानुपू°, CP corr.

4) B वन्दित्वेल्पा°, with an erasure between त्वे and ल्पा. Hence D त्वेवाल्प°, C °त्वेवल्पा°, P °त्वेऽल्पा°.

5) Ex conject.; cp. *supra*, p. 325,18; MS °बाधतांचिच्छन्त्याल्पा° (in D corrected into °धतांपृच्छन्ताल्पा°).

6) MS चाक्रुश्चि°.

7) B °नुपादायेति, D corr.

8) That here is a small gap must be inferred not only from the Tibetan (cp. Feer, p. 222, n. 4) but also from the relative sentence *yasyedānīṃ* etc. whose antecedent must be some word like *gamanāya*. Cp. *supra*, p. 9, 5.

अथ भगवांस्त्रयाणां वार्षिकाणां मासानामत्ययात्कृतचीवरो निष्ठितचीवरः समादाय पात्रचीवरं महता परिवारेण श्रावस्त्यभिमुखो ऽभिजगाम । दूतो ऽपि रथाभिरूढः संप्रस्थितः ॥ अथासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं पद्भ्यां संप्रस्थितम् । ततो रथादवतीर्य येन भगवांस्तेनाञ्जलिं प्रणाम्य भगवन्तमिदमवोचत् । प्रतिगृह्यतां भगवन्नस्माकीनो[1] रथो ऽनुकम्पामुपादायेति[2] ॥ भगवानाह ।

ऋद्धिपादरथेनाहं सम्यग्व्यायामवर्तिना ।
विचरामि महीं कृत्स्नामहतः[3] क्लेशकण्टकैरिति[4] ॥

दूतः प्राह । यद्यपि भगवानृद्धिपादयानयायी तथापि तु क्रियतां ममानुग्रहार्थमनुकम्पेति ॥ अथ भगवान्दूतस्यानुग्रहार्थमृद्ध्या रथस्योपरि स्थितः । ततो भगवान्रथाभिरूढः[5] श्रावस्तीमनुप्राप्तो दूतेन च राज्ञे निवेदितम् ॥ अथ राजा सामात्यः सपौरजानपदो भगवन्तं प्रत्युद्गतः तत्रैव च जेतवने रात्रिंवासमुपगतो धर्मश्रवणाय ॥ स च दूतो ऽल्पायुष्को[6] धर्मं श्रुत्वा तस्यामेव रात्रौ कालगतः । स कालं कृत्वा प्रणीतेषु देवेषु त्रयस्त्रिंशेषूपपन्नः ॥

धर्मता खलु देवपुत्रस्य वा देवकन्याया वाचिरोपपन्नस्य त्रीणि चित्तान्युत्पद्यन्ते कुतश्च्युतः कुत्रोपपन्नः केन कर्मणेति । स पश्यति मनुष्येभ्यश्च्युतः प्रणीतेषु देवेषु त्रयस्त्रिंशेषूपपन्नो भगवतो ऽन्तिके चित्तमभिप्रसाद्येति ॥ अथ दूतपूर्विणो देवपुत्रस्यैतदभवत् । न मम प्रतिरूपं स्याद्यदहं पर्युषितपरिवासो भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयं[7] यन्न्वहमपर्युषितपरिवास एव भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयमिति ॥ अथ दूतपूर्वी[8] देवपुत्रश्चल-

---

1) B भगवन्नास्मा°, D corr.

2) B °कम्पानुपा°, D corr.

3) Ex conject.; MS °हतक्लो°.

4) MS कष्टकैरिति. I have adopted Feer's correction (p. 223 n. 1) suggested by the Tibetan translation.

5) B रथोभि°, D corr.

6) Ex conject., cp. *supra*, p. 316, 2; MS ल्पायुषो (D °ष).

7) MS °क्रामितुं, the same blending of constructions as *supra*, p. 259 n. 7.

8) MS र्वि (D र्वी).

विमलकुण्डलधरो हारार्धहारविराजितगात्रो मणिरत्नविचित्रचूडः कुङ्कुमतमालपत्रस्पृक्कादिसंसृष्टगात्रस्तस्यामेव रात्रौ दिव्यानामुत्पलपद्मकुमुदपुण्डरीकमन्दारकाणां[1] पुष्पाणामुत्सङ्गं[2] पूरयित्वा सर्वं जेतवनमुदारेणावभासेनावभास्य भगवन्तं पुष्पैरवकीर्य भग[55 b]-वतः पुरस्तान्निषण्णो धर्मश्रवणाय ॥ अथ भगवान्हृतपूर्विणो देवपुत्रस्याशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशीं[2] चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकीं[2] धर्मदेशनां कृतवान्यां श्रुत्वा हृतपूर्विणा देवपुत्रेण विंशतिशिखरसमुद्गतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतआपत्तिफलं साक्षात्कृतम्[3] । स दृष्टसत्यस्त्रिरुदानमुदानयति । इदमस्माकं भदन्त न मात्रा कृतं न पित्रा न राज्ञा न देवताभिर्नेष्टेन स्वजनबन्धुवर्गेण न पूर्वप्रेतैर्न श्रमणब्राह्मणैर्यद्भगवतास्माकं कृतम् । उच्छोषिता रुधिराश्रुसमुद्रा लङ्घिता अस्थिपर्वताः पिहितान्यपायद्वाराणि विवृतानि स्वर्गमोक्षद्वाराणि प्रतिष्ठापिताः[4] स्मो देवमनुष्येषु । आह च ।

तवानुभावात्पिहितः सुघोरो ह्यपायमार्गो बहुदोषयुक्तः ।
अपावृता स्वर्गगतिः सुपुण्या निर्वाणमार्गश्च मयोपलब्धः ॥
त्वदाश्रयाच्चाप्तमपेतदोषं मयाद्य शुद्धं सुविशुद्ध चक्षुः ।
प्राप्तं च शान्तं पदमार्यकान्तं तीर्णश्च[5] दुःखार्णवपारमस्मि ॥
नरवरेन्द्र नरामरपूजित विगतजन्मजरामरणामय ।
भवसहस्रसुदुर्लभदर्शन सफलमद्य मुने तव दर्शनम् ॥
अवनम्य ततः प्रलम्बहारश्चरणौ द्वावभिवन्द्य जातहर्षः ।
परिगम्य च दक्षिणं जितारिं सुरलोकाभिमुखो दिवं जगाम ॥

---

1) MS. °कानां, cp. *supra*, p. 316, n. 4.

2) Anusvāra wanting in MS.

3) MS °त्कृतः., yet it seems that the visarga has been wiped out.

4) MS °पितास्मो; this constant orthography in this *cliché* will hereafter no more be noted.

5) MS तीर्णाश्च.

अथ दूतपूर्वी देवपुत्रो वणिगिव लब्धलाभः सस्यसंपन्न इव कर्षकः शूर इव विजितसंग्रामः सर्वरोगपरिमुक्त इवातुरो यया हि विभूत्या भगवत्सकाशमागतस्तयैव विभूत्या स्वभवनं गतः ॥

ततो राजा प्रसेनजिदुपरिप्रासादतलगतस्तमुदारमवभासं दृष्ट्वा प्रभातायां रजन्यां भगवन्तं पप्रच्छ । किं भगवन्निमां रात्रिं भगवन्तं दर्शनाय ब्रह्मा सहाम्पतिः[1] शक्रो देवेन्द्रश्चत्वारो लोकपाला उपसंक्रान्ताः ॥ भगवानाह । न महाराज ब्रह्मा सहाम्पतिर्न[1] शक्रो देवेन्द्रो नापि चत्वारो लोकपाला मां दर्शनायोपसंक्रान्ता अपि तु तावको दूतः स ममान्तिके चित्तमभिप्रसाद्य कालगतः प्रणीतेषु देवेषु त्रयस्त्रिंशेषूपपन्नः । स इमां रात्रिं मत्सकाशमागतस्तस्य मया धर्मो देशितः स दृष्टसत्यः स्वभवनं गत इति ॥ ततो राजा विस्मयजातः कथयति । अहो बुद्धो ऽहो धर्मो ऽहो सङ्घो यत्र नाम परीत्तं कर्म कृत्वा महाम्विपाक इति ॥ अथ राजा प्रसेनजित्कौशलो भगवतो भाषितमभिनन्द्यानुमोद्य[2] भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वोत्थायासनात्प्रक्रान्तः ॥

तत्र भगवान्भिक्षूनामन्त्रयते[3] स्म । तिस्र इमा भिक्षवो ऽग्रप्रज्ञप्तयः । कतमास्तिस्रः । बुद्धे ऽग्रप्रज्ञप्तिर्धर्मे सङ्घे ऽग्रप्रज्ञप्तिः । ‹बुद्धे ऽग्रप्रज्ञप्तिः›[4] कतमा । ये केचित्सत्त्वा अपदा वा द्विपदा वा बहुपदा वा रूपिणो वा ऽरूपिणो वा संज्ञिनो वा ऽसंज्ञिनो वा नैवसंज्ञिनो नासंज्ञिनस्तथागतो ऽर्हन्‹सम्यक्›संबुद्धस्तेषामग्र आख्यातः[5] । ये केचिद्बुद्धे ऽभिप्रसन्ना अग्रे ते ऽभिप्रसन्नाः । तेषामग्रे ऽभिप्रसन्नानामग्र एव विपाकः प्रतिकाङ्क्षितव्यो देवेषु वा देवभूतानां मनुष्येषु[6] वा मनुष्यभूतानाम् । इयमुच्यते बुद्धे ऽग्रप्रज्ञप्तिः । धर्मे[7] ऽग्रप्रज्ञप्तिः

1) MS सहापति°.

2) MS भाषितमत्यनन्द्या°.

3) MS भिक्षूणाम°.

4) Cp. *supra*, p. 49, 10.

5) MS आख्यातायेकेचि° (D आख्यायतेकेचि°).

6) Ex conject.; MS मनुष्यभूतेषु.

7) MS धर्माग्र°.

कतमा । ‹ये› केचिद्धर्माः संस्कृता वा ऽसंस्कृता वा विरागो[1] धर्मस्तेषामग्र आख्यातः[2] । ये केचिद्धर्मे ऽभिप्रसन्ना अग्रे ते ऽभिप्रसन्नाः । तेषामग्रे ऽभिप्रसन्नानामग्र एव विपाकः प्रतिकाङ्क्षितव्यो देवेषु वा देवभूतानां मनुष्येषु वा मनुष्यभूतानाम् । इयमुच्यते धर्मे ऽग्रप्रज्ञप्तिः । सङ्घे ऽग्रप्रज्ञप्तिः[3] कतमा । ये केचित्सङ्घा वा गणा ‹वा› पूगा वा पर्षदो वा तथागतश्रावकसङ्घस्तेषामग्र आख्यातः ये [56a] केचित्सङ्घे ऽभिप्रसन्ना अग्रे ते ऽभिप्रसन्नाः । तेषामग्रे ऽभिप्रसन्नानामग्र एव विपाकः प्रतिकाङ्क्षितव्यो देवेषु वा देवभूतानां मनुष्येषु वा मनुष्यभूतानाम् । इयमुच्यते सङ्घे ऽग्रप्रज्ञप्तिः ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

---

1) MS विरागये धर्मस्तेषा°. Cp. *supra*, p. 50, 4.

2) MS आख्यातोयेकेचि°.

3) In B follows सङ्घेऽग्रप्रज्ञप्तिः, an evident dittography. The copyist of D, therefore, has left it out.

मह्रिष इति ५८ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिस्सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यत्तैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयत्तासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः कोशलेषु[1] जनपदेषु चारिकां चरन्नन्यतम[2]वनषण्डमनुप्राप्तः । तत्र च वनषण्डे महान्मह्रिषीयूथः प्रतिवसति पञ्चमात्राणि[3] च मह्रिषीपालशतानि ॥ यावत्तत्रान्यतमो[4] मह्रिषो बलवान्परमेण[5] बलेन समन्वागतः । स परमनुष्याणां गन्धमाघ्राय पृष्ठतो ऽनुधावति ॥ भगवांश्च तं प्रदेशमनुप्राप्तः । ततो मह्रिषीपालैर्भगवान्सश्रावकसङ्घो[6] दूरत एव दृष्टः । ततस्तैरुच्चैःशब्दैरुक्तः भगवन्निमं मार्गं वर्जय दुष्टमह्रिषो ऽत्र प्रतिवसतीति ॥ भगवानाह । अल्पोत्सुका भवन्तु भवन्तो वयमत्र कालज्ञा भविष्याम इति ॥ अथासौ दुष्टमह्रिषो भगवन्तं दूरत एव दृष्ट्वा लाङ्गूलमुन्नाम्य येन भगवांस्तेन प्रधावितः । ततो भगवता पुरस्तात्पञ्च केशरिणः सटधारिणः[7] सिंहा निर्मिता वामे दक्षिणे च पार्श्वे द्वावग्निस्कन्धावुपरिष्टान्महत्ययोमयी शिला ॥ ततः स

1) MS कोषलेषु (D कौश°).

2) Query: न्यतमं वन°?

3) B पंचाँत्राणि, the sign ँ serving both to cancel the ā and to refer to the top of the page, where मा is written to be inserted here. Through failure to understand this the copies have पञ्चा (or पंचा) मात्राणि.

4) B यावत्तन्त्रा°, D corr.

5) Ex conject.; MS प्रमेन वलेन.

6) B °संघा, P corr.

7) Ex conject.; MS पट्टधारिणः, which it would be hard to explain in this connection. My correction is confirmed by the Tibetan translation apud Feer, p. 224 n. 2.

महिषः समन्ततो महाभयं दृष्ट्वा भगवतः पादौ निश्रित्य[1] दीनवदनश्च भगवन्तं प्रेक्षते[2]॥ ततो ऽस्य भगवता [3]तन्मय्या गत्यास्तन्मय्या योन्यास्त्रिभिः पदैर्धर्मो देशित इति हि भद्रमुख सर्वसंस्कारा अनित्याः सर्वधर्मा अनात्मानः शान्तं[4] निर्वाणमिति ज्ञातिश्च स्मारिता । स श्रुत्वा रोदितुं प्रवृत्तः ॥ अथ भगवांस्तस्यां वेलायां गाथे भाषते ।

इदानीं किं करिष्यामि तिर्यग्योनिगतस्य ते ।
अक्षणप्रतिपन्नस्य किं रोदिषि निरर्थकम् ॥
साधु प्रसादयतां चित्तं मयि कारुणिके जिने ।
तिर्यग्योनिं विरागयेह ततः स्वर्गं[5] गमिष्यसीति ॥

अथासौ दुष्टमहिषः स्वाश्रयं जुगुप्समानो [6]ऽनाहारतां प्रतिपन्नः । दीप्ताग्नयस्तिर्यग्योनिगताः प्राणिनः । स आशु कालं कृत्वा प्रणीतेषु देवेषु त्रयस्त्रिंशेषूपपन्नः ॥

धर्मता खलु देवपुत्रस्य वा देवकन्याया वाचिरोपपन्नस्य त्रीणि चित्तान्युत्पद्यन्ते[7] कुतश्च्युतः कुत्रोपपन्नः केन कर्मणेति । स पश्यति तिर्यग्भ्यश्च्युतः प्रणीतेषु देवेषु त्रयस्त्रिंशेषूपपन्नो भगवतो ऽन्तिके चित्तमभिप्रसाद्येति ॥ अथ महिषपूर्विणो देवपुत्रस्यैतदभवत् । न मम प्रतिरूपं स्याद्यदहं पर्युषितपरिवासो भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयं यन्न्वहमपर्युषितपरिवास एव भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयमिति ॥ अथ महिषपूर्वी देवपुत्रश्चलविमलकुण्डलधरो हारार्धहारविराजितगात्रो मणिरत्नविचित्रचूडः कुङ्कुमतमालपत्रस्पृक्कादिसंसृष्टगात्रस्तस्यामेव रात्रौ दिव्यानामुत्पलपद्मकुमुदपुण्डरीकमन्दारकाणामुत्सङ्गं पूरयि-

1) Ex conject.; MS निसृत्य. Cp. *supra*, p. 1 n. 4 and Divy. 598, 27 *saṃsṛtāḥ* = *saṃçritāḥ*.

2) B प्रेक्ष्यते, D corr.

3) Ex conject.; MS तन्मय्यागत्यातन्मय्यायोन्यात्रिभिः. Cp. *supra*, p. 291, 7.

4) Anusvāra wanting in MS.

5) Ex conject., according to the corresponding metrical portion in avad. nr. 51, cp. *supra*, p. 291, 14; MS स्वर्गगतिं गमि°.

6) Ex conject.; cp. *supra*, p. 291, 17; MS °मानोमहा। तां.

7) B °द्यते, D corr.

त्वा सर्वं तं वनषण्डमुदारेणावभासेनावभास्य भगवन्तं[1] पुष्पैरवकीर्य भगवतः पुरस्तान्निषण्णो धर्मश्रवणाय । अथ भगवान्मह्लिषपूर्विणो देवपुत्रस्याशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशीं[2] चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकीं धर्मदेशनां कृतवान्यां श्रुत्वा मह्लिषपूर्विणा देवपुत्रेण विंशतिशिखरसमुद्गतं सत्कायदृष्टिशै[56b]लं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतआपत्तिफलं साक्षात्कृतम् । स दृष्टसत्यस्त्रिरुदानमुदानयति । इदमस्माकं भदन्त न मात्रा कृतं न पित्रा न राज्ञा न देवताभिर्नेष्टेन स्वजनबन्धुवर्गेण न पूर्वप्रेतैर्न श्रमणब्राह्मणैर्यद्भगवतास्माकं कृतम् । उच्छोषिता रुधिराश्रुसमुद्रा लङ्घिता अस्थिपर्वताः पिहितान्यपायद्वाराणि विवृतानि स्वर्गमोक्षद्वाराणि प्रतिष्ठापिताः स्मो देवमनुष्येषु । आह च ।

तवानुभावात्पिहितः सुघोरो ह्यपायमार्गो बहुदोषयुक्तः ।
अपावृता स्वर्गगतिः सुपुण्या निर्वाणमार्गश्च मयोपलब्धः ॥
त्वदाश्रयाच्चाप्तमपेतदोषं मयाद्य शुद्धं सुविशुद्ध चक्षुः ।
प्राप्तं च शान्तं पदमार्यकान्तं तीर्णश्च दुःखार्णवपारमस्मि ॥
नरवरेन्द्र नरामरपूजित विगतजन्मजरामरणामय ।
भवसहस्रसुदुर्लभदर्शन सफलमद्य मुने तव दर्शनम् ॥
अवनम्य ततः प्रलम्बहारः चरणौ द्वावभिवन्द्य जातहर्षः ।
परिगम्य च दक्षिणं जितारिं सुरलोकाभिमुखो दिवं जगाम ॥

अथ तैर्मह्लिषापालैः स उदारोऽवभासो दृष्टो यं दृष्ट्वा कुतूहलजाता[3] भगवन्तं पप्रच्छुः[4] । क एष भगवन्रात्रौ दिव्यमवभासं कृत्वा भगवत्सकाशमनुप्राप्त इति ॥ भगवानाह । स एष भवन्तो मह्लिषो ममान्तिके चित्तमभिप्रसाद्य कालगतः प्रणीतेषु देवेषु त्रय-

1) B °वन्तपुष्पै°, D corr.

2) Anusvāra wanting in MS.

3) MS कुतूहर°.

4) B °प्रच्छुक, D corr.

स्त्रिंशेषूपपन्नः। सो ऽस्यां रात्रौ मत्सकाशमुपसंक्रान्तस्तस्य मया धर्मो देशितः स दृष्टसत्यः स्वभवनं गतः॥ ततस्ते महिषीपालाः परं विस्मयमापन्नाः। आश्चर्यं यन्नामायं तिर्यग्योनिगतो भूत्वा भगवन्तं कल्याणमित्रमासाद्य देवेषूपपन्नः[1] सत्यदर्शनं च कृतम्। कथं नाम वयं मनुष्यभूता विशेषं नाधिगच्छेमेति॥ ततस्ते बुद्धं भगवन्तं सश्रावकसङ्घं प्रणीतेनाहारेण संतर्प्य भगवतो ऽन्तिके प्रव्रजिताः॥ तैर्युज्यमानैर्घटमानैर्व्यायच्छमानैः सर्वक्लेशप्रहाणादर्हत्त्वं साक्षात्कृतम्॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः। कानि भदन्त महिषपूर्वकेण देवपुत्रेण कर्माणि कृतानि येन महिषेषूपपन्न एभिश्च महिषीपालैः किं कर्म कृतं येनार्हत्त्वं[2] साक्षात्कृतम्॥ भगवानाह। एभिरेव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययान्योघवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि[3]। एभिः कर्माणि कृतान्युपचितानि को ऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति। न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते नाब्धातौ[4] न तेजोधातौ न वायुधातावपि तूपात्तेष्वेव[5] स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि।
सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम्॥

भूतपूर्वं भिक्षवो ऽतीते ऽध्वनि अस्मिन्नेव भद्रकल्पे विंशतिसहस्रायुषि प्रजायां काश्यपो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान्। स वाराणसीं नगरीमुपनिश्रित्य विहरति ऋषिपतने मृगदावे। तत्र च काले भिक्षूणां विनिश्चये वर्तमाने त्रिपिटो भिक्षुः

---

1) MS °षुप°.

2) MS °र्हत्वां.

3) MS °भागीनि (D °भाविनी, cp. *supra*, p. 323, n. 4).

4) B नाब्धाधौ, DP corr.

5) Cp. *supra*, p. 74 n. 9.

पञ्चशतपरिवारो विनिश्चये ऽवस्थितः । तत्र च भिक्षवः शैक्षाशैक्षाः । ते त्रिपिटं प्रश्नं पृच्छन्ति । स न शक्नोति व्याकर्तुम् । तेन कुपितेन खरं वाक्कर्म निश्चारितम्[1] । इमे च मह्लिषाः किं प्रजानन्तीति । शिष्यैरप्यस्योक्तमिमे[2] मह्लिषीपालाः किं प्रजानन्तीति ॥

भगवानाह । किं मन्यध्वे भिक्षवो यो [57a] ऽसौ मह्लिषः अयमसौ त्रिपिटः[3] ये ते शिष्या इमे ते मह्लिषीपालाः । तेन कर्मणा पञ्च जन्मशतानि मह्लिषेषूपपन्न[4] इमानि च पञ्च मह्लिषीपालशतानि संवृत्तानि । यन्ममान्तिके चित्तं प्रसादितं तेन देवेषूपपन्नः सत्यदर्शनं च कृतम् । तस्मात्तर्हि भिक्षवो वाग्दुश्चरितप्रहाणाय व्यापत्तव्यं[5] यथा एते दोषा न भविष्यन्ति ये मह्लिषस्य मह्लिषीपालानां च एष[6] एव गुणगणो भविष्यति यस्तस्यैव देवपुत्रभूतस्येत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

---

1) Ex conject.; B निश्चारितवाम्, its copies °तवान्.

2) MS शिक्षैरप्य°.

3) B here त्रिपठः out of त्रिपिठः, C त्रिपठः, D त्रिपटः, P त्रिपिटः.

4) Ex conject.; MS °पन्ना.

5) MS व्यापत्त°.

6) MS एवमेव, cp. *supra*, p. 204, 15.

उपोषध इति ५६ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिस्सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः श्रावस्त्यां विहरति जेतवने ऽनाथपिण्डदस्यारामे । तेन खलु पुनः समयेन देवानां त्रयस्त्रिंशानामुपोषधो नाम देवपुत्रो ऽसकृदसकृद्भगवत्सकाशमुपसंक्रामति धर्मश्रवणाय ॥ यावदपरेण समयेन उपोषधो नाम देवपुत्रः पञ्चशतपरिवारो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्ते निषण्णो धर्मश्रवणाय ॥ अथ भगवानुपोषधस्य देवपुत्रस्याशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशीं[1] चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकीं धर्मदेशनां कृतवान्यां श्रुत्वोपोषधेन देवपुत्रेण विंशतिशिखरसमुद्गतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतआपत्तिफलं साक्षात्कृतम् ॥ स दृष्टसत्यस्त्रिरुदानमुदानयति । इदमस्माकं भदन्त न मात्रा कृतं न पित्रा न राज्ञा न देवताभिर्नेष्टेन स्वजनबन्धुवर्गेण न पूर्वप्रेतैर्न श्रमणब्राह्मणैर्यद्भगवतास्माकं कृतम् । उच्छोषिता रुधिराश्रुसमुद्रा लङ्घिता अस्थिपर्वताः पिहितान्यपायद्वाराणि विवृतानि स्वर्गमोक्षद्वाराणि प्रतिष्ठापिताः स्मो देवमनुष्येषु । आह च ।

तवानुभावात्पिहितः सुघोरो ह्यपायमार्गो बहुदोषयुक्तः ।
अपावृता स्वर्गगतिः सुपुण्या निर्वाणमार्गश्च मयोपलब्धः ॥
त्वदाश्रयाच्चाप्तमपेतदोषं मयाद्य शुद्धं सुविशुद्ध चक्षुः ।
प्राप्तं च शान्तं पदमार्यकान्तं तीर्णश्च दुःखार्णवपारमस्मि ॥

1) Anusvāra wanting in MS.

नरवरेन्द्र नरामरपूजित विगतजन्मजरामरणामय ।
भवसहस्रसुदुर्लभदर्शन[1] सफलमद्य मुने तव दर्शनम् ॥
अवनम्य ततः प्रलम्बहारधरणी द्वावभिवन्द्य जातहर्षः ।
परिगम्य च दक्षिणां जितारिं सुरलोकाभिमुखो दिवं जगाम ॥

[2]ततो भिक्षवः पूर्वरात्रापररात्रं जागरिकायोगमनुयुक्ता विहरन्ति । तैर्दृष्टो भगवतो ऽन्तिके उदारो ऽवभासः । यं दृष्ट्वा संविग्ना भगवन्तं पप्रच्छुः । किं भदन्त इमां रात्रिं भगवन्तं दर्शनाय ब्रह्मा सहाम्पतिः[3] शक्रो देवेन्द्रश्चत्वारो लोकपाला उपसंक्रान्ताः[4] ॥ भगवानाह । न भिक्षवो ब्रह्मा सहाम्पतिर्न[3] शक्रो देवेन्द्रो नापि चत्वारो लोकपाला मां दर्शनायोपसंक्रान्ता अपि तु देवेषु त्रयस्त्रिंशेषूपोषधो नाम देवपुत्रः पञ्चशतपरिवारो मां दर्शनायोपसंक्रान्तस्तस्य मया धर्मो देशितो दृष्टसत्यश्च स स्वभवनं गत इति ॥ भिक्षवस्संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः । कुतो भदन्त उपोषधस्य देवपुत्रस्योत्पत्तिर्नामाभिनिर्वृत्तिश्चेति ॥ भगवानाह । इच्छथ यूयं भिक्षवः श्रोतुम् ॥ एवं भदन्त ॥ तेन हि[5] भिक्षवः शृणुत साधु च सुष्ठु च मनसि कुरुत भाषिष्ये ॥

भूतपूर्वं भिक्षवो ऽतीते ऽध्वनि अस्मिन्नेव भद्रकल्पे विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायां काश्यपो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो [57 b] लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स वाराणसीं नगरीमुप-

---

1) The copies have °र्शनं, because in B an accidental dot on the top line of न looks like anusvāra.

2) B तता, DP corr.

3) MS सहाप°.

4) MS लोकपाला भगवन्तं दर्शनायोपसं°, the copyist had forgotten that he had written already भगवन्तं दर्शनाय a little before.

5) MS तेनाह.

‹नि›श्रित्य[1] विहरति ऋषिपतने[2] मृगदावे ॥ यावदपरेण समयेन कृकी राजा भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामति पर्युपासनाय । यावद्द्वौ ब्राह्मणौ ऋषिपतनं[3] गतौ केनचित्करणीयेन । ताभ्यां राजा दृष्टो महत्या राजर्द्ध्या[4] महता राजानुभावेन । तयो राज्याभिलाषो जातः[5] । ताभ्यामन्यतम उपासकः पृष्टः । भो बुद्धोपासक किं कर्म कृत्वा यच्चिन्तयति[6] यत्प्रार्थयते तदस्य सर्वं समृध्यतीति ॥ उपासकेनोक्तम् । यः परिशुद्धमष्टाङ्गसमन्वागतमुपवासमुपवसति यच्चिन्तयति यत्प्रार्थयते त‹द›स्य सर्वं समृध्यतीति ॥ ततस्तौ ब्राह्मणौ आषाढस्य गृहपतेस्सकाशादष्टाङ्गसमन्वागतमुपवासमु[7]‹पलभ्यो›पोषितौ[8] । तदेकेन[9] परिशुद्धो रक्षितः[10] । स कालं कृत्वा राज्ञः कृकेः पुत्रत्वमभ्युपग‹तः ।› तस्य सुजात इति नामधेयं व्यवस्थापितम् । स पितुरत्ययाद्राज्ये प्रतिष्ठापितः ॥

द्वितीयेनोपवासः खण्डितः । स कालं कृत्वा नागेषूपपन्नः । तस्योपरि दिवसे[11] ‹दिवसे

---

1) MS °मुपसृत्य (D corr. °मुपनिसृत्य).

2) B ऋषिवदने, the copyist of C kept °वदने, those of D and P changed it into °पतने. Cp. *supra*, p. 250, n. 6.

3) B °पतन or °नं out of °वदनं.

4) So MS, the sandhi is observed *supra*, p. 69, 10.

5) Ex conject.; B राज्याभिलाषो (afterwards changed into °लाष, it seems) वाज्ञातस्ता°. I have passed over वा, since it is unlikely that any prefix of *jāta* should be hidden under that akṣara.

6) Ex conject., cp. *infra*, l. 6; MS यच्चिन्तयते.

7) The supposition of a gap, which I have filled up by inserting *upalabhya*, being the verbal form required because of *sakāçāt*, is confirmed by the Tibetan version, see Feer, p. 228 n. 1.

8) B °षितो, D corr.

9) Ex conject.; MS तद्देकेन.

10) MS रक्षितस्स, and l. 10 खण्डितस्स.

11) Cp. Feer p. 228, 18 and his note 2 on that page. The Tibetan corresponding text is: དེའི་སྟེང་དུ་ཉིན་ཅིག་བཞིན་དུ་ལན་བདུན་བདུན་བྲེ་ཚན་བབས་ཏེ॥ Skt. *divase divase saptakṛtvaḥ* would closely answer to the Tib. ཉིན་ཅིག་བཞིན་དུ་ལན་བདུན་བདུན་.

सप्तकृत्वस्तप्तवालुका निपतति[1] यया सो[2]ऽस्थिशेषः क्रियते॥ तस्यैतदभवत्। कस्येदं कर्मणः फलं कस्यायं कर्मणः फलविपाको येनाहमीदृशं दुःखमनुभवामीति। स पश्यत्यष्टाङ्गसमन्वागतं मे उपवासं समादाय शिक्षाशैथिल्यं कृतं येनाहमीदृशं महद्दुःखं प्रत्यनुभवामि। येन पुनः समादाय रक्षितं तेन राज्यं प्रतिलब्धमिति। तस्यैतदभवत्। यन्न्वहमिदानीमपि तावदष्टाङ्गसमन्वागतमुपवासमुपवसेयमप्येव नाम नागयोनेर्मोक्षः[3] स्यादिति॥ ततो नागवर्णमन्तर्धाप्य ब्राह्मणवर्णमात्मानमभिनिर्माय राज्ञः सकाशमुपसंक्रान्तः। उपसंक्रम्य जयेनायुषा च वर्धयित्वोवाच। अष्टाङ्गसमन्वागतेन मे महाराज उपवासेन प्रयोजनम्। तदर्हति देवो ऽष्टाङ्गसमन्वागतमुपवासं पर्येषितुम्। अथ न पर्येषसे नियतं देवस्य सप्तधा मूर्धानं [4]स्फालयामि। इत्युक्त्वा तत्रैवान्तर्हितः॥ ततो राजा भीतस्त्रस्तसंविग्न [5]आहृष्टरोमकूपो हिरण्यपिटकं ध्वजाग्रे बद्ध्वा सर्वविजिते[6] घण्टावघोषणं कारयामास। यो मे ऽष्टाङ्गसमन्वागतमुपवासं देशयिष्यति तस्यैतं[7] हिरण्यपिटकं दास्यामि महता सत्कारेण सत्करिष्यामीति॥ यावदन्यतमा वृद्धा स्त्री पलगण्डदुहिता। तया राज्ञः स्तम्भो दर्शितः। अत्र मे स्तम्भे पिता असकृद्गन्धधूपपुष्पार्चनं कृतवान्। तमुत्पाद्य प्रत्यवेक्षस्वेति॥ ततो राज्ञा पौरुषेयाणामाज्ञा दत्ता अयं स्तम्भ उत्पाद्यतामिति। ततो राजपुरुषैः स्तम्भ उत्पाटितः।

---

1) Ex conject.; MS निपतन्ति.

2) Ex conject.; MS सास्थि°.

3) MS योनेर्मैाक्षः, C योनेर्मोक्षिः, P योनेर्मैक्षिः, D योनेर्मोक्ष.

4) Ex conject.; B स्फालयी(or या)तीत्युक्त्वा, instead of यी or या D has ये, P य. It may be observed that *sphālayati* is here used with the meaning of *sphoṭayati* or *sphāṭayati*. Should we not read स्फारयामि? The akṣaras *ra* and *la* are often confounded.

5) Ex conject., cp. Divy. 41, 15 where this very expression is found; MS आक्रूरोम°.

6) MS विदिते.

7) Ex conject.; MS तस्यैवं (C तस्येवं).

तस्याधस्तात्सुवर्णपत्राभिलिखितो[1] ऽष्टाङ्गसमन्वागत उपवासो लब्धः स<ह>[2] पञ्च चोपासकशिक्षापदानि सप्तत्रिंशच्च बोधिपक्ष्या धर्माः॥ ततो राज्ञा तस्य नागस्याष्टाङ्गसमन्वागत उपवासो लिखित्वा दत्त ऋषिपतननिवासिभिश्च द्वादशभिर्ऋषिसहस्रैः सप्तत्रिंशद्बोधिपक्ष्या धर्माः प्रत्यक्षीकृताः। स च नागो ऽष्टाङ्गसमन्वागतमुपवासमुपोष्य स्थलमुद्गम्योत्सृष्टकायो ऽवस्थितः[3]। सो ऽनाहारतां प्रतिपन्नः कालं कृत्वा पञ्चशतपरिवारः प्रणीतेषु देवेषु त्रयस्त्रिंशेषूपपन्नः। अतो भिक्षव उपोषधस्योत्पत्तिर्नामाभिनिर्वृत्तिश्चेति[4]॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन्॥

---

1) Ex conject.; MS °लिख्यत अष्टाङ्ग°.

2) Ex conject.; MS सपञ्च°. Feer p. 229, 11 «..... le jeûne à huit membres avec les cinq bases de l'enseignement etc.»

3) Ex conject.; MS °वस्थितस्त्वेनाहारतां.

4) MS °निर्वृतिश्चेति(D °निर्वृत्तिश्चेति). Cp. *supra*, p. 119, 10 and 134, 8.

हंसा[1] इति ६० ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिस्सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरि[58 a]ष्काराणां सश्रावकसङ्घः श्रावस्त्यां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे । श्रावस्त्यां राजा प्रसेनजित्कौशलो राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुभिक्षं चाकीर्णबहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहडिम्बडमरं तस्कररोगापगतं शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नमखिलमकण्टकमेकपुत्रमिव राज्यं पालयति ॥ यावदपरेण समयेन राजा प्रसेनजित्कौशलो जेतवनं[2] निर्गतो भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रमितुं पर्युपासनाय । राज्ञा च पञ्चालेन राज्ञः[3] प्रसेनजित्कौशलस्य प्राभृतं पञ्च हंसशतानि प्रेषितानि । यदा राजा जेतवनं[2] निर्गतस्तदा तानि पञ्च हंसशतान्युपनामितानि । ततो राज्ञा प्रसेनजिता तेषामभयप्रदानं दत्त्वा तत्रैव जेतवने समुत्सृष्टानि ॥ यदा भगवान्महाश्रावकपरिवृतो[4]ऽशन उपनिषीदति तदा ते हंसा भगवत्सकाशमुपसंक्रामन्ति भगवानपि तेभ्य आलोपमनुप्रयच्छति महाश्रावकाश्च । ते भुक्त्वा तृप्ताः[5] प्रणीतेन्द्रियास्तिष्ठन्ति । यदा भगवान्प्रतिसं-

---

1) MS हंस (D हंश).

2) MS जेतवनान्नि° against the obvious meaning. From Feer (p. 230, n. 1) I infer that the Tibetan translator had the good reading in his manuscript.

3) As to the compound cp. *supra*, p. 56, 3 and 104, 3.

4) Ex conject.; MS परिवृतोजिन उपनिषीदति. The Tibetan has here བཀྲེས་པ་གསོལ་ཞིང་བཞུགས་པ, translated by Feer p. 230, 5 'était assis pour le repas'.

5) MS तृप्ताप्रणीतेन्द्रियातिष्ठन्ति.

लयनाद्व्युत्थाय चतसृणां पर्षदां[1] धर्मं देशयति तदा ते हंसा भगवत्सकाशं गत्वा धर्मं शृण्वन्ति ॥ ते चाल्पायुष्काः कालं कृत्वा प्रणीतेषु देवेषु त्रयस्त्रिंशेषूपपन्नाः ॥

धर्मता खलु देवपुत्रस्य वा देवकन्याया वाचिरोपपन्नस्य त्रीणि चित्तान्युत्पद्यन्ते कुतश्च्युतः कुत्रोपपन्नः केन कर्मणेति । पश्यन्ति हंसेभ्यश्च्युताः प्रणीतेषु देवेषु त्रयस्त्रिंशेषूपपन्ना भगवतो ऽन्तिके चित्तमभिप्रसाद्येति ।[2]<अथ> हंसपूर्विणो देवपुत्राश्चलविमलकुण्डलधरा हारार्धहारविराजितगात्रा मणिरत्नविचित्रितचूडाः कुङ्कुमतमालपत्रस्पृक्कादिसंसृष्टगात्रास्तस्यामेव रात्रौ दिव्यानामुत्पलपद्मकुमुदपुण्डरीकमन्दारवाणां पुष्पाणामुत्सङ्गं पूरयित्वा[3] सर्वं जेतवनमुदारेणावभासेनावभास्य भगवन्तं पुष्पैरवकीर्य भगवतः पुरस्तान्निषण्णा[4] धर्मश्रवणाय । अथ भगवान्हंसपूर्विणां देवपुत्राणामाशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशीं चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकीं धर्मदेशनां कृतवान्यां श्रुत्वा हंसपूर्विभिर्देवपुत्रैर्विंशतिशिखरसमुद्गतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतआपत्तिफलं[5] प्राप्तम् । ते दृष्टसत्या वणिज[6] इव लब्धलाभाः सस्यसंपन्ना[7] इव कर्षकाः शूरा इव विजितसंग्रामाः सर्वरोगपरिमुक्ता इवातुरा यया विभूत्या भगवत्सकाशमागतास्तयैव विभूत्या स्वभवनं गताः ॥

भिक्षवः पूर्वरात्रापररात्रं जागरिकायोगमनुयुक्ता विहरन्ति । तैर्दृष्टो भगवतो ऽन्तिके उदारो ऽवभासः । यं दृष्ट्वा संदिग्धा भगवन्तं पप्रच्छुः । किं भगवन्निमां रात्रिं

---

1) MS पर्षदान्धर्मं.

2) Probably a whole sentence is missing here. It may be easily supplied, conveying the meaning that the angels, formerly swans, thought it became them to call upon the Buddha: अथ हंसपूर्विणां देवपुत्राणामेतदभवत् । नास्माकं प्रतिरूपं स्यात् etc. Cp. a similar abridged form of this commonplace, *supra*, p. 316, 7.

3) Anusvāra wanting in MS.

4) MS °षण्णो.

5) Sandhi in MS (स्रोता°).

6) MS वणिगिव.

7) B °पन्न, D corr.

भगवन्तं दर्शनाय ब्रह्मा सहाम्पतिः[1] शक्रो देवेन्द्रश्चत्वारो लोकपाला उपसंक्रान्ताः ॥ भगवानाह । न भिक्षवो ब्रह्मा सहाम्पतिर्न शक्रो देवेन्द्रो नापि चत्वारो लोकपाला मां दर्शनायोपसंक्रान्ता अपि तु दृष्टास्ते[2] युष्माभिर्भिक्षवस्तानि पञ्च हंसशतानि राज्ञा प्रसेनजिता कौशलेन इक्षोत्सृष्टानि ॥ एवं भदन्त ॥ तानि ममान्तिके चित्तमभिप्रसाद्य कालगतानि प्रणीतेषु देवेषूपपन्नानि । तान्यस्यां रात्रौ मत्सकाशमुपसंक्रान्तानि[3] तेषां मया धर्मो देशितः दृष्टसत्यानि च स्वभवनं गतानि ॥

भिक्षवः संशयजातास्सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः । कानि भदन्त हंसपूर्व-[4]कैर्देवपुत्रैः कर्माणि कृतानि येन हंसेषूपपन्नाः कानि कर्माणि कृतानि येन देवेषूपपन्नास्सत्यदर्शनं[5] <च> कृतमिति ॥ भगवानाह । एभिरेव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि[6] लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययान्योघवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । एभिः कर्माणि कृतान्युपचितानि को ऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति । न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते नाब्धातौ[7] न तेजोधातौ न वायुधातावपि तूपात्तेष्वेव[8] स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।
सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहि[58b]नाम् ॥

भूतपूर्वं भिक्षवो ऽस्मिन्नेव भद्रके कल्पे विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायां काश्यपो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्य-

1) MS सहाप°.
2) Sic MS.
3) Ex conject., cp. *supra*, p. 298, 6. 305, 18. 312, 4 etc.; MS शमुपसंज्ञातानि.
4) MS °पूर्विके°. Cp. *supra*, n. 7 on p. 296 and p. 323, 18. 334, 8.
5) Cp. *supra*, p. 323, 17.
6) B °पवितानि, DP corr.
7) B नाब्धाधौ, DP corr.
8) Cp. *supra*, p. 74 n. 9; MS °धातौ अपि तूपात्ते°.

सारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान्। स वाराणसीं नगरीमुपनिश्रित्य[1] विहरति ऋषिपतने[2] मृगदावे। तत्रैभिः प्रव्रजितैः शिक्षाशैथिल्यं कृतम्। तेन प्रेतेषूपपन्नाः। यन्ममान्तिके चित्तं प्रसादितं तेन देवेषूपपन्नाः। यत्परिशिष्टानि शिक्षापदानि तेन सत्यदर्शनं कृतमिति। इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाक एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लो व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रस्तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माणि अपास्य व्यतिमिश्राणि चैकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीय इत्येवं ‹वो›[3] भिक्षवः शिक्षितव्यम्॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन्[4]॥

1) MS °निसृत्य. Cp. *supra*, p. 332 n. 1.

2) B °वदने (cp. *supra*, p. 250 n. 6), DP corr.

3) D fills up the gap.

4) In BCP there follows this colophon अवदानशतके (°कै BC) षष्ठी उद्दानगाथा समाप्ता॥

सप्तमो वर्गः ।

[1]सुवर्णाभ इति ६१ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिस्सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः कपिलवस्तुनि विहरति न्यग्रोधारामे । कपिलवस्तुन्यन्यतमः शाक्य आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवण[2]धन<प्रति>स्पर्धी । तेन सदृशात्कुलात्कलत्रमानीतम् । स तया सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । सा अष्टानां वा नवानां वा मासानामत्ययात्प्रसूता । दारको जातो[3] ऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको[4] ऽतिक्रान्तो मानुषवर्ण<म>[5]संप्राप्तश्च दिव्यं [6]वर्णं जाम्बूनदनिष्क[7]सदृशस्सुवर्णवर्णया चानेन प्रभया सर्वं कपिलवस्तु नगरमवभासितम् । तद्दर्शनान्मातापितरावन्ये च

1) In MS there precedes the *uddāna* of this *varga*: उद्दानं सुवर्णाभः सुगन्धिश्च (MS श्र) वपुष्मान्बलवान्प्रियः पद्मातो दुन्दुभिः पुत्र सूर्यो मह्रपताकयोः; read पुत्राः and मह्रपताकया.

2) MS वन°.

3) MS ज्ञात अभि° (D ज्ञातः). Likewise *infra*, p. 346, 4 MS दारक अष्टा°.

4) MS प्रासादिकअ° (D कोऽ°).

5) Ex conject., cp. *infra* p. 350, 9; MS मानुषवर्णासंप्रा°.

6) MS दिव्यंसुवर्ष्णं.

7) MS °निष्कंसद°.

कुतूहलाभ्यागतास्सत्त्वाः परं विस्मयमागताश्चिन्तयन्ति[1] च कुतो ऽयमीदृशः सत्त्वविशेष इति ॥ तस्य जातौ जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः । यस्मादनेन जातेन सुवर्णवर्णया प्रभया सर्वं कपिलवस्तु नगरमवभासितं तस्माद्भवतु दारकस्य सुवर्णाभ[2] इति नामेति ॥ सुवर्णाभो[3] दारको ऽष्टाभ्यो धात्रीभ्यो ऽनुप्रदत्तो द्वाभ्यामंसधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्रीडनिकाभ्यां ‹धात्रीभ्याम्›[4] । सो ऽष्टाभिर्धात्रीभिरुन्नीयते वर्ध्यते[5] क्षीरेण दध्ना नवनीतेन सर्पिषा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्तप्तोत्तप्तैरुपकरणविशेषैराशु वर्धते ह्रदस्थमिव पङ्कजम् । स च पण्डितो व्यक्तो मेधावी श्राद्धो भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मकामः ॥

यावदपरेण समयेन रूपमदमत्तो[6] बहिरधिष्ठानस्य क्रीडति संबहुलाश्च शाक्या न्यग्रोधारामं गच्छन्ति । ततस्तेन सुवर्णाभेन दृष्टाः पृष्टाश्च क्व भवन्तो गच्छन्तीति । तैरुक्तं न्यग्रोधारामं गच्छामो बुद्धं भगवन्तं द्रष्टुमिति ॥ सुवर्णाभस्य बुद्ध इत्यश्रुतपूर्वं नाम श्रुत्वा सर्वरोमकूपाण्याहृष्टानि परमं च कुतूहलमुत्पन्नम् । तस्यैतदभवत् । यन्न्वहमपि बुद्धं भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयमिति[7] । सो ऽपि न्यग्रोधारामं गच्छति । ततस्तत्र[8] ददर्श सुवर्णाभकुमारो[9] बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलङ्कृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालङ्कृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो

1) MS °न्तयति च.

2) MS सुवर्णाभा इति.

3) MS सुवर्णाभा.

4) D has क्रीडाधात्रीभ्यां.

5) MS वर्द्धते.

6) Ex conject.; MS वहिर (P न)विष्ठानस्य.

7) MS संक्रमे°.

8) Ex conject.; MS ततस्तेन.

9) I have retained the reading of MS. Cp. *infra*, p. 347, n. 6 and 351, n. 5.

भद्रकम्। सकृद्दर्शनाच्चास्य[1] ‹यो ऽसौ› रूपमदः ‹स प्रतिविगतः। स› भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्तान्निषण्णो धर्मश्रवणाय। तस्य भगवता धर्मो देशितः॥ स तं [59a] धर्मं श्रुत्वा प्रव्रज्याभिलाषो संवृत्तः[2]। यावन्मातापितरावनुज्ञाप्य भगवत्सकाशमुपसंक्रान्तः। उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा येन भगवांस्तेनाञ्जलिं प्रणामय्य[3] भगवन्तमिदमवोचत्। लभेयाहं भदन्त स्वाख्याते[4] धर्मविनये प्रव्रज्यामुपसंपदं[5] भिक्षुभावं चरेयमहं भगवतो ऽन्तिके ब्रह्मचर्यमिति। ततो भगवान्गजभुजसदृशं सुवर्णवर्णबाहुमभिप्रसार्य सुवर्णाभदारकमिद[6]मवोचत्। एहि कुमार चर ब्रह्मचर्यमिति।

एहीति चोक्तस्स तथागतेन मुण्डश्च सङ्घाटिपरीतदेहः।
सद्यः प्रशान्तेन्द्रिय एव तस्थावेवं[7] स्थितो बुद्धमनोरथेन॥

यावत्सप्ताहावरोपितकेशश्मश्रुर्द्वादशवर्षोपसंपन्नेर्यापथः पात्रकरव्यग्रहस्तो[8] भगवतः पुर-

---

1) It is plain that the text is here mutilated. My restoration is suggested by some closely similar places (*supra* p. 163, 18 and *infra*, avad. nr. 88 B f. 83a).

2) B संवृत्तो या°, D corr. MS has here अनुज्ञाप्य, but in all other instances of this stock-formula °ज्ञाप्य.

3) Sic MS. As to *praṇamayya* cp. a similar instance of ordaining with the *ehibhikṣukā* formula Divy. 463, 22.

4) MS चाख्याते.

5) MS प्रव्रज्यमु(D °ज्यामु)पसंम्पदां. Though *upasampadā* by itself may be defended here on account of its Pāli prototype, yet in the parallel passages it is said throughout *upasampad*.

6) Sic MS, cp. *supra*, p. 346, n. 9.

7) Ex conject., cp. *supra*, p. 284, n. 6; MS एव तस्थौ नेपथ्यस्थितो. That the depravation of the last pāda must be old, I infer also from the manner in which the paraphrast of our avadāna treats this passage. The author of Kalpadrumāv. (f. 38b 2) modified the 4th pāda of the traditional indravajrā stanza in this manner, that he put aside the four syllables following after एव तस्थौ, as if he avoided those embarrassing words. For he did so not only here, but wherever he had to meddle with this stanza. Cp. K. f. 79b 2, f. 132a 6, f. 196a 7 (in the paraphrases of Avadānaç. nr. 91, 62 and 84 respectively). The same applies to the composer of Ratnāv., see R. f. 63b 3, f. 177b 7 (in the paraphrases of Avadānaç. nr. 63 and 64).

8) The epithet *pātrakaravyagrahastaḥ* is also met with Divy. 48, 21. 159, 9. 281, 24. 558, 21, but *supra* p. 3, 5 and Divy. 37, 2 *pātrakarakavyagrahastaḥ*.

स्तात्स्थितः ॥ तस्य भगवता मनसिकारो दत्तः । तेन युज्यमानेन व्यायच्छमानेन घटमानेनेदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः[1] शतन⟨पतन⟩विकरण[2]विध्वंसनधर्मतया पराहत्य सर्वक्लेशप्रहाणादर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन्[3]संवृत्तस्त्रैधातु⟨क⟩[4]वीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्या[5]भिज्ञाप्रतिसंवित्प्राप्तो भवलाभलोभसत्कारपराङ्मुखः सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्यो ऽभिवाद्यश्च संवृत्तः ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं ⟨बुद्धं⟩[6] भगवन्तं पप्रच्छुः । कानि भदन्त सुवर्णाभेन कर्माणि कृतानि येनैवमभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः प्रव्रज्य[7] चाचिर⟨म⟩र्हत्त्वं साक्षात्कृतमिति ॥ भगवानाह । सुवर्णाभेनैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययान्योघवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । सुवर्णाभेन कर्माणि कृतान्युपचितानि को ऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति । न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते नाब्धातौ[8] न तेजोधातौ न वायुधातावपि[9] तूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

---

1) MS °रगतिं.

2) Here and often in the sequel MS has विकरण in this stereotype description of the attainment of Arhatship, not *vikiraṇa* (cp. *supra*, p. 96, n. 7). Hereafter this variant will not be mentioned in the notes, the form found in each case in B will be put into the text.

3) B °र्हत्संवृ°, D corr.

4) D adds the missing akṣara.

5) B वेद्या°, D corr.

6) DP fill up the gap.

7) Ex conject.; MS प्रव्रज्यचारिरर्हत्वं च साक्षात्कृतमिति. The reading *aciram* is confirmed by the paraphrase of K., where the monks ask how he became an Arhant so soon (सहसा). The Tibetan, however, has here no word for 'soon' (communication of Mr. Thomas).

8) B नाब्धाधौ, DP corr.

9) MS °धातौ अपितूपात्तेष्वेव. Cp. *supra*, p. 74 n. 9.

न प्रणश्यन्ति कर्माणि अपि कल्पशतैरपि[1]।
सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम्॥

भूतपूर्वं भिक्षवो ऽतीते ऽध्वनि एकनवते कल्पे विपश्यी[2] नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान्। स बन्धुमतीं राजधानीमुपनिश्रित्य[3] विहरति॥ यावद्विपश्यी सम्यक्संबुद्धो बुद्धकार्यं कृत्वा इन्धनक्षयादिवाग्निर्निरुपधिशेषे निर्वाणधातौ परिनिर्वृतस्ततो राज्ञा बन्धुमता भगवतः शरीरे शरीरपूजां कृत्वा समन्तयोजनस्तूपश्चतूरत्नमयः[4] प्रतिष्ठापितः क्रोशमुच्चत्वेन स्तूपमहश्च प्रज्ञप्तः॥ यावदन्यतमो गृहपतिस्तस्मिन्स्तूपमहे वर्तमाने निर्गतः। तेन तस्मात्स्तूपात्सौवर्णवर्ण आदर्शः पतितो दृष्टः। स तेनावतंसकं कारयित्वा तत्र स्तूपे आरोपितः। गन्धधूपपुष्पार्चनं कृत्वा पादयोर्निपत्य प्रणिधानं कृतम्। अहमप्येवंविधानां गुणानां लाभी भविष्याम्येवंविधमेव शास्तारमारागयेयमिति॥

भगवानाह। किं मन्यध्वे भिक्षवो यो ऽसौ तेन कालेन तेन समयेन गृहपतिरासीदयं स सुवर्णाभः। यत्तेन विपश्यिनः[5] सम्यक्संबुद्धस्य स्तूपे काराः कृतास्तेनास्यैवंविधो रूपविशेषः संवृत्तः। यत्प्रणिधानं कृतं तदिहैव जन्मन्यर्हत्त्वं साक्षात्कृतम्। इति ‹हि› भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाक एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लो व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रस्तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि चैकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीय इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम्॥

[59b] इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन्॥

---

1) So all MSS. B कर्माण्यपि. Cp. *infra*, p. 352, n. 4.

2) Cp. *supra*, p. 134 n. 7.

3) In this common-place about the nirvāṇa of Vipaçyin and the stupa erected for him MSS have always उपनिसृत्य.

4) D °श्चतुरत्नमयः.

5) Even B seems to have here विपश्विनः.

सुगन्धिरिति ६२ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो[1] गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिस्सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः कपिलवस्तुनि विहरति न्यग्रोधारामे । कपिलवस्तुन्यन्यतमः कुलपुत्रः प्रतिवसति आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशात्कुलात्कलत्रमानीतम् । स तया सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पुत्रो जातो[2] अभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको अतिक्रान्तो मानुषवर्णमसंप्राप्तश्च दिव्यं वर्णम् । तस्य मुखान्नीलोत्पलगन्धो वाति सर्वशरीराच्चन्दनगन्धः ॥ तस्य ज्ञातौ ज्ञातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुर्यस्मादस्य[3] मुखान्नीलोत्पलगन्धो वाति शरीराच्चन्दनगन्धस्तस्माद्भवतु दारकस्य सुगन्धिरिति नामेति ॥ सुगन्धिर्दारको[4] ऽष्टाभ्यो धात्रीभ्यो दत्तो द्वाभ्यामंसधात्रीभ्यां[5] द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्रीडनिकाभ्यां धात्रीभ्याम् । सो ऽष्टाभिर्धात्रीभिरुन्नीयते वर्ध्यते[6] क्षीरेण दध्ना नवनीतेन सर्पिषा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्तप्तोत्तप्तैरुपकरणविशेषैराशु वर्धते

---

1) B भगवात्स°, DP corr.

2) MS ज्ञातः अभि° प्रसादिक अति°. Cp. *supra*, p. 345, n. 3.

3) B ऊचूर्यस्माद°, D corr.

4) MS दारकः अष्टा°.

5) MS °भ्यामत्सधा°.

6) MS वर्द्धते.

ह्रदस्थमिव पङ्कजम्[1] ॥ स पूर्वहेतुबलाधानाच्छ्राद्धो भद्रः कल्याणाशय[2] आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मकामः। यदा सुगन्धिर्दारकः केयूरहारकटकालङ्कृतो[3] वीथीमवतरति तदा चन्दनगन्धेन सर्वं नगरमापूरयति जनकायश्च दिव्यं गन्धमाघ्राय परं विस्मयमापद्यते एवं चाह। अहो पुण्यानां सामर्थ्यमिति ॥

यावदपरेण समयेन सुगन्धिर्दारको न्यग्रोधारामं गतः। अथासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलङ्कृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालङ्कृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकं सहदर्शनाच्चानेन भगवतो ऽन्तिके चित्तं प्रसादितं प्रसादजातश्च भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्तान्निषण्णो धर्मश्रवणाय। तस्मै भगवता आशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकी[4] धर्मदेशना कृता यां श्रुत्वा सुगन्धिदारकेण[5] विंशतिशिखरसमुद्गतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम्। स दृष्टसत्यो मातापितरावनुज्ञाप्य भगवच्छासने प्रव्रजितः ॥ तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेन इदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविध्वंसनधर्मतया[6] पराहत्य सर्वक्लेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम्। अर्हन्संवृत्तस्त्रैधातुकवीतरागः[7] समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्र-

1) B पंकज ।, P corr.

2) MS कल्याणाश्रयः.

3) Ex conject.; MS केयूरहर्ष°. Feer, who used also the Tibetan version, p. 239, 8 «le jeune Sugandhi orné de ses anneaux, de ses colliers, de ses bracelets». Cp. *supra*, n. 4 on p. 314.

4) B °वेधकिधर्म°, D corr. — B, but not its copies, has here this marginal gloss: दुःख / समुदय / निरोध / मार्ग /.

5) Compound like *Prasenajitkauçalena supra*, p. 56, n. 8.

6) B °ध्वंसननधर्मतया, D corr.

7) MS °त्कृतमर्हत्संवृ°.

तिसंवित्प्राप्तो भवलाभलोभसत्कारपराङ्मुखः सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्यो ऽभिवाद्यश्च संवृत्तः ।

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः । कानि भदन्त सुगन्धिना कर्माणि कृतानि येनास्य मुखान्नीलोत्पलगन्धो वाति सर्वशरीराच्चन्द[60a]नगन्धश्च ॥ भगवानाह । सुगन्धिनैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययान्योघवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि[1] । <सुगन्धिना> कर्माणि कृतान्युपचितानि को ऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति । न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते नाब्धातौ[2] न तेजोधातौ न वायुधातावपि[3] तूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि[4] ।
सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥

भूतपूर्वं भिक्षवो ऽतीते ऽध्वनि एकनवते कल्पे विपश्यी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स बन्धुमतीं राजधानीमुपनिश्रित्य[5] विहरति । यावद्विपश्यी सम्यक्संबुद्धः सकलं बुद्धकार्यं कृत्वा इन्धनक्षयादिवाग्निर्निरुपधिशेषे निर्वाणधातौ परिनिर्वृतस्ततो राज्ञा बन्धुमता भगवतः शरीरे शरीरपूजां कृत्वा समन्तयोजनस्तूपश्चतूरत्नमयः प्रतिष्ठापितः क्रोशमुच्चत्वेन स्तूपमहश्च[6] प्रज्ञप्तः । तत्रान्यतमेन गृहपतिना प्रसादजातेन विचित्रै-

---

1) MS °भागीनि (D, as always, °भाविनो).

2) B नाब्धाधौ, DP corr.

3) Cp. *supra*, p. 74, n. 9.

4) I follow here D, as elsewhere in this passage; BCP कर्माण्यपि कल्पशतैरपि.

5) Cp. *supra*, p. 349, n. 3.

6) Ex conject., cp. *supra* p. 349, 8; MS °महः प्रज्ञप्तः.

गन्धैः[1] प्रलेपं दत्त्वा धूपपुष्पार्चनं कृत्वा प्रणिधानं कृतम्। अनेनाहं कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन एवंविधानां गुणानां लाभी भविष्याम्येवंविधमेव शास्तारमारागयेयं मा विरागयेयमिति॥

भगवानाह। किं मन्यध्वे भिक्षवो यो ऽसौ तेन कालेन तेन समयेन गृहपतिरासीदयं स[2] सुगन्धिः। यदनेन विपश्यिनः सम्यक्संबुद्धस्य स्तूपे काराः कृतास्तेन सुगन्धस्संवृत्तः। यत्प्रणिधानं[3] कृतं तेनेह जन्मन्यर्हत्त्वं साक्षात्कृतम्। इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाक एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लो व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रस्तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि चैकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीय[4] इत्येवं[5] वो भिक्षवः शिक्षितव्यम्॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन्॥

---

1) Ex conject.; MS विचित्रैर्गन्धैः पुलेपस्वद्र(or द)दोधूप°. My conjectural reading has been suggested by the Tibetan translation, for which I am indebted to the kindness of F. W. Thomas, སྤོས་དང་བྱུག་པ་སྣ་ཚོགས་ཕྱུལ་ཏེ་བདུག་པ་དང་ མེ་ཏོག་གིས་མཆོད་ནས་.

2) MS सः.

3) B यन्प्र°, P corr.

4) MS करणाय.

5) B इत्येव, D corr.

वपुष्मानिति ६३ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो ‹बुद्धो›[1] भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः कपिलवस्तुनि विहरति न्यग्रोधारामे। कपिलवस्तुन्यन्यतमः शाक्य आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशात्कुलात्कलत्रमानीतम् । स तया सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पुत्रो जातो[2] ऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको गौरो ऽतिक्रान्तो मानुषवर्णमसंप्राप्तश्च दिव्यं वर्णं रम्यवपुः[3] सूक्ष्मत्वक्श्लक्ष्णत्वग्भावः प्रांशोच्छ्रूयकायश्च[4] । तस्य ज्ञातौ ज्ञातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थापितं किं भवतु दारकस्य नामेति। ज्ञातय ऊचुः । यस्मादस्य दिव्यं वपुस्तस्माद्भवतु दारकस्य

1) added in D.

2) MS ज्ञात (D ज्ञातः) अभि° गौरः अति°. Cp. *supra*, p. 345, n. 3.

3) Ex conject.; MS चारुयवपुः, but the Tibetan has ལུས་བྱད་དཔེ་མེད་ 'of incomparable bodily beauty'.

4) Ex conject.; MS प्रांशोच्छ्रद्रकायश्च (D °च्छ्रन्द°, P °च्छ्रेद°), which is, evidently corrupt. The Tibetan translator rendered this epithet ལུས་ཀྱི་མདུན་མཐོ་བ་ «la partie antérieure de son corps était élevée». My conjectural correction depends on the supposition that the conception of tallness must needs be expressed in the first element of the compound, but that the translator put མདུན་ 'fore-part, van, पूर्व, अग्र' (Sarat's Dict. *s. v.*) by mistake, reading प्राक्को° instead of प्रांशो°.

वपुष्मानिति नामेति ॥ वपुष्मान्दारको[1] ऽष्टाभ्यो धात्रीभ्यो दत्तो[2] द्वाभ्यामंसधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्रीडनिकाभ्यां धात्रीभ्याम् । सो ऽष्टाभिर्धात्रीभिरुन्नीयते[3] वर्ध्यते क्षीरेण दध्ना नवनीतेन सर्पिषा सर्पिर्मण्डेनान्यैश्चोत्तप्तोत्तप्तैरुपकरणविशेषैराशु वर्धते ह्रदस्थमिव पङ्कजम् । स च श्राद्धो भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः[4] कारुणिको महात्मा धर्मकामः सर्वलोकेषु पूज्यो मान्यो ऽभिवाद्यश्च । [5] ततो वपुष्मान्यान्यानपि [60b] स भूप्रदेशान्गत्वाक्रामति ‹ते› ते ऽस्य मेध्या[6] भवन्त्येवंविधः पुण्यमहेशाख्यः ॥

यावदपरेण समयेन न्यग्रोधारामं गतः । अथासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलङ्कृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालङ्कृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकं सहदर्शनाच्चानेन भगवतो ऽन्तिके चित्तं प्रसादितं[7] प्रसादजातश्च भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्तान्निषण्णो धर्मश्रवणाय । तस्मै भगवता आशयानुशयं[8] धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकी धर्मदेशना कृता यां श्रुत्वा वपुष्मता विंशतिशिखरसमुद्गतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतआपत्तिफलं साक्षात्कृतम् । स दृष्टसत्यो मातापितरावनुज्ञाप्य भगवच्छासने प्रव्र-

---

1) MS °रक अष्टा°.

2) B द्वाभ्यांवत्सधा°, D द्वाभ्यांमत्सधा°, P द्वाभ्यावत्सधा°.

3) MS वर्द्धते.

4) B °पन्नकारु°, D corr.

5) Ex conject.; MS ततो मनुष्याणामपि पांसुभूतप्रदेशा. In correcting the manifestly corrupted tradition I have availed myself of this parallel place in Ratnāvadānamālā:

यत्र यत्र वपुष्मान्स चक्राम भुवि संचरन् ।
तत्र तत्राभवन्मेध्या भूप्रदेशाः समन्ततः ॥ (R. f. 60 a 6).

Cp. Feer's note 1 on p. 242 of his translation.

6) MS भवत्ये°.

7) MS प्रसादितः.

8) B °नुशयधा°, DP corr. — MS धातुप्र°.

ज्ञितः । तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छ(1)मानेनेदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविध्वंसनधर्मतया पराहत्य सर्वक्लेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । (2)अर्हन्संवृत्तस्त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंवित्प्राप्तो भवलाभलोभसत्कारपराङ्मुखः सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्यो ऽभिवाद्यश्च संवृत्तः ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः । कानि भदन्त वपुष्मता कर्माणि कृतानि येनास्यैवंविध आश्रयो ऽर्हत्वं च प्राप्तमिति ॥ भगवानाह । वपुष्मतैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु ज्ञातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययान्योघवत्(3)प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । वपुष्मता कर्माणि कृतान्युपचितानि को ऽन्यः(4) प्रत्यनुभविष्यति । (5)<न> भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते (6)नाब्धातौ न तेजोधातौ न वायुधाता(7)वपि तूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि(8) ।
सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥

भूतपूर्वं भिक्षवो ऽतीते ऽध्वनि एकनवते कल्पे विपश्यी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां

---

1) D fills up the gap.

2) MS अर्हत्संवृ° (D अर्हंसंवृ°).

3) B °वन्प्रत्यु°, P corr.

4) Visarga wanting in MS.

5) P adds the missing negative particle.

6) B नाब्धाधौ, DP corr.

7) MS °धातौ अपि तूपात्तेष्वेव. Cp. *supra*, p. 74 n. 9.

8) Cp. *supra*, p. 352, n. 4.

बुद्धो भगवान्। स बन्धुमतीं राजधानीमुपनिश्रित्य[1] विहरति। यावद्विपश्यी सम्यक्संबुद्धः सकलं बुद्धकार्यं कृत्वा इन्धनक्षयादिवाग्निर्निरुपधिशेषे निर्वाणधातौ परिनिर्वृतस्ततोऽस्य राज्ञा बन्धुमता शरीरे शरीरपूजां कृत्वा समन्तयोजनश्चतूरत्नमयः[2] स्तूपः प्रतिष्ठापितः क्रोशमुच्चत्वेन तत्र च राज्ञा बन्धुमता सपुत्रवर्गेण सामात्यगणपरिवृतेन स्तूपमहः कृतः॥ यावदन्यतमस्मिन्दिवसेऽन्यतमो दरिद्रपुरुषः स्तूपाङ्गणं प्रविष्टः। तत्र तेन पुष्पाणि [3]म्लानानि दृष्टानि [4]रजसा च *** मलिनीकृतः। ततस्तेन बुद्धगुणाननुस्मृत्य प्रसादजातेन संमार्जनीं गृहीत्वा स्तूपः संमृष्टो निर्माल्यं चापनीतम्॥ ततोऽपगतरजं[5] स्तूपं निर्मलं दृष्ट्वा[6] प्रसादजातः पादयोर्निपत्य प्रणिधानं कृतवान्। अनेनाहं कुशलेन चित्तोत्पादेन चैवंविधानां गुणानां लाभी भविष्यामीत्येवंविधमेव शास्तारमारागयेयं मा विरागयेयमिति॥

---

1) Cp. *supra*, p. 349, n. 3. This correction will no more be mentioned hereafter.

2) MS °श्चतुरत्नमयस्तूपः.

3) Ex conject.; MS ग्लानानि. I have changed *glāna*, because *glāyati* is the proper word to denote sickness of men, but *mlāyati* to signify withering flowers. The Tibetan translation has here རྙིས་པ་, which Sarat in his Dict. renders by म्लान, शीर्ण. In R. f. 64b 2 the flowers are called म्लानीभूतानि, but on the following line ग्लानीभूतानि, yet soon again (f. 64b 4) पुष्पैः.....म्लानितैः (sic).

4) B रजे(or जा)नसाचर्षमलिनी°, the vowel-sign of जे appears to be effaced and न is expunged, but feebly, so that the copies retain this akṣara (CD रजनसावर्ण°, P रजेनसावर्ण°). The subject of *malinīkṛtaḥ* has evidently been lost, the akṣara र्ण being its only remnant. Perhaps the original wording was रजसा च ‹स्तूपाङ्ग›णो मलिनीकृतः. That *stūpāṅganaḥ* (sic) or at least *stūpaḥ* must be inserted for the subject of *malinīkṛtaḥ* is to be inferred from the Tibetan མཆོད་རྟེན་རྡུལ་གྱིས་ཡོག་པ་དག་མཐོང་ངོ་; cp. also the parallel passage *infra*, p. 361, 16. But for that parallel and the Tibetan, I should have thought of correcting रजसा च ‹व›र्णो मलिनीकृतः.

5) MS °रजस्तूप. Cp. R. (f. 64b 6) ततः स्तू(cod. स्तु)पाङ्गणं सर्वं विरजं परिशोधितं दृष्ट्वा etc.

6) MS दृष्ट्वाः.

भगवानाह । किं मन्यध्वे भिक्षवो यो ऽसौ तेन कालेन तेन समयेन दरिद्रः पुरुष आसीदयं स[1] वपुष्मान् । यतस्तेन स्तूपः संमृष्टः तेनाभिरूपः संवृत्तो यत्प्रणिधानं कृतं तेनेह जन्मन्यर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाक एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लो व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रस्तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि चैकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीय इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोच[2]द्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

---

1) MS सः वपु°.

2) B इदमवाच°, DCP corr.

बलवानिति ६४ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्[1] देवैर्नागै[61 a]र्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः कपिलवस्तुनि विहरति न्यग्रोधारामे । कपिलवस्तुन्यन्यतमः शाक्य आढ्यो महाधनो महाभोगो ‹विस्तीर्ण[2]›विशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशात्कुलात्कलत्रमानीतम् । स तया सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पुत्रो जातो[3] ऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको[4] ऽतिक्रान्तपौरुष‹बलः› ॥ तस्य ज्ञातौ ज्ञातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुर्यस्मादयं दारको बलवान्प्राप्तं[5] स्यादस्य बलवानिति नाम ॥ बलवान्दारको[6] ऽष्टाभ्यो धात्रीभ्यो दत्तो द्वाभ्या-

1) B सार्थवार्थकैर्दे°, DP corr.

2) P fills up the gap.

3) MS ज्ञातः । अभि°, and प्रासादिकः अति°.

4) Ex conject.; MS अतिक्रान्तपौरुषस्य. As to my correction cp. Feer's translation (p. 244, 12) «dont la force dépassait celle de l'homme».

5) Ex conject., *prāptam* signifies 'fit, proper' (PW. s. v. आप् + प्र, sign. 9 of the participle); MS प्राप्तः स्यादस्यबलवानिति नाम भवतु ।. I have left out भवतु, taking this word for a gloss of प्राप्तं स्यात्.

6) MS °रकाष्टा°, cp. *supra* p. 345, n. 3.

मंसधात्रीभ्यां[1] ‹द्वाभ्यां› क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां[2] ‹द्वाभ्यां› क्रीडनिकाभ्यां ‹धात्रीभ्याम्›। सो ऽष्टाभिर्धात्रीभिरुन्नीयते वर्ध्यते[3] क्षीरेण दध्ना नवनीतेन सर्पिषा सर्पिर्मण्डेनान्यैश्चोत्तप्तोत्तप्तैरुपकरणविशेषैराशु[4] वर्धते ह्रदस्थमिव पङ्कजम्। स च श्राद्धो भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मकामः॥

यावदपरेण समयेन न्यग्रोधारामं गतः। अथासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलङ्कृतमशीत्यानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालङ्कृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकं सहदर्शनाच्चानेन भगवतो ऽन्तिके चित्तं प्रसादितं प्रसादजातश्च भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्तान्निषण्णो धर्मश्रवणाय। तस्मै भगवता आशयानुशयं[5] धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकी धर्मदेशना कृता यां श्रुत्वा बलवता विंशतिशिखरसमुद्गतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतापत्तिफलं[6] साक्षात्कृतम्। स दृष्टसत्यो मातापितरावनुज्ञाप्य भगवच्छासने प्रव्रजितः। तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेनेदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविध्वंसनधर्मतया पराहत्य सर्वक्लेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम्। अर्हन्संवृत्तस्त्रैधातुकवीतरागः[7] समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंवित्प्राप्तो भवलाभलोभसत्कारपराङ्मुखः सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्यो ऽभिवाद्यश्च संवृत्तः॥

---

1) MS द्वाभ्यांमत्सधा°. The first time that द्वाभ्यां is wanting it has been inserted in D.

2) In MS utterly corrupted, owing doubtless to the disturbed condition of A in this place: द्वाभ्यां क्रीडनिकाभ्यां मलधात्रीभ्यां सोष्टा°.

3) MS वर्द्धते.

4) MSS — except D, which leaves out here some akṣaras — °त्तप्तात्तप्तै°.

5) B °शयधातुं, D corr.

6) Sandhi in MS.

7) MS °कृतमर्हत्सं° (D °कृतमहत्सं°).

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः । कानि भदन्त बलवता कर्माणि कृतान्युपचितानि येनास्यायम्पो बलवानर्हत्त्वं च प्राप्तमिति ॥ भगवानाह । बलवतैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययान्योघवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । बलवता कर्माणि कृतान्युपचितानि को ऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति । न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते नाब्धातौ[1] न तेजोधातौ न[2] वायुधातावपि तूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।
सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥

भूतपूर्वं भिक्षवो ऽतीते ऽध्वनि एकनवते[3] कल्पे विपश्यी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स बन्धुमतीं राजधानीमुप[4]<नि>श्रित्य विहरति । यावद्विपश्यी सम्यक्संबुद्धः सकलं बुद्धकार्यं कृत्वा इन्धनक्षयादिवाग्निर्निरुपधिशेषे निर्वाणधातौ परिनिर्वृत[61 b]स्तस्य राज्ञा बन्धुमता शरीरे शरीरपूजां कृत्वा समन्तयोजनस्तूपश्चतूरत्नमयः[5] प्रतिष्ठापितः क्रोशमुच्चत्वेन । तत्र स्तूपमहे वर्तमाने महाजनकायेन नृत्यता गायता च स्तूपं पांसुना मलिनीकृतम् ॥ यावदन्यतमो गृहपतिः स्तूपाङ्गणं प्रविष्टः । स पश्यति स्तूपाङ्गणं रजसा मलिनीकृतम् । ततस्तेन गृहपतिना बुद्धगुणाननुस्मृत्य प्रसादजातेन

1) B नाब्धाधौ, DP corr.

2) BC न वायुवातावपितूपात्तेष्वेव, D °यूधातौ ऽपितू°, P °युधातावपितू°. Cp. *supra*, p. 74 n. 9.

3) MS एकनवतिकल्पे; cp. *supra*, p. 349, 8. 352, 12 etc.

4) D adds the missing akṣara.

5) MS °पश्चतुर° (D °पंश्चतुर°).

तैलव्यामिश्रो गन्धकायो[1] दत्तः प्रणिधानं च कृतम्। अप्येवंविधानां गुणानां[2] लाभी स्यामेवंविधमेव शास्तारमारागयेयं मा विरागयेयमिति ॥

भगवानाह। किं मन्यध्वे भिक्षवो यो ऽसौ तेन कालेन तेन समयेन गृहपतिरयं स बलवान्। यदनेन विपश्यिनः स्तूपे काराः कृतास्तेन बलवान्संवृत्तो[3] यत्प्रणिधानं कृतं तेनेदानीमर्हत्त्वं साक्षात्कृतम्। इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाक एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लो व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रस्तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि चैकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीय इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम्॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन्॥

---

1) In B कायो is indistinctly written and may be read कार्यो. The copies have कायो.

2) Ex conject.; MS कर्मणां. It is obvious that this word is corrupted. My correction has been suggested by the Tibetan translation ཡོན་ཏན་, mentioned by Feer p. 245 n., and by the parallel passages *supra*, p. 349, 11. 353, 2. 357, 9 etc., where गुणानां appears throughout.

3) B सवृत्तो, D corr.

प्रिय इति ६५।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्[1]देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः कपिलवस्तुनि विहरति न्यग्रोधारामे। कपिलवस्तुन्यन्यतमः शाक्य आढ्यो महाधनो[2] महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी। तेन सदृशात्कुलात्कलत्रमानीतम्। स तया सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति। तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पुत्रो जातो[3] ऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको महेशाख्यो प्रियदर्शनश्च। तस्य जन्मनि सर्वं कपिलवस्तु नगरं यशसा आपूरितम्॥ तस्य ज्ञाती ज्ञातिमहं कृत्वा नामधेयमवस्थाप्यते किं भवतु दारकस्य नामेति। ज्ञातय ऊचुः। यस्मादयं जातमात्र एव सर्वजनप्रियः तस्मादस्य प्रिय इति नाम भवतु। प्रियो दारको[4] ऽष्टाभ्यो धात्रीभ्यो दत्तो द्वाभ्यामंस[5]धात्रीभ्यां ‹द्वाभ्यां› क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्रीडनिकाभ्यां धात्रीभ्याम्। सो ऽष्टाभिर्धात्रीभिरुन्नीयते वर्ध्यते[6] क्षीरेण दध्ना नवनीतेन सर्पिषा सर्पिर्मण्डेनान्यैश्चोत्तप्तोत्तप्तैरुपकरणविशेषैराशु वर्धते ह्रदस्थमिव पङ्कजम्। स च आढ्यो भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः

1) B साथवा°, CDP corr.

2) B °घना, D corr.

3) MS जातः अभि°.

4) MS दारक अष्टा°.

5) MS °भ्यामंत्स°. D adds the missing द्वाभ्यां.

6) MS वर्द्धते.

कारुणिको महात्मा धर्मकामः प्रजावत्सलस्त्यागरुचिः प्रदानरुचिः प्रदाने ऽभिरतो महति त्यागे वर्तते । स [1]श्रमणब्राह्मणकृपणावनीपकानां विविधैर्दानविसर्गैः संग्रहं करोति ॥

यावत्प्रियो दारको ऽपरेण समयेन न्यग्रोधारामं गतः । अथासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलङ्कृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं [2]व्यामप्रभालङ्कृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकं सहदर्शनाच्चानेन भगवतो ऽन्तिके चित्तं प्रसादितम् । स [3]प्रसादजातश्च भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्तान्निषण्णो धर्मश्रवणाय । तस्मै भगवता आशयानुशयं [4]धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकी धर्मदेशना कृता यां श्रुत्वा प्रियेण दारकेण विंशतिशिखरसमुद्गतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण [62a] भित्त्वा [5]स्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम् । स दृष्टसत्यो मातापितरावनुज्ञाप्य भगवच्छासने प्रव्रजितः ॥ तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेनेदमेव [6] पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविध्वंसनधर्मतया पराहत्य सर्वक्लेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । [7]अर्हन्संवृत्तस्त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंवित्प्राप्तो भवलाभलोभसत्कारपराङ्मुखः सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्यो ऽभिवाद्यश्च संवृत्तः ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः । कानि भदन्त प्रियेण

---

1) MS श्रवण°.

2) B व्योम°, P corr.

3) So MS. Commonly the pronoun स is wanting in this often recurring formula (cp. e. g. *supra*, p. 360, 7), in P it has been omitted here, too.

4) Anusvāra wanting in MS.

5) Sandhi in MS.

6) MS °मानेने(P न)दमेवंचपंचग°.

7) B °तमर्हत्संवृत्त°, D corr.

कर्माणि कृतानि येन महायशसां प्रियो मनापश्च प्रव्रज्य चार्हत्त्वं प्राप्तमिति ॥ भगवानाह । प्रियेणैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययान्योघवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । प्रियेण कृतानि कर्माण्युपचितानि को ऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति । न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते नाब्धातौ[1] न तेजोधातौ न वायुधातावपि तूपात्तेष्वेव[2] स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।
सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥

भूतपूर्वं भिक्षवो ऽतीते ऽध्वनि एकनवते कल्पे विपश्यी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स बन्धुमतीं राजधानीमुपनिश्रित्य विहरति । यावद्विपश्यी सम्यक्संबुद्धः सकलं बुद्धकार्यं कृत्वा इन्धनक्षयादिवाग्निर्निरुपधिशेषे निर्वाणधातौ परिनिर्वृतस्तस्य राज्ञा बन्धुमता[3] शरीरे शरीरपूजां कृत्वा समन्तयोजनश्चतूरत्नमयः[4] स्तूपः प्रतिष्ठापितः क्रोशमुच्चत्वेन ॥ यावदपरेण समयेन वसन्तकालसमये संपुष्पितेषु <पादपेषु> नाना[5] चित्रितेषु पुष्पेषु प्रादुर्भूतेष्वन्यतमो गृहपती राजानं विज्ञापयामास । इच्छाम्यहं देवसहायो[6] विप-

1) B नाब्धाधौ, DP corr.

2) Cp. *supra*, p. 74, n. 9.

3) MS बन्धुमत्यां.

4) MS °श्चतुर°.

5) B नानाविचित्रिेषु, P corr.; D has नानाविचित्रितेषु. Cp. नाना चित्र in PW, IV s. v. नाना. — The insertion of पादपेषु is necessary on account of the evident mutilation of the text and the comparison of parallel places, vid. *supra*, p. 179, 3. 225, 10. 307, 10.

6) In B it is not plain whether सहायो is written or सहीयो, probably the latter, cp. *infra*, p. 366, n. 2 and 6; C and P सहीयो, D सहायो. For the rest, सहीय instead of सहाय is sometimes met with in the manuscripts of Sanskrit Buddhist texts: Divy. 312,5 *antarjanasahīya udyānabhūmiṃ nirgataḥ*, Buddhac. 10,26 *sadbhiḥ sahīyā*.

श्यिनः स्तूपे(1) पुष्पारोपणं कर्तुमिति। राज्ञा कथयत्येवमस्त्विति॥ यावत्तेन गृहपतिना राज्ञामात्यपौरुषैः सहायेन(2) घण्टावघोषणेन विचित्रपुष्पसंग्रहं कृत्वा विपश्यिनः(3) स्तूपे पुष्पारोहणं कृतं यत्रानेकैः प्राणिशतसहस्रैश्चित्तानि प्रसाद्य कुशलमूलानि समारोपितानि(4)॥

भगवानाह। किं मन्यध्वे भिक्षवो यो ऽसौ तेन कालेन तेन समयेन गृहपतिरासीदयं स(5) प्रियः। यत्तेन महाराजसहायेन(6) कुशलमूलान्यवरोपितानि तेन महाजनस्य(7) प्रियो मनापश्च संवृत्तः तेनैव हेतुना दर्शनीयः प्रासादिकः अर्हत्वं च प्राप्तम्। इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाक एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लो व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रस्तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि चैकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीय इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम्॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन्॥

---

1) Ex conject.; MS. स्तूपेषु पुष्पा°.

2) B सहीयेन, changed by a *secunda manus* into सहायेन; C and P सही°, D सहा°.

3) Here even B has विपश्यिनः.

4) Note the rather negligent and incorrect structure of the phrase.

5) MS सः.

6) BCP सहीयेन, D सहायेन.

7) Ex conject., cp. Feer, p. 247, n. 3; B महाराजैनस्य (D महाराजजिनस्य). The Tibetan version སྐྱེ་བོ་ཕལ་པོ་ཆེའི་སྙིང་དུ་སྡུག་ཅིང་ confirms the correction महाजनस्य.

पद्मात इति ६६[1]।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः कपिलवस्तुनि विहरति न्यग्रोधारामे । कपिलवस्तुन्यन्यतमः शाक्य आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी। तेन सदृशात्कुलात्कलत्रमानीतम्। स तया सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति। तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पुत्रो जातो ऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको ऽभिनीलपद्मनेत्रो दिव्येनेन्द्रनील[62 b]मणिरत्नेन शिरस्याबद्धेन येन कपिलवस्तु[2] नगरमिन्द्रनीलवर्णं[3] व्यवस्थापितम्॥ तस्य ज्ञातो ज्ञातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते किं भवतु दारकस्य नामेति। ज्ञातय ऊचुः। यस्मादस्य पद्मसदृशे अक्षिणी तस्माद्भवतु दारकस्य पद्मात इति नामेति। पद्मातो दारको[4] ऽष्टाभ्यो धात्रीभ्यो दत्तो[5] द्वाभ्यामंसधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्रीडनिकाभ्यां धात्रीभ्याम्। सो ऽष्टाभिर्धात्रीभिरुन्नीयते वर्ध्यते[6] क्षीरेण दध्ना नवनीतेन सर्पिषा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्तप्तोत्तप्तैरुपकरणविशेषैराशु वर्धते ह्रदस्थमिव पङ्कजम्। स च

1) MS पद्म इति. But, as Feer (p. 247, n. 4) observes, the name of this avadāna must be पद्मात, as appears both from the Tibetan translation and the content of the story. The *uddāna*, too, calls it पद्मात, see *supra*, p. 345, n. 1.

2) B °वास्तु, D corr.

3) Ex conject.; MS °नीलवर्णाव(D च)वस्थापितं.

4) MS दारक अष्टा° and *supra*, l. 8, ज्ञातग्रभि°.

5) MS द्वाभ्यांमत्स°.

6) MS वर्द्धते.

आढ्यो भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मकामस्त्यागरुचिः प्रदानाभिरतो महति त्यागे वर्तते । स[1] येन येन गच्छति तेन देवमनुष्यैः पूज्यते[2] ऽभ्यर्च्यते च ॥

अथ पद्मान्तो दारको ऽपरेण समयेन न्यग्रोधारामं गतः । अथासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलङ्कृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभा[3]लङ्कृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकं सहदर्शनाच्चानेन भगवतो ऽन्तिके चित्तमभिप्रसादितं प्रसादजातश्च भगवत्पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्तान्निषण्णो धर्मश्रवणाय । तस्मै भगवता आशयानुशयं[4] धातुं[5] प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकी धर्मदेशना कृता यां श्रुत्वा पद्मान्तेण विंशतिशिखरसमुद्गतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम् । स दृष्टसत्यो दानप्रदानानि[6] दत्त्वा श्रमण[7]ब्राह्मणकृपणवनीपकदुःखितान्संतर्पयित्वा[8] मातापितरावनुज्ञाप्य भगवच्छासने प्रव्रजितः । तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेनेदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविध्वंसनधर्मतया पराहत्य सर्वक्लेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन्[9]संवृत्तस्त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंवित्प्राप्तो भवलाभलोभसत्कारपराङ्मुखः सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्यो ऽभिवाद्यश्च संवृत्तः ॥

---

1) Ex conject.; MS समयेन येन. Cp. Feer, p. 248, 9.

2) B भ्यच्यते, D corr.

3) B व्यायप्रभा, D व्योम°, P व्याप्रभा.

4) Anusvāra wanting in MS.

5) MS धातुं च प्रकृ°.

6) Ex conject.; MS दानप्रदानादि. The same fault recurs in the subsequent instances of this phrase, except avad. nr. 70.

7) MS श्रवण.

8) The °*tvā*-gerund of a compound verb is very rarely met with in this text.

9) B अर्हत्सं°, D corr.

यावदसौ पिण्डपातप्रविष्टो महाजनकायेनोद्वीक्ष्यमाणो जिह्रेति। अथ स पद्माक्षो भगवतः सकाशमुपसंक्रम्य भगवन्तं विज्ञापयामास। साधु मे भगवांस्तथा करोतु यथा मणिरत्नमन्तर्धीयेत[1]॥ भगवानाह। कर्मकं ह्येतन्न शक्यमन्तर्धापयितुमपि तु तथा[2] करिष्यामि यच्छ्राद्धा द्रक्ष्यन्ति नाश्राद्धा इति॥ ततो भगवता तथा कृतम्॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः। कानि भदन्त पद्माक्षेण कर्माणि कृतानि येनैवं महेशाख्यो ऽर्हत्त्वं च प्राप्तमिति॥ भगवानाह। पद्माक्षेणैव[3] भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि[4] परिणतप्रत्ययान्योघवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि। पद्माक्षेण कर्माणि कृतान्युपचितानि को ऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति। न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते नाब्धातौ न तेजोधातौ न वायुधातावपि तूपात्तेष्वेव[5] स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि।
सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम्॥

भूतपूर्वं भिक्षवो ऽतीते ऽध्वनि एकनवते कल्पे विपश्यी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान्। स बन्धुमतीं राजधानीमुपनिश्रित्य विहरति। यावद्विपश्यी सम्यक्संबुद्धः सकलं बुद्धकार्यं कृत्वेन्धनक्षयादिवाग्निर्निरुपधिशेषे निर्वाणधातौ [6]परिनिर्वृतस्तस्य राज्ञा बन्धुमता शरीरे शरीरपूजां कृत्वा समन्तयोजनश्चतूरत्नमयः[7] स्तूपः प्रतिष्ठापितः। तत्राने-

1) Ex conject.; MS मणिरत्नमंतर्धापेत्.
2) Ex conject.; MS कथा.
3) MSS पद्माक्षेणाच, in B the last akṣ. uncertain whether च or व.
4) B आरब्धसंसाराणि, D corr.
5) MS °नूपात्ते (D °भूपात्ते)ष्वेव. Cp. *supra*, p. 74 n. 9.
6) B परिर्निवृत°, D corr.
7) MS °श्चतुर°.

कानि [1]<प्राणि>शतसहस्राणि कारान्कृत्वा स्वर्गमोक्षपरायणानि भवन्ति ॥ यावदन्यतमः सार्थवाहो महासमुद्रात्सिद्धयानपात्रो ऽभ्यागतः । तेन तत्र महदिन्द्रनीलकं[2] रत्नमानीतम् । तेन विपश्यिनः स्तूपं दृष्ट्वा तथागतगुणाननुस्मृत्य तन्मणिरत्नं [63a] विपश्यिनः स्तूपवर्षस्थाल्यामुपरि निबद्धम् । तस्यानुभावेन दिग्विदिशः सर्वा[3] नीलाकारा अवस्थिताः । पद्मैश्च पूजां कृत्वा प्रणिधानं कृतमहमप्येवं गुणानां लाभी स्यामेवंविधमेव शास्तारमारागयेयं मा विरागयेयमिति ॥

भगवानाह । किं मन्यध्वे भिक्षवो यो ऽसौ तेन कालेन तेन समयेन सार्थवाह आसीदयं स[4] पद्माक्षः । यत्तेन विपश्यिनः स्तूपे मणिरत्नमारोपितं तस्य कर्मणो विपाकेनास्य मणिरत्नं शिरसि प्रादुर्भूतम् । यन्नीलपद्मैः पूजा कृता तेनाभिनीलपद्मनेत्रः संवृत्तः । यत्प्रणिधानं कृतं तेनेह जन्मन्यर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाक एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लो व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रस्तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि चैकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीय इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

---

1) This insertion is found in D, not in the other copies. I have put it into the text, because I hold it for an emendation, the substantive construed with *çatasahasrāṇi* being indispensable here, and cp. *supra*, p. 48, 4. 85, 11. 221, 8.

2) Ex conject.; MS °नीलकानि.

3) MS सर्वनी°.

4) MS सः पद्मा°.

दुन्दुभिस्वर इति ६७ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो[1] बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः कपिलवस्तुनि विहरति न्यग्रोधारामे । कपिलवस्तुन्यन्यतमः शाक्य आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशात्कुलात्कलत्रमानीतम् । स तया सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पुत्रो जातो[2] ऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको महेशाख्यः कलविङ्कमनोज्ञ[3]भाषी दुन्दुभिस्वरनिर्घोषः ॥ तस्य ज्ञातौ ज्ञातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः । यस्मादयं दारको दुन्दुभिस्वरस्तस्मादस्य भवतु ‹दुन्दुभिस्वर इति नामेति› ॥ दुन्दुभिस्वरो दारको ऽष्टाभ्यो धात्रीभ्यो दत्तो द्वाभ्यामंस[4]धात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्रीडनिकाभ्यां धात्रीभ्याम् । सो ऽष्टाभिर्धात्रीभिरुन्नीयते [5]वर्ध्यते क्षीरेण दध्ना नवनीतेन सर्पिषा सर्पिर्मण्डेनान्यैश्चोत्तप्तोत्तप्तैरुपकरणविशेषैराशु

1) B °भ्यर्थितो, D corr.

2) MS जातश्रभि° (D जातःश्रभि°).

3) Ex conject.; B °मनोज्ञभा(or हा or शा)णी, C °ज्ञशाणी, D °ज्ञवाणी, P °ज्ञसाणी. I surmise णी is a depravation of शी which stood in the prototype of B and was intended to signify षी. As to the correction °भाषी, cp. Raghuvamça 12, 39.

4) MS °भ्यांमत्स°, but in B त्स has been made out of न्स.

5) MS वर्द्धते.

वर्धते ह्रदस्थमिव पङ्कजम् । स च आढ्यो भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मकामः प्रजावत्सलस्त्यागरुचिः प्रदानरुचिर्महति त्यागे वर्तते ॥

यावदपरेण समयेन दुन्दुभिस्वरो दारको न्यग्रोधारामं गतः । अथासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलङ्कृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालङ्कृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकं सहदर्शनाच्चानेन भगवतो ऽन्तिके चित्तं प्रसादितं प्रसादजातश्च भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्तान्निषण्णो धर्मश्रवणाय । तस्मै भगवताशयानुशयं धातुं[1] प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकी धर्मदेशना कृता यां श्रुत्वा दुन्दुभिस्वरेण दारकेण विंशतिशिखरसमुद्गतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतआपत्तिफलं साक्षात्कृतम् ॥ स दृष्टसत्यो दानप्रदा[2]नानि दत्त्वा श्रमणब्राह्मणकृपणवनीपकान्दुःखितान्संतर्पयित्वा मातापितरावनुज्ञाप्य भगवच्छासने प्रव्रजितः । तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेनेदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शत[63 b]नपतनविकिरणविध्वंसनधर्मतया पराहत्य सर्वक्लेशप्रहाणादर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । [3]अर्हन्संवृत्तस्त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंवित्प्राप्तो भवलाभलोभ‹सत्कार›पराङ्मुखः सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्यो ऽभिवाद्यश्च संवृत्तः ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः । कानि भदन्त दुन्दुभिस्वरेण कर्माणि कृतानि येनाभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको ऽर्हत्त्वं प्राप्तमिति ॥ भगवानाह । दुन्दुभिस्वरेणैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृ‹ता›न्युपचि‹ता›नि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययान्योघवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । दुन्दुभिस्वरेण कर्माणि

---

1) B धातुप्र, D corr.

2) Ex conject.; MS दानप्रदानादि. Cp. *supra*, p. 368, n. 6 and 8.

3) B °तमर्हत्संवृ°, D corr.

कृतान्युपचितानि को ऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति । न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते नाब्धातौ(1) न तेजोधातौ न वायुधातावपि(2) तूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।
सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥

(3)भूतपूर्वं भिक्षवो ऽतीते ऽध्वनि (4)एकनव<व>ते कल्पे विपश्यी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स बन्धुमतीं राजधानीमुपनिश्रित्य विहरति । यावद्विपश्यी सम्यक्संबुद्धः सकलं बुद्धकार्यं कृत्वेन्धनक्षयादिवाग्निर्निरुपधिशेषे(5) निर्वाणधातौ परिनिर्वृतस्तस्य राज्ञा बन्धुमता शरीरे शरीरपूजां कृत्वा समन्तयोजनश्च(6)तूरत्नमयः स्तूपः प्रतिष्ठापितः क्रोशमुच्चत्वेन । तत्रानेकानि प्राणिशतसहस्राणि कारान्कृत्वा स्वर्गमोक्षपरायणानि भवन्ति ॥ यावदन्यतरेण गृहपतिना विचित्राणि वाद्यभाण्डानि पुरुषाश्च शिक्षयित्वा तत्र स्तूपे निर्यातिता ये तत्र स्तूपे(7) अहन्यहनि वाद्यविशेषैः सत्कारं कुर्वन्ति ॥

---

1) B नाब्धाधौ, DP corr.

2) MS °धातौ अपि तूपात्तेष्वेव. Cp. *supra*, p. 74 n. 9.

3) B भूतपूर्वं, P corr.

4) P corrects the mutilated word.

5) MS °वाग्निनिरुप°.

6) MS °श्चतुर°.

7) B स्तूपे सौ अहु°. It is, however, not clear, whether the interlinear akṣara really means सौ. The copyists took it up into the text: DP स्तूपेसौ अह°, C स्तूपेसो अह°; yet it seems that this sign, whatever it may be intended to signify, cannot have been put there to *insert* anything into a wholly perspicuous and rather prolix sentence.

किं मन्यध्वे भिक्षवो यो ऽसौ तेन कालेन तेन समयेन गृहपतिरासीदयं स दुन्दुभिस्वरः । यत्तेन विपश्यिनः स्तूपे विचित्राणि वाद्यभाण्डानि निर्या‹ति›तानि तेनेदानीं दुन्दुभिस्वरः संवृत्तः । तेनैव हेतुनेदानीमर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानामेकान्तकृष्णो विपाक एकान्तशुक्लानां कर्मणामेकान्तशुक्लो व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रस्तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि चैकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीय इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

पुत्रा[1] इति ६८।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो[2] बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः कपिलवस्तुनि विहरति न्यग्रोधारामे। कपिलवस्तुन्य‹न्य›तमः[3] शाक्य आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी। तेन सदृशात्कुलात्कलत्रमानीतम्। स तया सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति। तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता। साष्टानां वा नवानां वा मासानामत्ययात्प्रसूता। महतीमहती[4] मांसपेशी[5] जाता यां दृष्ट्वा मातापितरौ विषण्णावन्ये च गृहवासिनः प[64a]रिचारका ज्ञातयश्च को नामायमेवंविधो जात इति॥ यावदसौ गृहपतिः शोकागारं प्रविश्य करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो व्यवस्थितः कस्य निवेदयेयं को ज्ञास्यति किमेतदिति। तस्य बुद्धिरुत्पन्ना अयं बुद्धो भगवान्सर्वज्ञः सर्वदर्शी बुद्धस्य भगवतो निवेदयामि स ज्ञास्यतीति॥ स येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः। उपसंक्रम्य भगवन्तं पप्रच्छ॥ भगवानाह। मा भैषीस्त्वं गृहपते मा भैषीः सुविहिते कर्पासे मांसपेशीं स्थापयित्वा त्रिर्दिवसस्य पाणिनापमृज्य क्षीरेण पुनः परिप्रोक्षस्व

---

1) MS पुत्र.

2) B °भ्यर्थितो (cp. *supra*, p. 371, n. 1), D corr.

3) D adds the akṣara left out in B.

4) Ex conject.; B महति महती मांसपेशी. The copies leave out the first three akṣaras, but our author will here have used the *āmreḍita*.

5) MS पेसी, in the sequel it has the correct orthography (CP here °पसी).

यावत्सप्ताहं ततः स्फुटिष्यति कुमारशतमुत्पत्स्यते ते च सर्वे महानग्नबलिनो भविष्यन्ति । इति श्रुत्वा गृहपतिः परं विस्मयमापन्नश्चिन्तयति च । लाभा मे सुलब्धा यस्य मे ईदृशाः[1] पुत्रा उत्पत्स्यन्तीति ॥ तेन तथैव कृतम् । यावत्सप्तमे दिवसे सा मांसपेशी स्फुटिता । कुमारशतमुत्पन्नं[2] सर्वे अभिरूपा दर्शनीयाः प्रासादिकाः सर्वाङ्गप्रत्यङ्गोपेता महानग्नबलिनः ॥

यावत्क्रमेण उन्नीता वर्धिता महान्तः संवृत्ताश्च[3] सर्वे यौवनमदमत्ता इतश्चामुतश्च परिभ्रमन्तो न्यग्रोधारामं गताः । अथ ते ददृशुर्बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलङ्कृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालङ्कृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकं सहदर्शनाच्च भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्तान्निषण्णा धर्मश्रवणाय । तेषां भगवता आशयानुशयं[4] धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकी धर्मदेशना कृता यां श्रुत्वा सर्वैरेव विंशतिशिखरसमुद्गतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतआपत्तिफलं साक्षात्कृतम् । ते दृष्टसत्या मातापितरावनुज्ञाप्य भगवच्छासने प्रव्रजिताः ॥ तैस्सर्वैर्युज्यमानैर्घटमानैर्व्यायच्छमानैः सर्वक्लेशप्रहाणादर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन्तो बभूवुस्त्रैधातुकवीतरागाः समलोष्टकाञ्चना आकाशपाणितलसमचित्ता वासीचन्दनकल्पा विद्याविदारिताण्डकोशा[5] विद्याभिज्ञाप्रतिसंवित्प्राप्ता भवलाभलोभसत्कारपराङ्मुखाः सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्या मान्या अभिवाद्याश्च संवृत्ताः ॥

भिक्षवः संशयजातास्सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः । कानि भदन्त कुमारशतेन कर्माणि कृतानि येन महानग्नबलिनः संवृत्ताः सहिताश्च भ्रातर इति ॥ भगवा-

---

1) Visarga wanting in MS (D ईदृशपु°).

2) B °मुत्पन्नः, D corr.

3) It seems, B has °त्ताशु, as is found in D; the copyist of P carefully imitated the strokes of the indistinct last akṣara so that we may read it शु, as well as श्च.

4) Anusvāra wanting in MS.

5) MS here कोषा.

नाक्र । [1] एभिरेव भिक्षवः पूर्वमन्यासु ज्ञातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययान्योघवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । एभिः कृतानि कर्माण्युपचितानि को ऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति । न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते [2] नाब्धातौ न तेजोधातौ न वायुधातावपि [3] तूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि [4] कल्पकोटिशतैरपि ।
सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥

भूतपूर्वं भिक्षवो ऽतीते ऽध्वनि एकनवते कल्पे विपश्यी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स बन्धुमतीं राजधानीमुपनिश्रित्य विहरति । यावद्विपश्यी सम्यक्संबुद्धः सकलं बुद्धकार्यं कृत्वेन्धनक्षयादिवाग्निर्निरुपधिशेषे निर्वाणधातौ परिनिर्वृतस्तस्य राज्ञा बन्धुमता शरीरे शरीरपूजां कृत्वा समन्तयोजन[5]श्चतूरत्नमयः स्तूपः प्रतिष्ठापितः क्रोशमुच्चत्वेन यत्रानेकानि प्राणिशतसहस्राणि कारान्कृत्वा स्वर्गमोक्षपरायणानि भवन्ति ॥ यावद्गोष्ठिकानां शतं [6] निर्गतम् । तं स्तूपं दृष्ट्वा तथागतगुणाननुस्मृत्य तैस्तत्र स्तूपे एकपुरुषेणैवैकदेहिनेवैकात्मनेवैकचित्तेनेवैकात्मभावेनेव [7] सर्वैरेकसमूहीभूतैः प्रसन्नचित्तैः प्री-

1) These words being written very indistinctly in B, have been variously read and transcribed by those who made the copies DCP.

2) B नाब्धाधौ, DP corr.

3) Cp. *supra*, p. 74 n. 9.

4) Cp. *supra*, p. 74 n. 13.

5) MS °श्चतुर°.

6) Ex conject.; BC शतंनिर्गतस्तंस्तंस्तूपं, P शतंनिर्गस्तैस्तंस्तूपं, D शतंनिर्गतस्तैस्तूपं.

7) Ex conject.; MS °भावेनतैस्तत्रैएक°.

तिज्ञा[64b]तैरेकात्मनीभूतैस्तत्र[1] स्तूपे पुष्पधूपगन्धमाल्यविलेपनानि नैवेद्यरसरसाग्र-[2]भोज्यानि सर्वोपकरणाणि[3] चोपढौकितानि[4] ध्वजवितानच्छत्राणि चारोपितानि[5]। आरोप्य एकसमूहीभूत्वा एकस्वरेण स्तुतिं[6] कृत्वा प्रदक्षिणाशतसहस्रं[7] कृतम्। ततस्तैः सर्वैरेकात्मभावेनैकचित्तकेन प्रणिधानं कृतम्। अनेन कुशलमूलेनास्माकं तथैवैकात्मज्ञाता एकचित्तकाः समानदेहाः समानाचाराः समानधर्माः समानपुण्याः समनिर्वाणा भवन्तु। इति तत्रैव स्तूपे एवं भक्तिपरायणा निर्वृताः[8]॥

[9]* * * * * * तेनैव हेतुनेदानीमेकपेशोज्ञाताः[10] समरूपाः समदेहभावाः समात्मचित्ताः समबलवीर्यपराक्रमाः समाचाराः समधर्मेषु[11] परायणाः समं स्रोता<प>त्तिफलं[12] प्राप्ताः

---

1) MS °ज्ञाते एका°.

2) Perhaps रस is put twice in consequence of a dittography.

3) Neuter gender instead of the masculine; cp. *supra*, p. 20 n. 9.

4) B वोपडोकि°, D चोपधौकि°, C वोपढाकि°, P चोपढो(?)कि°.

5) Ex conject.; MS ध्वजावितानच्छत्राणि चारोपितं.

6) B स्तुतीं, D corr.

7) MS प्रदक्षिणांश°.

8) Ex conject.; MS निर्वृत्तः. I accept *nirvṛtāḥ* = pāli *nibbutā* and as a gentle way of saying that they all met with a peaceful death, whilst offering their devotion. Cp. the story of Cleobis and Biton.

9) The conclusion of this tale, which must have begun with the identification किं मन्यध्वे भिक्षवः etc. has come down to us in a very mutilated condition. A great part of it has been lost. The Tibetan text, as translated by Feer, p. 258 I, represents the complete redaction, though slightly different from ours.

10) Visarga wanting in MS.

11) In B समधर्मेषु has been changed by a *man. sec.*, it seems, into समांध° (P समांध°, D समाध°).

12) DP add the akṣara left out in B.

[1]समं चार्हत्त्वं प्राप्ताः । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्त[2]<कृष्णो> विपाक एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लो व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रस्तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि चैकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीय इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

1) Ex conject.; MS समेनार्ह°.

2) MS कर्मणामेकान्तो (P °कान्तो) विपाक.

सूर्य इति ६१ ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्[1]मनुष्यैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः कपिलवस्तुनि विहरति न्यग्रोधारामे । कपिलवस्तुन्यन्यतमः शाक्य आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशात्कुलात्कलत्रमानीतम् । स तया सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पुत्रो [2]जातो ऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको महेशाक्यः शिरसि मणिरत्नयुक्तः । * * * *[3] ॥ तस्य ज्ञातो ज्ञातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः । यस्मादस्य[4] दारकस्य शिरसि [5]मणिरत्नं प्रादुर्भूतं तस्य मणिरत्नस्य प्रभया सर्वं गृहमवभा-

---

1) मनुष्यैः, the abnormal addition here to the constant introductory phrase, has been left out in D.

2) MS ज्ञात अभि° (P ज्ञातः अभि°).

3) Here one or more phrases are wanting, which give account of the effect of the radiance of the jewel that the miraculous child bore on his head. Feer who translates them must have taken them from the Tibetan: «De ce joyau jaillissaient dans toutes les directions de rayons semblables à ceux du soleil; et sa clarté pénétrant tout Kapilavastu, le faisait briller pendant la nuit comme un soleil. Le père et la mère, tous les habitants de la maison, serviteurs et parents, les Çâkyas qui demeuraient à Kapilavastu furent étonnés à la vue de ce prodige et vivement réjouis.»

4) B had at the outset यस्मादस्यं, which appears to have been corrected into °स्य. D has the corrected reading, C यस्मादप्य, P यस्मादयं.

5) Ex conject.; MS °रत्नप्रादुर्भतः. It is also possible, the author wrote °रत्नः प्रादुर्भूतः, treating *ratna* as a masculine.

सितं सूर्यस्यैव[1] तस्मादस्य सूर्यो नाम[2] भवतु इति ॥ सूर्यो दारको ऽष्टाभ्यो धात्रीभ्यो दत्तो द्वाभ्यामंस[3]धात्रीभ्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्रीडनिकाभ्यां धात्रीभ्याम्। सो ऽष्टाभिर्धात्रीभिरुन्नीयते वर्ध्यते[4] क्षीरेण दध्ना नवनीतेन सर्पिषा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्तप्तोत्तप्तैरुपकरणविशेषैराशु[5] वर्धते ह्रदस्थमिव पङ्कजम्। स च श्राद्धो भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मकामः प्रजावत्सलस्त्यागरुचिः प्रदानकौशलो महति त्यागे वर्तते ॥

यावदपरेण समयेन सूर्यो दारको न्यग्रोधारामं गतः। अथासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलङ्कृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालङ्कृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं [6]जङ्ग<म>मिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकं सहदर्शनाच्चानेन भगवतो ऽन्तिके चित्तं प्रसाद्य स्वशिरसि मणिरत्नमुद्धृत्य भगवत उपनामितम्। ततः प्रसादजातो भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्तान्निषण्णो धर्मश्रवणाय। ततो भगवता सूर्यस्यानुकम्पामुपादाय तन्मणिरत्नमुपगृह्याशयानुशयं धातुं[7] प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरा[65 a]र्यसत्यसंप्रतिवेधिकी धर्मदेशना[8] कृता यां श्रुत्वा तेन सूर्येण दारकेण विंशतिशिखरसमुद्गतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम्। स दृष्टसत्यो दानप्रदानानि[9] दत्त्वा श्रमणब्राह्मणकृपणवनीपकान्दुःखितान्सत्त्वान्संतर्पयित्वा मातापितरा[10]वनुज्ञाप्य भग-

1) BCP °स्यैवस्त°, D °स्यैवत°.

2) MS नाम्ना. One would expect सूर्य इति नाम.

3) MS °मत्सधा°.

4) MS वर्द्धते.

5) B °पकरणैवि°, D corr.

6) D has the akṣara left out in B.

7) Anusvāra wanting in MS.

8) B देशनां, D corr.

9) MS °प्रदानादिं (D °दि). Cp. *supra*, p. 368 n. 6.

10) B मातापितारौश्च, D मातापितरौ श्च°.

वतः शासने प्रव्रजितः । तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेनेदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविध्वंसनधर्मतया पराहत्य सर्वक्लेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन्संवृत्तस्त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंवित्प्राप्तो भवलाभलोभ<सत्कार>पराङ्मुखः सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्यो ऽभिवाद्यश्च संवृत्तः ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः[1] । कानि भदन्त सूर्येण दारकेण कर्माणि कृतानि[2] येन शिरसि मणिरत्नं[3] जातं येन च महेशाख्यो ऽर्हत्वं च प्राप्तमिति ॥ भगवानाह । सूर्येणैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययान्योघवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यभावीनि । सूर्येण कर्माणि कृतान्युपचितानि को ऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति । न भिक्षवः[4] कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते नाब्धातौ[5] न तेजोधातौ न वायुधातावपि तूपात्तेष्वेव[6] स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि[7] ।
सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥

भूतपूर्वं भिक्षवो ऽतीते ऽध्वनि एक<न>वते[8] कल्पे विपश्यी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । [8]<स> बन्धुमतीं राजधानीमुपनिश्रित्य विहरति । यावद्विपश्यी

1) B पपच्छुः, DP corr.
2) B कृताणि, D corr.
3) Anusvāra wanting in MS.
4) Visarga wanting in MS.
5) B नाब्धाघौ, D corr.
6) Cp. *supra*, p. 74, n. 9.
7) Cp. *supra*, p. 74, n. 13.
8) D has the akṣara missing in B.

सम्यक्संबुद्धः सकलं बुद्धकार्यं कृत्वा इन्धनक्षयादिवाग्निर्निरुपधिशेषे निर्वाणधातौ परिनिर्वृतस्तस्य राज्ञा बन्धुमता शरीरे शरीरपूजां कृत्वा समन्तयोजनश्चतूरत्नमयः[1] स्तूपः प्रतिष्ठापितः क्रोशमुच्चत्वेन यत्रानेकानि प्राणिशतसहस्राणि कारान्कृत्वा स्वर्गमोक्षपरायणानि भवन्ति । तत्र स्तूपमहो वर्तते । आढ्या ब्राह्मणगृहपतयो विचित्रैर्गन्धमाल्यविलेपनैश्छत्त्रैर्ध्वजैः पताकाभिः पूजां कुर्वन्ति ॥ यावदपरेण पुरुषेण राज्ञः सकाशाद्भूतं क्रोडतः सूर्यावभासं मणिरत्नं[2] निर्जितम् । ततस्तेन प्रसादजातेन विपश्यिनश्चैत्ये वर्षास्थाल्यां[3] समारोपितम् । ततः पादयोर्निपत्य प्रणिधानं कृतम् । अनेनाहं कुशलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन चैवंविधानां गुणानां लाभी स्यामेवंविधं शास्तारमारागयेयं मा विरागयेयमेवंविधेन चूडायां[4] बद्धेन मातुः[5] कुक्षेर्निर्गच्छेयमिति ॥

भगवानाह । किं मन्यध्वे भिक्षवो यो ऽसौ तेन कालेन तेन समयेन अक्षधूर्त आसीदयं[6] स सूर्यः । [7]यत्तेन विपश्यिनः स्तूपे रत्नं समारोपितं तेनास्य शिरसि मणिरत्नं प्रादुर्भूतं तेनैव हेतुना अभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको ऽर्हत्त्वं च साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां[8] <कर्मणा>मेकान्तकृष्णो विपाक एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लो व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रस्तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि चैकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीय इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

---

1) MS °श्चतुर°.

2) Anusvāra wanting in MS.

3) So MS. Cp. वर्षस्थले (sic) Divy. 244, 13.

4) MS वुद्धेन.

5) Ex conject.; MS मात्त(P मात)कुक्षैर्नि(C क्षैनि)र्ग°.

6) MS सः.

7) MS यंतेन (P यतेन).

8) B एकान्तकृष्णानामे(D °नांमे)कान्तकृष्णो, P fills up the gap.

महापताकेति(1) ७० ।

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्थ[65 b]वाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो(2) बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसङ्घः कपिलवस्तुनि विहरति न्यग्रोधारामे । कपिलवस्तु(3)न्यन्यतमः शाक्य आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणा(4)‹धन›समुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशात्कुलात्कलत्रमानीतम् । स तया सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पुत्रो जातो अभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको(5)ऽतिक्रान्तो मानुषं वर्णमसंप्राप्तश्च दिव्यं वर्णम् । यदासौ कुमारो जातस्तदा देवताभिर्दिव्याः पताकाः समन्तत उच्छ्रापिता दिव्यानि वाद्यभाण्डानि पराहतानि दिव्यानि चोत्पल(6)कुमुदपद्मपुण्डरीकमान्दारकाणां(7) पुष्पाणि क्षिप्तानि सर्वं च कपिलवस्तु(8) नगरं यशसा आपूरितं सर्वगृहेषु चास्य नाम्ना पताका उच्छ्रापिताः ॥ तस्य ज्ञातो ज्ञातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः ।

---

1) Ex conject.; MS महापताक इति. Cp. also the *uddāna supra*, p. 345 n. 1.

2) B °भ्यर्थितो, D corr. Cp. *supra*, p. 371 n. 1.

3) B कपिलवास्तु°, D corr.

4) D fills up the gap.

5) MS प्रासादिक अति° (D °काम्रति°).

6) B चोत्पल्ल, D corr.

7) Sic B. D °रवाणां. Cp. *supra*, p. 292 n. 8.

8) B कपिलवास्तु, D corr.

यस्मादस्य जातस्य यशसा[1] सर्वलोक आपूरितस्तस्माद्भवतु दारकस्य विदितयशा[2] इति नामेति ॥ विदितयशा[3] दारको ऽष्टाभ्यो[4] धात्रीभ्यो दत्तो द्वाभ्यामंसधात्रीभ्यां[5] द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्रीडनिकाभ्यां धात्रीभ्याम्। सो ऽष्टाभिर्धात्रीभिरुन्नीयते वर्ध्यते[6] क्षीरेण दध्ना नवनीतेन सर्पिषा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्तप्तोत्तप्तैरुपकरणविशेषैराशु वर्धते ह्रदस्थमिव पङ्कजम्। स च श्राद्धो भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मकामः प्रजावत्सलः ॥

यावदपरेण समयेन न्यग्रोधारामं गतः। अथासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैस्समलङ्कृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालङ्कृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकं सहदर्शनाच्चानेन भगवतो ऽन्तिके चित्तं प्रसादितं प्रसादजातश्च भगवत्पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्तान्निषण्णो धर्मश्रवणाय। तस्मै भगवता आशयानुशयं[7] धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकी[8] धर्मदेशना[9] कृता यां श्रुत्वा विदितयशसा दारकेण विंशतिशिखरसमुद्गतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम् ॥ स दृष्टसत्यः श्रमणब्राह्मणकृपणवनीपकेभ्यो दानप्रदानानि दत्त्वा मातापितरावनुज्ञाप्य भगवच्छासने प्रव्रजितः ॥ तेन युज्यमानेन

---

1) B यशीसा, CD corr.

2) Ex conject.; MS आपूरितं. It would be possible to correct also आपूरि, there is, however, no other instance in this work of an aorist in *i*.

3) Ex conject.; MS °यशसा. Cp. *infra*, l. 12, the instrum. विदितयशसा. The paraphrase of this avad. in Açokāv. (f. 247 b 8—255 a 2) calls the child sometimes *Viditayaçasa* (e. g. f. 249 b 3, 4 and 7), sometimes *Viditayaças* (f. 253 a 7).

4) MS °रकः। अष्टा°.

5) MS °भ्यांमत्स°.

6) MS वर्द्धते.

7) B °शयधातुं, P corr.

8) B °धिकीं, D corr.

9) MS °शनां.

घटमानेन व्यायच्छमानेनेदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविध्वंसनधर्मतया पराहत्य सर्वक्लेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । (1) अर्हन्संवृत्तस्त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंवित्प्राप्तो भवलाभलोभसत्कारपराङ्मुखः सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्यो ऽभिवाद्यश्च संवृत्तः । स याचितचीवरं परिभुङ्क्ते अल्पमयाचितं(2) याचितपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारान्(3) परिभुङ्क्ते अल्पमयाचितम्(4)(2) ॥

भिक्षवः संशयजातास्सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः । कानि भदन्त विदितयशसा कर्माणि कृतानि येन जातमात्रस्य देवताभिः पताका उच्छ्रापिता यशसा च सर्वलोक आपूर्णः प्रव्रज्य(5) चार्हत्त्वं साक्षात्कृतमिति ॥ भगवानाह । विदितयशसैव भिक्षवः <पूर्वमन्यासु जातिषु> कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययान्योघवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । विदितयशसा कर्माणि कृतान्युपचितानि को ऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति । न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये [66a] पृथिवीधातौ विपच्यन्ते (6) नाब्धातौ न तेजोधातौ न वायुधातावपि (7) तूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।
सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥

---

1) BCP °र्हत्संवृ°, D °र्हसंवृ°.

2) Ex conject.; MS °याचितः. Cp. Feer, p. 257, 8 foll.

3) Ex conject.; MS °परिष्काराणां परि°.

4) MS अल्पमाचितः.

5) MS प्रव्रज्या.

6) B नाब्धाघौ, DP corr.

7) Cp. *supra*, p. 74 n. 9.

भूतपूर्वं भिक्षवो ऽतीते ऽध्वन्येकनवते कल्पे विपश्यी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान्। स बन्धुमतीं राजधानीमुपनिश्रित्य विहरति। यावद्विपश्यी सम्यक्संबुद्धः सकलं बुद्धकार्यं कृत्वेन्धनक्षयादिवाग्निर्निरुपधिशेषे निर्वाणधातौ परिनिर्वृतस्तस्य राज्ञा बन्धुमता शरीरे शरीरपूजां कृत्वा समन्तयोजनश्चतू[1]रत्नमयः स्तूपः प्रतिष्ठापितः क्रोशमुच्चत्वेन यत्रानेकानि प्राणिशतसहस्राणि कारान्कृत्वा स्वर्गमोक्षपरायणानि भवन्ति॥ यावद्राज्ञा बन्धुमता स्तूपमहः कारितस्तत्र च स्तूपमहे वर्तमाने [2]मल्लानां मध्ये पताका उच्छ्रापिता। यावद्राजमल्लेन राजमल्लो निहतः। ततस्तेन मल्लपताका आसादिता। स तामादायानेकप्राणिशतसहस्रपरिवृतो नाना विचित्रैर्वा[3]<द्यैर्वा>द्यमानैर्येन विपश्यिनः स्तूपस्तेनोपसंक्रान्तः। उपसंक्रम्य [4]तथा<गत>गुणाना<म>नुस्मरणं[5] कृत्वा तां पताकां स्तूपयष्ट्यां बद्धा प्रणिधानं कृतवान्। अहमप्येवंविधानां गुणानां लाभी स्यामेवंविधमेव शास्तारमारागयेयं मा विरागयेयमिति॥

भगवानाह। किं मन्यध्वे भिक्षवो यो ऽसौ तेन कालेन तेन समयेन मल्ल आसीदयं स विदितयशा[6]। यदनेन विपश्यिनः स्तूपे [7]काराः कृतास्तेन संसारे ऽनन्तं सुखमनुभूतवांस्तेनैव हेतुना इदानीमर्हत्त्वं साक्षात्कृतम्। इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाक एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लो व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रस्तस्मात्तर्हि

---

1) MS °श्चतुर°.

2) Ex conject.; MS मल्लामामध्ये (D °मघे). In Açokāv. this is thus related: सपताको ध्वजो मल्लैरुच्छ्रापितो यथा(read: या)र्थिभिः (f. 254 a 5).

3) Cp. *supra*, p. 122, 2. 163, 7, and, concerning नाना, p. 365 n. 5.

4) D fills up the gap.

5) Ex conject.; MS गुणाननुस्मरणं.

6) MS विदितयशसा.

7) Ex conject.; MS काराकृतानेन संसारे.

भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि चैकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीय इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमन<स>[1]स्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन्[2] ॥

---

1) D has the missing akṣara.

2) After this, B and its copies, except D, have this colophon: चित्रावदानो नाम सप्तमो उद्दानगाथा (sic) समाप्ता ॥.



SANSKRIT — WÖRTERBUCH

bearbeitet von

Otto Böhtlingk

und

Rudolph Roth

St. Petersburg 1855-75

SEVEN VOLUMES

Reprinted together with

NACHTRÄGE von Richard Schmidt, Leipzig 1928

Also published in three volumes:

SANSKRIT—WÖRTERBUCH

in Kürzerer Fassung

von

OTTO BÖHTLINGK

St. Petersburg 1879-89

Hailed as "the greatest achievement of Indological scholarship in 19th-century Europe" (Basham), the Sanskrit-Wörterbuch by Otto Böhtlingk and Rudolph von Roth remains unsurpassed even more than a hundred years after its first publication, from 1852 to 1875, under the auspices of the Russian Imperial Academy of Sciences. Indeed, all the Sanskrit dictionaries published subsequently draw heavily from this "splendid monument of German diligence" (Winternitz).

Published by

MOTILAL BANARSIDASS

PUBLISHERS PVT. LTD.

Delhi

BUDDHIST TRADITION SERIES

Edited by Alex Waymen
(ISBN: 81-208-0287-x)

Vol. 1 Indian Buddhism: A Survey with Bibliographical Notes—by Hajime Nakamura
(ISBN: 81-208-0272-1)

2 Nagarjuniana: Studies in the Writings and Philosophy of Nagarjuna—by Chr. Lindtner
(ISBN: 81-208-0288-8) (C)
(ISBN: 81-208-0395-7) (P)

3 Chinese Monks in India—by Latika Lahiri
(ISBN: 81-208-0062-1)

4 Buddhism in Central Asia—by B.N. Puri
(ISBN: 81-208-0372-8)

5 Dharmakirti's Theory of Hetu-Centricity of Anu—mana—by Mangala R. Chinchore
(ISBN: 81-208-0623-9)

6 The Legend of King Asoka: A Study and Translation of the Asokavadana—by John S. Strong
(ISBN: 81-208-0616-6)

7 Buddhist Insight—by George R. Elder
(ISBN: 81-208-0675-1)

8 Buddhism Transformed: Religious Change in Sri Lanka—by Richard Gombrich and Gananath Obeyesekere
(ISBN: 81-208-0702-2)

9 The Buddhist Tantras: Light on Indo-Tibetan Esotericism—by Alex Wayman
(ISBN: 81-208-0699-9)

10 The Lion'a Roar of Queen Srimala—by Alex Wayman and Hideko Wayman
(ISBN: 81-208-0731-6)

11 The Buddha Nature: A Study of the Tathagatagarbha and Alayavijnana—by Brian E. Brown
(ISBN:81-208-0631-x)

12 Evolution of Stupas in Burma—by Sujata Soni
(ISBN: 81-208-0626-3)

13 Buddhist Parables—by Eugene Watson Burlingame
(ISBN: 81-208-0738-3)

14 The Debate of King Milinda—by Bhikkhu Pesala
(ISBN: 81-208-0893-2)

15 The Chinese Madhyama Agama and the Pali Majjhima Nikaya—by Bhiksu Thich Minh Chau
(ISBN: 81-208-0794-4)

16 Sudden and Gradual—by Peter Gregory
(ISBN: 81-208-0819-3).(Shortly)

17 Yoga of the Guhya Samajatantra: The Arcane Lore of the Forty Verses—by Alex Wayman
(ISBN: 81-208-0872-x)

VOLUMES IN PROGRESS

The Anagata Vamsa Desana—Ed. *John C. Holt* Tr. by *Udaya Meddegama*

The Buddhist Art of Nagarjunakonda—*Elisabeth Rosen Stone*

Chinnamasta : The Aweful Buddhist and Hindu Tantric Goddess—*Elisabeth Anne Benard*

The Enlightenment of Vairocana—*Alex Wayman*

A History of Indian Buddhism —*Akira Hirakawa*, Tr. by *Paul Grover*

Introduction to the Buddhist Tantric Systems (MKHAS GRUB RJE)—*Ferdinand D. Lessing* and *Alex Wayman*, Trs.

Nagarjuna's Refutation of Logic: Vadalyaprakarana : Edition of the Tibetan Text—*Fernando Tola* & *Carmen Dragonetti*

On Voidness—*Fernando Tola* & *Carmen Dragonetti*

The Salistamba Sutra—*N. Ross Reat*

The Skill in Means Sutra—*Mark Tatz*

Untying the Knots in Buddhism (Selected Essays)—*Alex Wayman*